HISTORIA REIPUBLICÆ ET IMPERII ROMANORUM

AB

URBE CONDITA AD ANNUM URBIS DCCXXVII.

Quo Octaviano Cæsari summa Imperii cum nomine Augusti delata fuit.

Contexuit ex monumentis veterum

G. H. NIEUPOORT.

TOMUS II.

VENETIIS, MDCCXXXII.
TYPIS JOSEPHI BETTINELLI.
SUPERIORUM PERMISSU, AC PRIVILEGIO.

HISTORIA REIPUBLICÆ ET IMPERII ROMANORUM

A B

Urbe condita ad A. U. 727. quo Octaviano Cæsari summa Imperii cum nomine Augusti delata fuit.

LIBER SEXTUS.

CAPUT PRIMUM.

Bellum Punicum tertium.

§. I. Ato ergo, qui potius illud, quod utile Reipublicæ fore crederet, quam quod honestum esset, spectare solebat, jam a multis retro annis urgere non destiterat, *æmulam illam quondam Imperii Romani, & certe, si occasio obtigisset, acrius insurrecturam Carthaginem fundi-* *§. 1. Origo III. Belli Punici. A. U. 604.*

tus esse delendam; semper, cum in Senatu de quavis alia re sententiam dixisset, finire ita solitus, *hoc censeo, & delendam esse Carthaginem* [a]. Cum contra Nasica censeret, *sinendam esse Carthaginem* [b]: qui tamen hoc non amore æqui & boni; sed ut metu & reverentia æmulæ urbis disciplina jam labascens retineretur, censebat. Et eventus docuit, justum fuisse metum; cum paulo post deletam Carthaginem non *vergere*, sed *ruere* in deterius mores Romanorum cœperint [c]. Verum vicit sententia Catonis, etiam mortui; ut dicit Cicero [d]; quod tamen cum iis, quæ ex aliis auctoribus diximus, non satis convenit, quippe qui supervixisse belli initiis Catonem testantur. Accusabantur autem Carthaginienses variorum criminum, ita ut, *Carthaginem excidendam esse*, Senatus statuerit: magis, quia volebant Romani, quicquid de Carthagine diceretur, credere, quam quia credenda asserebantur [e]. Præcipuus præterea auctor belli Pœnis inferendi erat Masinissa, qui Romanis fretus multis injuriis Carthaginienses affecerat [f]: nam jam A. U. 560. agrum maritimum eorum fuerat depopulatus; & quasdam urbes vectigales Carthaginiensium sibi coegerat stipendium pendere. Carthaginienses igitur questum de

a *Plut. Cat. Maj. p. m.* 352. *Flor. II.* 15. b *App. Alex. Punicor. n.* 38. c *Vellej. Pat. L. II. c.* 1. *Plin. H. N. XXXIII.* 11. *f. Flor. L. II. c.* 15. *L. III. c.* 12. d *Offic. L. I. c.* 23. e *Vell. Paterc. L. I. c.* 12. f *Liv. L. XXXIV.* 62.

de Rege legatos Romam miserant; cum quibus missi sunt a Senatu, qui inter Populum Carthaginiensem & Regem in re præsenti disceptarent. Sed hi, audita inspectaque re, suspensa omnia reliquere: quod tempori aptius erat, cum Romanis jam metus a bello cum Antiocho instaret. Apud Livium *L. XL. c.* 17., & ita finito bello Antiochino, etiam similem legationem, quæ possessionis jus Masinissæ non mutavit, reperio: & rursus in historia anni 581. legati Carthaginiensium & *Gulussa* Masinissæ filius in Senatu Romæ magnis contentionibus utrique caussam suam egisse dicuntur [a]: jussique sunt utriusque partis legati coram Senatu jus suum diceptare, profitente Senatu, *Si aliquid possent, id se libenter honoris Masinissæ caussa facturos esse; jus gratiæ non daturos*: Quo tempore Romani jam bello Persico imminebant; atque ita Carthaginienses aperte hostes facere nolebant. Nam, nisi hæc caussa fuisset unus ille Scipio, Carthaginis domitor, vel notitia rei vel auctoritate ita de utriusque meritus, nutu finire disceptationem diu ante hæc tempora potuisset. Imo addit Appianus [b] mandatum fuisse legatis, ut clam Masinissæ caussam promoverent, dilatamque esse legationem tantisper, donec succubuisse Carthaginienses conjectari potuit: & Polybius affirmat [c], semper caussam Car-

a *Liv. L. XLIII. c.* 23. b *Punic. n.* 37. *& n.* 40. c *excerpt. legat. n.* 118.

thaginiensium apud Romanos deteriorem fuisse; non quod revera ita esset; sed quod judicibus ita esse conduceret. Ergo non tantum agros & urbes, de quibus controversia erat, amiserunt Pœni; sed præterea talenta quingenta † fructuum nomine Masinissæ pendere coacti sunt. Summa enim hic ambitione amicitiam Romanorum petebat: & in corpore senili cupiditatem gloriæ & vires juvenis viri alebat [a]. Ipsi porro Carthaginienses discordiis suis & factionibus occasionem inimicis eos perdendi præbuerunt: ibi enim, cum popularis factio regiam ejecisset, exules Masinissæ opem implorarunt [b]; qui statim filios Carthaginem misit rogaturos, ut exules restituerentur. Sed non tantum illi recepti non sunt; verum etiam quidam ex redeuntis Gulussæ comitatu interfecti. Ita ergo palam jam bellum geri cœpit: pugnaveruntque Masinissa & Carthaginienses incerto fere prælii eventu. Spectavit hoc prælium e loco eminentiore (summa quidem, ut dicebat, animi voluptate) Scipio; qui elephantos petiturus ex Hispania a Lucullo missus advenerat: eoque intercessore Pœni pacem cum Masinissa componere tentarunt; sed frustra; cum sex millia equitum, qui cum Præfectis suis transfugerant, Carthaginienses reddere noluissent [c]. Sed paulo post ingenti fame & pestilentibus morbis afflicti trans-

fugas

† *Philipp.* 300000. a *Vid. Cic. Senect. c.* 10. *App. Al. Punic. n.* 64. b *App. Ib. n.* 38. c *App. Ib. n.* 40.

fugas dedere, exules recipere, & quinque millia talentorum † intra quinquaginta annos ſolvenda promittere coacti ſunt; militibus etiam eorum ſub jugum miſſis. Et hos etiam ſine armis Carthaginem redeuntes invaſit Guluſſa; plurimosque interfecit. Carthaginienſes tamen, ut omnem ſuſpicionem infeſti erga Regem animi a ſe amoverent, *belli auctores capitis reos eſſe*, declararunt: legatiſque in Urbem miſſis, tum cives ſuos tum Maſiniſſam, ut motuum illorum cauſſas accuſarunt. Reſponſum eſt legatis, " pacem ,, habere non poſſe Carthaginienſes, niſi ,, Populo Rom. ſatisfeciſſent " nullo tamen ſatisfactionis modo præſcripto; licet iterata legatione, ut hoc diſerte fieret, poſtulatum fuiſſet. Addit Livius a, legatos Romanorum, qui ad cauſſam in ipſo loco cognoſcendam miſſi fuerant, nunciaſſe, priſtinas jam vires recuperaſſe Pœnos; & ſuſpicatos ſeſe eſſe, jam bellum parari, quod vim navalis materiæ Carthagine deprehendiſſent. Ergo adhuc legati ſunt miſſi, qui ſpecularentur, quid ageretur: quibus ſuadentibus agro, de quo lis erat, Rex ceſſit. Et, cum etiam Senatus Carthaginienſium b, *pariturum ſe judicio legatorum*, dixiſſet, *Gisgo* tamen Hamilcaris filius, qui tum in magiſtratu erat, ita bellum adverſus Romanos ſuaſit, ut legatos Romanorum, quo minus violarentur, vix fuga explicuerit, Ita certe

A 4 in

† *Philipp.* 3000000. b *Epit.* 47. c *Ibid. Epit.* 48.

in *epitome historiæ Livianæ* legitur: sed dubium me reddit, quod nec in *excerptis Polybianis n.* 142. nec apud Appianum, tale quid legitur. Et videtur hic usque Livius diversa paullum ab aliis tradidisse: nisi potius ex brevissimo compendio quid scripserit exacte deprehendi nequeat. Verum quicquid de his legationibus fuerit (nam vix auctorum diversæ hoc loco
A. U. 604. narrationes concilientur) certe anno Urbis sexcentesimo quarto L. Marcio Censorino, M. Manilio Consulibus bellum adversus Carthaginienses decernitur: quod parum justum fuisse ex jam dictis facile deprehendi potest: & ex locis auctorum citatis ulterius patet.

§. 2. *Historia.* *A. U.* 604. §. II. Bellum autem simul indictum & illatum est [a]: & secreto mandatum est Consulibus, „ne ante a bello desinerent, „quam excisa Carthago foret.“ Moverat etiam Romanos, ut citius bellum capesserent, quod Uticenses, quorum urbs sexaginta duntaxat stadiis (sunt leucæ horariæ duæ cum media unius parte) Carthagine aberat, legatis Romam missis se in fidem Populi Romani tradidissent [b]; cum munita valde & opportuna ad bellum civitas esset [c]. Attoniti belli nuncio Pœni, & ab omnibus rebus ad tantum bellum gerendum imparati triginta in Urbem legatos miserunt, qui quibuscunque possent conditionibus pacem componere conarentur [d]: imo, qui *se suaque Romanorum*

a *App. Alex. Punic. n.* 43. b *Livii Ep.* 49. c *Appian. n.* 42. d *Polyb. exc. leg. n.* 142.

norum arbitrio permitterent; qua formula absolutissima victoribus potestas in omnia, quæ deditorum fuerant, permittitur [a]: Responsum iis est, (ita nempe, si Consules adhuc in Sicilia hærerent) „ Senatum concedere Carthaginiensibus „ libertatem, leges proprias, universum „ agrum, aliarumque rerum publicarum, „ privatarumque possessionem. Sed hæc „ omnia ea lege, si intra dies triginta „ trecentos obsides ex nobilissimis pueros „ dedissent; iisque, quæ a Consulibus im- „ perarentur, obtemperassent. " Hæc quidem palam legatis responsa sunt: ceterum clam moniti sunt Consules, ne ab iis, quæ prius mandata essent, vel latum unguem discederent. Et reliqua, quæ afferebant Carthaginem legati, sic satis accepta fuerunt; illud anxium reddebat Carthaginis Senatum, quod nulla urbium, quas in ditione retinerent, mentio facta esset [b]. Verum cum necessitas parere regeret, trecenti obsides in Siciliam magno, ut par est, suorum fletu missi sunt. Eos Consules *Fabio*, qui Prætor Siciliam cogebat, Romam devehendos tradiderunt. Interea classem cum exercitu ad Uticam appulerunt: ubi statim occurrerunt Pœnorum legati [c] rogantes quid exercitu in Africam trajecto opus esset, cum parati essent Carthaginienses, quicquid imperatum foret, facere. Alter Consulum laudato hoc eorum consilio arma confestim om-

a *App. Alex. Punic. n.* 43. b *Polyb. exc. leg. n.* 142. c *Appian. Al. Pun. n.* 44.

omnia & tela comportare eos jussit; cum, si sincere pacem peterent, armis porro nihil opus esse illis diceret: quanquam, si Zonaræ credimus, Carthaginienses magnum satis apparatum armorum clam sibi servaverint. Ingens tamen armorum machinarumque vis ad Consules est adducta a: qui cum ita omnibus plane viribus privatos Pœnos crederent, Urbem eos suam diruere jusserunt; aliamque ultra octoginta a mari stadia (sunt leucæ horariæ $3\frac{1}{8}$) sibi ædificare. Quæ res manifestam habebat iniquitatem, quippe quæ plane adversaretur libertati, quam Senatus Carthaginiensibus concesserat. Itaque *Hanno*, cui *Gillas* cognomentum erat, oratione habita postulavit, ut, si nihil gratiæ a Romanis impetrari posset, urbem tamen avitis suis sedibus evellere ne pergerent; vel saltem deprecari illud per legatos apud Senatum permitterent b. Respondit Consul oratione egregie ad persuadendum composita, (nisi Appiani potius, quam Censorini ea oratio fuerit) „ „ Esse ex re ipsorum Carthaginiensium; „ ut auferantur illis occasiones peccan- „ di; ut potius agriculturæ, cujus cer- „ tius, licet minus, sit lucrum, animum „ intendant, quam incertis per mare ne- „ gociationibus; ita facilius se fortunæ & „ potentiæ pristinæ esse oblituros; itaque „ vere appariturum, eos imperium ma- „ ris abdicasse: nec esse, quod sacra &

„ pe-

a *Strabo L. XVII. n.* 833. b *Appian. Al. Pun. n.* 50.

„ penates publicos, & ſepulchra majo-
„ rum relinquenda deplorent; copiam
„ enim ipſis fore eo ad parentandum ac-
„ cedere, novas ſedes brevi tempore ipſis
„ etiam patriam futuras; in iiſque ſedi-
„ bus liberam (quod promiſerant) Car-
„ thaginem fore; quippe cum cives, non
„ ſolum, Carthaginem eſſe putarent. "
Verum hæc nunciata Carthaginem cives in furorem verterunt [a]: eodemque die Senatus bellum adverſus Romanos decrevit: & vix credendo ardore omnia ad bellum apparata ſunt; præſertim cum iterum petentes, *ut legatos Romam mittere liceret*, impetrare nihil potuiſſent. Ergo nocte dieque omnia neceſſaria parant; tecta, domuſque reſcindunt, ut tignis ad fabricam claſſis uterentur; arma ex auro & argento inopia æris ferrique conficiunt; imo in vincula tormentorum matronæ crines ſuos conferunt [b]: atque ita noctuque & interdiu viri pariter ac mulieres omnia ad defenſionem neceſſaria congerebant; dum etiam Conſules tempus ipſis affatim concederent: vel, quod urbem, quando vellent, capere ſe poſſe confiderent; vel, ut inopiæ ſuæ conſideratione penitiore ad deditionem ſui permoverentur. Sed tamen ipſi quoque Conſules rerum ſuarum ſatagebant; cum nec Maſiniſſæ ſuperbius agenti ſatis fiderent; & de commeatuum inopia ſolliciti valde forent. Ergo junctis viribus urbem aggredi placuit: ſed

a *Appian. d. l. n.* 54. b *Flor. L. II. c.* 15.

sed insperata hostium defensione territi in ipso limine offenderunt, exercitum ab oppugnatione abducere coacti [a]. Sæpius dein frustra urbem tentarunt; & majus etiam damnum experti fuissent, nisi prudentia Scipionis sæpius temeritatem Consulis correxisset. Tota fere præterea Romana classis concremata est; dum Pœni observato vento, qui ad Romanos ferret, scaphas sarmentis & stuppa pice ac sulfure perfusis plenas in eam immittunt. Cumque paulo post Censorinus ad comitia Romam profectus esset, nocturna eruptione magna clades fuisset accepta, nisi Scipionis iterum fortitudine & prudentia exercitus fuisset servatus: ita ut merito Cato de eo Homeri versum [b] paucissimis immutatis usurpaverit [c].

Οἶος πέπνυται, τοὶ δὲ σκιαὶ ἀΐσσουσι. *Solus sapit; ceteri umbrarum vagantur modo*; quemadmodum ea verba citat Cicero [d]. Et tantam etiam apud hostes famam sibi fecerat ut *Himilco*, cui *Phamæas* cognomen erat, Afrorum equitum Præfectus, qui assidue castra Romana infestabat, quoties Scipioni rerum curam commissam intelligeret, ea aggredi non auderet [e]. Nec virtutis modo, sed etiam fidei ejus tanta erat opinio [f], ut nemo Afrorum cum Consulibus, nisi præsente Scipione

a *Appian. d. l. n.* 58. b *ex Odyss.* κ'. *v* 49. c *Plut. Apophth. p. m.* 200. *Livii ep.* 49. d *de Divin. L. I. c.* 40. e *Vid. Eutr. L. IV. c.* 10. f *Appian. d. l. n.* 60.

pione aliquid pacisci vellet. Et revera fortissimis patri Æmilio Paullo, avoque Scipioni Africano simillimus hic junior Scipio fuit a: & huic quidem præcipue, quod arrogantiore, præsertim apud plebem, animo fuerit; ut etiam in sequentibus videbimus. Multum quoque ipsi profuisse verosimile est, quod Polybio Historico, Philosophoque *Panætio* familiarissime usus fuit: licet nimia quædam laus ipsi a Vellejo tribuatur, *quod*, nempe, *nihil in vita, nisi laudandum, aut fecerit, aut dixerit, aut senserit* b. Sed hoc Romano more est explicandum. At fortitudinis quidem specimina insignia quotidie a Scipione edebantur. Itaque cum Consul Manilius aliquando, spreto Scipionis consilio, adversus *Hasdrubalem* duxisset, magna clades accepta est: Scipio vero trecentis, quos secum habebat equitibus hostem continuo lacessendo multis Romanorum elabendi opportunitatem præbuit: quatuor præterea cohortes in tumulo quodam obsessas ejusdem Scipionis virtus explicuit: ita ut æque ac quondam avus ejus nihil sine numine Deorum agere crederetur. Nihil ergo mirum est, legatos Roma in castra, ut omnia inspicerent, missos c uno ore, postquam Romam reversi fuissent, laudes ejus celebrasse. Quibus laudibus præterea addita est accessio ad Romanos Phamææ Præfecti, qui colloquio Scipionis permotus, & ejus tantum fidei se credens cum bis mille & ducen-

a *Vell. Paterc. L. I. c.* 12. b *Ibid. c.* 13. c *App. Al. d. l. n.* 63.

ducentis equitibus ad Romanos transiit: isque a Manilio Consule, qui successorem sibi destinatum Pisonem audiverat, Romam cum Scipione missus honorifice ibi exceptus est, & donis splendidissimis ornatus; strenuamque operam in posterum pollicitus in Africam rursus transiit [a].

§. 3. *Historia A.U. 605.* §. III. Anno Urbis sexcentesimo quinto L. Calpurnio Pisoni Consuli Africa, & bellum cum Pœnis provincia evenit: cumque eo profectus est *L. Hostilius Mancinus* Prætor classem sortitus. Sed horum tanta fuit segnities, ut nec Carthaginem, nec Hasdrubalem Pœnorum Imperatorem tentarint: verum urbes aggressi a Clupea terra marique oppugnata repulsi sunt: *Hipponem* vero *Diarrhytum*, vel *Zarytum*, (istæ syllabæ Dia & Za sæpe commutantur [b], ut *Dankle* pro ΖΑΝΚΛΗ, *Diabolus*, *Zabolus*; *diæta*, *Zæta* &c.) [c] quæ urbs fuit Africæ propriæ, & proinde diversa ab *Hippone Regio*, quæ Numidiæ erat; eam, inquam urbem frustra per totam æstatem obsedit; infectoque negotio Uticam in hyberna discedere coactus est. Atque ita summa rerum ad fatalem Africi belli ducem Scipionem [d] est translata.

§. 4. *Historia A.U. 606. & sq.* §. IV. Nam ædilitatem petiturus Scipio Romam discesserat: ubi indigne admodum ferebatur, segnitia magistratuum tan-

a *Appian. Ibid.* b *Vid. Henr. Vales. ad Amm. Marc. L. XX. c. 20. (Vales. 6.)* c *Vid. omn. Voss. de vitiis serm. L. III. c. 56. Cl. Rossal. dissert. de Christo in Christum mut.* d *Cic. de Harusp. resp. c. 4.*

tantillum bellum in tantum ſpacium produci. Igitur Scipio, qui ædilitatem ſe petere profeſſus in campum deſcenderat, ante annos legitimos (triceſimum enim ſeptimumque annum agebat, cum quadrageſimus ſecundus petendo Conſulatui eſſet legitimus) ſummo Populi conſenſu Conſul factus eſt: & Africam provinciam extra ſortem accepit [a]; reclamante licet collega *C. Druſo*. Permiſſum eſt Scipioni ſupplementum ex delectu conſcribere; & præterea voluntarios e ſociis, quotquot perſuadere poſſet, accipere, literis Populi Romani nomine ad eos perſcriptis [b]: atque ipſe diligentiſſime paratis omnibus in Africam navigavit: ubi Piſo interim mediterranea oppida oppugnabat. Sed Mancinus partem quandam muri neglectam animadvertens, quo ob præcipitia accedi vix poſſe videbatur, ſcalis admotis quoſdam eo adſcendere fecit; & partem quandam munitionum occupavit; at ſequentis diei luce prima undique a Carthaginienſibus oppugnatus periiſſet, niſi Scipio, qui veſpere præcedentis diei Uticam appulerat, literas, quibus Piſonem arceſſebat Mancinus, nactus continuo Carthaginem navigaſſet, & periclitantes, recedentibus aliquantulum Pœnis, in claſſem recepiſſet. Statim autem ac in caſtra ad Carthaginem venit Scipio, prima ejus cura fuit diſciplinam militum plane collapſam, otio, rapinæ, avaritiæ aſſueti-

ſub

a *Liv. Epit.* 51. b *App. Al. n.* 69.

ſub Piſone militibus reſtituere; & turbam inutilem caſtris expellere. Atque ita expurgato exercitu nocte ſilente *Megara* aggreditur [a], quæ tertia pars urbis & maxime habitata erat: duæ aliæ *Byrſa*, ſive *arx*, & *Cothon*, ſive *portus* fuere. (*Cothon* proprie eſt portus manu factus [b]; quale vernacule nobis, *een dok* dicitur; a Græco δοχὴ: quæ vox affini ſignificatione occurrit apud *Heſychium*, ἔυριπος, δοχὴ τῶν ὑδάτων) Cepitque quidem eam partem urbis Scipio, ſed, quod difficilius per noctem ulterior progreſſio eſſet, & ipſe locus inſidiis ſtruendis aptiſſimus, receptui cecinit. Indigne hanc invaſionem ferens Hasdrubal poſtridie in captivos Romanorum in murum productos horrendum in modum ſæviit; ut ita omni ſpe pacis Carthaginienſibus erepta in ſolis armis fiduciam iis habendam eſſe doceret. Hæc tamen nefaria facinora timidos potius, quam fortes Pœnos reddebat: & Senatus palam ea, ut ſuperbe & crudeliter facta deteſtabatur; ita ut irritatus Hasdrubal etiam Senatores aliquot comprehenſos interfecerit. Scipio, ut hoſtes commeatu, qui terreſtri itinere importari ſolebat, prohiberet, foſſam & murum longitudine viginti quinque ſtadiorum a mari ad mare duxit [c]. Et cito penuria in urbe ſecuta eſt; cum non niſi paucæ naves onerariæ, idque raro ad urbem pervenire poſſent. Sed, ut etiam hoc præſidium eri-

peret

a *Ibid. n.* 71. *f.* b *Serv. ad Virg. Æn. I. v.* 431.
c *App. Alex. d. l. n.* 24.

peret Scipio, totius exercitus assidua opera aggerem in ipso mari struxit, quo portus Carthaginiensium clauderetur. Hi vero, mulieribus etiam & pueris operam conferentibus opere noctu & interdiu continuato, alium portum aperuere: & ex vetere materia repente ædificata classe novo ore portus eruperunt tanto cum terrore Romanorum, ut eorum classem totam facile in suam potestatem redigere potuerint, nisi superba insultatione contenti in portum revertissent. Tertio vero die navali prælio est decertatum; & cum diu varia fortuna pugnatum esset, tandem in urbem refugerunt Carthaginienses. Imo adeo defensionem non omiserunt Pœni, ut noctu nando, vel qua vadosum erat mare transeundo ingentem trepidationem fecerint: ita ut quosdam suorum fugientes Scipio transfixerit & transfigi jusserit: ac Pœni multis Romanorum machinis incensis natantes domum reversi sunt. Verum tamen Scipio auxilia, quæ Pœni foris habebant, profligavit: & *Nepherim* urbem, unde maxime commeatus obsessis suppeditabatur, cepit [a]. Vere mox ineunte cothonem sive portum expugnavit: atque ibi tum omnia, quæ tristissimum urbis captæ fatum miseranda habet, cernere licuit; quippe cum per sex dies & noctes continuas res acta fuerit recentibus assidue in vicem fessorum submissis. Septimo tandem die quidam verbenas Æsculapii, cu- *A.U.* 607.

[a] *App. Al. d. l. n.* 79.

jus templum in arce erat, more supplicum præferentes salutem, quinquaginta millia virorum pariter ac mulierum, impetrarunt. Transfugæ fere nongenti desperata salute cum Hasdrubale in templum illud excelso valde loco impositum se recipiunt. Sed Hasdrubal demum etiam supplex ad Scipionem confugit: qua re intellecta transfugæ se cum ipso templo concremarunt. Fertur Hasdrubalis uxor, dum accenditur ignis, acerbissimis verbis marito patriæ proditionem exprobrasse [a]: atque eo peracto, duos filios suos jugulatos in ignem conjecisse: & demum etiam se ipsam immisisse incendio flagrantis patriæ [b]. Urbs deinde incensa est; cum antea militibus prædam inde agere per plures dies concessum esset: diciturque miseræ urbis fortunæ illacrymasse Scipio, ut antea vidimus captis Syracusis fecisse Marcellum [c]: quæ vere *crocodili lacrymæ*, ut fert proverbium [d], dici possunt. Alii dicunt [e], incendium a Carthaginiensibus domibus ac templis sponte immissum per continuos septem & decem dies vix potuisse extingui. Quicquid ejus rei sit, periit tandem civitas Romanæ potentiæ æmula [f], anno postquam a *Didone* exstructa fuerat, septingentesimo trigesimo septimo [g]. Vellejus Paterculus conditam fuisse di-

a *App. Al. Ibid. n.* 82. *Val. Max. L. III. cap.* 2. *ex.* 8. *ext.* b *Flor. L. II. c.* 15. c *Supr. L. IV. c.* 1. §. 29. d *Erasm. Adag. Ch. II. cent.* 4. *n.* 60. e *Flor. d. l.* f *Strabo L. XVII. n.* 832. g *Vid. Joseph. contra App. L. I. p. m.* 1043. *Solin. c.* 30.

ſe dicit annis ante Romam LXV. [a] Juſtinus vero annis LXXII. Urbis natalem prævertiſſe ſcribit [b]. Solo deletæ urbis aratrum impreſſum eſt: quod veteres facere ſolebant, cum urbem aliquam plane abolitam, & omne jus civitatis ei loco ablatum ſignificare vellent [c]. Patuit porro etiam æquitas hic & generoſus Scipionis animus, qui ſuorum neminem, neque libertum, neque ſervum, de præda quicquam accipere, quin ne emere quidem paſſus ſit [d]; Siculiſque etiam ſtatuas & alia Diis dicata, quæ ex eorum inſula quondam Pœni evexerant reſtituerit [e]. Captæ Carthaginis nuncius ingentem Romæ lætitiam fecit [f]: & ſtatim decem legati in Africam miſſi ſunt, qui cum Scipione eam provinciam ordinarent. Hi, ſi quid adhuc ex urbe ſupereſſet, dirui juſſerunt: & interdixerunt diris devotionibus additis, ne quis ibi habitare vellet [g]: quæ tamen devotiones ſequenti tempore, & brevi quidem, ut videbimus, fuerunt neglectæ [h]. Placuit etiam civitates Pœnorum ſocias exſcindere excepta Utica, cui magna pars agri ab hoſtibus capti tributa eſt. Romam reverſus Scipio triumphum egit nobiliſſimum & crudeliſſimum transfugas & fugiti-

a *L. II. cap. 6. ubi vid. Schegk.* b *L. XVIII cap. 6.* c *Horat. Od. I. Ibid. v. 20. Senec. de Clem. L. c. 26. l. 21. ff. quib. mod. uſur. amitt.* d *Plut. Apophe. p. m. 200.* e *Cic. in Verr. L. II. c. 1.* f *App. Al. Pun. n. 83.* g *Cic. Agrar. I, cap. 2.* h *Vid. Strab. L. XVI n. 833.*

gitivos beſtiis objiciendo. Ac læta quidem hæc fuerunt in ſpecie: verum everſa Carthago & æmula urbs ſublata mores Romanorum corrupit: & luxus ſenſim invaleſcere cœpit, ut initio hujus capitis innuimus; & paulo poſt latius oſtenſuri ſumus.

§. V. Non vidit hoc gaudium Maſiniſſa, quo faciente facilius deleti fuerunt Carthaginienſes; quippe a quo jam detriti eſſent [a]. Nam paulo ante feſſus ſenio & morbo Scipionem ob amicitiam, quæ cum avo ejus ipſi interceſſerat [b], arceſſit, ſed ante quam adveniſſet Scipio, exſpiravit; cum filiis ſuis præcepiſſet, ut patrimonii ſui diviſionem planiſſime Scipioni permitterent. Senex ad miraculum uſque validus: qui, quamdiu vixit, intereſſe præliis ſolitus equum ſemper ſine ſtratore aſcendit. Nonaginta annos natus, cum ingreſſus iter pedibus eſſet, equum omnino non adſcendebat: cum equo, ex equo non deſcendebat [c]: nullo imbre, nullo frigore (quod tamen in Africa, ubi regnavit Maſiniſſa, grave eſſe non puto) adducebatur, ut capite operto eſſet: denique ſenex qui fuit nonagenarius cum moreretur, quadriennem filium reliquiſſe dicitur [d]. Regnaverat annos amplius ſexaginta [e]. Scipio, ut petierat Maſiniſſa, regnum inter filios ejus divi-

a *Suid. V. Μισοχρέστης* b *Cic. de Senect. c.* 10. *App. Alex. Pun. n.* 63. c *Cic. l. d.* d *Lucian. de longævis p.* 471. *edit. Græv.* e *App. Al. Ibid. n.* 64. *Suid. loc. cit.*

divisit, quos numero quadraginta quatuor reliquerat secundum Eutropium *L. IV. c. 11.* ita ut natis ex concubinis dona quidem multa & luculenta tribueret: filiis vero legitimis *Micipsæ* natu maximo, eidemque pacis amantissimo regiam Cirtham, regiumque nomen; Gulussæ viro militari, curam pacis & belli; *Manastabali* natu minimo, jurisdictionem inter cives: sed fratribus deinde morbo absumptis Micipsa solus regnum obtinuit. Ac jam deinceps molestiore multum opera ex disjectis historiæ Romanæ membris opus nobis erit concinnandum; cum jam Zonaras defectu auctorum se hanc historiam continuare non potuisse affirmet. Is autem Zonaras scripsit ante sex secula.

CAPUT SECUNDUM.

De bello Macedonico & de bello Achaico.

§. 1. ANno Urbis sexcentesimo quarto bellum cum Rege scenico geri cœpit. *Andriscus* hic fuit *Adramyttenus* ultimæ sortis homo, (*Lucianus adv. indoct. p. m.* 389. fullonis filium dicit) qui *Philippi* nomine sumpto Persei Regis filium se esse, & ex pellice natum mentiebatur, a traditumque educandum Cretensi cuidam esse, ut in belli casus, quod ille cum Romanis gereret, aliquod velut semen regiæ stir- §. 1. *Origo belli. A.U.* 604.

a *Liv. epit* 49.

stirpis exstaret, *Adramytti* se educatum usque ad duodecimum annum ætatis, patrem eum esse credentem, a quo educaretur, ignarum generis fuisse sui. Affecto deinde eo, quum prope ultimum finem vitæ esset, detectam tandem originem suam falsæ matri, & libellum datum signo Persei Regis signatum, quem sibi traderet, quum ad puberem ætatem venisset: obtestationesque ultimas adjectas, ut res in occulto ad id tempus servaretur: pubescenti libellum traditum; in quo relicti sibi duo thesauri a patre dicerentur: tum scientem mulierem, se subditum esse, veram stirpem ignoranti edidisse genus: atque obtestatam, ut, priusquam manaret ad Eumenem res, Perseo inimicum, excederet iis locis ne interficeretur. Ergo Macedoniam turbare conatus, cum a ne-
A. U. 601. mine reciperetur [a], in Syriam ad Demetrium Regem confugit; (qui Seleuci filius, Antiochi a Scipione victi nepos; & Romæ diu obses fuerat) a quo Romam in vinculis missus est [b]. Sed per contemptum iis liberatus magnam hominum factioso-
A. U. 602. rum vim contraxit: multas urbes sibi conciliavit, & regium habitum sumpsit. Imo non tantum regium nomen, & regiam formam: sed etiam animum regium explesse dicitur [c]; & vulgo *Philippus* ob similitudinem formæ dictus fuit; & a fraude commissa ab Romanis *Pseudophilippus* [d].

Talis

a *Zonar. Ann. T. II.* b *Liv. Epit.* 48. c *Flor. L. II. c.* 14. d *Cic. in Rull. Or. II. c.* 33. *Val. Max. L. VII. c.* v. *n.* 4. *Tac. Ann.* XII. 62.

Talis audaciæ multa passim exstant exempla: similibusque impostoribus vulgo hæc nota, *Pseudo*, præponitur: quales, ut tantum ex historia Romana loquamur, fuit paulo post in hac ipsa Macedonia [a] *Pseudo Perseus*, vel alter *Pseudo Philippus*, qui anno Urbis 611. a *L. Tremellio* Quæstore Prætoris *A. Licinii Nervæ* cum exercitu cæsus est, cum ultro jam castra Romana oppugnaret: nec diu, post hæc tempora *Pseudo-Gracchus* [b]. Julio Cæsare interfecto *Amatius* quidam Marii septies Consulis filium se mentiens ultionem Cæsaris, ut ejus propinquus sibi postulavit [c]. Et inferiore etiam ævo inventus est, qui se *Agrippam Postumum* [d] Augusti nepotem mentiretur: alius, qui *Drusum* [e] se; alius, qui *Neronem* [f]; alius denique, qui *Scribonianum Camerinum* [g] se esse diceret. Et Cicero *Cornutum* jocans *Pseudo Catonem* dicit [h], quod ejus imitaretur austeritatem: atque alibi [i] se *Pseudo Damasippum* aliquem inventurum dicit, qui, ut verus ille *Damasippus*, veteres statuas emendo insaniret [k]. Sed hæc obiter: redeamus in Macedoniam.

§. II. Ibi Andriscus multis ad falsam ejus *β. 2. ipsum bellum A.U. 604.*

a *Eutrop. L. II. c. 15.* b *Val. Max. L. IX. c. 15. Sex. Aur. Victor. in Metello Numid.* c *Val. Max. d. l. n. 2. Liv. Ep. 116. App. Al. Civ. L. III. n. 527. 529. 549.* d *Tac. Ann. L. II. c. 39. Dio L. 57.* e *Tac. Ann. L. V. c. 10.* f *Id. Hist. L. I. c. 2. L. II. c. 8.* g *Ibid. L. II. c. 72.* h *ad Att. L. I. ep. 4. 13.* i *ad Famil. L. VII. ep. 23.* k *Vid. Horat. Serm. L. II. Sat. IVI. v. 64.*

ejus fabulam, velut ad veram coeuntibus contracto exercitu totam Macedoniam, aut voluntate incolentium, aut armis occupavit: & *P. Juventium* Prætorem [a] contemptim, ut videtur, cum tali hoste agentem cum ipso exercitu cædit. Inde Thracibus in auxilium adscitis in Thessaliam transit: quæ tamen per legatos Romanos auxiliis Achæorum est defensa. Anno sequente *Q. Cæcilio Metello* Prætori Macedonia provincia obtigit: qui cum magnis copiis eam ingressus est, dum etiam Attalus Rex cum classe auxilio veniret. Tum brevi temporis spatio bis victus Andriscus in Thraciam profugit: sed a *Byzo* Thraciæ regulo proditus in potestate Romanorum venit [b]; & post biennium a Metello in triumphum ductus est [c]: & Macedonia tum primum in provinciæ formam est redacta. Metello a victoria *Macedonici* cognomen adhæsit. Verum, ut jam §. præcedente diximus, paulo post, anno scilicet 611. alter etiam terræ filius, qui se Persei filium esse ferebat, a L. Tremellio *Flacco* Quæstore Prætoris Licinii Nervæ est profligatus: cui Tremellio ab hac victoria *Scrofæ* cognomen est additum: juxta Varronem [d] quidem, quod, cum cohortaretur milites, ut caperent arma, atque exirent, contra, dixit, celeriter se illos, *ut scrofa porcos*, disjecturum: nam Macro-

a *Liv. epit.* 50. *Flor. L. II. c.* 14. b *Eutr. L. IV. c.* 13. c *Flor. d. l.* d *de R. R. L. II. c.* 4.

Macrobius [a] ex faceto quodam eventu hoc nomen ei datum esse scribit. Nempe Tremellium, dicit, cum familia atque liberis fuisse in villa: servos ejus, cum de vicino *scrofa* erraret, surreptam confecisse: vicinum advocatis custodibus omnia circumvenisse, ne qua efferri posset: eumque ad dominum appellasse, *restitui sibi pecudem*. Tremellium, qui ex villico rem comperisset, scrofæ cadaver sub centonibus collocasse, super quos uxor cubabat: quæstionem vicino permisisse: cum ventum esset ad cubiculum, verba jurationis concepisse, nullam esse in villa sua scrofam, *nisi istam*, inquit, *quæ in centonibus jacet*; monstrasseque lectulum.

§. III. Victo Andrisco Metellus Bœotos, qui auxilia hosti miserant, magna pecunia mulctavit; quam nempe Phocensibus penderent, quod fines eorum armati incurrissent; alteram etiam & tertiam Eubœensibus, Amphissensibusque; quorum etiam agros vastasse Bœoti dicebantur. Inde Populi jussu Achæos bello persequi aggreditur: cujus belli, sive prætextus, sive occasio altius est repetenda: plures enim fomites, & a longo jam tempore hoc bellum nutriverant. Nam, quo tempore primum Græcia exactus erat Antiochus [b], T. Quinctius Zacynthum, nobilem insulam, quam a Philippo interceperant Achæi, Romanis restitui fecerat: & ex agro Messeniorum, quos invaserat Achæorum Præ- *§. 3. Origo belli Achaici.*

a *Saturn. L. I. c.* 6. b *Vid. S. L. V. c.* 1. §. 6.

Prætor, exercitum deducere coegerat [a]; Messeniis tamen Achæorum concilio restitutis. Præterea Lacedæmonii, licet a Philopœmene Achæorum fœderi fuissent juncti [b], exsules suos, qui faventibus Achæis oram Laconiæ maritimam habitabant, inde expellere conati sunt [c]. Achæi vero eorum conatuum auctores sibi dedi postularunt: sed tantum abfuit, ut obtemperarint Lacedæmonii, ut, interfectis Philopœmenis amicis, Romanum Consulem M. Fulvium rogarint, ut se in fidem ditionemque Populi Romani recipere vellet. Achæi vero bellum iis indixerunt. Cui finem imposuit Fulvius jubens, ut utraque pars Romam legatos mitteret: quibus responsum quidem perplexum est datum: at quo ad potestatem suam immodice augendam usi sunt Achæi [d]. Philopœmen enim coegit Lacedæmonios, ut dictos modo defectionis auctores dederent; qui indicta fere caussa contra datam fidem ad supplicium sunt traditi [e]. Mox Lycurgi legibus moribusque abrogatis Achæorum institutis assuescere jussi sunt: &, cum anno quin-
A.U. 569. gentesimo sexagesimo nono *Q. Cæcilius* pater, puto, Metelli, de quo initio hujus paragr. dictum est, apud principes Achæorum questus fuisset, durius quam oportuerat tractatos Lacedæmonios [f], respon-

a *Liv. L.* XXXVI. *c.* 31. b *Vid. S. L. c.* I. §. 2. d *Liv. L.* XXXVIII. *c.* 30. e *Vid. S. L. V. c.* 2. §. 4. f *Liv. L.* XXXVIII. *c.* 33. g *Polyb. exc. legat. n.* 41.

responsum est ex sententia Philopœmenis & *Lycortæ*, (pater hic fuit Polybii Historici) „ nihil moveri posse in iis, quæ „ ad Lacedæmonios pertinebant; cum „ omnia recte atque ordine administrata „ essent. " Cumque concilium gentis posceret Cæcilius, a , responsum est, „ per „ leges id non prius licere, quam scri„ pto edidisset, ob quas caussas conci„ lium posceretur. " Ita ut responsum accipere præ ira recusans Cæcilius discesserit: & de ea injuria, ut interpretabatur, Romæ in Senatu graviter fuerit questus b. Eodem anno etiam alia legatio in Græciam missa est, cujus princeps fuit Ap. Claudius; qui gravi oratione ita Achæos perculit, ut imperata facturos se esse reciperent, petentes solum, ut de Lacedæmoniis aliquid mutaretur, ne Achæos religione obstringerent irrita ea, quæ jurejurando sanxissent, faciendi c. Atque inde Romæ decretum est, „ ut Lacedæ„ mon in Achaico concilio maneret. " Achæi etiam, ut Romanis gratiam referrent, post aliquod tempus a Perseo sollicitati per literas legatos ejus non admittendos esse decreverunt: quod tamen serius aliquanto factum est. Sed, licet Achæi, se dicto obedientes fore dixissent, tamen non diu post, cum Marcius legatus, Achæos spiritus elatos gerere retulisset, responsum est legatis Achæo„ rum, etiamsi Lacedæmonii, aut Corin-

„ thii,

a *Ibid. n.* 42. b *Liv. L. XXXIX. c.* 33.
c *Ibid. c.* 37.

„ thii, aut Argivi ab iis se abjungerent ; „ mirari Achæos non debere , si nihil ad „ se eam rem pertinere Patres censerent : " qua re satis innuebant impune illos omnes Achaicum fœdus relinquere posse [a] . Cumque Achæi paulo post , *Spartam iterum in concilium suum receptam* Romæ renunciassent, legatio eorum benigne accepta est: [b] & a *Callicrate* Achæorum Prætore, qui legatus ad Romanos missus plane aliter , ac ipsi mandatum fuerat [c] , in Senatu disseruerat, Lacedæmoniorum & Messeniorum exsules restituti sunt. Nam dixerat Romæ in Senatu Callicrates , „ culpam penes „ Romanos esse, si minus morigeros se il„ lis Græci præberent: quod non satis se„ rio curarent Romani, ut sibi obtempe„ raretur . " Auscultaverunt avide his monitis patriæ suæ proditoris Romani : atque inde Achæorum res in deterius mutari inceperunt [d] . Et indignabantur quoque Achæi, quod, cum a principiis Macedonici cum Philippo belli omnia præstitissent Romanis , jam non alio loco essent , quam quo Messenii , atque Elei , qui pro Antiocho hoste arma adversus Populum Romanum tulissent [e] . Et tamen Persico adhuc bello legati Romanorum in Achæorum concilio benigne locuti auditique sunt [f] : & auxilia ab Achæis ad Marcium Consulem sunt missa : quibus tamen

a *Vid. & Paus. Achaic. c.* 11. b *Polyb. exc. leg. n.* 53. c *Ibid. n.* 58. d *Pausan. Achaic. c.* 9. *& omn. sq.* e *Liv. L. XLII. cap.* 37. f *Id. L. XLIII. c.* 17.

men laboris & impendii gratiam Consul fecit, quod nihil opus jam sibi esse ad hoc bellum sociorum auxiliis profiteretur. Imo prohibuit Marcius, ne Appio id petenti auxilia ab Achæis in Epirum mitterentur, *nihil ipsi auxiliis opus esse*, dicens. Confecto tamen bello Macedonico Paullus Æmilius legatos ad Achæos misit [a], qui edicto evocarent, quos Romam ad dicendam caussam sequi vellent. Et ex aliis gentibus literis, quos voluit, evocaverat: ad Achæos legatos potius mittere voluit, tum, quod fiduciæ plus animorumque esse Achæis ad non parendum crederet: & forsitan etiam in periculo fore Callicratem, & ceteros criminum auctores delatoresque; tum, quod aliarum quidem gentium literas ad Perseum datas reperisset; in Achæis cœcum crimen esset, nullis eorum literis inventis. Quin legatis Romam missis postularunt Achæi, ut Senatus ipse, quinam ex iis, qui accusabantur, sontes essent, quinam insontes sua sententia declararent: sin per occupationes hoc facere non posset, negocium Achæis permitteret odium suum in sceleris auctores ostensuris. Senatus rei difficultate premebatur: neque enim decorum videbatur, ut ipsi de negocio judicarent: & rursus, si injudicatos dimisissent, maximum periculum creabatur illis, qui Romanorum rebus apud Achæos favebant. Ergo nihil aliud

a *Ibid. L. XLV. c. 31. Polyb. exc. leg. num. 94.*
c *ibid. n. 105.*

aliud responsum est, quam, „ neque ex „ populorum Achaiæ, neque ex eorum, „ qui evocati erant, (in quibus erat ipse „ Polybius [a]) re videri, ut hi in patriam „ reverterentur [b]: " & plurimi sane ac præcipui, nam ultra mille fuerant [c], in captivitate absumpti sunt [d]. Durissimo hoc responso accepto desperatio quædam Achæos invasit, qui quidem patriæ amantes erant: Callicrati vero similibusque nova spe aucti sunt animi: qui tamen paulo post, cum iterum legatus Romam destinatus esset Rhodum divertens ibi morbo periit [e]. Sed *Diæus*, qui ipsi collega datus fuerat, multa in Senatu contra Spartanos exsules dixit: & cum *Menalcida* quodam Spartano quidem, sed qui se ad Achæos olim contulerat eorumque copiis imperaverat [f], acriter, verum simulate contendit. Senatus iterum respondit, „ legatos in Græciam esse ven„ turos, qui judicarent ea, de quibus „ Achæi & Lacedæmonii disceptabant. " Verum legati illi data opera otiose adeo iter fecerunt, ut, interea Diæus Achæis persuadere posset, „ decrevisse Senatum, ut Spartani ipsis obtemperarent; " Menalcidas vero Spartanos falleret dicendo, „ fore, ut omnino a concilio A„ chæorum sejungerentur. " Per has contentiones effectum est, ut Achæi, nequicquam dehortante Metello, Prætore

a *Polyb. exc. leg. n.* 122. b *Vid. adhuc Ibid. n.* 127. c *Pausan. Ach. c.* 10. d *Polyb. Ibid. & n.* 129. e *Paus. Ach. c.* 12. f *Ibid. c.* 21.

tore jam *Damocrito* rursus arma contra Lacedæmonios caperent [a]: qui prælio superati in urbem se receperunt. Damocritus, cum urbem capere potuisset, exercitum reduxit: &, cum mulctam quinquaginta talentorum, quæ ipsi propterea irrogabatur solvere non posset, in exsilium abiit. In ejus locum factus est Diæus ille, qui cum Metello pactus est, ut induciæ inter Achæos & Spartanos essent; donec adessent, qui Roma rem judicandi caussa adventabant. Sed interea Diæus oppida circa Spartam ad amicitiam suam pellicit; & præsidiis firmat, ut inde in Spartanos erumpere posset. Menalcidas, cui Spartani imperium dederant, omnibus se exosum videns venenum bibit. Tandem in Græciam venere legati, quorum princeps erat *L. Aurelius Orestes*, qui A. U. 596. Consul fuerat [b]. Hic in concilio Achæorum Senatus sententiam declaravit, Scilicet, „ æquum censere „ Senatum, Lacedæmonios, Corinthios, „ Argivos, Heracleotas ad Oetam, Or- „ chomenios a concilio Achaico sejungi." Vix hæc audire sustinuerunt Achæorum magistratus: & multitudini ad concionem vocatæ exposuerunt: quæ ita irritata in Spartanos, qui Corinthi erant, irruit, & multos in carcerem conjecit, frustra legatis Romanorum multitudinem compescere conantibus.

§. IV. Sed jam apud Achæos Diæo in impe- §. 4. *Ulte-*

a *Ib. c.* 13. b *Ib. c.* 14. *Polyb. exc. leg. a.* 144.

rior Achaici belli narratio.

imperio successerat *Critolaus*; qui summa bellandi cum Romanis cupiditate flagrabat: & simul eo tempore ad concilium Achæorum missos fuisse dicit Polybius [a] homines perditissimos, Diisque invisos. Itaque legatis quidem Romanorum audientibus concilium Achæorum indici jubet; clam vero per epistolas civitatum Senatores monuit, ne adessent. Ita ergo se per absentiam aliorum nihil statuere posse caussatus, legatos aliud concilium Achæorum post sextum mensem exspectare jubet. Tum vero rati, palam se ludibrio haberi, legati domum redierunt: & Critolaus omnia ad bellum parat, egregiam occasionem putans, quod Romani & Punico & Hispanico bello distinerentur. Metellus tamen, cum audivisset, pravis adeo consiliis res apud Achæos administrari, adhuc legatos ad eos misit: sed hi ludibrio habiti & cum clamore ac tumultu ejecti sunt [b], Critolao superbe & atrociter cuncta gerente: qui mox etiam Heracleam Achæis parere recusantem circumsedit. Vereor tamen, ne hæc in majus a Romanis aucta fuerint, ut caussa belli appareret speciosior, quam sine eo vix justam futuram fuisse ex tota rerum serie patet [c]. Metellus porro, qui jam bellum Romæ contra Achæos decretum esse, & Mummium sibi successorem adventare intellexisset,

a *loco modo cit.* b *Polyb. Ibid. Flor. L. II. cap.* 16. *Vid. Cic. pro L. Max. c.* 5. c *Vid. Jac. Gothofredi orat. polit. III. quæ Achaica, seu de caussis interitus reip. Ach. inscribitur.*

xisset [a], adversus Critolaum ducit. Nec hic, licet loco illo difficillimo apud Thermopylas consisteret, Metellum exspectare fuit ausus: & Metellus fugientes hostes assecutus multos eorum interfecit, multos vivos cepit. Critolaus ipse post pugnam nusquam apparuit. Achæorum imperium ad Diæum rediit: isque exercitum, nec magnum, nec bonum subito contrahit. Et pudenda etiam imprudentia ex parvis adeo copiis quatuor millia hominum Megaram in præsidium mittit. Metellus vero jam Thebas, quæ se Achæis junxerant, infesto agmine contendebat: casque incolis vacuas ingressus servari jussit. *Megarenses* etiam in deditionem recepit, cum Achæorum præsidium jam inde aufugisset. Hinc omnimodo finem bello imponere studens conditiones ultro Achæis tulit: quæ stolide a Diæo repudiatæ sunt. *A. U. 607.*

§. V. Sed jam venerat in Græciam Mummius Consul cum Metelli de Achæis victoriam accepisset, veritus, ne omnis belli confecti gloria penes Metellum esset. Itaque quamprimum ad exercitum advenit eum in Macedoniam cum copiis suis amandavit [b]. Achæi primum auxilia quædam Italica, quæ duodecim circiter stadiis (horæ dimidiatæ hoc fere est iter) a castris excubabant, in castra refugere compellunt, quibusdam etiam cæsis, captisque scutis quingentis. Quo succes- *§. 5. Mummius bello finem imponit.*

a *Pauf. d. l. c. 15.* b *Pauf. Ach. c. 16.*

su elati quidem sunt Achæorum animi: sed cum acie instructa eos aggressus esset Mummius, postquam aliquamdiu repugnassent, in fugam sese dederunt. Et ipse Diæus Megalopolitanis nuncium acceptæ cladis & imminentis calamitatis attulit. Ipse, uxore, ne ad triumphi dedecus superviveret, manu sua interfecta veneno hausto occubuit, cum, si Corinthum se recepisset, fortasse a Mummio obsidionis tædium non ferente æquiores paullo conditiones sibi & suis obtinere potuisset. Illi vero Achæi, qui post pugnam Corinthum confugerant, favore noctis cum multis etiam Corinthiis civibus clam abierunt. Mummius insidias veritus urbem, apertam licet, ingredi ausus non est. Tertio demum die eam cepit; & direptam tuba præcinente [a] delevit. Ornamenta, aurum, argentum, vestes pretiosæ, signa præterea, tabulæque exquisitissimæ artis Romam avecta (quibus non tantum urbs, sed tota Italia est exornata [b]) curam possidendarum earum rerum, quæ vixdum Romanis notæ erant, intulerunt. Plurimas tamen res maximi pretii, ut in urbe totius Græciæ opulentissima, (quippe quæ opportunissimo omnino ad mercaturam exercendam loco sita est, duobusque portubus ad duo maria, quæ Isthmum Peloponnesi faciunt, instructa; unde *bimaris* Horatio [c] dicitur)

a *Flor. L. II. c.* 16. b *Cic. in Verr. L. I. c.* 21. *Plin. XXXIV. c.* 7. c *Od. I.* 7.

citur) & luxui ita dedita [a], ut res in proverbium abierit, ignis absumpsit. Quin ferunt incendio permistis plurimis statuis, atque simulacris æris, auri atque argenti venas in commune fluxisse; unde pretiosissimum illud *æs Corinthium* confluxerit [b]: in quo luxus Romanorum immensum deinde insanivit [c]. Sed putidissima hæc est fabula; & plane indigna, quæ arguatur; cum jam seculo ante deletam Corinthum artifices illi nobiles, quorum signa & vasa *Corinthia* dicta sunt, (quod nempe in urbe luxuriosa maxima artificum talium esset copia) esse desierint, ut ipse Plinius docet [d], qui paulo ante vulgarem opinionem tradiderat. Et Plutarchus alias origines ejus æris refert [e], quas itidem fabulosas esse dicit. Notanda hic est Mummii (qui ab hac victoria *Achaici* cognomen habuit) ἀπειροκαλία, quam *ruditatem* dicere possis: qui cum maximorum artificum perfectas manibus statuas ac tabulas in Italiam portandas locaret, juberet prædici conducentibus, *si eas perdidissent, novas eas reddituros* [f]. Ita

a *Unde* uncta Corinthus *est Juven. S. VIII. v. 113.* ἀφνειὸς Κόρινθος. *Hom. Il. B. v. 570.* Κορινθιάζειν *scortationibus indulgere. Steph. de Urb. & ex eo Erasm. Ad. Ch. IV. C. III. n. 68. Eust. ad d. Hom. l. p. 219. ed. Basil.* b *Flor. d. l.* c *Vid. Cic. pro Sex. Rosc. Am. cap. 46. In Verr. L. II. cap 19. 34. 72. L. IV. c. 1. 23. 44. 59. Tusc. Quæst. L. II. c. 14. &c.* d *H. N. L. XXXIV. c. 2.* e *lib. cur nunc non reddat Pythia or. carm. Vid. & Bochart. Hierozoic. L. VI. c. 16.* f *Vell. Paterc. L. I. c. 13.*

ut nihil mirum ſit, nec magnam ea re laudem meruerit Mummius, ſi res, quarum pretium non noverat, non deſiderans iis in privatum ſuum uſum convertendis abſtinuerit [a]. Ita Corinthus, *totius Græciæ lumen*, ut eam appellat Cicero [b]; & *alter cum Carthagine oculus rei maritimæ*, ut idem loquitur [c], deleta eſt. Fuitque hic finis urbis ſimul famoſiſſimæ, & celeberrimæ quoque Achæorum Reipublicæ. Cœperat ea circa annum Urbis 472. annis fere trecentis ante Chriſtum natum, Olympiade CXXIV. Initium ejus fuit a Dymæis tantum & Patrenſibus; quibus variis poſtea temporibus aliæ acceſſere, quæ arctiſſima ſocietate inita unum fœdus, unam Rempublicam conſtituerunt: cujus juſtitia & æquitas adeo celebrata fuit, ut aliæ ſæpe civitates ad earum arbitrium iverint: & multi ſæpe Reges, ipſique Romani amicitiam eorum expetiverint. Præerat fœderi unus, qui Romanis *Prætor*, Achæis *Strategus* dicebatur, modo ex hac, modo ex illa civitate virtutis cauſſa ſumptus: iſque annuo fere, quandoque longiore ſpatio ſummæ rerum præfectus erat. Creabatur comitiis gentis, quæ bis quotannis, niſi extraordinarium quid eveniſſet, habebantur: & adjunctos ſibi ad ſummam Rempublicam curandam habebat *Demiur-*

a *Vid. Cic. in Verr. L. I. c. 21. & Parad. V. c. 2. & Off. II. c. 22.* b *pro L. Manil. c. 5.* c *de Nat. Deor. L. III. c. 38.*

miurgos decem. Post annos tamen duos supra centum Corinthus restituta est a Cæsare Dictatore [a] ultimo ejus vitæ anno [b] simul cum Carthagine, quæ etiam hoc eodem anno deleta fuerat. Et brevi urbs adeo refloruit, ut inter celebriores rursus Romani Imperii censeri potuerit: quod vel ex *Actis Apostolicis* [c], & *Epistolis D. Pauli* liquet [d].

§. VI. Capta Corintho Mummius aliarum etiam urbium, quæ contra Romanos bellum gesserant, muros dejecit, armis quoque ademptis: idque ante quam legati a Senatu Romano ad provinciam ordinandam missi advenissent. Postquam venissent populare regimen ubique abolevit, magistratibus ex censu institutis. Concilia singularum Græciæ nationum sustulit. Ne locupletes extra fines quisque regionis suæ agros possiderent, vetuit. Sed post breve tempus a Senatu hæc remissa sunt: ut etiam maxima pars tributorum quæ instituerat Mummius. Proconsul autem, qui in has regiones mittebatur, non *Græciæ*, sed *Achajæ Proconsul* dictus est: quod Græciam Romani per Achæos, tunc Græciæ principes, subegerant [e]. Mummius in Urbem reversus splendidum egit triumphum [f]; & licet maximas in ærarium divitias intulisset, nihilo

§. 6. Ordinatio provinciar. Achaiæ & Maced.

 inde

a *Pausan. Corinth. c.* 1. & 3. b *Id. Eliac. pr. c.* 1. *App. Al. Punic. ipso f. Dio. L. XLIII. vers. f.* c *XVIII.* 2. *ubi videmus, Procos. Achaiæ ibi egisse.* d *Vid.* II. *Cor. I,* 1. *IX.* 2. *XI.* 10. *ex quibus locis colligitur, eam caput Achaiæ fuisse.* e *Pausan. Achaic. c,* 16. f *Virg. Æn. L. VI. v.* 836.

inde locupletior factus fuisse dicitur [a]; Macedoniam provinciam eodem anno ordinavit Metellus; cui, licet bis jam antea victa foret, suis tamen legibus vivere permissum fuerat [b]: eique etiam vicina quædam & nunc & sequentibus temporibus fuerunt adjecta [c]. Videri porro merentur, quæ de summa hujus viri felicitate notat Vellejus Paterculus *L. I. c.* 11.

CAPUT TERTIUM.

Bellum Viriathicum, & Numantinum.

§. I. Origo belli Viriathici.

§. I. VIdimus Libri quinti capite septimo §. 1. in f. scelera immania Galbæ Prætoris in administratione Hispaniæ provinciæ commissa: atque eam præcipuam caussam belli Viriathici fuisse diximus; cui tamen etiam Luculli injuriæ, de quibus eodem loco egimus, accesserunt. Qui enim ex horum ducum sævitia reliqui erant ad decem millia congregati *Turdetaniam* incurrebant. Profectus

A. U. 604.

est adversus eos *Prætor C. Vetilius*; eosque in locum quendam difficillimum compulit [d]. Ibi, cum jam cum Romanis paciscerentur, *Viriathus* (qui *ex venatore latro, ex latrone subito Dux atque Imperator* a Floro [e] factus dicitur; cum potius *præstantissimus patriæ suæ adversus scelestissimorum præsidum injurias defensor fuerit*) suos per-

a *Cic. de Off. L. II. c.* 22. b *Vid. Flor. L. II. c.* 14.
c *Vid. Sigon. de ant. jure prov. L. I. c.* 8.
d *App. Al. Hisp. n.* 289. e *L. II. c.* 17. *Liv. Epit.* 52.

perfidiæ & crudelitatis Romanæ admonitos fortitudine sua & prudentia conservavit; earumque virtutum fama plurimum augmenti partibus suis attulit. Vetilium ergo primum magna cum clade in saltu quodam superat; qui a milite, a quo captus erat, occisus est, ut homo nullius pretii, quod senem eum & obesitate corporis deformem videret. Sequente rursus anno Viriathus successorem Vetilii *C. Plautium Hypsæum* bis prælio fudit; qui ita a media jam æstate hybernare coactus est, nusquam prorepere ausus; sed liberum populandi cursum Viriatho permitaens [a]. Hic ergo fortuna sua usus Anno Urbis sexcentesimo sexto *Claudium Unimanum* [b], & anno sequente *C. Nigidium* Prætores oppressit [c]. Ita ut tandem hoc bellum majus & consulare imperium exposcere videretur. Igitur anno sexcentesimo octavo missus est in Hispaniam Q. Fabius Maximus *Æmilianus* (Æmilii Paulli, qui Perseum vicerat, filius; Scipionis, qui Carthaginem everterat, frater fuit) qui, cum continuis bellis urbana juventus esset exhausta, exercitum tironum in Hispaniam duxit: & pugnam detrectans exercitiis continuis militem suum erudiit, & confirmavit: atque ita Viriathum, licet fortiter prælantem, in fugam vertit, duabus etiam urbibus captis. A *Quinctio* anno ante adventum Fabii victum fuisse Viriathum, dicit Appianus: sed videtur in

A. U. 605.

A. U. 606.

a *Appian.d.l.n.*291. b *Flor.d.l.* c *Sex.Aur.Victor.*

horum annorum historia auctor ille & mutilus & corruptus esse: & certe Fabium Maximum Æmilianum Consulem anni sexcentesimi octavi confundit cum fratre adoptivo *Q. Fabio Maximo Serviliano* Consule anni sexcentesimi undecimi. Viriathus tamen strenue bellum reparavit, populis etiam quibusdam bellicosissimis a societate Romanorum abductis; interque eos Numantinis: cum quibus mox bellum, quod separatim narrari meretur, gestum fuit. Superior tamen adhuc fuit Fabius, Viriathum, qui Romanos agmine procedentes aggressus fuerat, repellendo: sed dum fugientes insequitur Romanus, Viriathus confusione eorum animadversa idonea eos strage afficit: ita ut Romani non nisi noctis supervenientis beneficio servarentur. Eosdem tamen, nec noctu, nec interdiu lacessere Viriathus cessavit: verum tandem inopia commeatuum in Lusitaniam recedere

A. U. 611. coactus est. Fabius Servilianus cum abeuntem Viriathum assequi non potuisset, oppida plura diripuit; quibusdam veniam dedit. Ex decem millibus captivorum, quos habebat, quingentos securi percussit: reliquos in servitutem vendidit. Additur etiam horrenda Servilii severitas, qui transfugis captis manus [a], vel dexteras saltem (ita Frontinus *Stratag. L. IV. c. I. ex.* 43.) præcidit. Æmilianus vero, dum hostem persequens urbem quandam ejus obsidet, nocturna eruptione inde deturbatur non tan-

a *Val. Max. L. II. c. 7. ex.* 11. *App. Al. n.* 293.

tantum, verum in loca etiam iniqua, unde evadere non erat, compellitur. Ibi prudenter & generose fortuna usus Viriathus, & gratiam præterea magnam a Romanis iniri posse ratus, fœdus cum Fabio pepigit, quo *amicus Romanorum* dicebatur; sociisque ejus agri, quos possidebant, permittebantur: eamque pacem Populus R. ratam habuit, si Appiano fides sit.

§. II. Verum anno statim sequente *Q. Servilius Cæpio* Fabii frater & successor a Senatu impetravit, primo, ut clam quidem, pro lubitu tamen, Viriatho incommodare posset: & mox, ut aperte bellum inferre liceret. Viriathus autem paucitate suorum coactus prudenter adeo recessit, ut non sentirent Romani, quo se proripuisset a. Hinc porro tres, quos ex amicis fidissimos putabat, ad Cæpionem de pace acturos misit. Eos Cæpio donis promissisque corrupit, ut Viriathum interficerent. Atque ita fraude potius & scelere, quam virtute oppressus vir fortissimus periit b. Eutropius tamen Cæpionem ejus sceleris ignarum facit: interfectoribus enim Viriathi præmium petentibus respondisse refert, *Nunquam Romanis placuisse, Imperatorem a suis militibus interfici. L. IV. c.* 6. Milites quidam Viriathi novum bi Imperatorem crearunt *Tantalum* nomine. Sed ille mox a Cæpione exersitum tradere coactus fuit. Ipsi militibusque, ne rapto vivere cogerentur,

§. 2. Hujus belli finis
A. U. 612.
A. U. 614.

a *Apian. n.* 296. b *Vell. Pat. L. II. c.* 1. *Liv. ep.* 54. *Val. Max. L. IX. c.* 6. *n.* 4. *Sex. Aur. Vict. Flor. L. II. c.* 17.

tur, agri satis magni donati sunt. Is finis bello contumelioso fuit; quod per viginti annos gestum fuisse dicit Vellejus Paterculus: non satis recte, cum ita bellum Numantinum cum Viriathino confuderit, ut ex sequentibus patebit. Alii aliter de hujus belli duratione loquuntur: sed omnium optime Trogus Pompejus, qui temporibus istis proximus fuit. Ex eo Justinus dicit [a], Viriathum annis decem Romanos varia victoria fatigavisse.

§. 3. Bellum Bruti cum Callaicis.

§. III. Sed supererat bellum ad exemplum & occasione Viriathini in Lusitania exortum: nam multæ inde latronum manus provinciam Romanam incurrisse dicebantur. [b] Itaque anno sexcentesimo decimo quinto *D. Junius Brutus* Consul bellorum in ulteriore Hispania reliquias tollere jussus est: atque is, cum assequi hostes non posset, obvia quæque diripuit. Inde trajecto *Durio* fluvio, obsidibusque a dediticiis acceptis, pervenit ad fluvium, quem *Limiam*, vel *Limæam* Geographi dixerunt: hodieque is *Lima* dicitur, prope cujus ostium est urbs *Viana*. Is fluvius etiam *oblivionis* Græcis τῆς λήθης dicebatur: male enim apud Appianum [c] ὁ Λήθης vocatur, quemadmodum etiam apud Livium [d] *Oblivio*;) quod aliquando Hispanorum exercitus cum transgressus ob exortam seditionem ibi fuerit dispersus, *reditus* ita *obliviscens* [e]. Brutus etiam ultra hunc fluvium aliquot oppida subegit egregia ubique clemen-

A. U. 615.

a *L. XLIV. c. 2.* b *App. d. l. n. 294.* c *n. 294.* d *epit. n. 55.* e *Strabo L. III. n. 154.*

mentia usus a : licet satis fortiter repugnassent Hispani, ita ut etiam mulieres mori, quam capi se malle ostenderent. Iis etiam, qui sub Viriatho militaverant, agros oppidumque dedit, quod *Valentia* vocatum est: hodieque eo nomine appellatum inter præcipuas Hispaniæ urbes suo merito censetur. Ex his victoriis in *Callæcorum* vel, *Callaicorum* regione, quæ hodie Gallæcia) obtentis *Callaici* cognomen Bruto honoris ergo datum est. Et per aliquot adhuc annos ulteriorem Hispaniam obtinuit; cum anno demum sexcentesimo vigesimo primo Romam ad triumphum decesserit. Et hæc in ulteriore Hispania gesta fuerunt.

§. IV. In citeriore vero per eosdem annos bellum tum cum aliis, tum præcipue cum Numantinis gestum fuit. Fuit Numantia urbs Hispaniæ Tarraconensis, & in ea quidem regione circiter, quæ hodie *Castilia Vetus* dicitur; cujus rudera ad *Pontem Garrai* non longe ab exortu Durii fluminis superesse volunt b. Hos cum ad bellum concitasset Viriathus, Q. Cæcilius Metellus Macedonicus Consul anni sexcentesimi decimi adversus eos missus fuit c. Alii initium belli a Romanis ortum fuisse tradunt: nec ullius propemodum belli caussam injustiorem fuisse d. Sed vidimus *libro præc. cap.* 7. §. 1. Celtiberis bellum fuisse illatum, tum ob alias caussas, tum quod

§. 4. Bellum Numantinũ.

a *Appian. d. l. n.* 296. b *P. Merula Cosm. P.II. L. II. c.* 19. c *App. Alex. Hisp. n.* 297. d *Flor. L. II. c.* 18.

quod urbem Segedam munivissent. Vidimus præterea Fulvium Nobiliorem Consulem, dum fugientes Celtiberos persequitur, etiam Numantiæ mœnibus exercitum admovisse: Numantinosque facta eruptione (licet ignorasse videantur, an hostili adversus eos animo advenissent Romani) multos Romanorum occidisse; sed non sine magno suo malo: ita ut non adeo injusta hujus belli caussa videri possit, quam a Floro fuisse dicitur [a]. Recte etiam ex hac historia collegit Strabo [b], per viginti annos cum Numantinis bellum gestum fuisse: quod tamen non semper iisdem animis, aut viribus fuit administratum. Fuisse tamen etiam inter gravissima bellum hoc ex Cicerone patet, qui dicit [c], bellum cum Celtiberis gestum fuisse, *uter esset, non uter imperaret*. Gestum fuit anno Urbis sexcentesimo primo a Consule *Marcello*; isque Numantinos in urbem compulit [d]: sed, cum successorem Lucullum adventare intelligeret, obsides, quos jam dederant Numantini, reddidit; ut bellum, priusquam advenisset Lucullus, sublatum foret [e]. Quam perfide porro Lucullus cum Populis Hispaniæ egerit, jam vidimus; ita ut nihil mirum fuerit, si Viriathus Numantinos aliosque a societate Romanorum abducere potuerit [f]. Præclaras tamen res in Hispania gessisse dicitur anno Urbis sexcentesimo & undecimo

mo

a *Ibid.* b *L. III. n.* 162. c *Offic. L. I. c.* 12. d *App. Alex. nu.* 283. e *Vid. Supr. L. V. c.* 7. §. 1. f *Vid. App. Al. n.* 292. *Supr.* §. 1.

mo Metellus Macedonicus, ita ut etiam *Celtiberici* cognomen merito eum ferre potuisse dicat Florus [a]: qui & Contrebiam & *Nertobriges* memorabili cepisset exemplo, & majore gloria pepercisset. Ei in imperio successit *Q. Pompejus*, (primus hic ex gente Pompeja ad tantos honores pervenit [b]) qui copias præclare exercitatas a Metello accepit [c]. Hic vero, cum quotidie copias suas Numantinorum velitationibus minui cerneret, *Termantiam* urbem aggreditur: sed etiam inde repulsus *Maliam* oppidulum, quod Numantinorum præsidio tenebatur, civium dolo capit; & mox *Tanginum* latronum principem (Romanorum more loquor) vicit: apparuitque in captivis fortitudo, sive potius rabies vix credenda: quippe quorum quidam seipsos, alii emptores suos interficerent. Hinc Numantiam reversus fluvium quendam in planitiem derivare conatus est: sed, & opus facientes & frumentantes Romanos magno damno hostes mulctant: ita ut Pompejus tot cladibus fatigatus magnam hyemis partem in castris ageret. Sed etiam inde, tum morbis, tum clade satis magna a Numantinis accepta coactus in oppida se recepit reliquum ibi hyemis transacturus [c]. Ne tamen nihil egisse videretur, præsertim cum vereretur, ne ob rem male gestam dies ipsi diceretur, clam cum Numantinis de pace agere cœpit; A. U. 612.

nec

a *Vell. Pat. L. II. c.* 21. b *Appian. l. prox. d.*
c *Appian. Ibid. n.* 299.

nec abnuerunt pacem Numantini plurimis, quæ fert bellum etiam prospere gestum, malis fracti. Itaque palam quidem (dignitatem scilicet Populi Romani servaturus) hortabatur, *ut se Romanis permitterent*: clam vero ostendebat, quæ facturus esset. Atque ita ab iis obsides, captivos, transfugas, partem triginta, quæ pactus erat, talentorum † accepit: partemque exspectabat, cum successor ei venit, Consul *M. Popillius*
A. U. 614. *Lænas*. Ibi Pompejus, qui sciret, se ea, quæ cum Numantinis pepigisset, nec Populo, nec Senatui probaturum esse, quicquam transactum esse negavit: cum autem facile plurimorum testimoniis revinceretur, res ad Senatum rejecta est; cui bellum cum Numantinis geri placuit [a]. Atque idem Popillius anno Urbis sexcentesimo decimo quinto, dum Numantiam oppugnat, subita eruptione funditur fugaturque [b]. Itaque rursus Consul contra Numantinos missus est *C. Hostilius Manci-*
A. U. 616. *nus*; qui adversis ominibus prodigiisque multis nunciatis profectus dicitur [c]. Is sæpius cum Numantinis congressus & semper victus, denique, cum, magna auxilia Numantinis adventare, falso diceretur, in deserta quondam Fulvii Nobilioris castra fugiendo contendit: qua fuga Numantiæ nunciata subito eum insecuti sunt Numantini: atque ibi a quatuor millibus hostium viginti mil-

† *Philipp.* 18000. a *Cic. Off. L. II. c.* 30. b *L. v. epit.* 55. *Frontin. Strat. L. III. c.* 17. *n.* 9. c *Jul. Obseq. de prod. c.* 22. *Liv. d. l. Auctor. de vir. ill.*

millia Romanorum cæſa dicuntur. Cumque cum exercitus ſui reliquiis in locum iniquum, unde nullum patebat effugium, incluſus obſideretur, pacem flagitatum legatos ad hoſtes miſit [a]. Numantini, ſe ulli Romanorum præterquam *Ti. Graccho* (Quæſtor hic erat Mancini, Gracchi illius filius, qui quondam rebus egregie in Hiſpania geſtis pacem etiam cum Numantinis fecerat [b]) fidem habituros negaverunt. Et ita Gracchus quædam concedendo, quædam impetrando fœdus fecit: & viginti millia civium Romanorum ſervavit, præter calones & lixas. Caſtra Romana diripuerunt Numantini: cumque in iis etiam fuiſſent tabulæ, quibus rationes quæſturæ geſtæ continebantur, Gracchus eas recepturus Numantinorum rogatu urbem eorum ingreſſus eſt; & cibo cum illis capto tabulas recepit, ex reliqua præda nihil, præter tus ad publica ſacra, licet plurima offerrentur, accipiens. Offendit tamen hac pace plurimos, qui exemplo Conſulum, qui olim Caudinæ pacis auctores fuerant, eum Numantinis dedendum cenſebant [c]. Et ipſe quidem Mancinus rogationem, quam Tribuni de deditione ſua ex Senatusconſulto ferebant, ſuaſit [d]; & Populo jubente [e] hoſtibus eſt deditus a Conſule anni ſequentis *P. Furio Philo*. Sed cum ab iis minime reciperetur [f], & ſuis & hoſtibus miſerum ſpectaculum

a *Plut. Gracch. p. m.* 826. b *Vid. S. L. V. c.* 4. §. 9. c *Plut. Gracch. p.* 827. d *Liv. epit.* 56. e *Plut. d. l. Cic. Off. L. III. c.* 30. f *App. Al. Hiſp. n.* 302.

lum præbuit, ad noctem usque vinctus & nudus ibi perstare coactus. Hinc, cum Romam reversus in Senatum venire non dubitasset, *P. Rutilius Rufus* Tribunus pl. eum de Senatu educi jussit, quod eum civem esse negaret [a]. Lege tamen lata postea civitatem non tantum recuperavit; sed Præturam quoque gessisse dicitur [b]. Gracchо vero Populus pepercit; quod summa apud eum gratia valeret: & ejus caussa etiam aliis, qui ei foederi faciendo adfuerant. Maximis vero in Urbe turbis hoc negotium occasionem dedit: unde postea (aliis tamen caussis accedentibus) ditiones, bella civilia & denique interitus Reipublicæ est ortus.

§. 5. Belli Numantini finis.

§. V. Verum hæc Mancini clades acrius Romanos ad bellum hoc persequendum incendit. Ergo *M. Æmilium* Mancini in consulatu collegam confestim ei succedere Senatus jussit. Hic, dum Romæ de pace disceptatur, otii impatiens Vaccæis bellum intulit, Numantinos ab iis adjutos falso criminatus. Palantiam quoque præcipuam eorum urbem nullius pacti violati ream oppugnat: vocato etiam in societatem sceleris D. Bruto, qui ulteriorem Hispaniam obtinebat. Nec profuit miseris, quod legati Roma venientes Vaccæos bello petere vetabant, dicente Bruto & scribente ad Senatum, " Hispanicarum „ rerum statum Romæ non satis esse co- „ gnitum; Numantinos a Vaccæis omni „ ratione fuisse adjutos; periculum esse, „ ne,

a *Cic. de Orat. L. I. c.* 40. b *l. ult. ff. de legatio. Sex. Aur. Vict. de vir. ill. Vid. Cic. Topic. c.* 8.

„ ne, si, hostem se metuere, ostendis-
„ sent Romani, omnis Hispania rebella-
„ ret." At non felicius, quam æquius id bellum Romani gesserunt, coacti tandem plurimis malis, & magna suorum clade Palantiæ obsidionem solvere a. Itaque merito imperium Æmilio abrogatum, & mulcta dicta fuit. Sed hac damnatione miseræ provinciæ calamitates non tollebantur; nam anno Urbis sexcentesimo octavo decimo *Q. Calpurnius Piso* Consul in Numantinorum quidem fines non duxit exercitum, a fortitudine nempe eorum sibi metuens: at *Palantinorum* fines ingressus, præda exigua inde abacta, quod supererat temporis imperii sui in *Carpetania* hyemando consumpsit. Ita jam Populum Romanum tædebat tum ducum, tum belli, quod opinione & longius & difficilius acciderat. Igitur P. Scipio, qui *Q. Fabii Maximi* fratris sui filii quæstoriis comitiis in campum descenderat, Consul iterum creatur, solutus legibus, quæ vetabant, *ne quis bis Consul fieret* a. (Lata ea lex fuerat A. U. 603. auctore Catone b: abrogata est rursus A. 649. in favorem Marii.) Hic statim in Hispaniam profectus omnia ignavia, factionibus, luxu corrupta reperit. Ergo ante omnia constituendæ disciplinæ animum applicuit c; lixas, scorta, hariolos, sacrificulos castris expulit; superstitionem etiam

A.U. 618.

A.U. 619.

a *App. Al. n.* 302. b *Cic. Lælio c.* 3. *Liv. epit.* 56. *Val. Max. L. VIII. c.* 15. *n.* 4. c *Vid. Fest. V. Pavimenta*. d *App. Al. d. l. n.* 303.

inter caussas consternationis militaris reputans. Quicquam præterea in castra, nisi quo plane carere non possent, invehi vetuit: cibis, *carne tantum assa elixave*, uti voluit, ut docet Frontinus *Stratag. L. IV. c.* 1. *ex.* 2. Lipsius quidem (*Milit. Rom. L. V. dial.* 16.) locum Frontini emendare se dicit, addens voculas *a se; quam* a se *assa elixave* &c. eaque emendatio olim placuerat [a]. Sed inspecto diligentius Appiano [b] video, illum idem tradere. Ergo puto, voluisse Scipionem, ut abstinerent cibis delicatioribus, & paratu difficilioribus; quales, exempli gratia, habebantur pisces, acipenser [c], mulus [d], aut scarus [e], aut muræna [f] &c. tum tubera, boletus, &c. [g]. Scipio certe attentissime curavit, ut omnibus modis labori & obedientiæ miles assuesceret: nec antea castra urbi admovit, quam satis restauratam disciplinam cerneret. Tum etiam in Vaccæis, unde commeatus accipiebant Numantini, omnia vastat: exercituque per varia loca circumducto in fines Numantinorum hybernatum rediit; & ibi *Jugurtham* Masinissæ nepotem cum auxiliis ad se venientem excipit. Inde geminis castris proxime Numantiam positis, cum Numantini frequenter Romanos ad pugnam provoca-

a *Vid. nostrum Comp. Ant. R. S. V. c.* 5. §. 20. *fin.* b *loco prox. cit.* c *Horat. Serm. II.* 11. 47. *Macr. Sat. L. III. c.* 16 d *Plin. L. III. c.* 17. *Juv. S. IV. v.* 15. *V. v.* 92. e *Macr. l. d. Gell. L. VII. c.* 16. f *Ibid. Hor. S. II. VIII. v.* 42. g *Juv. S. V. v.* 116. 147. *XIV.* 7. *Martial. L. III. n.* 60.

vocarent, sprevit eos ac risit, imprudentem se fore dicens, si cum desperatione efferatis confligere, quam fame eos perdomare mallet. Atque in eum finem magnis operibus exstructis arctissime eos inclusit. Evaserant tamen, qui supplicum more proximas urbes circumirent, ut auxilium consanguineis suis ferrent, orantes [a]: quod Romanorum metu negatum est; nisi quod *Lutiæ*, opulenti oppidi, juventus civitatem suam ad subsidia mittenda permoverit. Scipio ejus rei a proceribus urbis certior factus citissime eo advolat, utque sibi traderentur juventutis principes jubet; quibus, numero quadringentis, manus amputat. Inde Numantiam versus regressus, ubi jam humanam carnem cibi loco adhibere fames coegerat, urbem tandem in deditionem recipit, paucissimis civium superantibus; cum non armis tantum & fame, sed etiam voluntaria morte plurimi periissent. Capta est Numantia anno Urbis sexcentesimo vigesimo: & sub finem anni sequentis Scipio ordinata provincia de Numantinis triumphavit. Auctores sunt, qui etiam ab hac urbe victa *Numantini* cognomen habuisse Scipionem dicunt [b]: sed verius videtur, illud non usurpasse Scipionem, licet forte a Populo ipsi tributum fuerit; cum nusquam in marmoribus ipsi id tributum legatur. *A. U. 620.*

a *App. Alex. Iber. n.* 308. b *Ovid. Fast. L. I. v.* 596. *App. Al. d. l. n.* 311. *Sex. Aur. Vict.*

CAPUT QUARTUM.

De bellis cum Liguribus, & Gallis.

§. I. VIdimus *libri præcedentis cap.* 7. §. 2. victos quidem fuisse ab Opimio Consule A. U. 599. Ligures: sed ita, ut plene pacata provincia non fuerit: quod idem de Gallis Ligurum vicinis intelligendum est: quemadmodum videmus, Julium Obsequentem *cap.* 16. dicere, in Gallia anno sexcentesimo primo prospere pugnatum fuisse. Sed penuria auctorum historiæ hujus temporis pars magna in obscuro latet: nisi, quod ex eodem Obsequente *cap.* 19. videmus, anno Urbis sexcentesimo decimo Salassos, gentem Alpinam, Romanis aliquam cladem intulisse: quam tamen ab Ap. Claudio Consule fuisse reparatam quinque millibus hostium occisis narrat Orosius *L. V. c.* 4. eamque gentem tunc a Claudio domitam fuisse scripsit Livius; ut ex *epitome* ejus *quinquagesima tertia* intelligitur. Cumque ob cladem acceptam triumphus ipsi negaretur, infami ambitione & impudentia usus privatis sumptibus triumphavit [a]. Ergo manum ei injecit Tribunus plebis, ut curru eum detraheret: verum filia Appii *Claudia* Vestalis (Suetonius [b] sororem facit) dignitate sacerdotii sui Tribunum repulit [c]. Hinc per ali-

A.U. 609.
A.U. 610.

a *Oros. l. c.* b *Tiber. c.* 2. c *Val. Max. L. IV. c.* 4. *ex.* 6. *Cic. pro Cæl. c.* 14. *Suet. Tib. c.* 2.

aliquot annos nihil in historiarum monumentis reperimus; quod Gallos, aut Ligures spectat: donec anno Urbis sexcentesimo vigesimo octavo cum Gallis Transalpinis etiam bellari cœptum est; cum importuno Patribus Consuli M. Fulvio Flacco bellum adversus Gallos mandatum fuit: ut suo loco porro docebimus.

CAPUT QUINTUM.

De bello Servili.

§. I. DUm ita ab omni parte augetur Respublica, etiam augebantur res privatorum; &, ut fieri solet, cum divitiis luxus. Ejus rei hoc capite specimen tantum dabimus, plura libro sequenti dicturi. Ex continuis, quæ vidimus, bellis maximam vim servorum, ut facile intelligitur, habebant Romani; cum, non interficere; sed (id, quod humanitatis simul & utilitatis ratio suadebat) in usum servare, aut vendere captivos solerent [a]. Igitur multitudinem servorum *exercitibus* comparat *Seneca* [b]: & *Athenæus L. VI. c.* 20. dicit *decies*, imo *vicies mille servos* quosdam habuisse. Et plura de ea re videri possunt apud Scriptores [c] in margine libri

§. I. Origo belli Servilis.

a *Horat. Epist. L. I. ep. XVI. v.* 69. §. 3. *Instit. de jure person.* b *de tranquill. an. c.* 8. c *Id. de clem. L. I. c.* 24. *Tac. Ann. XII.* 65. *XIV.* 44. *Alia exem. Vid. ap. Pignor. de servis præf. Reines. ad Petron. c.* 37. & *Gonsal. ad eund. c.* 119.

libri citatos. Ac licet istis locis fere agatur de temporibus recentioribus, tamen vel ex hoc ipso servili bello certum est, jam tum ingentem plane servorum in Italia potissimum & Sicilia fuisse numerum. Cum enim in istis regionibus ingentia latifundia haberent Proceres illi & Divites Romanorum, ingenti quoque multitudine servorum, qui ea colerent, indiguisse patet [a]. Ergo Italia & Sicilia servis barbaris, per quos divites expulsis civibus agros suos colerent, implebatur: iique in ergastulis servabantur; atque inde producti opus faciebant compedibus fere vincti & omnibus modis durissime a dominis habiti [b]. Ex Sicilia itaque belli hujus origo fuit: ubi *Eunus* [c] quidam na-
A.U.615. tione Syrus circa annum Urbis sexcentesimum decimum quintum simulato furore fanatico & instinctu *Syriæ Deæ*, (quæ eadem ac Mater Deorum, sive Cybele fuisse *videtur* [d]: *videtur*, dico; non enim puto in his omnibus certi aliquid posse statui; sed potius diversos plane Orientis & Græciæ Deos fuisse credo: licet ob levem similitudinem paria sæpe iis nomina, pares functiones fuerint adscriptæ. Ἀλλὰ ταῦτα ὡς ἐν παρόδῳ) igitur illius Deæ, instinctu ad libertatem & arma servos, quasi numinum imperio concitavit. Utque

a *Plut. Gracch. p. m.* 827. *D.* b *Diod. Sic. exc. L XXXIV.* c *Id. Sylla. p. m.* 475. *Liv. epit.* 56. *Flor. L. III. c.* 19. d *Vid. Lucian. de Dea Syria. Apulej. L. VIII. Selden. de DiS Syris Synt. II. c.* 2. *p. m.* 165. *sqq.*

Utque fidem fraudi faceret, in ore abdita nuce, quam sulfure & igne stipaverat, leniter inspirans flammam inter verba fundebat: atque ita primum viginti millia ex obviis collegit; mox refractis ergastulis sexaginta amplius millium fecit exercitum [a]. Adversus eum primum missus videtur Prætor *T. Didius*; colligitque Pighius ad annum sexcentesimum decimum quintum ex nummo Didii, eum servos rebelles non tam pilis vel gladiis instructo milite, quam scuticis & flagris servilibus profligasse: probatque fere idem Illustris Spanhemius *de Præstantia & Usu Numism. Dissert. X. p.* 230. *edit. ult.* Et potuissent addere, fecisse hoc Didium *Scytharum* exemplo, qui quondam adversus servos suos rebelles, non tela, sed virgas & flagella expedierunt [b]. Verum adeo non profligavit hac ratione bellum Didius, ut anno sequente Eunus validior factus, & exercitu ex omnium gentium servis, ut credi par est [c], collecto regia etiam insignia sumpserit: atque oppida plurima, vicosque miserabili direptione vastaverit. Et alter quoque servus *Cleo* ad septuaginta millia servorum contraxit [d]: copiisque cum Euno junctis adversus Populum Romanum bellum gessit, tanto quidem successu, ut *P. Manilium*, & anno sequente *P. Lentulum* Prætores castris exuerint. Eadem quoque anno Urbis *A. U.* 618.

D 4 sex-

a *Florus d. l.* b *Herod. L. IV. c.* 3. *Justin. L. II. c.* 5. c *Vid. Plut. de Pythiæ or. p. m.* 339. d *exc. ex Diod. Sic. L. XXIV.*

A. U. 619. sexcentesimo octavo decimo sors Pisonis fuit: & anno rursus proximo *Plautii Hypsæi*; ita ut tandem ejusdem anni Consuli *C. Fulvio* id bellum mandaretur [a]. Verum quid in eo imperio egerit Fulvius præ librorum, qui ad nos pervenerunt, penuria scire non possumus.

§. 2. *Exitus belli.* A. U. 620. §. II. Scimus tamen, verum ex solo Orosio [b], successisse Fulvio in administratione hujus belli in Sicilia *L. Calpurnium Pisonem Frugi*: isque *Mamertio* expugnato octo fugitivorum millia occidit: crucibus alios, quos passim capere potuit, affixit. In exercitu etiam Romano disciplinam militarem collapsam severitate restituit: & , ut exemplum statueret, Præfectum cohortis, ut Frontinus [c]; vel, juxta Valerium Maximum [d], Præfectum Equitum *C. Titium*, quod circumventus fugitivorum multitudine arma cum suis tradidisset, variis ignominiæ generibus affecit. Eaque ratione Siciliam gravi hoc bello fere liberavit: & anno sequente *P. Rupilius* Consul *Tauromenium*, cujus arx negligentia Q. Fabii generi Consulis amissa fuerat [e], & Ennam, firmissima fugitivorum præsidia, vi recepit: belloque tandem cruentissimo, & quod jam in Italiam transierat, finem imposuit [f]: ac de servis fame maxime ad deditionem coactis supplicium sumpsit. Atque anno sequente ovans Urbem

a *Liv. Epit.* 56. b *L. V. c.* 9. c *L. IV. c.* 1. *ex.* 28. d *L. II. c.* 7. *ex.* 9. e *Id. Val. Max. L. II. c. VII. n.* 3. f *Flor. L. III. c.* 19. *Liv. ep.* 59. *Oros. L. V. c.* 9. *Jul. Obs. c.* 25.

Urbem introiit : ne dignitatem triumphi servili inscriptione violaret. Antequam autem provincia decederet Rupilius novis eam legibus [a] ex decem legatorum sententia, ut moris erat, restauravit.

§. III. Ut autem uno tenore serviles hasce conjurationes pertexamus, subjungemus hic alterum bellum cum servis, & in eadem Sicilia enatum; quod alioquin pro ordine temporum ad sequentem librum referendum fuerat. Nempe anno Urbis sexcentesimo quinquagesimo *Athenio* gente Cilix servus & pastor interfecto domino familiam ergastulo liberatam sub signis ordinavit [b]. Ipse veste purpurea argenteoque baculo, & regium in morem fronte redimita, non minorem, quam antea Eunus, conflat exercitum. Et quasi etiam illum vindicaret, vicos, castella, oppida diripiens in dominos, in servos promiscue sæviebat : in hos quidem infestius, quasi in transfugas. Periculosissimo autem Romanorum tempore hæc servilis seditio erumpebat; quippe cum gravissimum a *Cimbris* bellum tum maxime eorum cervicibus incumberet : de quo suo loco dicemus. Et male præterea dicto jam anno adversus servos res gesta est *a C. Servilio* [c] : & anno sequente a *L. Licinio Lucullo*. Diodorus Siculus in *excerptis ex libro XXXVI. Bibliothecæ* hunc Lici-

§. 3. Secundum bellum servile cum Athenione.

A. U. 650.

a *Cic. in Verr. Div. c. 5. & ibi Asc. Ibid. L. II. c. 13. Ascon. Ibid. c. 50. L. III. c. 40.* b *Flor. l. d.* c *Flor. Ibid.*

Licinium *Nervam* appellare videtur : & in multis ejus narratio diversa deprehenditur : quam tamen, cum ceteris distinctius multo & latius rem narret, in hujus belli expositione sequemur. Dicit itaque Diodorus, post leviores aliquot servorum in Italia seditiones maximam tandem eorum in Sicilia contigisse conjurationem: cujus hæc fuerit ratio. Suscepta adversus Cimbros expeditione C. Marcius ex potestate Senatusconsulto concessa per literas a *Nicomede* etiam Bithyniæ Rege auxilia expetierat. Respondit Nicomedes, „ Bithynorum multos a vectigalium pu„ blicorum redemptoribus direptos ser„ vitutem per provincias Populi R. ser„ vire : ut ita inique a se auxilia expe„ terentur. „ Itaque Senatus decernit ; „ ne quis ex Populi R. sociis, qui qui„ dem liber esset, in ulla provinciarum „ serviret : &, ut Imperatores eorum „ manumittendorum curam haberent. " Ex hoc decreto Licinius Nerva in Sicilia intra paucos dies plures octingentis in libertatem restituit. Verum mox, sive pecunia dominorum sive gratia expugnatus non ultra libertatem petentibus concessit : quin potius quemque ad dominum suum reverti jussit. Hinc indignatio servorum orta: imo mox quidam interfectis dominis suis, aliisque etiam defectionis sociis sibi adscitis, locum quendam munitum occuparunt. Cumque inde eos armis pellere Licinius non posset, proditione grassatus hanc quidem

dem seditionem repressit. Sed mox, cum bonam exercitus sui partem dimisisset, seditio recruduit: cumque multos ex Ennensium præsidiariis interfecissent defectores, arma etiam nacti audaciores multo facti sunt: regemque sibi crearunt *Salvium* quendam. Hunc tamen Romani, dum Morgantiam obsidet, castris exuerunt: sed mox ex superiore loco pugnantes servi Romanos vicissim pellunt, cum prudenter Salvius jussisset, ut arma abjicientibus parceretur: quod plures, ut se in fugam darent, compulit: ita ut hoc prælio non multi cæsi, sed quatuor fere millia capti dicantur. Inde ad Murgantiæ obsidionem reversus Salvius servis, qui in præsidio erant, libertatem promisit: quod idem fecerunt servorum domini. Verum cum strenue pugnando servi obsidionem submovissent, Imperator Romanus dominorum pactis stare recusans caussa fuit, cur plurimi ad defectores transfugerent. Et tum demum per finitimos etiam populos in servorum gregibus sæviente morbo, Athenionem Cilicem Regem a servis factum fuisse Diodorus tradit: qui, non nisi strenuissimis quibusque in militiam allectis, reliquos operas suas solitas obire jubebat: unde largum suis parabat commeatum. Ergo etiam Lilybæum munitissimam urbem obsidere ausus est, sed difficilem nimis rem expertus tanquam monentibus Diis ab ea recessit: quod majorem fidem habuit, quia eodem tempore Lilybæensibus auxilium

lium advenerat. Interea Salvius, qui jam *Tryphon* regio nomine dicebatur, Athenionem ad se evocat: & hic, contra omnem Romanorum spem Tryphoni, ut supremo suo Imperatori dicto audiens fuit. Tryphon tamen Athenioni diffidens, in carcerem eum conjecit: regiumque splendorem in omnibus rebus etiam magis ac magis prætulit. Verum postquam cum novis copiis in Siciliam trajecit Lucullus Athenionem iterum in consilium adhibuit: & contra ejus sententiam cum Romanis prælio decertans maximam stragem accipit. Tamen Romani *Tricala* (alii *Triocala*, vel *Triacala* vocant[a]) obsidione capere non potuerunt: unde aucti defectoribus spiritus: ita ut nec Lucullus, nec Servilius quicquam memorabile gesserint; cum Athenio (penes quem solum mortuo Tryphone omnis potestas erat) totam Siciliam pro libidine infestam redderet. Ita ut etiam & Lucullus & Servilius eo nomine accusati & exsilio mulctati fuerint. Tandem *Aquillius* Consul victis fugitivis huic bello finem imposuit, cum Athenionem Regem strenue pugnantem sua manu interfecisset. Supererant post hæc omnia mille etiam fugitivi duce *Satyro*: quos cum in deditionem Consul accepisset, pœnam quidem in præsens remisit: sed mox Romam abductos cum bestiis ad internecionem depugnare jussit. At dicuntur detrectantes illud certamen mu-

a *Vid. Luc. Holsten. ad Steph. de U, b. V.* Τρίοκαλα.

Pag. 61.

Pag. 63.

Pag. 110.

mutuis vulneribus occubuisse: ita ut postremus omnium Satyrus forti animo sibi ipsi manus intulerit. Ita fere narrat Diodorus. Florus Athenionem inter rixantium manus laceratum dicit, dum multitudo ad prehendendum eum concurrit. Sed minima ejus declamatoris fides est, qui absque judicio monstrosa sectari solet. Victoriæ Aquillianæ memoria servata est in nummis, quos refert Vaillantius [a]; & quorum priorem etiam laudat Pighius [b]: in quibus imaginem afflictæ Siciliæ Imperator armatus relevat. Hi nummi a nepotum hujus Aquilli uno cusi fuisse videntur.

CAPUT SEXTUM.

De quæstionibus perpetuis constitutis.

§. I. De quæstionibus perpetuis constitutis.

CUm ita Imperium Romanum jam per tres orbis eo tempore cogniti partes propagatum esset; & maximæ inde, si priora tempora respiciamus, divitiæ in urbem Romam confluerent, pristina illa in omni victu simplicitas cito evanescere cœpit. Itaque, cum, quo corruptior est civitas [c], eo plures leges & sint, &, ut sint, requiratur, antequam hunc librum finiamus, de iis breviter hic agendum est: quamquam nondum præcipiti adeo ruina mores pessum ierint, quam quidem post paucos annos

a *Gente Aquillia n.* 4. *&* 6. b *Ann. ad A. U.* 654.
c *Tac. Ann. L. III. c.* 27.

annos factum est : unde de ipso incremento luxus inferius paulo dicturi sumus. Et hactenus quidem judicia de criminibus omnia extraordinaria fuerant : sed anno primum sexcentesimo quarto *L. Calpurnius* Piso Frugi Tribunus plebis sociorum caussa, qui a magistratibus Romanis affligebantur, legem *Calpurniam de pecuniis repetundis* tulit [a], qua magistratuum injurias propellere socii poterant, *repetendo* nempe, *quas in provinciis magistratus Populi Romani, eorumve comites contra leges pecunias cepissent* : eoque hæc lex *socialis*, & *arx sociorum* dicitur [b]. Neque diu postea etiam aliæ quæstiones, ut *de ambitu*, *majestate*, *peculatu* constitutæ sunt: quemadmodum hoc ab iis, qui antiquitates Romanas explicant, plenius tractatur.

§. 2. *De legibus tabellariis.* *A. U. 614.*

§. II. Verum ambitus etiam alia ratione coercendus fuit : cum enim antea in comitiis voce suffragia lata fuissent anno sexcentesimo decimoquarto *Q. Gabinius* Tribunus plebis legem tulit, „ ut in „ magistratibus creandis non voce, ut „ antea, sed per tabellam obsignatam, „ nullo inimicitiarum obstante metu, suf„ fragium ferretur : “ qua ratione optimatum in suffragiis auctoritas fere concidit. Neque eam legem unquam Populus liber desideravit : sed oppressus demum dominatu ac potentia principum flagitavit. Itaque dicit Cicero loco in margine

a *Cic. in Ver. L. III. c. 84. cl. Or. c. 17. de Off L. II. c. 21*
b *Vid. eund. in Verr. Divin. c. 5. & ibi Ascon.*

gine citato [a], „ non fuiſſe hanc latebram „ dandam populo, in qua, bonis igno- „ rantibus quid quiſque ſentiret, tabella „ vitioſum occultaret ſuffragium: ita ut „ iſti rationi [b], neque lator quiſquam ſit „ inventus, neque auctor unquam bo- „ nus. " Additque latorem Gabinium hominem ignotum & ſordidum fuiſſe. Sed eodem tamen loco fatetur, „ ſuffragandi „ nimiam libidinem in non bonis cauſſis „ eripiendam fuiſſe potentibus. " Verum ipſi Ciceroni in his cauſſis non niſi ſumma cum circumſpectione credendum: ipſe enim, quod ſe optimatium factioni tradidiſſet, plebejis paſſim iniquior videtur. Et merito, puto, rurſus poſt biennium *L. Caſſius Longinus* [c] Tribunus plebis, rigidæ vir virtutis, unde ejus tribunal, cum Prætor eſſet (fuit id A. U. 622.) *ſcopulus reorum* dicebatur [d], legem tulit, „ ut in judiciis etiam, perduellio- „ nis judicio excepto, Populo per tabel- „ lam ſuffragium eſſet: " unde nummi exſtant Caſſiæ gentis, qui virum togatum tabulam in urnam mittentem exhibent [e]. Et tanta hujus legis æquitas viſa eſt, ut etiam P. Africanus, acerrimus licet optimatum fautor, auctoritate ſua *M. Antium Briſonem* Tribunum plebis, quo minus legi Caſſiæ intercederet, prohibue-

A. U. 616.

a *de LL. III. c.* 15. b *num legendum* rogationi? c *Cic. de amic. c.* 22. d *Val. Max. L, III. c.* 7. *n.* 9. *&* *ab eo* Caſſiani judices *pro* Severis *dicuntur. Cic. pro Sex. Roſc. A. c.* 30. e *Vid. Vaill. de fam. Rom. Gente Caſſia n.* 5.

hibuerit [a]. Tertia lex tabellaria de suffragiis lata est A. U. 622. a *C. Papirio Carbone* Tribuno plebis, quem Cicero [b] *improbum civem & seditiosum* vocat. Demum A. U. 646. judicio quoque perduellionis *Cœlius* Tribunus plebis tabellam dedit [c]. Nec tamen hæ & similes leges Rempublicam vergentem sistere potuerunt, immensum aucta ambitione; quemadmodum in sequentibus videbimus.

§. 3. *De viris eruditis hujus temporis.*

§. III. Intervallum adeo breve, quam illud est, quod hoc libro complexi sumus, satis multos tamen nobis viros scriptis claros exhibet: cum eloquentiæ præcipue studium hoc tempore maxime vigere [d] inciperet. Ita mentionem fecit Livius [e] *C. Julii* Senatoris, qui Græce res Romanas scripsit. Latine vero annales & orationes scripsit Piso ille [f], quem legem Calpurniam de repetundis tulisse diximus, stylo exili quidem, sed simplicissima & rei & orationis suavitate [g]: imo *gravis auctor* Plinio dicitur [h]. *L.* etiam *Cassius Hemina* annales hoc tempore condidit [i]: ut etiam ille Fabius Servilianus, quem anno sexcentesimo undecimo Consulem vidimus [k]. Historiam quoque scripsit *C. Fannius M. F.* [l] ac summa quidem fide, si credimus *Mario Victorino* veteri commentatori

a *Cic. de clar. Orat. c.* 25. b *de leg. L. III. c.* 16. c *Ib.* d *Id. de clar. Or. c.* 20. *sqq.* e *Epit.* 53. f *Cic. ad Fam. L. IX. n.* 22. g *ibid Id. de clar. Or. c.* 27. *& de Orat. L. II. c.* 12. h *Hist. Nat. L. II. c.* 53. i *Ib. L. XIII. c.* 13. k *Supr. c.* 3. §. 1. l *Cic. Bruto c.* 21.

tatori in Ciceronem *de Invent. L. I. c.* 19. Floruit præterea hac ætate *L. Cælius Antipater* Hiſtoricus & Juriſconſultus [a]: & *P. Rutilius Rufus*, qui belli Numantini ſcripſit hiſtoriam [b]. Tum *L. Æcius* poeta fabularum non tantum; ſed etiam annalium [c] carmine ſcriptor [d]. Is cum Pacuvio A. U. 613. fabulam docuit; cum ille octoginta, ipſe triginta annos natus eſſet [e]. Lucilius, cujus ſatyrarum fragmenta edidit Generoſiſſ. *Franc. Douza Jani F. Lugd. Bat.* 1597. 4., ſub P. Africano, Numantino bello, eques militavit [f]: ejus ſoror avia fuit Pompeji *Magni* [g]. Et alios, ſi qui forte fuerunt, ut ad inſtitutum noſtrum nihil facientes, præterimus. Sed religio fuerit præterire Oratores, qui primo loco nominandi fuerant: cum eorum ars ſat magna hac ætate incrementa ſumpſerit. Eos recenſet Vellejus Paterculus *L. II. c. 9.* ſed multo latius ipſe omnium quotquot unquam fuerunt, futurique ſunt Oratorum princeps libro, qui *Brutus*, ſive *de claris Oratoribus* inſcribitur: unde paucos & illuſtriores tantum notabimus initium facientes a C. Sulpicio Gallo, qui A. U. 584. Prætor fuit [h]: quique in oratorum numero eſt habitus. Eodem anno Cenſor fuit. Ti. Sem-

a *Cic. Bruto c.* 26. & *Orat. c.* 69. *l.* 2. *ff. de Orig. jur.* §. 40. b *App. Al. Hiſp. n.* 305. c *Vid. Cic. Bruto c.* 18. *ſq.* d *Macr. Sat. L. I. c.* 7. *f. Feſt. V. Metelli Cic. de Leg. l.* 2. e *Cic. Bruto c.* 64. *Gell. Noct. Att. L. XVII. c. ult.* f *Vell. Paterc. L. II. c.* 9. g *Porphyrio ad Hor. Serm. L. II. S. I. n.* 75. h *Cic. Bruto c.* 20.

pronius Gracchus, qui etiam ab eloquentiæ laude celebratur; ut & anni sequentis Consul Paullus ille Æmilius Persei victor. Laudat quoque Cicero eodem loco P. Scipionem Nasicam, qui *Corculum* appellatus est, & Consul fuit A. U. 594. tum L. Cornelium Lentulum Consulem A. U. 591. & A. U. 597. Q. Fulvium Nobiliorem Consulem A. U. 600. ejusque collegam *T. Annium Luscum*. (Addo dignitates, quas hi Oratores gesserunt, ut pateat, primarios fuisse viros, qui hisce literarum & eloquentiæ studiis operam darent; ejusque rei in sequentibus plura habebimus exempla.) Juniores paullo fuerunt, ut plures minus celebres mittam, P. ille Africanus: &, in quo dicendi laus etiam illustrior fuit, amicus ejus C. Lælius [a]: tum, qui sine controversia ceteris ejus temporis eloquentia præstitit, Ser. Galba Consul A. U. 609. Læliique gener C. Fannius [b]. Celebris etiam *P. Licinius Crassus Mucianus* Pontifex Maximus & Consul A. U. 622. ejusque frater *P. Mucius Scævola* Consul A. U. 620. [c] tum Carbo ille [d], quem auctorem legis tabellariæ vidimus. Alii, quos porro recenset Cicero, vel minus sunt celebres; vel commodius ad librum sequentem referrentur: sed de Crasso omittendum non fuerat, quod de eo tradit *Sempronius Asellio*, (hic etiam bello Numantino Tribunus militum fuit [e]; & plures historia-

a *Ibid. c.* 21. b *Ibid. c.* 26. c *Id. de Orat. L.* I. *c.* 39. *& de cl. Or. c.* 35. d *Ibid. c.* 27. e *Gell. noct. Att. L. II. c.* 13.

ſtoriarum libros reliquit a, ſed quos ſenex demum ſcripſiſſe videtur b) ſcilicet, „ habuiſſe eum quinque rerum bonarum „ maxima & præcipua; quod eſſet ditiſ- „ ſimus, quod nobiliſſimus, quod eloquen- „ tiſſimus, quod juriſconſultiſſimus, quod „ Pontifex Maximus. “ Ti. & *C. Gracchi* fratres præcipua eloquentiæ laude eminuerunt. Verum de iis plurima ſtatim libro ſequente dicturi ſumus. Unum adhuc adjiciamus, *C. Perſium* literatum hominem & valde doctum: ſed, ut videtur, obſcuriorem, ita ut de eo diceret Lucilius ſatyrarum ſcriptor, *Perſium non curo legere, Lælium, Decimum volo.* (Quæ verba, in alium plane ſenſum detorſit Plinius *præfatione hiſtoriæ naturalis ad* Veſpaſianum.) Hunc addo, quod, niſi fallit memoria, Auguſtino, aut *Hieronymo*, aut alii etiam ejus fere ætatis dictum hoc adſcribi, & de *Perſio*, cujus habemus ſatyras intellectu revera difficillimas intelligi ſoleat.

a *Pl. L. XIII. c.* 21. b *Cic. de Leg. I.* 2. c *Id. de cl. Orat. c.* 26.

LIBER SEPTIMUS.

CAPUT PRIMUM.

De bello Asiatico cum Aristonico; & aliis rebus.

§. I. *Occasio belli.*

§. I. ATtalus cognomine *Philometor* Asiæ Rex [a] Eumenis illius, qui constanter adeo Romanorum amicitiam coluerat, filius fuit. Hic, postquam per annos quinque jam in sua tutela fuisset, nam Attalus patruus ipsi tutor fuerat, anno Urbis sexcentesimo vigesimo decedens Populum Romanum testamenti tabulis hæredem reliquit. Qui tamen vix legitimum testamentum facere potuisse videtur, cum ex Justino satis pateat [b], eum parum sanæ mentis fuisse, imo potius plane insanivisse. Et, licet sanæ mentis fuisset, dubium inter eos, qui res civiles tractant, habetur, *an regna testamento transferri possint* [c]? ut per bona, quorum hæredem Populum Romanum faciebat, tantum intelligenda fuerint supellex omnis & instrumentum regium [d]: quanquam plura regna etiam hac ratione acquisiverunt Romani: nec litem hanc nostram facimus. Sed præterea non tantum impium hoc testamentum habebatur, reliquerat enim Eumenes Attali pater filium *Aristonicum* ex pellice natum [e]; ve-

a *Strabo L. XIV. num.* 624. & 646. *Epit. S. Prologus Trogi L.* 36. b *L. XXXVI. c.* 4. c *Vid. Grot. de I. B. P. L. I. c.* 1. §. 12. d *Vid. Flor. L. II. c.* 20. e *Strabo Just. alii. Livii epit.* 59. *unde* Eumenis F. *dicit.*

verum omnino fictum esse a Romanis multi jactabant; ut ex epistola *Mithridatis* ad *Arsacem* apud *Sallustrium* [a] patet. Nec videtur diffiteri Horatius [b]. Sed Mithridati forte professo Romanorum hosti, nisi sub idoneis testibus credere fas non fuerit. Livius [c] hic diversum ab aliis sensisse videtur, & putasse, Asiam ita Romanis legatam, ut ab iis liberaretur. Et forte in ipso Senatu Romæ diu de justitia hujus caussæ dubitatum fuit; cum demum post biennium Asia Crasso Consuli eidemque Pontifici Max. provincia decreta fuerit: isque primus eorum, qui Pontifices Maximi consulatum obtinuerunt, cum exercitu extra Italiam profectus est: cum Flacco collegæ mulctam dixisset, si a sacris discessisset, quod Flamen Martialis erat [d]. *A. U. 622.*

§. II. Et infelix sane Crassi expeditio fuit: nam, cum prædæ, quam bello, intentior [e] prælium cum Aristonico juxta *Leucas* commisisset, (prope Smyrnam illud oppidum [f] fuit) victus pœnas inconsultæ avaritiæ suo sanguine dedit: vel, juxta alios, ne in manus Aristonici veniret, dedecus arcessita ratione mortis effugit [g] Virgam enim, qua equum regebat, cum in custodis sui barbari oculum direxisset, vi doloris eum ad necem suam accendit. Vellejus Paterculus *L. II. c.* 4. *§. 2. ipsum bellum.*

E 3 eum

a *Histor. L. IV.* b *Od. L. II. n. XVIII. v. 5. ubi vid. Porphyr. & Vet. comm. Cruquii.* c *Vid. epit.* 59. d *Cic. Phil. XI. c.* 8. e *Justin. d. l.* f *Stra L. XIV. n.* 646. g *Val. Max. L. III. c.* 2. *n.* 12.

cum ab Aristonico (puto, ejus jussu) interemptum dicit. Successit Crasso *M. Perperna* Consul anni sexcentesimi vigesimi tertii, qui nondum civis Romanus Consulatum adeptus est a; cum pater ejus nihil ad se pertinentia civis Romani jura complexus esset. Hic victum Aristonicum fame ad deditionem compulit b; eumque in triumphum duxit teste Vellejo, &, ut videtur, Valerio Maximo, sed potius locus Velleii levi distinctione juvandus est, ut triumphus ad *M' Aquillium* Perpernæ successorem referatur; nam hunc quidem Pergami mortuum historici tradunt c; cum tamen Aristonicum jam Romam misisset. Et certe properavit in provinciam Aquillius, ut triumphum Perpernæ eriperet; ibique reliquias belli conficere jussus, immani scelere & Romanis hactenus moribus incognito, fontes veneno miscuit d, ut certas urbes ad deditionem compelleret. Atque ita Asia in potestatem redacta eam ex Senatusconsulto & decem legatorum consilio legibus, institutis, atque conventibus ordinavit e. Regibus inde, qui adversus Aristonicum arma tulerant, præmia persoluta sunt e. Filiis *Ariarathis* Regis Cappadociæ, qui eodem bello occiderat, Lycaonia & Cilicia data: *Mithridati* Pontico Phrygia Major. Fuit hic Mithridates dictus *Euergetes*, pater Mithridatis *Eupatoris* f, cujus §. præc. men-

A.U. 623.

a *Val. Max. L. III. c. 4. n. 5.* b *Eutrop. L. IV. c. 20.* c *Vid. Strab. Justin. Eutr. dd. ll.* d *Strabo d. l.* e *Justin. L. XXXVIII. c. 1.* f *Appian. Mitrid. n. 177.*

mentionem fecimus. Aquillius Romam reverſus anno demum Urbis 627. triumphavit.

§. III. Ita immenſæ plane opes ex Aſia devicta Romam invectæ ſunt; quæ perniciosiſſimæ Romanorum moribus fuerunt. Nam ſtatim quidem a victo Antiocho multum a priſca illa frugalitate mores Romanorum mutati fuerant, luxuria peregrina ab exercitu Aſiatico in Urbem invecta a: ſed ſubacta jam penitus Aſia iiſdem moribus plane funeſta fuit b. *Aſiaticos* enim *mores* jam dudum luxu infames fuiſſe notiſſimum eſt c: & de variis ejus gentibus facillime probari poſſit. Pauca ſpeciminis loco addemus *Jones* luxurioſiſſimos fuiſſe loci in margine citati probant d: & præcipue Epheſios e. De *Phrygibus* idem notiſſimum eſt, vel ex iis, quæ *Remulius* apud Virgilium f iis objicit: a quo etiam alibi g *Semiviri* dicuntur. *Lydi* demum ita infames otio & deliciis fuerunt (poſtquam certe a Cyro fuerunt ſubacti h) ut non tantum ipſum *ludorum* nomen ab iis acceperint Romani: ſed ut etiam variis proverbiis eorum mores perditi originem dederint i. Poſtquam ergo

§. 3. Luxus incrementum: leges ſumptuariæ, & de ambitu.

E 4 Ro-

a *Liv. L. XXXIX. c. 6.* b *Plin. H. N. L. XIII. c. 3. XXXIII. c. 11. XXXIV. c. 7. XXXVII. c. 1. f.*
c *Cic. pro Mur. c. 5. Juven III. 62. ſqq.* d *Plaut. Stich. A. V. S. VII. Hor. Od III. vI. v. 1. Propert. I. vI. v. 31. Cl. Periz. ad Ael. V. H. L. II. c. 38. &c.*
e *Strab. L. XIV. n. 642.* f *Æn. IX. v. 614. ſqq.*
g *Æn. IV. v. 215. XII. v. 99.* h *Herod. L. I. c. 44.*
i *Vid. Eraſm. Ad. Ch. II. Cent. VI. n. 93. 94 96. 67.*

Romanorum arma etiam in Asiam ferri[a] cœperunt contagio facile labem eorum moribus dedit. Hinc variæ leges sunt ortæ, quæ, *quod nimios sumptus coercerent*, *sumptuariæ* sunt dictæ. Tales fuerunt *Orchia* lata A. U. 572. a *C. Orchio* Tribuno pl. de numero convivarum, quam primum dissuasisse [b], postea defendisse videtur Cato [c]: nisi dicamus, mendum in Festum irrepsisse alterutro locorum hic in margine citato. *Fannia* lata ex SC. a *C. Fannio Strabone* Consule A. U. 592. qua sumptus singulis cœnis est positus [d]. *Didia*, quam A. U. 620. tulit *T. Didius* Tribunus pl. ut non tantum Urbs, sed etiam omnis Italia legibus sumptuariis teneretur: utque non dominus convivii tantum, verum etiam invitati pœnis legis tenerentur [e]. Legem posthæc invenio *Æmiliam* [f] de ciborum genere & modo; quam mortuo Sulla latam dicit Macrobius: sed Plinius [g] legem memorat a M. Æmilio Scauro in consulatu promulgatam, quem gessit A. U. 638., qua sorices & glires mensis ademerit. Sorices, & quidem hyeme conditos, ut Nigidius apud Plinium auctor est, in cibis fuisse alibi legisse non memini: sed glires quomodo condi debeant docet *Auctor libri de arte coquinaria* [h], qui *Apicii Cœlii* nomine circumfertur, & fre-

a *Macr. Sat. L. II. c.* 13. b *Fest. V. Percunctatum.* c *Id. V. Obsonitavere.* d *Plin. H. N. L. X. c.* 50. *Gell. L. II. c.* 24. e *Macr. Sat. L. II. c.* 13. f *Gell. l. d.* g *L. VIII. c.* 57. h *L. VIII. c.* 9.

& frequens eorum mentio, tanquam cibi delicatioris etiam apud alios occurrit [a]: imo Varro jam docuit, qua ratione saginari debeant [b]. Verum puto fuisse animalia, non quæ nos *ratten* dicimus aut *cotten*: sed potius, quæ, ni fallor, his majora nobis etiam *meersvviinties* dicuntur. Et, ut hic in unum conjiciamus cumulum, quæ de legibus sumptuariis ad institutum nostrum pertinebant, etiam *Cornelia* lex fuit a *Cornelio* Sulla Dictatore lata; sed qua quibusdam modo rebus & certis deliciarum generibus minora pretia imposita sunt [c]: ut ita irritandæ magis gulæ, quam reprimendo luxui facta fuisse videatur. *Antii* etiam *Restionis* (Tribuni pl. credo) legem, sed concordia vitiorum irritam post Æmiliam recenset Macrobius: sed quando latam, aut quid proprie sanxerit, non addit. Omiseramus legem Liciniam, quam tulit A. 643. P. Licinius Crassus Tribunus pl. Fanniæ non dissimilem, & certos etiam sumptus & cibos certis diebus assignantem [d]. Nec alterius generis fuit lex Julia ab Augusto Imperatore lata: sed cujus latio terminis, quos nobis proposuimus non comprehenditur. Nos redeamus ad historiam nostram, cum prius tantum observaverimus, parum servatas fuisse has leges, ut hodieque in similibus fere fieri solet.

At

a *Vid. Petron. c.* 31. *Amm. Marc. LXXVIII. c.* 8.
b *de R. R. L. III. c.* 15. c *Macr. l. c.* d *Gellius & Macr. dd. ll.*

At non unum duntaxat hoc luxuriæ malum civitatem invaserat: sed atrocius etiam & sævius ambitionis & avaritiæ, quæ luxum individuus sequitur comes; cum absque rapinis & sceleribus neutri satisfieri queat. Igitur ambitus etiam legibus variis fuerat coercitus: verum omnibus obicibus aggeribusque perruptis brevi tempore in exitium Imperii exundavit. Et, licet præcipuæ leges ad inferiora demum tempora sint referendæ, invenimus tamen jam, ut antiquissimas quasdam leges mittam, anno Urbis 572. legem Bœbiam Corneliam de ambitu [a]; & anno 594. Corneliam Fulviam [b]; quarum quæ sententia fuerit non satis constat. Tum eo referendæ sunt leges tabellariæ; de quibus jam dictum est.

CAPUT SECUNDUM.

De legibus Tiberii Gracchi.

§. 1. Quis fuerit Ti. Gracchus.

§. I. VIdimus libri præcedentis capite tertio §. 4. Ti. Gracchum Quæstorem Mancini Consulis auctorem præcipue fuisse fœderis cum Numantinis initi, quod Imperio quidem Romano minus honestum, sed plurimorum civium saluti necessarium fuerat. Sed vidimus simul fœdus illud Mancini deditione fuisse rescissum; Gracchum vero, quo minus dederetur, Populi favore fuisse consecutum. Hinc tamen

a *Liv. L. XL. c. 19.* b *ejusd. epit. 47.*

tamen Gracchus infensus illis [a], quibus annitentibus maxime fœdus hoc abolitum fuerat, qui fere erant ex optimatibus, diligentius in originem multorum, quibus Respublica premebatur, malorum inquirere cœpit. Erat enim ipse Gracchus vir omni laudis genere ornatissimus, vita innocentissimus, proposito sanctissimus, tantis denique adornatus virtutibus, quantas perfecta & natura & industria mortalis conditio recepit [b]. Neque mirum, cum a teneris usque iis imbutus esset præceptis, quibus optimi parentes filios suos bene natos imbuere solent [c]. Nam pater hujus Tiberii & fratris ejus Caji fuit vir egregius Ti. Gracchus, cujus tum alia, tum de Sardis victoriam vidimus. Mater vero laudatissima fuit matrona Cornelia Magni Scipionis filia [d]. Cum enim, ut jam etiam antea attigimus, capitales inimicitiæ inter Gracchum & Scipionem fuissent, neque tamen Gracchus, qui eo tempore Tribunus plebis erat, passus fuisset L. Scipionem a collega in vincula duci, evenit, ut eo die Senatus in Capitolio cœnaret. Ibi inter epulas Senatum consurrexisse ferunt, & petiisse, ut Graccho filiam Africanus desponderet. Quo rite facto Scipionem domum reversum dixisse uxori, *filiam se minorem despondisse*. Quum vero illa muliebriter indignabunda nihil de communi filia secum consultatum adjecisset, *non, si Ti. Graccho daret,* *exper-*

a *Vell. Pat. L. II. c. 2.* b *Ibid.* c *Vid. Val. Max. L. IV. c. 4. init.* d *Cic. somnio Sc. c. 2.*

expertem consilii debuisse matrem esse, læ-tum Scipionem tam concordi judicio, *ipsi desponsam*, respondisse. Hæc tamen Livius [a] non ut certa tradit; & variat hic etiam Plutarchus [b]. Imo traditum fuit, quemadmodum idem narrat, (ut jam fabulam de duobus anguibus in cubiculo Gracchi patris conspectis [c] mittam) tantam morum & prudentiæ famam Corneliæ fuisse, ut mortuo Graccho ejus nuptias Rex Ptolemæus ambiverit. Et summa sane cura filios duos sororemque eorum, quæ Africano minori nupsit, educavit: Ita ut egregiis artibus imbuti ad omnia summa assurgerent. Sed vita quidem eorum privata ad institutum nostrum non pertinet: videamus potius, quæ caussæ ab optimatibus eos alienarint.

§. 2. Origo legis agrariæ T. Gracchi. A.U. 620.

§. II. Nam, ut diximus, optimatibus ob caussam Mancinianam infensus Gracchus statim in Tribunatu plebis leges olim libertatis adversus optimates tuendæ caussa latas referre cœpit [d]; & potissimum *agrariam* Licinii Stolonis (quam A. U. 377. ferre cœperat) *Ne quis ultra quingenta agri jugera possideret* [e]. *Filiifamiliarum emancipati non ultra dimidium. Neve quis ex publico plus quam centum jugera haberet. Tresviri quotannis crearentur, qui agrum publicum a privato discernerent. Agri, quod sper-*

a *L. XXXVIIII. c. 57. Vid. Val. M. L. IV. c. 2. n. 3. Gell. L. XII. c. 8.* b *vita Gracchor.* c *Cic. de Divin. L. I. c. 18. Val. Max. L. IV. c. 6. n. 1.* d *Vid. Sigon. de ant. jur. civ. Rom. L. I. c. 16.* e *App. Alex. civ. L. I. n. 354.*

supereſſet pauperibus divideretur. Nam poſt legem Liciniam A. U. 385. perlatam nulla agrorum diviſio facta fuerat, niſi publici, aut ex hoſtibus capti: atque adeo maximam partem agri publici jam ditiores invaſerant [a]; eoſque per eam ſervorum multitudinem colebant, quam bello ſervili originem dediſſe vidimus. Ita ut plebs plane agris exuta, & ad incitas redacta eſſet [b]. Quoniam autem Licinii Stolonis hic mentio facta eſt, notanda hic eſt, antequam pergamus, elegantiſſima obſervatio Ampliſſimi Viri *Guilielmi Goeſii* (*Gouſii*) in *Antiquit. Agrariis c.* 5. nempe, C. quidem Licinium legem ſuam pertuliſſe, ita ut Patres jurarent, ſe eam eſſe ſervaturos: ſed nihil mirum eſſe, legem a reliquis fuiſſe antiquatam, quam ipſe prius exemplo ſuo antiquaſſet. Gracchos autem ita legem agrariam renovaſſe, ut ne eludendi daretur occaſio: atque propterea utrumque ſeditione orta infeliciter occubuiſſe. Tum, ut merito cæſi viderentur, Tiberio crimini datum, quod, quum in ſummo verſaretur diſcrimine caput tetigiſſet, atque hoc videlicet ſigno capiti ſuo diadema popoſciſſet [c]: quaſi vero vir minime ſtolidus furentibus incendium addere voluiſſet. Ita ut merito ſtatuat Gouſius ſola impotentia patriciorum periiſſe viros nobiliſſimos, æternaque laude vel eo dignos, quod nullis territi periculis magno animo in ea aſſerenda

a *Vid. Catonis or. pro Rhodiis ap. Gell. L. VII. c.* 3.
b *App. Alex. civ. L. I. n.* 355. c *Flor. L. III. c.* 14. *Plut. Gracch. p. m* 833.

renda caussa constanter perstiterint, quam pro utilitate Reipublicæ non absque ratione suscepissent. Et id ipsum quod Gracchus, agrorum scilicet divisionem, jam antea tentaverunt C. Lælius ille Scipionis familiaris [a]: sed, quod renitentibus optimatibus tumultus metu, & quidem contra conscientiam animi destitisset, *Sapientis* cognomen meruisse dicitur. Gracchum autem cum alii impulisse dicuntur, tum præcipue mater Cornelia, quæ se *Scipionis socrum*, non *matrem Gracchorum* (quo nomine tamen postea ei statua posita fuit: Plut. *p.* 836.) a Populo appellari sæpe filiis objectabat. Verius autem videtur, quod ipsum fratrem Tiberii Cajum libro quodam scriptum reliquisse testatur Plutarchus [b], Tiberium per Italiam iter facientem & spectantem solitudinem agrorum, atque agricolas & pastores fere servos esse & barbaros, tum primum eam rem sibi in animo proposuisse. Provocabatur præterea a Populo per libellos undique proscriptos, ut inopibus agrum publicum redderet.

§. 3. *Ipsa latio legis.* §. III. Igitur legem composuit Gracchus Licinio etiam Crasso Pontifice Maximo [c], Mucio Scævola Jurisconsulto tum Consule, & Ap. Claudio socero suo (optimates hi sane erant, sed, ut videtur, justæ caussæ & plebi æquiores) in consilium adscitis; & eam summa quidem æquitate: quippe qua illi, qui pœnas violatæ

a *Ibid. p.* 827. b *p. m.* 828. c *Plut. Ib. Cic. Acad. Quæst. L. IV. c.* 5.

latæ legis dare debuissent, rogarentur, ut ea quæ contra fas usurpaverant, præmio aliquo accepto reddere vellent. Sed facile credi potest, eos, qui agros illos invaserant, non aliter accepisse hanc legem, quam si justum sibi patrimonium auferret: cum multi etiam hodie rapinis ita indulgere soleant, ut præda sua tanquam bonis optimo jure quæsitis utantur. Verum Tiberius facundia sua, qua adeo pollebat, ut etiam turpem caussam, nedum æquissimam defendere potuisset, plebem plane sibi devinxerat. Ergo optimates *Octavium* Tiberii collegam precibus expugnant, ut ejus rogationi intercederet: iique primum civiliter inter se contenderunt. Cum vero Gracchus etiam Octavium nimium agri publici tenere animadvertisset, rogavit eum, pretio etiam ex suis facultatibus ostenso, ut certamine abjecto legem perferri sineret. Sed eo abnuente Tiberius intercessione sua omnium magistratuum functiones suspendit. Et, cum ita per multas contentiones extracto tempore dies tandem comitiorum venisset, optimates urnas, in quas suffragiorum tabellæ conjiciebantur, subtraxerunt [a]. Præterea Manlius & Fulvius viri consulares ad genua Gracchi accidentes impetrarunt, ut Senatui rem permitteret. Verum ubi nihil expedivit [b] ad legem suam rediit: & simul Octavio collegæ ostendit, non aliud se belli civilis remedium videre, quam si alteruter magistratu

a *Plut. l.d. p.829.* b *App. Al. Civ. L. I. n. 357.*

ſtratu abiiſſet. Octavius tamen de poteſtate Graccho abroganda, quemadmodum hic rogaverat, comitia habere noluit. Ergo ipſe Gracchus tribus in ſuffragium miſit: cum jam in eo res eſſet, ut ſi una etiam tribus ſuffragium dediſſet, privatus jam fieret Octavius. Gracchus ſuffragiis ſuſtineri juſſis omnibus rationibus Octavium complexus eſt, ut a contentione deſiſteret. Sed, poſtquam nihil obtinere potuiſſet, legem pertulit, Octavio e roſtris detracto, & ſervo ejus per tumultum vulnerato: quod nequicquam Gracchus impedire conabatur. Atque ita demum Tresviri agris dividundis creati ſunt ipſe Gracchus cum Ap. Claudio ſocero ſuo & Cajo fratre. Et erat jam in flagranti Populi favore Gracchus, ita ut paucos menſes *regnaſſe* a Cicerone dicatur [a], cum commodam occaſionem eum etiam magis incendendi nactus eſt. Nam nuncio de hæreditate Regis Attali Romam allato legem promulgavit, " ut ea pecunia agrum „ ſortitis (lege nempe ſua agraria) ad „ inſtrumentum ruſticum & ſubſidium a„ gri colendi parandum diſtribueretur: „ „ qua re omnium maxime Senatum offendit [b]. Simul odium, quod Octavii injuria contraxerat, amoliturus oſtendit, " Tribunum plebis cauſſam plebis „ deſerentem Tribunum amplius non „ eſſe. "

§. 4. *Alia* §. IV. Sed cum amici Gracchi de coitioni-

a *di Amic. c.* 12. b *Plut. p. m.* 830.

ctionibus optimatium ipsi metuentes auctores ei fuissent, ut etiam in sequentem annum Tribunatum peteret a, aliis præterea legibus plebem illicere cœpit, stipendiorum tempora contrahens, provocationem a judicibus ad Populum concedens, (quod de caussis civilibus est intelligendum) judicibus, qui ex Senatu eo tempore legebantur, parem numerum ex ordine equestri adjiciens. (Quomodo judicia penes diversos ordines diversis temporibus fuerint paulo post, cum de C. Gracchi legibus dicendum erit, videbimus.) Cumque vereri se dixisset, ne noctu ab inimicis domi suæ interficeretur, magna hominum multitudo circum ejus ædes, tabernaculis etiam erectis, excubavit. Et postridie in Capitolium, ubi habenda erant comitia, progressus, cum monitus etiam esset a *Blosio* Cumano philosopho, ut omina quædam, quæ ipsi evenerant, sperneret [b]; summa quidem alacritate excipitur: verum mox a Flacco Senatore, qui loco celsiore stabat, nutu manuum vocatus eo adscendit, discitque, statuisse divites etiam invito Consule eum interficere. Eo intellecto amici Tiberii se defensioni parant, fractis etiam apparitorum hastilibus, ut ipsis fragmentis se defenderent: cumque longius distantes mirarentur, quid tumultus esset, Gracchus manum capiti admovit, summum nempe discrimen, in quo versabatur, inniens. Atque

etiam leges & finis Ti. Gracchi.

a *Ib. p.* 832. *Appian. Bell. civ. L. I. n.* 358.
b *Plut. p.* 827. E. 832. E.

ibi turpis inimicorum ejus enituit perfidia, qui statim Senatui nunciarunt, diadema sibi petere Gracchum. Cumque Consul Mucius, se non vi, sed legibus in tota hac caussa usurum diceret, exiliens Nasica & togatus, (erat hic Gracchi consobrinus, cujus mater itidem Africani fuerat filia: sed qui se ejus legibus opponebat, quod infractæ legis Liciniæ reum se ipsum esse probe noverat [a]) *Quando Consul*, inquit, *Rempublicam deserit*, *sequimini vos me*, *qui eam salvam vultis*. Atque ita circumdata lævo brachio togæ lacinia, magna parte procerum comitante contendit in Capitolium. Tiberius vero inimicis se suis imparem cernens pedem vertit, &, dum fugit, fragmine subsellii ictus occubuit [b]: fuitque hoc initium civilis Romæ sanguinis, qui paulo post sæpius Rempublicam inundavit [c]. Ita Ti. Gracchus, dum patriæ bene quidem, sed violentius consulit, in ipso sacrosancti tribunatus honore in Capitolio necatus est. Nec solus Gracchus leto est datus: sed etiam amici ejus partim trucidati sunt, partim in exilium missi [d]. Inter eos erat *Blosius* ille Cumanus, qui a Consulibus de iis, quæ acta erant, rogatus professus est, *se omnia Tiberii jussu acturum fuisse*. *Et anne*, inquit Lælius, (Plutarchus minus recte Nasicam hic ponit) qui Consulibus in con-

a *Ibid.p.*830. b *App.Al.civ. L.I. n.*359. *cic. ad Herenn. L.IV.c.*55. c *Vell.Paterc. L.II. c.*3. d *Plut. Gracch.p.* 834. *Val. Max. L. VI. c.* 3.

consilio aderat, *si te in Capitolium faces ferre vellet? Nunquam voluisset id quidem*, respondit Blosius, *sed si voluisset, paruissem* [a]. Quippe quem crederet, nihil imperaturum fuisse, nisi quod ex usu Populi foret. Discrimini tamen elapsus Blosius in Asiam ad Aristonicum confugit, eoque victo manus sibi intulit [b]. Scipio porro Nasica, cum summa invidia ex cæde Gracchi flagraret, judiciaque ei jam intentarentur, *liberam legationem* in Asiam a Senatu impetravit, sive licentiam per aliquod tempus in Asia commorandi, ac insignibus & honoribus legati utendi. Et urgens sane periculum esse debuit, quod hanc legationem ipsi decerni fecit; cum Pontifex Maximus esset Nasica, cui a sacris discedere non temere permittebatur [c] Ipse huc illuc per Asiam temere vagatus paulo post apud Pergamum diem obiit [d] Neque mirum est talibus factis Nasicam gratia Populi excidisse, cum ipse Scipio Æmilianus, cujus tunc gloria recens erat a victoria Numantina, & qui merito a Populo Romano celebratur, ejusdem Populi benevolentiam hoc casu fere amiserit [e]. Primum enim ad Numantiam audito Gracchi exitu versu Homerico omnibus, qui simile quid moliti essent, similem exitum precatus est, eo nempe, quo Pallas

a *Cic. Amicit. c.* 11. *Val. Max. L. IV. c.* VII. *ex.* 1.
b *Plut. d. l.* c *Vid. cap. præc.* §. 1. d *Cic. pro Flacco c.* 32. *Val. Max. L. V. c.* 3. *n.* 2.
e *Plut. l. sæpius d.*

dignum factis exitum sortitum esse *Ægisthum* dicit [a],

Ὡς ἀπόλοιτο καὶ ἄλλος ὅτις τοιαῦτά γε ῥέζοι·

quod ita non incommode quis vertat:

Vah! pereat quicumque scelus tam grande peregit.

A.U. 622. Deinde Romam reversus cum a C. Carbone Tribuno plebis (qui legem ferebat, ut eundem Tribunum plebis, quoties vellet, Populo creare liceret [b]) coram omni Populo interrogaretur, *Quid de Ti. Gracchi cæde sentiret? jure cæsum videri*, respondit, *si Reipublicæ occupandæ animum habuisset* [c]. Non addit tamen, eum animum habuisse Ti. Gracchum. Cum nihilominus ob eam vocem fremeret Populus, *Hostium*, inquit, *armatorum toties clamore non territus, qui possum vestro moveri, quorum noverca est Italia?* quorum postremorum verborum sensus esse videtur, multos jam peregrinos in civitatem Romanam irrepsisse. Et etiam Mucius Consul, qui antea segnior, an æquior in hac caussa fuerat, cædem peractam probasse dicitur [d]. Nam quod epitome Liviana eum præcipuum eorum, qui in Gracchum invecti sunt, facit, dubito an veritati satis conveniat. Nos vero huic de Ti. Graccho narrationi finem dabimus solo Quinctiliani judicio addito, qui dicit

a *Odiss. α. v. 47.* b *Liv. Epit. 59.* c *Plut. Ibid. Vell. Paterc. L. II. c. 4. Val. Max. L. V. c. 2. n. 3. Cic. de Orat. L. II. c. 25.* d *Cic. pro domo c. 34. pro Planc. c. 36.*

dicit [a], „ nequaquam Naſicam exemplo „ Ahalæ [b] defendi poſſe, a quo Melius eſt „ interfectus: Melium regni affectatorem „ fuiſſe: a Graccho leges modo latas eſſe „ popularcis: Ahalam Magiſtrum Equi- „ tum fuiſſe: Naſicam privatum. “ Sed aliquid adhuc de hac cauſſa ad caput ſequens erit dicendum: & ob affinitatem materiæ turbæ paulo poſt ſecutæ jam narratis melius jungentur; ſi prius aliquid de morte Scipionis Africani dixerimus.

§. V. Vidimus enim liberrime eum apud Populum de cæde Ti. Gracchi fuiſſe locutum: ſed hæc libertas, vel forte ipſa Gracchanæ factionis oppreſſio funeſta Scipioni fuit. Niſi dicamus, fato fuiſſe exſtinctum, gravemque de ejus morte fuiſſe opinionem, quod plerumque in magnorum virorum morte, ſiquidem extraordinarium quid habet, eſſe ſolet. Nam, cum anno Urbis ſexcenteſimo vigeſimo quarto acriter ſe diviſioni agrorum & plebi Romanæ oppoſuiſſet, magna frequentia Senatorum, aliorumque civium Romanorum, & maxime ſociorum Latini nominis domum deductus poſtridie mane in lectulo mortuus eſt inventus. Quidam, nulla in cadavere ejus vulnerum veſtigia apparuiſſe ſcribunt [c]. Alii eliſarum faucium in cervice notas repertas dicunt [d]. Nec de auctoribus etiam tanti facinoris convenit.

§. 5. Mors Scipionis Africani.

A. U. 624.

F 3 Fuc-

a *Inſtitt. Orat. L. V. c.* 13. b *Vid. Supr. L. II. c.* 4. *§.* 2. c *App. Al. Civ. L. I. v.* 361. d *Vell. Paterc. L. II. c.* 4.

Fuerunt enim, qui ipſam Corneliam Gracchorum matrem ſuſpectam habuerunt: imo adjutam eam crediderunt a Sempronia Scipionis uxore, quæ ſoror, ut vidimus, Gracchorum erat: quæque ob deformitatem ac ſterilitatem neque amabatur a Scipione, neque eum amabat [a]. Atque hanc ipſi cauſſam mortis fuiſſe etiam Cicero innuere videtur [b]. Apud eundem tamen Pompejus refertur [c] dixiſſe, a C. Carbone, qui Triumvir agris dividundis lege Sempronia creatus erat, interemptum fuiſſe Africanum: & idem dicentem Craſſum inducit *L. II. de Oratore c.* 40. [d] Plutarchus, magnam etiam ſuſpicionem fuiſſe dicit [e] de M. Fulvio, qui unus ex Triumviris erat, & qui eodem die pro roſtris Scipionem conviciis proſciderat. Nec deſunt [f], qui ab ignotis noctu per poſticum inductis ſuffocatum ferant: neque ſervos id prodere fuiſſe auſos, quod ſcirent, Populum inſenſum ejus morte gaudere. De tanti viri morte nulla habita eſt quæſtio [g], plebe illud judicium interpellante, ne Gracchus ejus culpæ affinis deprehenderetur [h].

a *App. Alex. Ibid.* b *Somn. Scip. c.* 2. *Vid. & Livi. epit.* 59 c *ad Quint fratr L. II. ep.* 3. d *Vid. & omnino Cic. Fam. L. II. n.* 12. e *Gracch. p. m.* 839. f *App. Al. d. l.* g *Vell. Paterc. l. d.*
h *Plut. l. prox. d.*

CA-

CAPUT TERTIUM.

De seditione C. Gracchi.

§. I. NOn multos porro annos C. Gracchus fratri suo supervixit, tristem ex eadem, qua frater, caussa vitæ exitum sortitus. Nam jam anno Urbis sexcentesimo vigesimo quarto, ut diximus, graves motus ex agrorum divisione orti fuerunt: eratque Gracchus unus ex Triumviris ei divisioni præfectis. Neque aliter fieri poterat, quin graves rixæ inter eos, qui longa possessione agrorum, quos usurpaverant, dejiciebantur, & illos, qui eos agros jam accipiebant, orirentur. Et tamen necessaria videbatur multorum in Republica prave factorum emendatio: ita ut minus mirum sit, Gracchos, & præcipue Cajum (cujus laudes etiam inimici celebrarunt) plebem ab injuriis optimatium vindicare voluisse, quam quod eorum oppressionem tamdiu plebs perferre valuerit. Paucorum enim hoc tempore arbitrio belli domique respublica agitabatur [a]: penes eosdem ærarium, provinciæ, magistratus, gloriæ triumphique: Populus militia atque inopia urgebatur; prædas bellicas Imperatores cum paucis diripiebant. Interea parentes, aut parvi liberi militum, uti quisque potentiorum confinis erat, sedibus pellebantur. Ita

§. I. Origo hujus seditionis.

A. U. 624.

a *Sallust. Jug. c. 41. Vid. Is. Vossium de magnit. U. R. cap. 6.*

cum potentia, avaritia sine modo, modestiaque invadere, polluere, & vastare omnia, nihil pensi, neque sancti habere, quoad semet ipsa præcipitavit. Hos autem mores ferre non potuit Gracchus, quippe qui ipse esset frugalissimus [a]: cujus virtutis, & aliarum plurium egregium edidit specimen cum Quæstor cum Consule Oreste in Sardiniam (rebellaverant enim Sardi) missus foret; licet vitam otiosam potius sectaturus fuisse videatur, ni potior Reipublicæ apud eum, quam sui commodi, ratio fuisset. Eadem publici commodi caussa eum perpulit, ut, ante quam in provinciam proficisceretur, dissuaderet legem M. Junii Penni Tribuni plebis, qua peregrini Urbe prohibebantur [b]: quæ tamen perlata fuisse videtur. In Quæstura quoque sibi gratiam Populi conciliavit: quod, cum civitates Sardiniæ permittente Senatu Romano vestem militibus præbere recusarent, morbos, aliasque miserias suas prætexentes, ipse Cajus singulas civitates adeundo eas permovit, ut militibus opem ferrent [c]; ita ut optimates a populari adeo animo jam sibi timerent: & Senatusconsulto Orestes cum Graccho in provincia manere juberentur; cum exercitui tamen, qui in ea provincia erat, alius exercitus submitteretur. At Gracchus generosa animi indignatione ob illam injuriam motus Romam discessit: cumque

a *Plut. Gracch. p. m. 835. Gell. L. XV. cap. 2.*
b *Cic. Bruto c. 28. & Off. III. 11. Fest. V. Respublicas.* c *Plut. l. c.*

que propterea ipsi dies apud Censores esset dicta, injuriam sibi factam esse, luculenta oratione Populum docuit, cum jam per biennium [a] in provincia fuisset, unde per leges anno exacto redire licuerit: summa se præterea abstinentia in provincia egisse ostendens. Cumque se ita purgasset plebis tribunatum petiit, & obtinuit incredibili Italicorum hominum suffragatione [b].

§. II. Tribunatum adeptus statim eloquentissimis orationibus præparatis Populi animis legem promulgavit, „ ut, si „ cui Populus magistratum abrogasset, „ ei ad alterum magistratum non esset aditus [c], " Et item alteram, „ uti, si quis magistratus „ de capite civis Romani injussu Populi judicasset, de ejus capite Populi esset animadversio [d]. " Quarum legum altera Octavium petebat, cui ut vidimus [e], rogante Ti. Graccho Populus magistratum abrogaverat: altera tenebatur Popillius, qui in Prætura amicos Ti. Gracchi in exsilium egerat [f]. Popillius non exspectato judicio solum vertit: Octavium vero matris Corneliæ precibus Cajus dedit. Hinc porro in commodum plebis, & ad infringendam Senatus potentiam etiam alias leges Populo gratas (nec eo minus æquas) tulit. Imprimis agrariam

§. 2. Leges a C. Graccho latæ.

a *ipse ap. Gell. L. XV. c.* 12. *Plut. dicit* triennium, *itaut alteruter vel erraverit, vel hodie corrupte legatur.* b *Plut. d. l. p. m.* 836. c *Plut. Ibid.* d *Vid. Cic. pro C. Rabir. perd. reo cap.* 4. e *Vid. cap. præc.* §. 3. f *Ibid.* §. 4.

riam fratris renovavit; addiditque: " ut viæ per Italiam munirentur, curarenturque. " Opus certe magno ejus animo dignum, & in quo non usus magis, quam ornamenti & decori curam gereret [a]: nisi forte credimus, eum hac ratione homines manuum opera victum sibi quærentes devincire sibi voluisse; ut ad omnem eventum eos paratos & sibi devotos haberet. Eadem ratione motus etiam *legem frumentariam* creditur tulisse, qua civibus tenuioribus frumentum minimo pretio, semisse [b] nempe & triente [c] distribuendum curavit [d]: qua largitione cum ærarium exhausisse dicit Cicero *Officio. L. II. c.* 21. Et ita etiam homines a labore & industria ad desidiam & otium avocasse [e] videbatur. Itaque lex perlata fuit invitis Patribus, brevi tamen tempore abroganda: Et quoniam de re frumentaria nobis sermo est, addendum etiam est pulcherrimum Senatusconsultum, quod Graccho suadente factum est; quum enim Fabius Hispaniæ Proprætor frumentum provincialibus extortum Romam misisset, auctor fuit Gracchus distracto frumento pretium civitatibus remittendi; castigandique Fabium, quod intolerandum sociis Ro-

a *Plut. d. l. p.* 837. *sq.* b *Liv. epit.* 60. c *Paulo plus hac* 3. *nostris denis in modium* d *Cic. Tusc. Quæst. L. III. c.* 20. *Vell. Pat. L. II. c.* 6. *App. Al. civ. L. I. n.* 362. *Fest. V. Sempronia. et. Contaren. de frument. Rom. larg. cap.* 2. *T. VIII. Thes. Græ. Cic. Heren. L. I. c.* 12. e *Cic. pro Sext. c.* 48.

Romanum imperium redderet [a]: quæ res etiam apud provinciales magnam ei gratiam conciliavit. Sed præterea etiam legem tulit de Attali Regis hæreditate, „ ut agri regii in Asia publicanis locarentur [b]; idque vectigal in alimenta plebis expenderetur. " Tum militaris vestis publice & gratis militibus præberetur; neve quis minor annis septemdecim nomen militiæ dare cogeretur [c]. " Præcipua tamen omnium, quas hoc anno tulit, legum fuit, „ ut ex confusis quinque classibus ordine sortis centuriæ ad suffragia vocarentur [d]: " qua lege ditioribus plane potestas illa suprema, quam hactenus in Republica obtinuerant, eripiebatur. Nam, si juxta ordinem classium & centuriarum suffragia inirentur omnis potestas penes solos erat ditiores; cum eorum plures essent centuriæ, quam omnium aliorum minus divitum; quemadmodum superius diximus [e]: ex Gracchi vero institutione comitia magis quam antea in tenuiorum potestate erant futura, licet etiam sic ditiores, quod eorum plures essent centuriæ, majorem potestatem obtinerent. Et has quidem leges in primo suo tribunatu promulgasse videtur [f].

§. III. Sed cum ita Populi gratiam effertissimam obtinuisset in annum sequentem

§. 3. Alteri tribunatus C. Grac-

a *Plut. Gracch. p. m.* 837. *C.* b *Cic. in Verr. L. III. cap.* 6. *in Rull. Or. I. cap.* 7. *Flor. L. III. cap.* 15. c *Plut. Ibid.* d *Sallust. de Rep. Ord. Or. II.* e *L. I. c. VI. p.* 53. f *Vid. App. Alex. Civ. L. n. I.* 362.

chi, & *leges in eo lata.*

A.U. 631.

tem iterum Tribunus plebis creatur cum jam lata lex fuisset, „ ut, si Tribunus pl. tempore opus habeat ad ea præstanda, quæ Populo promiserit, etiam in annum sequentem Tribunus „ creari possit [a]. " Eumque honorem adeptus aliquot adhuc leges populares tulit; & præcipue judiciariam; qua *judicia a Senatu ad Equites transferebat*. Sed, antequam pergamus, breviter hac occasione explicandum videtur, apud quos ordines variis temporibus judicia apud Romanos fuerint. Nam ab initio quidem Reipublicæ ad C. Gracchi tribunatum usque penes solos Senatores judicandi munus fuisse legimus [b]. Sed cum turpissime hac sua potestate Senatores abuterentur, C. Gracchus primum lege lata judicia a Senatu ad equites transtulit [c]: non vero cum equitibus tantum communicavit, ut male in *Gracchorum vitis* narrat Plutarchus: licet ipsi etiam Appianus Alexandrinus assentiatur. Atque ita aliquanto tempore summa cum laude judicarunt [d]. Verum cum mox, ut ingenium hominum proclive est a virtutibus ad vitia, etiam Equites ea pote-

a *App. Alex. Ibid.* b *Polyb. L. VI. c.* 15. *Dion. Hal. L. III. c.* 9. & 14. *Vid. eund. L. VI. c.* 66. c *Vell. Pater. L. II. c.* 6. *Et huc referend. videtur locus Varr. quem citat Zamoscius de Sex. B. L. I. c.* 15. *sed ubi in ed. Durdr. p.* 66. & *In edd. Nonii datis ab H. Junio & D. Gothofr. nomen Gracchi non legitur.* d *Cic. pro Font. c.* 8.

potestate abuterentur, [a] Anno Urbis sexcentesimo quadragesimo septimo Q. Servilius Cæpio Consul ea inter utrumque ordinem communicavit [b]: licet hoc ab illo verbo magis quam re fuisse factum ex Tacito appareat: nam re ipsa omnem potestatem ad Senatum transtulisse patet; quod *Senatus patronus* dictus fuerit teste Valerio Max. *L. VI. c. 9. ex.* 13. qui de ejus appellationis caussa minus recte loquitur. Itaque post biennium (A. U. *649.*) alter Servilius, cui cognomen erat *Glaucia* Tribunus plebis (alii in Prætura ejus id factum putant [c]) lege sua solis Equitibus judicandi lites tribuit facultatem. Anno sexcentesimo sexagesimo secundo M. Livius Drusus Tribunus plebis judicia Senatui restituere conatus est; sed frustra; ut latius suo loco narrabitur. Igitur adjuvantibus nobilibus Anno sexcentesimo sexagesimo quarto M. Plautius Sylvanus Tribunus plebis sua lege jussit, „ ut singulæ tribus ex suo corpore quindecim legerent, qui eo anno judicarent [d]: ita ut in eo numero etiam essent Senatores; & ex ipsa quoque plebe aliqui. " Et tum etiam liberti ad judicandum admissi videntur. [e]. Verum plebi & Equitibus infensissimus L. Sulla Dictator Anno Urbis 672. voluit, ut

a *App. Alex. l. prox. d.* b *Cic. fragm. Or. pro Scauro p.* 1006. *ed. Grav. Obseq. de prod. c.* 40. *Cassiod. Chron.* c *Vid. Patric. ad d. Cic. fragm. Sigon. de ant. jure civ. Rom. L. II. c.* 15. d *Ascon. in Corn. I. p.* 972. *edit. Grav.* e *Cic. pro Cluent. c.* 42.

ut judicia penes solos Senatores essent: utque ex judicibus selectis nemini amplius quam trium judicium rejicendi potestas foret. a. Sed cum Senatores ob infamiam judiciorum summa rursus invidia flagrarent L. Aurelius Cotta Prætor Anno Urbis 683. Pompejo Crassoque Consulibus legem tulit b, " ut judicia Senatoribus, " Equitibus & Tribunis ærarii commu- " nicarentur c; " (erant hi honestioris *in plebe* ordinis, & loci commodioris d) ut ita rursus ex tribus Populi Romani ordinibus caussas judicaturi desumerentur. Dico, fuisse *ex plebe*: nam Cicero e varios ordines Populi Romani recensens diserte eos a Senatoribus & Equitibus distinguit. Eandemque fere legem in Consulatu suo secundo f A. U. 698. Pompejus Magnus retulit, nempe, " Ut amplissimo ex cen- " su, ex centuriis, aliter quam antea " lecti judices, æque tamen ex illis tribus " ordinibus, res judicarent g. " Idem- " que numerum judicum fecit CCCLX h. Sed Julius Cæsar anno Urbis septingesimo septimo iterum Tribunos ærarii a judiciis amovit i. & post biennium, cæso jam Cæsare, M. Antonius Consul duobus a Cæsare relictis ordinibus tertium centurionum adjecit, & manipula- rium

a *Cic. Verr. L. II. c.* 31. b *Vid. Cic in Pis. c.* 39. *& ibi Ascon.* c *Vid. Juven. Sat. VII. v.* 228. d *Dio L.* 43. *circa med.* e *in Catil. Or. IV. c.* 7. f *Dio L. XL. c.* g *Ascon ad Or. in Pis. c.* 39. h *Vell. Pat. L. II. c.* 76. *Vid. Plut. Pomp. p. m.* 649. i *Suet. Jul. c.* 41.

rium militum legionis *Alaudæ* [a]. Sed Antonio hoste judicato ad Tribunos judicia rediisse videntur. Tandem, ut absolvamus, quæ de judiciorum constitutione hic dicenda erant, Augustus ad tres judicum decurias, Senatorum nempe, Equitum & Tribunorum, quartam adjecit, quæ de levioribus summis judicaret [b]; & *ducenariorum* decuria dicebatur, quod censum haberent *ducentorum millium H. S.* [c] qui dimidius erat census equestris. Jam ad leges a C. Graccho latas revertamur. Ubi statim videre possumus, quam non iniquus Senatui Gracchus fuerit [d]. Tanquam enim solatium ob amissa judicia ipsi præstare vellet, legem pertulit, " Uti provinciæ quotannis a
„ Senatu constituerentur ante comitia [e],
„ vel eas jam obtinentibus prorogandæ;
„ vel designandis magistratibus in sortem
„ mittendæ [f]. Neve quis deinceps Sena-
„ tusconsulto de provinciis intercederet: „
„ quod ultimum tamen de consularibus tantum provinciis est intelligendum [g]. Qua sane lege Senatus auctoritatem non tantum confirmavit; sed etiam egregie auxit, unde quoque hæc lex ad monarchiæ usque tempora substitit [h]. Tertia lex, quam in secundo suo tribunatu C. Grac-

a *Cic. Phil. I. c. 8. V. c. 5. XIII. c. 2.* b *Suet. Aug. c. 32.* c *Grav. ad d. Suet. l.* d *Vid. Flor. L. III. c. 13. Cic. pro domo c. 9.* e *Ib. & pro Balbo c. 27. de prov. Cons. c. 2.* f *Vid. eund. in Vatin. c. 15.* g *Id. de Cons. c. 7.* h *Sallust. Jug. c. 27.*

Gracchus tulit, fuit, „ Ut sociis Ita-
„ licis (& usque ad Alpes pene Ita-
„ liam extendebat a) æque ac civibus
„ Romanis jus suffragii esset in legibus
„ jubendis b. Utque Capuam, Taren-
„ tum, alioque extra Italiam, coloniæ;
„ sex millia civium, totidemque sociorum
„ deducerentur c. " Ex hac tandem lege maxime veritus Senatus, (licet jam antea Graccho adversaretur) ne vires Gracchi insuperabiles evaderent; popularitate cum eo certare instituit: negotiumque dedit Livio Druso Tribuno plebis, ut & ipse legibus popularibus, blanditiis, quavis denique ratione Populi gratiam demereri conaretur: unde patet, non tam leges Gracchi, quam ipsum Gracchum, Senatui exosum fuisse. Ergo etiam Drusus (cujus filius postea A. U. 662. leges Gracchanis simillimas tulit) leges promulgavit d, „ Ne quem ex sociis Latini nomi-
„ nis in exercitu virgis cædere liceret.
„ Ut duodecim coloniæ deducerentur:
„ inque singulas mitterentur terna mil-
„ lia civium Romanorum. Ut vectigal a-
„ gris lege Sempronia divisis dividundis-
„ ve impositum plebi remitteretur. Ut
„ Decemviri agris dividundis crearentur.
Quæ ultima lex apud scriptores quidem rerum Romanarum non reperitur: sed ejus mentionem in vetere tabula ænea invenisse se testatur P. Manutius *de legibus*

a *Vell. Paterc. L. II. c.* 6. b *App. Alex. Civ. L. I. n.* 393. c *Plut. Gracch. p. m.* 838. d *Plut. Ibid.*

bus Rom. c. 13. Ita consilio scelestissimo, ut aperte, & prout res meretur, loquamur, C. Graccho viro optimo Senatus Drusum sociorum corruptorem, & veris plebis commodis adversantem subornavit. Pertulit, ut facile credi potest, summo plebis studio leges suas Drusus, quod se illud ex Senatus auctoritate facere ostenderet: quem ita nihilo minus quam erat Gracchus de commodis plebis sollicitum esse, docere conabatur; Atque ita plebe Senatui reconciliata summum Gracchanarum legum peperit fastidium [a]. Unde iterum (Vid. *supr. L. VI. c.* VI. §. 2. Cicero optimatibus velificans, *Drusum vulnera sanasse* dicit [b], *quæ C. Gracchus Reipublicæ imponebat*. Et alibi [c], *M. Drusum collegam suum C. Gracchum in tribunatu fregisse* pronunciat: ut quidem recte in citato ad marginem paginæ Ciceronis loco legisse videntur *Victor Pisanus* & *Corradus*: eosque secuti *Lambinus* & Pighius. In eo certe Drusus Graccho sive callidior fuit, sive minus gloriæ & opum appetens, quod nihil sibi, aut in suum usum promulgare videretur: cum, uno ex Tribunorum plebis collegio *Q. Rubrio* legem ferente de colonia in solum Carthaginis a Scipione deletæ deducenda, triumvirum se ad eam deductionem creari passus sit Gracchus, simul cum Fulvio Flacco, qui A. U. 628. Consul fuerat: quique multis nominibus, sed sine ullo argumento, Senatui erat suspectus; ita

a *Vid. Plut. Gracch. p. m.* 839. b *de Fin. L. IV. c.* 24.
c *de clar. Orat. c.* 28.

ut ejus invidia multum ad perniciem Gracchi contulerit: præsertim cum imprudentia sua malignos, qui de se ferebantur, rumores confirmaret. Atque ita instaurata est Carthago anno postquam eversa fuerat a Scipione vigesimo secundo. Verum brevi reversus est Gracchus, ut se L. Opimio viro, ut ex Plutarcho patet, & ex rebus gestis confirmari potest, improbo Consulatum petenti opponeret. Atque tum iterum legem *de suffragio sociis dando* tulisse videtur [a]: sed volente Senatu Fannius Consul socios Italicos edicto proposito Romæ comitiorum die esse vetuit: cui suum edictum opposuit Gracchus auxilium sociis, si Romæ mansissent, promittens. At hic promissis non stetit; sive quod auctoritatem suam imminutam senserat; sive, ne pugnandi cupidis inimicis suis illam occasionem daret. Aliam adhuc offensionem contraxit, dum eorum, qui secum magistratum gerebant, sordidæ avaritiæ se opponit. Futuris enim in foro gladiatoribus magistratus illi cuneos in orbem ad spectandum struxerant, quos locarent. Indigne has sordes ferens Gracchus cum frustra, *ut tollerentur*, monuisset, noctu per opifices suos cuneos deturbavit: quod factum plebi quidem generosum esse apparuit; collegis vero ejus violentum.

§. 4. *Exitus C. Gracchi.*

§. IV. Atque ea res exitum ejus maturavit: nam multi auctores sunt, Gracchum

a *Plut. p. m. 839. F.*

chum cum tertio tribunatum peteret fraude collegarum non obtinuisse, licet plurima suffragia tulisset. Nec eo contenti plurimas leges ejus abrogare inimici conabantur, seditionis maxime occasionem quærentes [a]. Et primum quidem has omnes injurias constanti animo Gracchus pertulit: sed demum monentibus amicis & auxiliante matre Cornelia (sed, si ejus est epistola, quam habet in fragm. Corn. Nepos, contrarium filio suasit) subsidia adversus Consulem (ipse jam Consul erat Opimius) paravit. Cumque in forum descendissent, minister Consulis contumeliose Gracchanos compellans occiditur, invitissimo Graccho, qui ita inimicis suis prætextum datum esse querebatur. Atque eo quidem die comitia dirempta sunt. Postridie vero ad invidiam Graccho creandam interfecti ministri corpus ante curiam delatum est, dissimulante eorum, quæ agerentur, scientiam Opimio. Itaque [b], licet plurimi artes principum detestarentur, Senatusconsultum illud extremæ necessitatis [c] factum est, *Videret Consul Opimius*, (nam collega ejus Fabius ad bellum Gallicum abfuisse videtur) *ne quid Respublica detrimenti pateretur*. Cujus Senatusconsulti frequentior paullo in sequentibus fit mentio, quia jam Dictatores creari non solebant: nam Sullæ & Cæsaris Dictaturæ legitimæ non fuerunt. Cum igitur Opimius denunciasset Patribus & Equiti- A. U. 632.

a *Plut. Gracch. p. m.* 840. b *Ibid. p.* 841. c *Vid. Supr. L. II. c.* 2. §. 6. *Ibid. c.* 6. §. 5.

bus, ut arma caperent, etiam Fulvius Gracchi socius adversus vim se paravit, turbamque contraxit. Gracchum foro discedentem multi secuti sunt: & ea nocte ad fores ædium ejus taciti excubias egerunt. Fulvius vero cum suis vino mersus ferociterque in adversarios debacchatus noctem transegit: cumque illuxisset Aventinum occupat. At Cajus togatus & parvo duntaxat pugione succinctus nequicquam orante uxore, *ne se publico committeret*, in forum progreditur: atque ex ejus consilio Fulvius filium minorem cum caduceo pacis insigni ad Consulem & Patres mittit. Opimius [a], licet pacem suaderent multi, jussit, „ut tanquam sontes „se ipsos traderent, Senatusque iram de„precarentur." Paratus erat ad eam deprecationem faciendam Gracchus: sed non permittentibus aliis rursus Fulvius filium, qui pro se ageret, misit. Sed Opimius pugnandi cupidus adolescentem in custodiam trahit [b]: & statim Fulvii cohortem disjicit, Fulvius balneo, in quod confugerat, extractus & cum filio occisus est. Gracchus vero arma civilemque sanguinem declinans in ædem Dianæ, quæ in Aventino erat, se recepit: cumque ibi manus sibi inferre conaretur ab amicis prohibitus est, &, ut fugeret monitus. Supplex autem Deam precatus esse dicitur, ut pro ingrato isto animo & proditione sui perpetua Romani servitute

a *Plut. d. l. p.* 842. b *App. Al. Civ. L. I. n.* 366.

premerentur. Nec defuit votis eventus, ut videbimus. Inde ad Tiberim fugit, hortantibusque duobus, quos secum habebat, amicis pontem sublicium transit, dum illi se insequentibus Gracchum objiciunt, & memorando in omne ævum exemplo nemini viam dantes fortissime occumbunt [a]. Ita unum duntaxat famulum nomine *Philocratem* (alii [b] *Euphorum* vocant) comitem habens Gracchus in *Furinæ* lucum pervenit; & a servo se interimi jubet; qui mox super domini corpus seipsum transfixit. Alii dicunt vivos eos fuisse assecutos hostes; ibique servum arcte adeo dominum suum fuisse amplexum, ut ille, nisi prius interfecto servo, occidi non potuerit. Amicorum fidelissimorum nomina minus certa sunt. Plutarchus *Pomponium* & *Licinium* vocat: pro Licinio *Lætorium* habent Val. Max. *L. IV. c. 7. ex. 2.* Sext. Aur. Victor, & Orosius *L. V. c.* 12. Sed Plutarchi lectionem conjectura firmaverit, si forte Licinius ille frater, an cognatus, an gentilis saltem Liciniæ uxoris C. Gracchi fuerit. Et ultra mortem etiam inimicorum sæviit Opimius, [c] perniciosissimo & mox ad imitationem trahendo exemplo Gracchi & Fulvii capita referentibus par auri pondus pollicitus: ac ingegniosæ avaritiæ homo *Septimulejus* Opimii amicus [d] exempto cerebro plumbum capiti Gracchi infuderat.

 Cada-

a *Vell. Pat. L. II. c. 6.* b *Vell. Ib. Val. M. L. VI. c. 8. ex. 3. Aur. V. Et. Macr. Sat. L. I. c. 11.* c *Vid. Sall. Jug. c. 16.* d *Plut. d. l. p. 142. E. Plin. H. N. L. XXXIII. c. 3.*

Cadavera horum, & trium præterea millium, quos Opimii crudelitas interfecerat, in Tiberim tracta sunt: bona omnium publicata. Adolescens etiam Fulvius, quem de pace acturum missum vidimus, licet octavum demum & decimum annum ageret, omniumque plane insons foret, ab Opimio interemptus est [a]. Quin & conjugibus cæsorum luctus est interdictus; & Liciniæ Gracchi dos adempta [b]: licet P. Mucius Jurisconsultus censeret, *eam præstari oportere* [c]. Sed Opimius (qui ex SCto lustrata Urbe ædem, quam voverat Concordiæ, posuit, indignantibus civibus, qui per cædes concordiam recte fundari posse non putabant. Plut. Gracch. f. App. Al. Civ. L.I. n. 366.) non diu postea etiam apertius ostendit, venale sibi ad cuncta flagitia esse ingenium, quando anno Urbis sexcentesimo quadragesimo legatus ad Jugurtham missus [d], ut regnum, quod Micipsa obtinuerat, inter Jugurtham & Adherbalem divideret, argento a Jugurtha corruptus famæ & fidei pecuniam prætulit. Ergo, licet per injustitiam temporum, cum reum eum egisset *Decius* Tribunus plebis, judicio de morte Gracchi fuisset absolutus caussam ejus defendente C. Carbone [e], (qui Consul anno sexcentesimo trigesimo quarto ob turbulentissimum tribunatum plebis,

a *Vell. Pat. L. II. c. 7.* b *Plut. d. l.* c *l. 66. pr. ff. soluto matr.* d *Sall Jug. c. 16. sive 19. edit. I. VVasse.* e *Cic. de Orat. L. II. c. 25. & de clar. Orat. c. 34. Liv. epit. 61.*

bis, & mortis Africani invidiam, majestatis cum accusante adolescente *L. Crasso*, cantharidas sumpsisse dicitur [a]: vel, ut alii, in exilium fuit missus [b]) tamen A. U. 643. captarum ab hoste pecuniarum a *C. Mamilio Limetano* Tribuno plebis damnatus turpem senectutem egit [c]. An obiter addemus, in hujus consulatu vini adeo generosi fuisse proventum, ut *vinum Opimianum* proverbiali locutione pro *generosissimo* dictum fuerit [d]? Hic exitus Gracchorum fuit meliore utique fato dignorum: sed quos perdidit rigidæ virtutis studium in civitate, quam nimia felicitas jam corruperat. Nam Tiberii quidem laudes initio jam hujus capitis vidimus: Cajus vero cunctis virtutibus ei similis erat; laudisque veræ cupidissimus, ita ut semper Senatui auctor esset rei alicujus, quæ tantum ordinem decebat [e]; ingenio etiam & eloquentia longe præstantior [f]. Imo fuerunt, qui eum M. Tullio anteferre non dubitarent, quod refert & improbat Gellius [g]. Etiam Ciceroni *eloquentissimus* dicitur [h]: & idem, *Gracchorum consiliis, sapientia, legibus multas Reipublicæ partes constitutas asserit*

G 4

a *Cic. Fam. L. IX. n.* 21. b *Id. Bruto c.* 27. *Val. Max. L. II. c.* 7. *n.* 6. c *Plut. Gracch. p. m.* 843. d *Cic. Bruto c.* 83. *Vell. Pat. L. II. c.* 7. *Plin. H. N. L. XIV. c.* 4. & 14. *qui sua ætate id superfuisse dicit* e *Plut. p. m.* 837. f *Vell. L. II. c.* 6. *Liv. ep.* 60. *Gell. L. XI. c.* 13. g *L. X. c.* 3. h *de clar. Or. c.* 28.

scrit [a]: ac rursus alibi [b], *C. Gracchum nihil, quod ullam partem æquitatis aut juris haberet, reliquisse*, dicit: eumque *morte fraterna, pietate, dolore, magnitudine animi ad expetendas domestici sanguinis pœnas fuisse excitatum* [c]. Sed, ut fuit Cicero ingenii non satis constantis, & gratiæ optimatum captator, aliis locis longe aliter & minus bene de Gracchis loquitur, ut quum in *Bruto c.* 33. ingenium quidem & eloquentiam C. Gracchi summis laudibus extollit: sed simul queritur, *eum potius fratri, quam patriæ, pietatem præstare voluisse*. Et similia pluribus locis apud eum videri possunt [d]. Alibi [e] rursus frumentariam C. Gracchi largitionem damnat: &, *capitalem esse orationem* dicit, *eam, quæ ad æquationem bonorum pertinet*. Contra laudibus extollit Opimium [f], *civem* eum *præstantissimum* appellans, & *virum præclare de Republica meritum* [g]: quæ laudes quomodo in ipsum quadrent ex jam dictis facile judicari potest; quemadmodum etiam, penes Gracchosne, an penes optimates caussa harum seditionum fuerit. Sed jam externa rursus bella horum temporum videamus, cum prius verbulum adhuc de *fistula oratoria C. Gracchi* addiderimus. Narrat nempe Cicero [h], & post eum alii

a *Or. II. in Rull. c. 5. omnino Ibid. c. 29* b *pro C. Rabrio c. 5.* c *de Harusp. resp. c. 20.* d *Ibid. c. 19. in Rull l. 7. in Catil. I. 1. IV. 2.* e *de Offic. L. II. c. 21.* f *de clar. Orat. c. 4.* g *pro Sext. c. 67.* h *de Orat. L. III. c. 60.*

alii [a]. Gracchum, cum concionaretur, habuisse ad manum servum cum *eburneola fistula* peritum hominem, qui inflaret celeriter eum sonum, quo illum aut remissum excitaret; aut a contentione revocaret.

CAPUT QUARTUM.

Bella Gallica, Allobrogica, Ligustica.

§. I. ANno Urbis sexcentesimo vigesimo *Salluvii* (*Salyes* alii vocant, sed alterum prætulerim) Gallorum trans Alpes incolentium gens Massilienses Romanorum socios invaserunt [b]: idque satis commode Senatui Romano evenit; Nam M. Fulvius Flaccus Consul Italicos socios instigabat, ut jus Romanæ civitatis peterent [c]. Et, cum ægre compulsus esset, ut in curiam veniret, partim monenti Senatui, partim oranti, ut incepto desisteret, responsum non dedit [d]. Sed occasione belli Gallici oblata sponte urbanas actiones triumphi adipiscendi spe deseruit: ac in Galliam profectus fortiter cum hostibus Massiliensium Liguribus, Vocontiis Salluviisque rem gessit; si saltem honor ipsi non præter merita datus fuit: nam de iis gentibus triumphasse ex fastis Consularibus diximus [e]: idque etiam

§. 1. Bellum cum Gallis Salluviis & aliis. A. U. 628.

a *Quintil. L. I. c. 20. Gell L. I. c. 11.* b *Flor. L. III. c. 2.* c *Plut. Gracch. p. m. 839. App. Al. Civ. L. I. n. 562.* d *Val. Max. L. IX. c. 5. n. 1.* e *Vid. & Amm. Marcell. L. XV. c. 10. Jul. Obseq. c. 841.*

iam ex Vellejo a, & Plutarcho b colligi potest. Et sane Livius primum omnium Fulvium Gallos Transalpinos bello domuisse scriptum reliquit c sed jam etiam anno præcedente a *C. Sextio Calvino* Consule victi fuerant: isque in eorum agrum coloniam deduxit a nomine suo appellatam. *Aquas* enim *Sextias* nomen habuit; *quod aquarum salubrium ibi esset copia* d: ex quibus vocibus hodiernum nomen *Aix* est contractum.

§. 2. *Bellum Allobrogicum.*

§. II. Inde cum Arvernis & Allobrogibus bellum fuit gestum; quæ interioris Galliæ gens fuit: habitabat enim fere, qua hodie Delphinatus & Sabaudia regiones ad lacum usque Lemanum incoluntur. Caussa belli fuit e, quod *Teutomallum* Salluviorum Regem fugientem recepissent, & omni ope juvissent: tum quod *Æduorum*, sociorum Populi Romani, agros vastassent. (Æduos in arctissimam societatem acceperant Romani, ita ut *fratres* dicerentur f.) Et notavit Obsequens (c. 30.) Anno Urbis 631. jam victas fuisse has gentes: quo anno cum C Fannio Consul fuit Cn. Domitius Ahenobarbus. (Hic *Neronis* Imperatoris fuit atavus g.) Et Domitium sane feliciter res gessisse tabulæ triumphales ostendunt: ex quibus anno

a *L. II. c.* 6. b *Gracch. p. m.* 841. c *epit.* 60. d *Liv. epit.* 61. *Strabo L. IV. n.* 178. *Fasti Cassiod.* e *Liv. d. l.* f *Cic. Fam. L. VII. n.* 10. *ad Att. L. I. n.* 18. *non sine joco. Cæs. B. G. L. I. c.* 43. *Tacit Ann. L. XI. c.* 25. *Plut. Cæs. p. m.* 720. g *Suet. Ner. c.* 2.

anno Urbis 633. triumphasse deprehenditur: quod idem etiam ex Eutropio [a] colligi potest: licet ibi Consulum nomina minus recte legantur; (Pighius ad A. U. 631. restituere eum locum conatur) & ipsa etiam rerum narratio est confusa. Et longe magis in diversum abit Valerius Maximus [b]; qui plane alios auctores secutus fuisse videtur. Cum tamen belli moles ingravesceret, Anno 632. Q. Fabio Maximo Consuli (fuit hic filius fratris P. Africani Æmiliani) Gallia provincia obvenit; licet etiam Domitio in eadem provincia imperium prorogatum esset. Et adeo cum parvo exercitu Gallis occurrit Fabius, ut Rex eorum *Betultus* (ita est in fastis Capitolinis, quod Pighius putat lingua Celtica fuisse *Betultich*, quasi *patientem*, vel *modestum* dicas) jactaret, „paucitatem Romanorum vix ad escam canibus, quos „in agmine habebat, suffecturam esse." Itaque ultro etiam Rhodanum ponte ex lintribus facto transit Romanos invasurus. Sed post acrem pugnam Galli in fugam conversi sunt: & festinato transitu pontem nimium onerantes ejus vincula ruperunt; ita ut plurimi mergerentur. Ex centum igitur octogintaquinque millibus, quæ in exercitu habuisse Betultus dicebatur, centum quinquaginta millia vel cæsa vel mersa fuisse feruntur. Plinius [c] Appianusque Alexan-

a *L.IV.c.22.* b *L.IX.c.6.n.6. Sed vid. Pigh. Ann. ad A.632.p.72.* c *H.N.L.VII.c.50.*

xandrinus [a] cæſorum numerum paullo minorem faciunt: & memoratu dignum eſt, quod prior addit, Fabium Conſulem, cum quartana febri laboraret, ea in acie fuiſſe liberatum. Strabo vero, Fabium non totis triginta millibus ducenta millia Gallorum concidiſſe ſcribit [b]. Betultus amiſſo exercitu Romam profectus eſt, ut Senatui ſatisfaceret: ſed quia contra pacem provinciæ videbatur, ut in Galliam remitteretur, Albæ in cuſtodiam datus eſt. Decretum quoque eſt, ut *Congentiacus* filius ejus comprehenſus Romam mitteretur. Domitius & Fabius in ipſis, quibus dimicaverant, locis ſaxeas erexere turres, & deſuper exornata armis hoſtilibus tropæa fixerunt, more tamen Romanis inuſitato [c]. Et Domitium etiam, cum elephantorum ope maxime adjutus in acie fuiſſet [d], elephanto per provinciam vectum turba militum, quaſi inter ſolemnia triumphi proſequente, Suetonius auctor eſt [e]. Sed tamen Urbem quoque triumphantes intraſſe & Fabium & Domitium marmora Capitolina oſtendunt, Fabiumque Regem Betultum in triumphum duxiſſe. Et ad hunc Fabii triumphum, puto, referri poſſe denarium, quem exhibet Vaillantius [f], licet ipſe aliter ſentiat. Triumphi hi anno Urbis ſexcenteſimo triceſimo

tertio

a *in epit. Celticor.* b *L. IV. n. 185. & aliter etiam Liv. Epit. 61.* c *Flor. L. III. c. 2.* d *Oros. L. V. c. 13.* e *Nerone c. 2.* f *de fam. Rom. G. Fabia n. 17.*

tertio sunt ducti. Julius Cæsar,[a], præter Allobroges (nam hos in deditionem fuisse receptos narravit Livius) etiam Arvernos & *Rutenos*[b] a Fabio superatos scribit; iisque Populum Romanum ignovisse, neque in provinciam redegisse, neque stipendium imposuisse. Sed tamen anno Urbis sexcentesimo trigesimo quinto colonia *Narbo Martius*[c] (ita dicta, ut videtur, a *Q. Marcio Rege*, qui Consul ejus anni fuit) in Gallia deducta est[d], quæ *specula Populi Romani, ac propugnaculum istis ipsis nationibus oppositum & objectum* foret[e].

§. III. Et cum Gallis non tantum, sed etiam cum Liguribus bellum gessisse Marcium ex fragmentis fastorum triumphalium discimus: ubi ejus triumphus de Liguribus *Stoenis* memoratur, qui Livio[f] Straboni *Stoni* dicuntur[g]; & ab hoc Geographorum principe ad *Tridentinas* Alpes collocari videntur; ita ut Ligures origine forte fuerint. In epitome Liviana *gens Alpina* dicitur. Orosius[h] Gallos sub Alpium radicibus positos expugnasse Marcium, & ad internecionem delevisse dicit: vel potius, ipsam gentem præ desperatione ita in semet ipsam sæviisse, ut ne parvulus quidem omnino superfuerit, qui servitutis conditionem morti præferret. Anno sequen-

§. 3. Bellum Ligusticum. A.U. 636.

b *de bell. Gall. L. I. c. 41.* b *le Diocese de Rodes.* c *Narbone.* d *Vell. Pat. L. I. c. 15. L. II. c. 8.* e *Cic. pro Font. c. 1.* f *Epit. 62.* g *L. IV. n. 204. nec multum dissentire videtur Plin. L. . c. ill 20.* h *L. V. c. 15.*

ſequente bellum cum Grajarum Alpium gentibus continuatum fuiſſe Pighius conjicit ex nummo *C. Licinii P. F. Getæ* (quod nomen alterius hujus anni Conſulis fuit) inſigne admodum tropæum præ ſe ferente [a]: præſertim cum etiam anno ſexcenteſimo trigeſimo octavo Gallia provincia conſularis fuerit: nam & Auctor *de viris illuſtribus M. Æmilium Scaurum* Conſulem Ligures & *Gantiſcos* (ignota quidem hæc gens eſt) domuiſſe, & tabulæ triumphales de Gallis *Karnis* eum triumphaſſe teſtantur. *Karni*, vel *Carni* etiam Alpinus populus fuit, ſed qui poſtea etiam maritimam oram Iſtriæ vicinam, vel eripuerunt Venetis, vel a Romanis in eam deducti poſſederunt. Veſtigia nominis ſervat in illis regionibus *Carniola*, *Germanis Krain*, Imperatori hodie Germanorum ſubdita provincia. Verum minus grave fuiſſe hoc bellum patet, quod milites ſuos laudatiſſimo illo Romanorum more in paludibus exſiccandis exercuerit [b]. Idem poſtea in Cenſura viam *Æmiliam* ſtravit, a ſuo nomine dictam [c], quæ per Etruriam Sabata uſque ferebat: & probe diſtinguenda eſt ab altera via ejuſdem nominis, quam ſtravit in Conſulatu ſuo Æmilius Lepidus A. U. 566., quæ viæ Flaminiæ Arimini juncta inde Aquilejam uſque extendebatur. Exemplum etiam in hoc viro obſervandum eſt diſciplinæ militaris ſanctiſſime cultæ; nam

a *Extat etiam ap. Vaill. G. Licinia n. 28.* b *Strabo L. V. n. 150.* c *Sext. Aur. Victor.*

nam tanta eo Imperatore disciplinæ reverentia fuit a, ut pomifera arbor, quam in pede castrorum fuerat complexa metatio, postero die abeunte exercitu intactis fructibus relicta fuerit. Tum præterea hunc celebrem illum fuisse Scaurum, qui sæpe *Princeps Senatus* dicitur b, quod dignitatem illam per aliquot lustra obtinuerit. Obiter autem castigari debet Plutarchus, qui cum humili genere, & novum hominem fuisse dicit c: cum revera ex nobilissima fuerit Æmiliorum gente; sed cujus domus propter paupertatem tribus ætatibus fere jacuerat; ita ut pater ejus carbonarium negotium exercuerit d. Post hanc victoriam ad Cimbrorum usque adventum, sive ad A. U. 644. quietæ res Galliæ fuerunt.

CAPUT QUINTUM.

De bello Balearico, & cum Sardis.

§. I. CUM Balearium insularum incolæ piraticam exercendo mare infestum redderent, vel potius pauci quidam eorum cum piratis societate facta conspirassent, Q. Cæcilius Metellus Consul anno Urbis sexcentesimo trigesimo universos criminatus invasit e; & gentem vix alio armo-

§. I. Bellum Balearicum.

A. U. 630.

a *Frontin. Stratag. L. IV. cap. 3. ex. 13.* b *Cic. pro C. Rabir. c. 7. Ascon. Argum. Or. pro M. Scauro. Et princeps civitatis pro R. Deiot. c. 11.* c *de fortun. Rom. p. m. 318.* d *S. Aur. Victor. de vir. ill.* e *Strabo L. III. n. 167.*

armorum genere, nisi fundis, utentem facili negotio superavit. Triumpho tamen res digna est visa, quem A. U. 632. duxit. Neque illud tantum; sed etiam a victis non magni momenti insulis *Balearici* cognomen sumpsit: videturque hæc Metellorum familia honorem illum a victa gente cognomen assumendi præ ceteris ambiisse, cum hujus etiam patrem *Macedonicum* dictum viderimus; & etiam frater hujus Balearici *Dalmaticus*, ejusque filius *Creticus* dictus fuerit: quem male Florus Macedonici filium facit. Tum præterea *Numidicum* Metellum videbimus, qui fratris Metelli Macedonici fuit nepos.

§. 2. Bellum cum Sardis. §. II. Vidimus supra L. V. c. 4. §. 8. Tiberium Gracchum de Sardis A. U. 578. triumphasse. Et inde per multos sane annos quieta hæc insula fuit, donec A. U. 627. rebellaret: & licet tum ab Aurelio Consule subacti dicantur [a], tamen difficile bellum & longum fuisse inde coniicitur, quod in tabulis Capitolinis ad annum demum Urbis sexcentesimum trigesimum primum triumphus Aurelii hujus ex Sardinia referatur. Imo anno rursus sexcentesimo trigesimo octavo consularis provincia facta est Sardinia: & M. Cæcilii Metelli Proconsulis ex ea insula triumphus in fastis marmoreis ad annum sexcentesimum quadragesimum recensetur. Sed forte ab ipsis Præsidibus hæc bella su-

a *epit. Liv.* 60.

suscitabantur: quemadmodum anno sexcentesimo quadragesimo octavo T. Albucius bellum undique quærens cum *mastrucatis* quibusdam latrunculis [a] una cohorte auxiliaria res gessit: (*Mastruca* erat vestis e pellibus vilior [b].) unde non tantum supplicatio ipsi negata est: sed etiam postulantibus Sardis reus est factus & damnatus [b]. Nec deinde de rebus Sardiniæ aliquid valde memorandum in historia reperitur; nisi forte notare velimus, anno sexcentesimo nonagesimo septimo *M. Æmilium Scaurum*, qui Proprætore Sardiniam rexerat, arroganter adeo rapaciterque eam administrasse, ut anno sequente Sardis requirentibus a *P. Valerio Triario* repetundarum postulatus sit, qui dicere non dubitavit, se non recusare, quo minus Scaurus absolveretur, si centum viginti homines nominare posset, quibus in provincia nihil abstulisset [d]. Eum tamen defendere non dubitavit Cicero, & caussam obtinuit, Scauro ob vetustissimam nobilitatem & recentem memoriam patris, ut ferebatur, absoluto [f]. Tanta iniquitas illorum temporum fuit.

a *Cic. de prov. conf. cap. 7.* b *Id. fragm. Or. pro M. Scauro p. 1012. ed. Græv. Quintil. L. I. cap. 5.*
c *Cic. d. l. de prov. conf. & Div. in Verr. c. 19.*
d *Val. Max. L. VIII. c. 1. n. 10.* e *Vid. Ascon. arg. or. pro Scauro. Cic. ad Att. L. IV. ep. 16.*

CAPUT SEXTUM.

De bellis Illyricis, Dalmaticis, Thracicis.

§. I. Bellum Illyr. & Dalmat.

§. I. Quomodo Gentius Illyriorum Rex A. U. 585. a Romanis victus & triumphatus sit dictum est supra *L. V. c. 6. §. 1.* & simul, tum provinciam illam ex quinque legatorum sententia ordinatam fuisse. Atque ipsi quidem Illyrii patienter satis jugum Romanorum tulerunt; & per plures annos pacata ea provincia fuit: donec anno Urbis sexcentesimo decimo octavo Vardæi Illyricum infestare cœperunt: qui a Fulvio Flacco Consule subacti [a], & ab ora maritima in interiora translati sunt [b]. Sic in tabulis Capitolinis reperimus, C. Sempronium Tuditanum Consulem anni sexcentesimi vigesimi quarti de Japidibus triumphasse; qui ex gentibus Illyricis Italiæ, vel Istriæ proximi habitabant. Compendium Livianum nos docet, eum primo rem male gessisse: mox victoria cladem acceptam emendasse: & maxime eo bello enituisse virtutem D. Bruti, illius qui Lusitaniam subegerat. Post decennium rursus Metellus Consul Segestanos Illyrici populos in Pannoniæ finibus sitos bellum moventes, an a Romanis ultro illatum propulsantes (auctores enim

A. U. 618.

rerum

a *Liv. epit. 56.* b *Strabo L. VII. n. 315. siquidem de hoc tempore locus ille est intelligendus.*

rerum Romanarum hic nos destituunt [a]) haud difficili victoria compescuit. Inde sola triumphi cupidine ductus quietis Dalmatis bellum intulit, cum ab his amice fuisset susceptus. Et forte satis grave tum id bellum fuit, cum non tantum triumphus Metello decretus sit & cognomen *Dalmatici* ab eo assumptum; sed etiam magnas manubias retulerit [b]: licet fatear, priora illa facile ambitioni, postremum soli rapacitati Metelli adscribi posse. Finitima porro cum Thracibus & præcipue Scordiscis bella videamus.

§. II. Thraces, latrociniis assueta gens, circa hæc tempora non tantum proximas provincias, sed ipsam etiam Thessaliam & Dalmatiam incurrebant; & ad Adriaticum usque mare penetraverant [c]. Adversus eos anno Urbis sexcentesimo trigesimo nono missus fuit *C. Cato*, qui Prisci illius Catonis fuit nepos, (filius M. Catonis, qui Prætor designatus vivo patre obiit [d]; quique egregios de jure civili libros reliquisse dicitur [e]) & etiam ad exemplum avi multas orationes scriptas reliquit. Sed is non modo fusus a Thracibus & fugatus fuit; verum omnino totus interceptus exercitus, quem duxerat [f]. At eodem anno T. Didius Prætor diffusos Scordiscos intra suam repulit Thraciam: triumphumque de iis duxisse videtur [g].

§. 2. Bella cum Thracibus.

A. U. 635.

 Quem-

a *V. d. Pighii ann. ad h. annum.* b *Cic. in Verr. L. I. c. 59. & ibi Asc.* c *Flor. L. III. c. 4.* d *Vid. Cic. de Senect. inf.* e *Gell. Noct. Att. L. XIII. c. 19.* f *Flor. d. l. Eutrop. L. IV. c. 24.* g *Cic. in Pis. c. 25.*

Quemadmodum etiam M. Livius Drusus Consul ulterius eos egit, Danubiumque transire vetuit [a]. Tamen rursus anno sexcentesimo quadragesimo quarto M. Minucius Rufus Proconsul contra Scordiscos & Triballos prospere pugnavit, non sine summo tamen suo periculo, multis suorum amissis dum per infidum glacie fluvium equitatum ducit. Triumphum Minucio ob hanc victoriam fuisse decretum docent Vellejus [b], & denarii in hujus triumphi memoriam cusi [c]. Quæ porro in his regionibus bella gesta fuerunt, commodius ad sequentem librum referrentur. Videamus jam bellum gravius multo, sive tumultum potius Cimbricum.

CAPUT SEPTIMUM.

De bello Cimbrico, Teutonico & Tigurino.

§. I. Origo hujus belli. A. U. 640.

§. I. *SExcentesimum & quadragesimum annum Urbs agebat cum primum Cimbrorum audita sunt arma Cæcilio Metello ac Papirio Carbone Consulibus.* Verba sunt Taciti in libro *de moribus Germanorum* [d]. Videntur autem hi ex penitissima Germania progressi [e]; & jam tum forte

a *Flor.d.l.Liv.ep.63.* b *L. II. c.8.* c *Vaillant.gente Minuc.n.9.qui fastos hic Capitolii triumphales citat, supino errore Pighii verba pro fastorum inscriptione producens: cum in marmoribus hic triumphus desideretur.* d *c. 37.* e *Flor. L. III. c. 3.*

forte eam regionem tenuerunt, quæ *Cimbrica Chersonnesus* est dicta, & hodie *Jutiam* & *Slesvicensem Ducatum* complectitur. Nam plurimorum veterum, & ipsius Strabonis [a] crassus est error, qui *Cimbros* ob levem similitudinem nominis cum *Cimmeriis* confundunt, qui ad *Mæotin* paludem habitarunt [b]. Ea gens hoc anno populabunda in Illyricum usque pervenit [c]: quemadmodum jam antea itidem ex Septentrione progressi Galli, & postea variæ gentes Germaniæ, aut Sarmaticæ originis Imperium Romanum populorum innumera multitudine inundarunt. Si bonis auctoribus usus fuit Florus justior aliquantulum harum gentium (quibus etiam magna hodie Batavorum pars & major Francorum Brittanorumque, imo Italorum & Siculorum originem debet) causa videbitur. Dicit enim, cum terras eorum inundasset Oceanus, novas sedes toto orbe quæsivisse; exclusosque Gallia & Hispania in Italiam venisse, atque a Silano Consule (hic anni sexcentesimi quadragesimi quarti Consul fuit) petiisse, „ ut victor gentium Po„ pulus sibi aliquid terræ quasi stipen„ dium daret; ceterum, ut vellent, ma„ nibus suis, atque armis uterentur." Verum vix videtur fide dignum (quanquam similia etiam tradidisse Livium ex *epitome ejus sexagesima quinta* liqueat) eos, qui jam ante quadriennium cum

H 3 Ro-

a *L. VIII. p. 293.* b *Vid. Cluver. Germ. Ant. L. III. c. 22. p. m. 90.* c *Liv. Epit. 63.*

Romanis prælio conflixerant, victoresque fuerant, illorum confestim pacem expetivisse. Sed de his penes lectorem prudentem judicium esto.

§. 12. *Romanorum variæ clades.* *A. U. 640.* §. II. Certe ab anno Urbis sexcentesimo quadragesimo initium ducendum est bellorum cum Germanis gestorum; quos ad sua usque tempora per annos ducentos & decem triumphatos magis esse, quam victos dicit Tacitus [a]. Nam eo anno Consul Cn. Papirius Carbo ad *Noreiam* urbem supra Aquilejam cum Cimbris congressus prælio non solum fusus, sed etiam exercitu exutus est [b]. Inde per Gallias vagati Cimbri Hispanos etiam adorti sunt [c]. Sed ubique exclusi, ut ex Floro vidimus, & *Teutonis* juncti (altera hæc erat a Germania gens) rursus versus Italiam iter direxerunt; agrosque quos precibus impetrare nequiverant, armis petere constituerunt, Silanumque Consulem prælio victum castris etiam exuerunt: licet, ut militibus alacrioribus Consul uteretur plures leges per eos annos latas, quibus stipendia militibus minuebantur,
A. U. 635. abrogaverit [d]. Anno Urbis sexcentesimo quadragesimo quinto M. Aurelius Scaurus Consul iterum ab his gentibus est fugatus [e], non tamen occisus, ut videtur credidisse Vellejus [f]. Nam post tres demum annos legatus Consulis a Cimbris fuso exer-

a *Germ. c.* 37. b *Jul. Obseq. de prodig. c.* 36. c *Flor. L. III. c.* 3. d *Ascon. ad Or. I. pro Corn. p.* 131. *ed. Lugd. Bat. A.* 1675. e *Tacit. d. l.* f *L. II. c.* 12.

exercitu captus est [a] : & quum in consilium ab iis evocatus, deterreret eos, ne Alpes transirent Italiam petituri, eo quod diceret, Romanos vinci non posse, a *Bojorige* feroce juvene occisus est. Nec felicior fuit L. Cassius Longinus Consul, cui Gallia Narbonensis cum bello Cimbrico provincia erat data. Is enim a novis hostibus *Tigurinis* Gallis, (pagus erat Helvetiorum, cujus hodie nomen inclyta urbs *Tigurum* servat Helveticarum prima) qui a civitate Helvetiorum discesserant, & Cimbris jam vicinis se junxerant, in finibus Allobrogum cum magna parte exercitus sui cæsus est [b]; ejusque exercitus reliquiæ sub jugum missæ [c] : cum legatus C. Popillius, ne residua exercitus portio deleretur (ab hostibus enim obsessus fuga se servare non poterat) turpissimo fœdere cum hostibus pactus fuisset: ubi quoque cæsus fuit L. Piso legatus, qui proavus *Calpurniæ* Cæsaris uxoris fuit [d]. Nec melior fortuna fuit [e] Q. Servilii Cœpionis, qui anno Urbis sexcentesimo quadragesimo septimo (M. Ciceroni hic annus natalis fuit) prædæ magis, quam victoriæ cupidus in provinciam Galliam venit, dum Cimbri, ut videtur, se alio avertissent. Ergo non exspectato Cimbrorum adventu Gallis interim Tectosagis bellum intulit; ibique Tolosam oppidum antiquum ac celebre diripuit. Dicitur hic inve-

A.U. 646.

a *Liv. epit.* 67. b *Liv. Epit.* 65. c *Cæs. B. G. L.* I. *c.* 7. *Tacit. d. l.* d *Oros. L. V. c.* 15. e *Sallust. Jug. c.* 114.

invenisse Cæpio, & abstulisse aurum, quod quondam Galli Brenno duce e templo Delphico abripuerant. Quindecim millia circiter talentorum fuisse ex Posidonio refert Strabo [a]; quæ faciunt nonagies centies mille Philippæos. Aliter Justinus [b] hanc summam effert: sed horum auctorum conciliatio, aut explicatio nihil ad scopum nostrum facit: sufficit, si sciamus, ingentem plane auri vim argentique fuisse. Nec impune hanc sacræ pecuniæ rapinam fertur tulisse Cæpio: quam jam Galli, quod plurimis ob illud furtum malis afflictarentur, in lacum quendam projecisse dicebantur; unde a Romanis educta fuerit [c]. Nam ipsum Cæpionem vitam deinceps in calamitatibus transegisse & finiisse, tanquam sacrilegum patria ejectum, tradunt, relictis hæredibus filiabus, quas Timagenes scribit constupratas turpiter periisse [d]: nec absonum videtur credere, Deum etiam in gentilibus contemptum deorum, quos ipsi utique Deos esse credebant, cœlesti vindicta ultum fuisse. Livius ob cladem ejus temeritate acceptam, bonis publicatis fuisse damnatum refert, in cujus epitome nulla auri fit mentio. Quæstionem certe de eo auro fuisse habitam etiam ex Cicerone [e] discimus: idemque (*de Orat. L. II. c. 47. sq.*) a C. Norbano Tr. pl. accusante Antonio Cæpionem reum factum, & damnatum tradit. Valerius Maximus,

a *L. IV. n. 188.* b *L. XXXII. c. 3.* c *Justin. d. l.* d *Strabo d. l.* e *de Nat. Deor. L. III. c. 30.*

ximus, ut passim alibi, ita hic rursus supinam negligentiam prodit: cum enim primo loco narrasset [a], Cæpionem in carcerem quidem ob culpam amissi exercitus conjectum fuisse; sed a *L. Regino* Tribuno plebis ob veteris arctæque amicitiæ memoriam inde fuisse eductum: alibi tamen [b], quasi plane sui oblitus, eum in publicis vinculis spiritum deposuisse tradit; & corpus ejus funesti carnificis manibus laceratum, in scalis Gemoniis jacens, magno cum horrore totius fori Romani conspectum fuisse: quod quidem nihil mirum fuerit, quum hactenus talis ignominiæ exemplum non exstitisset. Afflictissimam conditionem Cæpionis fuisse inter omnes convenit: & Smyrnæ eum exulasse testatur Cicero [c]. Proverbiali inde locatione dictum fertur de eo, qui magnis ac fatalibus afficitur malis, novoque ac miserando exitio periit [d], *eum aurum Tolosanum habere*. Prorogatum tamen interim in provincia Cæpioni imperium fuerat: eique additus anno sexcentesimo quadragesimo octavo Consul *Cn. Mallius Maximus* (minus recte ab aliis *Marcus* prænomine dicitur [e].) cujus collega P. Rutilius Urbi præsidio relictus primus rudem expertemque tironem, doctoribus gladiatorum arcessitis vitandi atque inferendi

ictus

a *L. IV. c. 7.* b *L. VI. c. 9. ex. 13.* c *Or. pro Balbo c. 11.* d *Gell. Noct. Attic. L. III. cap. 9. Erasm. Adag. Chil. I. Cent. X. n. 98.* e *Sallust. Jugurth. f. Tacit. German. c. 37. &c.*

ictus subtiliorem rationem docuit. [a] Mallius vero, sive, ut aliis dicitur, *Manlius* sine virtute, sine ingenio, vita etiam contempta, præter opinionem Consul factus, cum etiam vir sapientissimus & primarius in civitate Q. Catulus repulsam passus esset [b], statim ut in provinciam venit cum Cæpione eam exercitusque partitus est, ita ut Rhodano fluvio medio terminarentur. Atque ibi dum acerba inter se invidia & contentione discordant, cum summa ignominia, & periculo Romani nominis victi sunt, cladem que Alliensi parem acceperunt: nam binis castris exuti sunt: militum octoginta, calonum & lixarum quadraginta millia occisa feruntur [c]. Ita ut ex omni exercitu decem tantummodo, qui nuncium ad augendas miserias referrent, superfuisse dicantur. Hostes binis castris atque ingenti præda potiti barbarico more cuncta, quæ ceperant, pessumdando perdidere. Vestis discissa projectaque: aurum argentumque in flumen abjectum: loricæ virorum concisæ: phaleræ equorum dissipatæ: equi ipsi gurgitibus submersi: homines laqueis ex arboribus suspensi; ita ut nihil prædæ victor, nihil misericordiæ victus perciperet. Magnus ex hac Cimbrorum victoria Romanos terror invasit: metusque ingens & trepidatio fuit, ne confestim Italia occupata Cimbri ad Urbem properarent. Itaque, quod in gravissimi belli

a *Val. Max. L. II. c. 3. n. 2.* b *Cic. pro Plancio c. 4. & pr. Mur. c. 17.* c *Liv. epit. 67.*

belli metu fieri solebat, justitium indictum est; saga sunt sumpta: dilectus in Urbe atque Italia tota diligentissime sunt habiti. P. Rutilius Consul omnem juventutem sacramento adigere jussus est: novasque legiones scribere, cum quibus hosti occurreret: isque severissime & accuratissime dilectum egit.

§. III. Alius tamen huic bello Imperator destinabatur C. Marius, qui bellum cum Jugurtha jam confecerat: isque adhuc absens in Numidia legibus solutus, (leges enim & absentis rationem haberi in comitiis consularibus, & intra decennium eundem Consulem refici vetabant; ita ut hic exemplum infractarum legum jam habuerit Julius Cæsar, cujus amita Mario nupta fuit) & Consul iterum factus est, Galliam Narbonensem cum bello Cimbrico provinciam extra sortem nactus [a]: qui ea ætate restituendæ disciplinæ virtutique militari natus esse videbatur. Verum in eo consulatu Gallis quidem Tectosagis bellum intulit: & legatus ejus L. Cornelius Sulla [b] ducem Tectosagarum *Copillum* cepit. Sed, cum in Hispaniam abiissent Cimbri, & hunc & sequentem annum (nam in absentem Marium etiam tertius consulatus a Populo collatus fuerat) Marius in apparatu belli & exercendis militibus consumpsit [c]: adhuc enim extra ordinem ipsi Gallici belli provincia decreta fuerat, inimicis etiam ejus

§. 5. Marius huic bello dux factus.

A. U. 649.

a *Plut. Mario p. m.* 412. b *Id. Sulla p. m.* 452. c *Polyæn. Strateg. L. VIII. c.* 10. *n.* 1.

ejus sententiis suis eum ex Gallia non detrahentibus [a] : cum sola Marii virtute tantus hostis repelli posse videretur. Ibi jam Sulla Tribunus militum *Marsos* gentem populosissimam, ut dicit Plutarchus [b], ad belli societatem traxerat: quod tamen nomen corruptum esse videtur, cum nullos in his tractibus Marsos alii scriptores noverint. Sed & in hac expeditione Sulla, quod jam antea bello Jugurthino de quo mox dicemus, fecerat, animum Marii offendit, quod increscenti jam Sullanæ gloriæ Marius invideret [c]. Marius porro, antequam ex Hispania reverterentur barbari, Romam profectus est, ut consularia comitia haberet, cum *L. Aurelius Orestes* Consul instante comitiorum tempore diem extremum obiisse nunciaretur: ibique *L. Appuleji Saturnini* Tribuni plebis opera quartum consulatum obtinuit: de cujus Saturnini turbulentissimo tribunatu paulo post erit dicendum. Et turpibus quidem artibus ac ridiculis usi sunt, ut in Marium consulatus conferretur, Marius quidem in specie eum detrectando, Saturninus vero *proditorem* eum *patriæ* appellando, quod tanto periculo incumbente operam suam petenti patriæ negaret [d]. Collega Mario datus est Q. Lutatius Catulus, & ambobus Consulibus utraque Gallia Cimbricumque bellum provinciæ decretæ. Marius Alpibus supe-

a *Cic. de provinc. consular. c.* 8. b *Sulla p. m.* 452. c *Plut. Ibid.* d *Id. Mario p. m.* 413.

superatis, (cum Catulus ab altera parte Italiæ Cimbris per Noricum irrumpentibus oppositus esset) ubi hostes jam prope adesse intellexit, castra ad flumen Rhodanum communiit, ingentem undique commeatuum copiam comportari jubens, ne invitus aliquando, & non suo tempore, deficientibus rebus necessariis, confligere cogeretur: Et, ut earum rerum simul convectionem faciliorem, & militem continuo opere vegetiorem redderet, cum ostia Rhodani magna vi limi arenæque oppleta essent, eo exercitum otiosum convertit, fossamque grandem, & magnorum navigiorum patientem duxit: quæ ab ejus nomine *fossa Mariana* dicta fuit [a]. Milites inde, licet pugnæ avidissimos in castris continuit, eosque sæpe vallum conscendere, & contemplari hostes jussit; ut ita & vultui hostium, & voci absonæ feræque assuescerent. Neque, quanquam summa contentione flagitarent pugnandi copiam, castris tamen suos eduxit: ita ut tandem Teutones audaciores redditi vallum ejus oppugnare aggrederentur. Verum mox, spretis jam plane Romanis, vasa conclamarunt; & castra eorum prætergressi sunt, per ludibrium rogantes, *ecquid Romani ad uxores suas mandare vellent* [b]? Marius autem eos sensim secutus est, castra semper castris conferens, donec ad Aquas usque Sextias pervenissent [c]. Ibide industria illum locum castris cepisse dici-

a *Strabo L. IV. n.* 183. *Pompon. Mela L. II. c.* 5.
b *Flor. L. III. c.* 3. c *Plut. Mario p. m.* 415.

dicitur, qui aquandi commoditate careret, ut etiam hunc ſtimulum militibus ſuis adderet. Cumque ſitim ulterius vix ferrent, monſtrato iis flumine, quod ſub ipſis erat hoſtium caſtris, *illic*, inquit, *habetis potum; ſed ſanguine venalem*. Militibus tamen petentibus, ut confeſtim eos in hoſtem duceret, placide primo, *ut caſtra communirent*, juſſit. Interim calonum & lixarum magna manus ad aquandum deſcendit, hoſtiumque complures nihil minus quam pugnam exſpectantes opprimit. Moxque etiam eos, qui per tumultum arma ceperant, (Ambrones præcipue erant) Ligurum potiſſimum ſtrenua opera uſus profligavit; licet etiam feminæ in Romanos, ut in hoſtes; in ſuos, ut in proditores, horrendam rabiem exercerent. Neque tamen Romani ſecuros ſe eſſe exiſtimabant, cum nec vallo muniti eſſent, (ita quidem habet Plutarchus, ſed eorum, quæ paulo ante dixerat, ut videtur, oblitus) nec ſine terrore horrendos barbarorum ejulatus audire poſſent [a]. Verumtamen nihil tum moverunt hoſtes; ſed ad novam pugnam omnia ſtrenue parabant. Marius interim Claudium Marcellum ſaltum, qui ſupra hoſtium capita erat, occupare jubet: & ipſe orta luce aciem inſtruit. Ibi, dum cum Mariano exercitu pugnam committunt barbari, Marcellus terga eorum cædere cœpit: atque ita undique in fugam converſi ſunt hoſtes, quorum centum millia & ultra, aut cæ-

ſa,

a *Plut. Ibid. p.* 417.

ſa, aut capta fuiſſe dicuntur [a]. Poſt pugnam ſpolia legere juſſit Marius: & dum ingentem ipſe armorum ſtruem incendere parat, amici Roma adveniunt, quintum ei Conſulatum delatum eſſe nunciantes. Sed interim Catulus Cimbris obverſus, cum juga Alpium tueri ſe poſſe diffideret, exercitumque ejus tutelæ cauſſa in varias partes diſcerpere non auderet, deſcendens ex montibus Atheſin [b] fluvium hoſtibus objecit, locis ejus vadoſis diligenter munitis. Hoſtium vero tanta erat ſecuritas, ut lata, quæ geſtabant, ſcuta corporibus ſubjicientes ex ſummis montium verticibus per glaciem ac nivem in valles demitterentur [c]. In planiciem delati ſtatim alveum fluminis complere cœperunt colles vicinos demolientes & rupium ſimul fragmenta congerentes; ita ut plurimi Romanorum præ metu caſtra deſererent. Catulus, cum fugam ſiſti non poſſe videret, ut ſua potius, quam Romani nominis ea ignominia eſſet, utque non fugere, ſed ducem ſequi milites viderentur, abeuntium agmen præceſſit. Præſidium trans Atheſin, cum fortiter ſe defendiſſet, captum eſt: ſed ab hoſtibus virtutem eorum reveritis, datis induciis dimiſſum [d].

§. IV. Cum vero Italiam vaſtare pergerent hoſtes, Marius ab Urbe revocatus eſt, Padumque transgreſſus, & copiis cum Catulo junctis, conſtituto cum hoſtibus die & loco apud Vercellas depugnavit, *§. 4. Belli Cimbrici finis.*

vit,

a *Vell. Paterc. L. II. c.* 12. *dicit CLM.* b *hodie Adige. Germ. die Etſch.* c *Plut. Mario p. m.* 419.

vit. Ut vero suorum maxime militum victoria esset propria, nec ejus gloriæ magnam partem sibi vindicare posset Catulus, suos milites in cornibus aciei Marius collocavit; eaque ita produxit, ut media acies, quæ Catuli erat, sinum faceret [a]: quod Sulla, qui illi pugnæ interfuit, literis prodidisse dicitur. Is enim librum commentarium rerum a se gestarum reliquit [b]. Sed fortuna æquior Catulo, quam collegæ fuit. Immenso enim pulvere excitato, qui conspectum adimeret, dicitur aciem hostium prætervectus fuisse Marius: barbaros vero in Catulum fuisse delatos, in cujus legionibus Sulla se stetisse scribit. Maxime autem Romanis æstus profuit; cujus intolerantes erant barbari; & pugnabatur circa solstitium æstivum. Ergo in fugam hostes sunt versi, quanquam eorum antesignani catenis per balteos trajectis in speciem valli quasi colligati starent [c]. Verum hostium suorum manus evitantes barbari ab uxoribus, sororibus, filiabus quisque suis interficiebantur: quæ deinde seque liberosque suos infantes vario mortis genere perdebant. Capti tamen ad sexaginta millia fuisse dicuntur: cæsi bis totidem. Victoria hæc, licet variis indiciis constaret, a Catuli potissimum militibus fuisse relatam, tamen & Consulatus majestas, & gloria jam ante parta etiam hujus victoriæ decus Mario adscribi fecerunt.

a *Plut. d. l. p.* 420. b *Id. Sulla p.* 460.
c *Id. Mario p.* 421.

sunt. Igitur *Tertius Urbis conditor* appellatus est [a]: eique in cœna & in epulis, ut Deo, vel potius ut Heroi, libatum. Ipse quoque Marius post hanc victoriam *cantharo* semper potasse dicitur [b] exemplo *Liberi patris*, qui primus omnium triumphum egisse fertur. Soli quoque Mario Populus triumphum tam ex bello Cimbrico, quam ex Teutonico confecto decrevisset, nisi ipse cum Catulo honorem illum communicare voluisset [c]. Verum nequaquam hoc signum erat animi ab ambitione alieni; sed potius milites Catuli timentis si debito sibi honore privarentur. Neque unquam odium ex hac æmulatione contractum Marius exuit: imo civili bello victor eum interfici jussit, necessariis Catuli nequicquam eam cædem deprecantibus [d]. Triumphum præter alia ornavit Rex *Teutobochus*; qui insignis proceritatis fuisse dicitur; & quaternos senosve equos transilire solitus [e]. Belgice forte *Stoutebec* a projecta oris audacia dictum conjectura est satis frivola viri in ceteris nequaquam inepti, sed plurimarum scientiarum, & præcipue antiquitatum patriæ nostræ gnarissimi *Hadriani Junii* [f]. Hujus belli, ut videtur, occasione Marius antiquam, quæ hactenus apud Romanos obtinuerat, mili-

a *Ibid.* b *Val. Max. L. III. c. 6. ex. 6. Plin. H. N. L. XXXIII. c.* 11. *f. Id. L. VII. c.* 56. c *Cic. Tusc. Quæst. L. V. c.* 19. d *Cic. Ibid.* e *Flor. L. III. c.* 3. f *Batavia c.* 23. *S. ult. p. m.* 405.

militiæ rationem plurimum mutavit, proletariis etiam & capite censis in militiam adscriptis [a]; cum antea tenuiores illi non nisi in tumultu milites scriberentur [b]. Idem in secundo Consulatu suo solam aquilam legionum signum esse jussit [c]; cum antea etiam Lupus, Minotaurus, Equus, Aper singulis ordinibus præferrentur. Tum vasa & cibaria in fasciculos aptata in ferculis quibusdam ferre milites jussit; unde *Muli Mariani* proverbio dici cœperunt [d].

CAPUT OCTAVUM.

De seditione L. Appuleji Saturnini.

§. I. Seditio Appulejana. A. U. 653.

§. I. SEd non eadem porro domi, quæ militiæ fuerat, Marii gloria exstitit. Nam sextum quidem Consulatum Anno Urbis sexcentesimo quinquagesimo tertio adeptus est; sed divisa per tribus pecunia, & competitore Metello turpi largitione dejecto, ut *Li Valerius Flaccus* sibi administer potius, quam collega, daretur [e] obtinuit: licet videri possit, Consulatum hunc ei tanquam præmium victoriæ ac meritorum a Populo fuisse delatum [f]. Verum in eo jam Consulatu Marius a bonis defecit: & L. Appulejo Saturnino Tri-

a *Sall. Jug. c.* 86. *Plut. Mar. p.* 410. b *Ennius ap. Gell. L. XVI. c.* 10. c *Plin. H. N. L. X. c.* 4. d *Plut. Mario p. m.* 410. *Fest. V. Ærumnulas. Frontin. Strateg. L. IV. c.* 1. *n.* 7. e *Plut. Mario p. m.* 422. f *Vell. Pat. L. II. c.* 12.

Tribuno plebis ſeditioſo ſe adjutorem & defenſorem præbuit. Hic ſub finem anni præcedentis *A. Nonium* Tribunum plebis deſignatum factione Marii & *C. Servilii Glauciæ* Prætoris deſignati ſubnixus interfecerat: &, nemine Tribunum ejus facinoris accuſare auſo [a], in ejus locum per factionem Tribunus fuerat creatus. Tum ſtatim ejuſdem Marii auctoritate ſuffultus leges pernicioſas plebis captandæ gratia per vim ferre cœpit, militibus Marianis, qui in Urbe erant, & ſeditioſæ plebis multitudine armatus. Legem ergo primum promulgat, " ut ager Gallicus, unde „ Marius Cimbros expulerat, jam non „ amplius Gallici, ſed Romani juris eſ„ ſet: utque veteranis centena agri ju„ gera in Africa dividerentur [b]. Ut in „ Siciliam, Achajam Macedoniam co„ loniæ deducerentur [c]. Utique aurum „ Tholoſanum dolo, ac ſcelere Cæpio„ nis partum ad emptiones agrorum „ converteretur ". Præterea tulit, " Ut ſemiſſibus & trientibus [d] frumentum „ Populo diſtribueretur [e]. " Atque „ ita Gracchorum leges frumentarias retuliſſe viſus eſt. Præterea, ut leges ſuas ſanciret, addidit " Ut quod tributim „ plebs juſſiſſet, Populum teneret. „ Utque, qui Tribuno legem roganti obſtitiſſet, majeſtatis reus eſſet

a *App. Alex. Civ. L. I. n.* 367. b *Sext. Aur. Victor.* c *Cic. pro Balbo c.* 21. d *Vid. S. hujus libri c.* III. §. 2. e *Cic. ad Herenn. L. I. c.* 12.

„ [a]. Additum erat legi, " ut si plebs „ eam scivisset, Senatus juratus intra „ quintum diem auctor fieret. Qui jus- „ jurandum recusasset, Senatu movere- „ tur [b]; & sestertia quadringenta & o- „ ctoginta † mulctam persolveret. " „ Appulejus per vim eam legem pertu- lit. Marius vero de ea lege ad Senatum referens negavit, se unquam sua sponte juraturum esse. At, cum quintus ille dies venisset, dixit, " jurandum in legem, „ quatenus ea legitima sit; ita in præ- „ sens multitudinem rusticam, quæ le- „ gem urgeat, dispendi posse, & postea „ facile ostendi, legitimam eam non esse, „ quod & per vim [& Jove tonante lata „ sit. " Ita statim exsurgens ipse primum cum amicis jusjurandum præstat: idem- que reliqui Senatores faciunt, dum quis- que sibi metuit. Metello, qui solus nega- bat, exilium a Populo indici curat: quod ille patienter subiit affirmans, se commis- surum non esse, ut sua caussa periculum patriæ crearetur [c].

§. 2. *Finis seditionis.* §. II. Appulejus, ut porro destinata perficere posset, in tertium annum Tribu- nus plebis refectus est: interque alios col- lega ipsi additus fuit *Equitius Firmo* mu- nicipio oriundus [d]; qui se illustris illius Ti. Gracchi filium esse mentiebatur: sed quem

a *Vid. eund. de Orat. L. II. c.* 25. b *App. Alex. l. d.* † *nobis Flor.* 36000. c *App. Al. l. d. Val. Max. L. III. c.* 8. *n.* 4. *Plut. Mario p. m.* 423. d *Val. Max. L. III. c.* 2. *n.* 18. *L. III. c.* 8. *n.* 6. *L. IX. c.* 15. *n.* 1.

quem mendacii arguerat Sempronia Gracchorum soror, & uxor quondam Magni illius Scipionis Æmiliani. Hic tamen plebi ob solam Gracchorum memoriam gratissimus habebatur a. Hi ergo *C. Glauciam* Prætorem, qui se satellitem, imo antesignanum seditionis Appulejanæ præbebat in annum sequentem Consulem designare conati sunt: & *C. Memmium*, virum primarium, & consulatus competitorem (*M. Antonius* Orator celeberrimus b jam consensu Consul creatus erat) in ipsis comitiis fustibus interfecerunt. (Pater hic fuit *C. Antonii*, quem Cicero in Consulatu collegam habuit, & avus *M. Antonii* Triumviri.) Tanti facinoris indignitate commotus Populus Appulejo necem minatur. Appulejus vero nova plebis multitudine ex agris excita, furorisque sociis assumptis C. Glaucia, *C. Saufsejo* Quæstore & *Q. Labieno* Capitolium occupat. Tum autem optimatum consensu armatur civitas: fitque Senatusconsultum, quo Saturninus hostis judicatur, & Consules jubentur, *Videre, ne quid Respublica detrimenti capiat*. Itaque Marius, licet eadem nocte consilia cum Saturnino communicasset c, armatos, cunctanter quamvis, in forum producit, & interscissis a quæductibus obsessos in eas angustias redigit; ut Sauffejus sitim non diutius ferens Capitolium incendi suaderet. Verum tandem fide publica accepta se Mario

a *App. Al. Civ. L. I. n.* 369. b *Cic. de Orat. L. III. c.* 3.4.9. *&c.* c *Plut. l. prox. d.*

permiserunt, ejus nempe defensione freti. Et sane Marius, cum omnes, statim interficiendos esse seditiosos, conclamarent, in curiam eos inclusit, velut legitimum de iis sumpturus supplicium, revera, ut a vi eos prohiberet. Plebs vero, justam de sceleratis ultionem ita eludi indignata primum tegulas curiæ convulsas in inclusos conjecit: & mox in forum degressos necavit a. Occisus est etiam subdititius ille Gracchus primo initi magistratus die, cum merito sacrosancta tribunorum potestas tuendæ libertati instituta hominem sceleratum non tegeret. Valerius Max. *L. IX. c.* 7. §. 1. eum a Populo liberatum fuisse dicit; sed ejus parva est auctoritas. Saturnini caput C. Rabirius Senator per convivia circumtulit. Hunc Rabirium ob cæsum Saturninum post annos triginta septem Consule Cicerone *T. Labienus*, cujus patruus Q. Labienus cum Saturnino occisus fuerat, perduellionis accusavit b: quem defendit Cicero oratione, quæ exstat, sed mutila; & negavit, a C. Rabirio occisum esse, ostenditque, Rabirium in ceteris rebus Senatus imperio paruisse; neque fidem publicam violasse, quam Marius sine Senatusconsulto dare non potuisset. Condemnatus est Rabirius a C. & *L. Cæsaribus*; qui non a Populo, ut moris erat, sed a Prætore, quod non licebat, crea-

a *Cic. Or. pro C. Rabir. c.* 6. *sqq. Id. in Catil. I. cap.* 2. *Philipp. VIII. c.* 5. *& in Bruto c.* 62.
b *Ipse in Pis. c.* 2.

creati fuerant; ut narrat Dio Cassius; qui addit [a]; eum ad Populum provocasse; sed ibi quoque fuisse damnandum; nisi *Metellus Celer*, qui tum Augur & Prætor erat, vexillum e Janiculo avulsisset; quo facto nihil amplius a Populo statui poterat: Suetonius [b] vero auctor est, absolutum fuisse Rabirium; &, nihil æque ei profuisse, quam C. Cæsaris judicis acerbitatem: Et hæc post duas Gracchanas tertia gravis in Urbe seditio fuit. Metellus statim, ut etiam hoc addamus, maximo Populi Senatusque favore ex Asiatico exilio revocatus est; & in integrum restitutus *Q. Calidio* Tribuno plebis rogante [c]. Romam redeunti ferunt; diem integrum non suffecisse; dum ad portas Urbis obvios quosque complecteretur [d]. Scripsit hujus Metelli vitam Plutarchus [e]; sed ea hodie non exstat.

CAPUT NONUM.

De Bello Jugurthino.

§. I. Vidimus *Libri præcedentis c.* 1. §. *ult.* paulo ante deletam a Romanis Carthaginem obiisse primarium eorum amicum Masinissam Numidiæ Regem: eique successisse tres filios; ex quibus post aliquod tempus Micipsa solus superstes regnum obtinuit. Micipsa moriens re-

§. 1. Origo hujus belli.

A. U.634.

a *L. XXXVII. p.* 24. *edit. reg.* b *Julio c.* 12. c *Cic. Pro Plancio c.* 28. d *Vid. Liv. ep.* 69. e *Vid. etiam in Mario p. m.* 423.

regnum reliquit *Adherbali* & *Hiempsali* filiis suis; tertiumque addidit Jugurtham fratris sui *Manastabalis* filium, quem adoptaverat. Et hunc quidem Micipsa perdere statuerat, quod corpore & ingenio validum cerneret [a]; & omnes æquales gloria anteire, omnibus tamen carum esse. Sed cum neque per vim, neque per insidias opprimi posse homo adeo popularis videretur, Micipsa eum auxiliis, quæ ad bellum Numantinum mittebantur, præfecit, ostentando virtutem, vel hostium sævitia facile eum occasurum esse sperans. Sed ea res longe aliter, ac ratus erat, evenit. Nam fortitudine & modesta sedulitate se Scipioni, munificentia aliis gratissimum reddidit. Et hic, Numantia deleta, Jugurtham donatum & laudatum dimisit; secreto tamen monitum, ut virtute potius amicitiam P.R. coleret, quam largitionibus (quod jam tum facere instituerat) paucorum gratiam emeret. Mortuo Micipsa Hiempsalem primum Jugurtha obtruncari curat [b]. Inde copiis paratis omni Numidiæ imperare parat; & Adherbalem prælio superat. Adherbal Romam querelas ad Senatum defert; sed, corruptis jam Senatorum animis legatione & donis a Jugurtha missis, hoc tantum obtinuit, ut legati mitterentur, qui regnum, quod Micipsa obtinuerat inter Jugurtham & Adherbalem dividerent. Legationis princeps erat L. Opimius [c], quem impro-

a *Sallust. Jug. c.* 6. b *Ib. c.* 12. c *Ib. c.* 16.

improbum fuiſſe virum jam vidimus, cum de ſeditione C. Gracchi ageremus. Itaque & hic & reliqui legati pecuniam quam fidem cariorem habentes partem Numidiæ agro viriſque opulentiorem Jugurthæ, alteram ſpecie, quam uſu potiorem Adherbali tradunt. At, poſtquam diſceſſiſſent, Jugurtha aperto bello totius Numidiæ imperium petit, & prælio victum Adherbalem in Cirtha oppido circumſedit [a]: legatoſque a Senatu miſſos ſpecioſis verbis deliniit. Cum tamen Adherbal alia legatione miſſa Senatus opem ſupplex imploraſſet, alii iterum legati, & quidem ampliſſimis honoribus uſi, ſunt miſſi; qui iterum oratione Jugurthæ decepti, an mitigati nullo operæ pretio edito diſceſſere. Et interim Cirtha potitus Jugurtha Adherbalem contra Senatus denunciationem necat: atque ita tandem bellum ipſi fuit indictum [b].

§. II. Itaque Anno Urbis ſexcenteſimo quadrageſimo ſecundo *L. Calpurnius Beſtea* in Africam exercitum tranſtulit: atque acriter Numidiam ingreſſus, multos mortales [c], & urbes aliquot pugnando cepit. Sed mox animus avaritia æger, & per legatos Jugurthæ pecunia corruptus pacem cum hoſte flagitioſam, omnium conſiliorum miniſtro aſſumpto legato ſuo *Scauro* fecit: atque inde ad comitia Romam digreditur. At *C. Memmius* Tribunus plebis, liberrimi ingenii vir, quique odio

§. 2. Initium belli. A. U. 642.

a *Ibid. c. 21.* b *Ibid. c. 26. Liv. Epit. 64.* c *Salluſt. d. l. c. 28.*

odio potentiæ nobilitatis celebris erat, rogationem pertulit, uti *L. Cassius*, qui tum Prætor erat, ad Jugurtham mitteretur [a]; eumque imposita fide publica Romam duceret. Ergo Jugurtha cultu quam maxime miserabili Romam venit; & magna mercede *C. Bæbium* Tribunum plebis parat, cujus impudentia contra jus & injurias omnes munitus foret. Anno tamen sequente *Sp. Postumio Albino* Consule belli, sed magis, ut exitus docuit, lucri avido provincia Numidia evenit: cum persuasisset *Massivæ* Gulussæ filio, Masinissæ nepoti, ut regnum Numidiæ a Senatu peteret. Verum fraude Jugurthæ Massiva interfectus est: quod cum palam factum esset, jussus est a Senatu Iugurtha *Italia decedere*: qui cedens Urbe dixisse fertur, cum sæpe tacitus eo respiceret, *Urbem venalem & mature perituram, si emptorem invenisset* [b]. Cujus dicti veritatem eventus post sexaginta circiter annos firmavit, cum Julius Cæsar immensa largitione *Æmilium Paullum* Consulem, *Cajum*que *Curionem* Tribunum plebis in suas partes pertraxit. Albinus porro in provinciam profectus variis Jugurthæ artibus ludificatus est: & cum æstatem, nulla re memorabili gesta, confecisset, Romam ad comitia decessit, *Aulo* fratre in castris Proprætore relicto. Hic, seu spe belli conficiendi, sive ut terrore exercitus propius admoto pecuniam a Rege exprimeret, media hyeme urbem;

A. U. 643.

a *Ibid. c. 32.* b *Ibid. c. 35.*

urbem, ubi Regis thesauri erant, obsedit. Sed dolis Jugurthæ, & spe pactionis perpellitur a, ut in abditas regiones eum, veluti cedentem, insequeretur. Interea assidue exercitum Romanorum tentando plurimos, ut transfugerent; alios, signo dato, locum uti in acie desererent, Jugurtha corrupit: & demum intempesta nocte castra circumvenit, & Romanos ad turpem deditionem adegit; imo sub jugum mittit. Verum Senatus, suo atque Populi injussu nullum potuisse fœdus fieri decernit: & Consul statim in Africam proficisci jubetur: ubi res, soluto imperio, licentia & lascivia ita corruptas invenit, ut ex copia rerum nihil sibi agendum statueret. Interea Romæ *C. Mamilius Limetanus* Tribunus plebis legem tulit, uti quæstio institueretur in eos, quorum consilio Jugurtha decreta Senatus neglexisset; quique ab eo in legationibus, aut imperiis pecunias accepissent; quique de pace aut bello cum hostibus pactiones fecissent. Lege post magnam contentionem studio plebis perlata tres quæsitores sunt facti, qui de eo crimine quærerent; interque eos *M. Scaurus*, qui legatus Besteæ fuerat; & qui ipse huic crimini erat obnoxius. Damnatus fuit Scaurus cum Bestea, *C. Catone*, (cujus tamen damnatio an aliquid cum Jugurthæ caussa commune habuerit, nescio) Sp. Albino, L. Opimio; quas damnationes

a *Ibid. c.* 38.

tiones injustas fuisse Cicero innuit a, partium magis studium, quam veritatem rei secutus.

§. 3. Res Metello Cos. in Africa gestæ. A. U. 644.

§. III. Anno Urbis sexcentesimo quadragesimo quarto *Q. Metellus* Africam & bellum cum Jugurtha Consul obtinuit. Is statim ad bellum, quod gesturus erat, animum intendit b: novumque fere exercitum conscribit: quod exercitus, qui in provincia erat, omnem fere disciplinam solvisset: cum tamen ipsum etiam disciplina instaurata brevi confirmavit. Ergo Jugurtha ingentem in sese concipiens metum legatos ad Consulem mittit vitam tantum sibi liberisque petituros, alia omnia dedituros Populo Romano. Sed parum homini notæ perfidiæ credens Metellus ipsius cum artibus aggreditur c, multa pollicendo persuadens legatis, ut Jugurtham vivum, aut necatum sibi traderent: & interim strenuissime bellum curat, atque in Numidiam penetrat: & virtute egregia militum Jugurtham loco sibi iniquo vincit; cum etiam aliæ Numidarum copiæ sub duce *Bomilcare* (a quo Massiva interfectus fuerat) a *Rutilio* Metelli legato vincerentur d. Cum tamen bellum renovaret Jugurtha, Metellus vastatione agrorum, incendiis oppidorum, cæde puberum hostes ad obsides, frumentum aliaque, quæ usui forent, danda compellit. Utque ad prælium Jugurtham pellice-

a *Vid. eum de Cl. Orat. c.* 33. *& sq.* b *Sall. Jug. c.* 43. c *Ibid. c.* 46. d *Ibid. c.* 53.

liceret *Zamam*, primariam urbem, obſedit, ſtrenue Imperatoris ſui conatus adjuvante Mario, qui legatus Metello aderat: quod tamen non prohibuit, quo minus a Zama diſcedere Romani cogerentur [b]. Hibernis contractis Metellus per Bomilcarem (cui impunitatem, & bonorum ſuorum omnium ſecuram poſſeſſionem promiſerat) Regis animum ad deditionem, & ad pecuniæ, elephantorum, perfugarum, aliarumque rerum traditionem compellit. Idem tamen, dum ſecum ipſe reputat, quam gravis caſus in ſervitium ex regno foret, bellum de integro ſumit [c]: & Vaccæos, qui jam præſidium Romanorum receperant, permovit, ut occaſione diei feſti captata eos omnes occiderent: qui tamen graves mox Romanis pœnas dederunt. Verum interim domeſticus Metello adverſarius in ſuis caſtris ſuſcitabatur. Marius enim legatus ejus conſulatui jam inhians a Metello petendi gratia miſſionem rogaverat; ſed ſæpius fruſtratus tandem reſponſum accipit, „ nihil eſſe quod feſtinaret; ſatis mature cum filio ſuo (is annorum circiter viginti adoleſcens erat) conſulatum petiturum eſſe. " Hinc plane a Metello alienatus Marius [d] occulte eum & variis modis impugnat; atque multos impellit, uti Romam, *duci a Metello bellum*, ſcribant. *Marium Imperatorem* poſtulent. Ita Mario Romam

a *Ib. c.* 56. b *Ibid. c.* 61. c *Ibid. c.* 66. d *Ib. c.* 63.

mam profecto Consulatus mandatur [a]; cum jam per multas tempestates ille honos homini novo tributus non esset: quo nuncio adeo perculsus fuit Metellus, ut neque lacrumas tenere [b], neque moderari linguam posset. Ut ergo gloriam præriperet novo Consuli, neque rem alienam periculo suo curaret, legatos ad Bocchum Numidarum Regem, ad quem victus Jugurtha confugerat, mittit; magis, ut ita bellum intactum Mario traderet, quam quod negocium conficere posse speraret. Mox tamen profectus triumphavit.

§. 4. Bellum a Mario confectum.

§. IV. Marius interea summo conatu, & frustra adversantibus clam optimatibus, quæ bello opus erant parat, oratione simul acerba in nobiles, quos ducti in longissimum tempus belli auctores arguebat, invectus. Et postquam in Africam transmisisset brevi spatio veterum militum virtutem restituit; novosque cum iis coalescere fecit [c]. Et cum Jugurtha manum conserere cupiens mediocria primum gerebat: inde majora & magis aspera aggrediens festinato & agmine & impetu *Capsam* urbem inter ingentes solitudines sitam occupavit [d]; terroremque sui longe lateque sparsit. Ita Jugurtha, & oppidis multis, & militibus, & pecunia magna amissis, Bocchum tertia Numidiæ parte, si fines suos recepisset, promissa, ut ad se veniret, illexit. Et statim simul Marium [e] circa vesperam inva-

a *Ibid. c.* 73. b *Ibid. c.* 82. c *Sall. d.l.c.* 87. d *Ibid. c.* 91. g *Ibid. c.* 98.

invadunt, rati, aut noctem, si victi essent, sibi fore munimento; si vicissent, nulli impedimento, quia locorum scientes erant. Magno tamen cum damno suorum sunt repulsi; &, cum paulo post iterum barbari male pugnavissent [a], Bocchus petiit, ut legatos ad Senatum mittere liceret. Senatus fœdus & amicitiam petentibus respondit „ delicti quidem „ gratiam Boccho fieri; fœdus & amici- „ tiam accepturum esse, cum meruisset." Sullam inde, Marii Quæstorem, Rex Bocchus arcessivit; eique Jugurtham in insidias deductum & vinctum tradidit [b]. Cum felix hic belli exitus Romæ auditus esset, Marius Consul iterum absens factus est: isque Kalendis Jan. A. U. 649. magna gloria Consul triumphavit. Jugurtha post triumphum in carcerem conditus, aliis tunicam ejus dilacerantibus; dum alius per vim ornamentum aureum, quod patrio more ex aure pendulum gestabat, illi deripere festinans [b] infimam una auriculam avelleret: ita ut barbare magis quam Romane cum Rege captivo actum esse videatur. Nam in infimum carcerem, & nudus quidem detrusus est; ita ut ipse cavillans, *frigidum nimis id balneum esse*, quereretur. A. U. 949.

Certum autem satis est, plura hoc tempore etiam memoranda evenisse, sed quæ propter auctorum defectum dilucide satis explicari nequeunt; ita ut libro proximo bella

a *Ibid. c.* 113. b *Plut. Mario p. m.* 412.

bella potissimum civilia nobis explicanda sint: nam si quid de bello Piratico, quod hoc jam intervallo (A. U. 650.) cœperat, diligentius sit dicendum, ad sequentem quoque periodum, qua maxime gestum est, commodius referretur.

§. 5. *Legatum regni Cyrenaici.*

§. V. Sed, quoniam in Africa adhuc versamur mentio hic facienda est alterius hæreditatis regiæ, (Asiam testamento Attali Romanis accessisse ante vidimus) quam Populus Romanus crevit *Ptolemæo Apione Cyrenarum* Rege mortuo [a]. Fuerat hic Ptolemæi Evergetis ejus nominis secundi, qui *Physcon* etiam dictus est, filius ex pellice susceptus [b]; qui joculari cognomine *Apion*, hoc est, *macer* dictus fuit; quod cum patri, qui crassus & obesus fuerat, comparavissent: *nisi* verius sit, eum a Deo Ægyptiorum *Api* id nomen habuisse. Huic pater testamento Cyrenarum regnum reliquerat: ipse moriens A. U. 657. Populum Romanum hæredem instituit: Sed Senatus ejus regni civitates liberas esse voluit [c]: quæ, cum postea a tyrannis oppressæ essent, ea occasione usi Romani Cyrenaicam in provinciæ formam redegerunt per *Lucullum*, qui missus a Sulla ad leges Cyrenæis ferendas fuerat [d]. Hæc provincia postea ex instituto Imperatoris Augusti eundem cum Creta Insula Præsidem habuit [e]. An vero duo fuerint Ptolemæi, qui Populum Romanum hæredem reli-

que-

a *Vid. Cic. Agrar. II. c.* 19. b *Justin. L. XXXIX. c.* 5. c *Liv. epit.* 70. d *Plut. Lucull. p.* 492. e *Vid. Dion. L. LIII. p.* 341. *ed. regia* 1548.

querint, maturiorem considerationem meretur. Credit illud Sigonius [a]; & putat superiorem Cyrenas Populo R. testamento reliquisse, cum eo ut liberæ essent; posteriorem, cognomine *Apionem*, cum Cyrenaica *aridam* etiam *Libyam*: sed auctores, quos citat *Jornandem* & *Sex. Rufum*, non magnæ sunt, præsertim in rebus hujus ævi, auctoritatis; & *Ammianus* etiam *Marcellinus* [b], licet nobilis scriptor, nimis ab hoc quidem seculo remotus est, quam ut tuto fides ei adhiberi possit.

LIBER OCTAVUS.

CAPUT PRIMUM.

De seditione Drusi, & bello Sociali, quod Italicum etiam & Marsicum dicitur.

§. I. CUm, ut dictum est, in horum temporum historia quædam auctorum veterum inopia non satis certo tradi posse certissimum sit, rerum tantum capita persequi cogimur: nec seriem earum continuam pertexere possumus. Et primo quidem, post ea quæ libro proximo narravimus, occurrit nobis seditio *Drusiana*; &, quod ei annexum fuit, gravissimum bellum cum *sociis Italiæ gentibus* gestum. Vocatur

§. I. Origo belli socialis.

a *de ant. jure prov. L. II. c.* 16. b *Vid. eum L. XXII. in f.*

tur hoc bellum non tantum *Italicum* a; sed etiam *Sociale* & *Marsicum*. Et *Sociale* dicitur, quod Italia a Romanis quidem esset subacta; sed nec tota, nec pars ejus in provinciæ formam redacta esset: unde *Socii* dicebantur Populi Italiæ, non *subditi*: & plerique suis legibus suisque magistratibus utebantur. *Marsicum* autem vocatur hoc bellum [b]; quod hoc tempore *Marsi* (gens hæc late circum *Fucinum* lacum incolebat) vel præcipui inter Italiæ Populos forent: quodque illi potissimum, & eorum Imperator *Silo Popedius* hoc bellum Romanis intulerint c. Caussa belli sociis Italicis erat sane æquissima: cum enim suo sanguine suisque opibus civitatem Romanam ex mediocri maximam fecissent, justissime profecto jus illius civitatis, quæ magnam incrementi sui partem ipsis debebat, flagitarunt [d]. Sed indignissime semper Romani tulerant, si quis in hoc negocio vel hiscere ausus fuisset: & jam antea dictum est [e], quanta cum indignatione exceperint Romani postulata Latinorum petentium, " ut alter Consul & æqua pars Senatus ex La-„ tio crearentur. " Et *libro præcedente* [f] vidimus, Cajum Gracchum in secundo suo tribunatu legem inter plures alias, quas perniciosas esse optimates censebant, tulis-

a *Strabo L. V. n.* 241. b *Cic. Agrar. II. c.* 33. *Horat. Od. III. XIV. v.* 18. *Id. Epod. XVI. v.* 3. c *Vellej. L. II. c.* 15. *sq. Strabo L. V. n.* 271. *omn.* d *Flor. L. III. c.* 18. e *Supr. L. II. c.* VIII. §. 3. f *c.* III. §. 3.

tulisse, " ut sociis Italicis jus suffragii in
" legibus ferendis esset "; quam tamen, oppresso Graccho, irritam fuisse vidimus.

§. II. Sed postea Anno Urbis sexcentesimo sexagesimo secundo *M. Livius Drusus* Tribunus plebis (cujus pater, ut dictum est [a], se promulgatione legum C. Graccho opposuerat) similia moliri cœpit. Observandum autem obiter est, huic Druso aliquando quæ a patre ejus facta sunt adscribi errore satis gravi: idque, ut exemplum quod primum animo occurrit allegem, facit Eruditissimus Tarraconensium Archiepiscopus *Antonius Augustinus* in libro suo *de legibus*. Verum paullo altius etiam res est repetenda. Cum socii assidue spei dudum conceptæ insisterent, plurimi ex iis omnibus occasionibus intenti assidue Romæ hærebant. Igitur Anno Urbis sexcentesimo quinquagesimo octavo Consules *L. Licinius* & *Q. Mucius* ex Senatusconsulto legem pertulerunt, *ut quisque in suæ civitatis jus redigeretur*: qua lege ita animos Principum Italicorum populorum alienatos esse dicit Asconius [b], ut ea vel maxima caussa belli Italici, quod post triennium exortum est, fuerit. Antequam autem ad ejus belli descriptionem perveniamus, aliquid etiam de aliis Drusi legibus dicendum est. Et etiam observandum est, non parum hoc

§. 2. Leges Drusi. A. U. 662.

A. U. 658.

K 2 tempo-

a *L. VII. c. 3. §. 3.* b *ad Or. pro C. Corn. I. p. 131. edit. Lugd. Bat. 1675. p. 960. ed. Græv. Cic. de Offic. L. III. c. 11.*

tempore turbas in Republica auctas fuisse; sive per nimiam novorum hominum ambitionem; sive per nobilium in honorum & magistratuum gestione sibi solis asserenda pertinaciam. Sic, exempli gratia, A. U. 659. *C. Cœlius Caldus* [a] homo novus nobilissimum candidatum (quod ei nomen fuerit non satis constat) in petitione Consulatus superavit [b]: alterumque etiam virum nobilissimum, *Dolabellam* forte *Cornelium* [c], permovit, ut a petitione desisteret. Atque anno sequente *M.* A.U. 660. *Herennius*, obscuræ sortis homo, superato viro nobilissimo & eloquentissimo *L. Marcio Philippo*, Consul factus est [d]. Et paullo post, ut jam vidimus, ipse Marius ab infima ad summam in Republica fortunam est provectus. Sed revertamur ad Drusum. Hic ergo Tribunus factus primum quidem de Italorum caussa nihil cogitasse videtur [e]: sed illud tantum egisse, ut Senatui pristinum decus restitueret; quod, judiciis ipsi legibus Sempronia & Servilia ablatis, multum erat imminutum. Et ferebantur potestate sua pessime abuti Equites: cujus rei exemplum insigne exstabat damnatio *P. Rutilii*. Hic Rutilius jam anno Urbis 632. Quæstor in Asiam fuerat profectus cum Mucio Scævola Augure [f], qui eam provinciam Prætor sortitus erat: & rursus anno

a *Cic. pro Mur. c. 7.* b *Quintus Cic. de petit. Conf. c. 3.* c *Vid. Pigh. Ann. ad A. U. 659.* d *Cic. pro Mur. c. 17. Id. de clar. Or. c. 45.* e *Vell. Pat. L. II. c. 14.* f *Ascon. ad Div. in Verr. c. 17.*

anno Urbis 654. alterius *Q. Mucii Scævolæ* (qui *Pontifex* dicitur a Cicerone *de amic. c.* 1.) in eadem Asia fuerat legatus: provinciamque ab injuriis publicanorum contra jus fasque in ea grassantium defenderat [a]. Idque eo majore successu, quod insigni auctoritate vir esset; quippe qui jam anno Urbis sexcentesimo quadragesimo octavo Consul fuisset; & Stoicæ philosophiæ addictus, cujus notitiam ex Panætii disciplina hauserat [b]. Sed invisus equestri ordini, qui publicum eo tempore exercebat, per calumniam reus factus Rutilius damnatus est; quanquam summa innocentia vir esset [c]. Quemadmodum etiam apud socios gratissimus fuit uterque Mucius: quippe qui *Mucia* diem festum & ludos celebrabant in honorem quidem prioris Mucii institutos [d]; sed eo celebriores, quod etiam alterius Mucii virtutes in grata apud socios memoria essent. Neque passim hoc tempore honores illi vulgabantur, quemadmodum paulo post est factum; cum præsidibus provinciarum, etiam ante quam mores eorum percognitos haberent, ejusmodi honores tribuerentur; ut facile ex Cicerone [e] cognoscimus. Equitum injuriis igitur obviam iturus Dru-

a *Liv. epit.* 70. b *Cic. de clar. Orat. c.* 30. *&* *de Offic. L. III. c.* 2. c *Id. pro Fontejo c.* 13. *&* *de Orat. L. I. c.* 53. *Vell. Paterc. L. II. c.* 13. d *Ascon. ad Divin. in Verr. c.* 17. *Vid. & Cic. Verr. II. c.* 21. e *Attic. V.* 21.

ſus, & ſimul cum ordinem Senatui reconciliaturus legem judiciariam tulit, „ ut „ judicia penes Senatores ſimul & Equi„ tes eſſent, pari numero judicum ex u„ troque ordine lecto " ; ut ergo trecenti ex ordine equeſtri judices allegi debuerint, cum trecenti etiam hoc tempore Senatores eſſet : atque, „ ut ita ex duobus „ iſtis ordinibus judicum decuriæ conſcri„ berentur. " Voluitque præterea, ut cauſſam dicerent, qui munerum ob jus dicendum acceptorum ſuſpecti habebantur [a] ; quod crimen jam in morem verterat, adeoque vulgare erat, ut *judiciorum metum* ſolam cauſſam belli Italici faciat Cicero [b]. Ita his duabus legibus utriuſque ordinis invidiam ſibi contraxit, cum & Senatores indigne ferrent, Equites ſibi ita fere pares reddi ; & Equites lucrum adeo gratum, & jam ſibi familiare a ſe magnam partem auferri indignarentur [c]. Cum tamen egregie quidem ſe de utroque ordine meritum eſſe putaret Druſus ; etiam tertium ordinem, ſive plebem ſibi conciliandam eſſe ſtatuit ; (nam omittimus legem, quam tulit, „ ut octava pars æris „ in denariis argento miſceretur ") pro„ poſuitque legem, ut per Italiam & Si„ ciliam coloniæ deducerentur [d] ; utque „ Sempronia lex de frumento plebi viri-

„ tim

a *Appian. Civ. L. I. n. 372. Vid. Cic. pro Cluent. c. 55. ſq.* b *de Offic. L. II. cap. 21.* c *Sex. Aur. Victor. Et videtur idem colligi poſſe ex Cic. pro Cluent. c. 6. licet locus plane corruptus ſit.* d *App. d. l. n. 371.*

„ tim dando servaretur. " Ita ut, non sine caussa dixerit „ nihil se ad largitio- „ nem ulli reliquisse, nisi quis aut cœnum „ dividere vellet, aut cœlum a. „ His autem omnibus legibus latis, cum adversos tamen sibi ordines experiretur, tunc demum de civitate sociis danda cogitasse videtur b, cum auxilio ad defensionem sui indigeret: licet tamen ipse prior summa violentia tum in *Cæpionem*, tum in Consulem *Philippum* fuerit usus: quorum alterum legibus suis obnunciantem de saxo Tarpejo se dejecturum esse, minatus est; alteri, Philippo, legibus agrariis resistenti ita collum in comitio obtorsit, ut multus sanguis flueret e naribus: cui insuper Drusus luxuriam exprobrans, *muriam e turdis esse*, dicebat c. Nec inter singulos tantum vi res agebatur: sed cum Equitem Servilius Cæpio, Senatum Livius Drusus assereret, sic in urbe una, quasi in binis castris (nam etiam signa, & aquilæ, & vexilla aderant) dissidebatur d. Tandem, cum Latinorum promissam civitatem flagitantium postulata differre amplius non posset, Senatum vocavit in curiam: ibique in magna frequentia a *L. Crasso* vehementissima contentione animi, ingenii, virium permulta dicta sunt: cui dicenti latus condoluit, sudorque multus consecutus est: ex quo quum cohorruisset, cum febri domum rediit; dieque septimo e lateris dolore con-

a *Flor. L. III. c.* 17. b *Vell. Pat. L. II. c.* 14.
c *Sex. Aur. Victor.* d *Flor. d. l.*

consumptus est [a]. Drusus quoque, cum immensa & incognita, quæ eum semper comitabatur, multitudine cinctus domum e foro reverteretur, in atrio domus suæ, incerto cædis auctore, cultello percussus, qui affixus lateri ejus relictus est, intra paucas horas decessit; ut quidem plurimi tradunt [b]. Nam alii sibi ipsi manus attulisse dixerunt [c]: alii, (& verius, ut videtur, cum ejus sententiæ auctor sit Cicero [d], qui tum decimum sextum annum ætatis agebat,) percussorem ejus *Q. Varium*, de quo mox plura, fuisse scripserunt. Plinius denique [e], *caprinum sanguinem bibisse Drusum*, tradit: sed vix vero simile est, quod addit, „ cum hoc „ fecisse, ut pallore & invidia veneni sibi „ dati insimulare Q. Cœpionem inimicum posset. " Quicquid sit, de tanti viri, & Tribuni quidem plebis, morte neque Populum consultum, neque quæstionem a Senatu decretam esse, idem Cicero testatur [f]: licet adeo Senatui faverit Drusus, ut *ejus pæne patronus* diceretur: quod nomen ejus patri jam *plene* tributum fuerat. Licet autem in auctores ejus cædis inquisitum non fuerit, tamen ejus invidiam penes Cæpionem & Philippum Consulem fuisse quidam asse-

a *Cic. de Orat. L. III. cap.* 2. b *Liv. epit.* 71. *Vell. Pat. L. II. cap.* 14. *Senec. conf. ad Marc. cap* 16. *Appian. de B. C. L. I. n.* 373.
c *Sen. de brev. vit. cap.* 6. d *de Nat. Deor. L. III. c.* 33.
e *H. N. L. XXVIII. c.* 9. *&* *Aur. Victor.*
f *pro Mil. c.* 7.

asserunt [a]. Leges ejus tanquam contra auspicia latæ, referente Consule Philippo, uno Senatusconsulto sunt sublatæ [b]. Ultima vox ejus a bona animi conscientia profecta videtur: *Ecquando*, inquit, *propinqui, amicique, similem mei civem habebit Respublica* [c]? Et ad morum etiam ejus integritatem referendum est, quod cum domum in Palatio ædificaret, promitteretque ei architectus, ita se eam ædificaturum, ut libera a conspectu, immunisque ab omnibus arbitris esset, neque quisquam in eam despicere posset: *Tu vero*, inquit, *si quid in te artis est, ita compone domum meam, ut quidquid agam ab omnibus perspici possit*.

§. III. Sed, licet ita sublatus esset Drusus, non ideo minus sociorum animi ad spem civitatis adipiscendæ erant erecti; qui jam ante Drusi mortem Consules Philippum ac Cæsarem in Albano monte inter sacra feriis Latinis occidere constituerant [d]: quod scelus proditione, vel ipsius Drusi indicio discussum est. Et nimia Equitum Romanorum in eos acerbitate etiam magis exasperati fuisse videntur. Erat *Q. Varius* [e] Tribunus plebis, cui etiam *Hybridæ* cognomen fuisse dicunt: (*vastum hominem atque fœdum* dicit Cicero *de Oratore L.* I. *c.* 25.) sed cer-

§. 3. Initium belli socialis.

a *Sex. Aur. Victor.* b *Vid. Cic. pro domo c.* 16. *Ascon. ad Or. I. pro C. Cornel. p.* 660. *& ed. Græv.* c *Vell. Pat. L. II. c.* 14. d *Flor. L. III. c.* 18. e *apud Appian. Civ. L. I. n.* 373. *male* Κόϊντος Οὐαλέριος *dicitur*.

certum satis est, postremum illud interpretationem tantum vocis *Varius* esse, quod ei propter obscurum jus civitatis inditum sit [a]. Hic certe Varius, auctoribus Equitibus Romanis, legem *de majestate* tulit adversus intercessionem collegarum, „ Uti quæreretur, quorum dolo „ malo sociis spes civitatis injecta, & bel„ li occasio data esset. " Qua ratione sperabant Equites, se potentissimum quemque accusatoribus objicere, & ita ad suum judicium delatos tam invidiosi criminis judicare posse; sublatisque ea ratione inimicis majorem fore postea suam in Republica potentiam. Huic legi cum collegæ resisterent, Equites strictis pugionibus circumstantes eam perferri fecerunt. Eaque lege multi viri insignes damnati sunt; ut etiam ipse Hybrida Varius [b]; alii, non exspectato Populi de se judicio in exsilium abierunt. Ipsum etiam *M. Æmilium Scaurum* Principem Senatus lege sua Varius reum ad Populum fecerat. Scaurus vero auctoritate sua & magnanimo responso totum judicium discussit. Cum enim accusationem suam Tribunus plebis intentasset, nihil aliud respondisse fertur Scaurus [c], quam, *Varius Sucronensis Æmilium Scaurum ait, socios ad arma coegisse. M. Scaurus Princeps Senatus negat. Testis nemo est. Utri vos, Quirites, convenit credere?*

a *Val. Max. L. VIII. c.* 6. *n.* 5. *Vid. Torrent. ad Horat. Serm. I. VII. v.* 2. b *Cic. Bruto c.* 89. b *Quinctil. Instit. L. V. c.* 12. *Sex. Aur. Victor.*

dere? Qua ratione ita omnium commovit animos, ut ab ipso etiam Tribuno plebis confestim dimitteretur. Minus recte, ut puto, Valerius Maximus dicit [a], pro rostris accusatum fuisse M. Scaurum, quod a Rege Mithridate pecuniam ob Rempublicam prodendam accepisset. Igitur Anno Urbis sexcentesimo sexagesimo tertio utrique Consuli bellum cum sociis decretum est, quibus Legati & Tribuni militum adjuncti sunt peritissimi quique Imperatores, tam Consulares, quam Prætorii: quales fuerunt *M. Cornutus*, *L. Cinna*, L. Sulla prætorii; Consulares vero C. Marius, *P. Didius*, Q. Catulus, *Cn. Pompejus* Magni Pater, *P. Crassus*, viri rebus gestis ac victoriis ad rei militaris scientiam eruditi [b]; ut plures alios mittamus: quibus omnibus Proconsularis potestas est data: & singulæ suæ regiones Italiæ attributæ. Italicorum etiam erant celeberrimi inter suos Duces Silo Popedius, *Herius Asinius*, *Vettius Cato*, vel *P. Vettius Scato*, quemadmodum apud Ciceronem *Philip. XII. c.* 11. legitur, in quibusdam quidem editionibus: (*Gruteri*, *Schrevelii*, Grævii) nam in aliis, ut *Manutiana* & *Bruttiana*, legimus, *Catone*. In Velleji editione *Burmanniana* [c] *Instejus Cato* dicitur: ad quem locum Vossius tamen etiam *T. Vettius* reponi malebat. Erant præterea *C. Pontidius*, *Marius Egnatius*, A.U. 663.

a *L. III. c. 7. n. 8.* b *Cic. pro Fontej. c. 15. Vell. Pat. L. II. c. 15. App. Al. Civ. L. I. p. 375.* c *L. II. c. 16.*

tius, *Telesinus Pontius*, *C. Papius Mutilus*, & alii. Et cum maximis quidem Romanorum cladibus bellum hoc geri cœptum est; ita ut primum Vettius Cato Consulem Sex. Julium vicerit, & cæsis duobus millibus reliquos in *Æserniam* Samnitium compulerit, quæ in fide Populi Romani perstiterat. Et Consul statim quidem post prælium per fugam salutem sibi quæsivisse videtur: *L. Scipio* vero, & *L. Acilius* legati servili habitu sumpto elapsi sunt: Reliqui fame coacti tandem deditionem fecerunt. *Marius* etiam *Egnatius* duas Romanorum cohortes, *Venafro* per proditionem capto trucidavit. *Asculani* quoque inter primos *Servium* Prætorem, *Fontejum*que legatum occiderant. *P. Presentejus* legatum *Perpennam* fugavit, cæsis ex ejus exercitu circiter quatuor millibus. Ita ut *Rutilius* alter Consul adempto Perpennæ imperio reliquias ejus exercitus C. Mario traderet. Sed non eo minus Licinius Crassus a *M. Lamponio* clade idonea affectus est: & Nola per deditionem a C. Papio capta, ubi milites ad socios transitionem fecerunt, duces a victore inedia necati sunt: inter quos præcipuus erat *L. Postumius* Prætor [a]. Idem Papius mox multas urbes cepit; aliasque ad defectionem a Romanis compulit. *Oxyntem* Jugurthæ filium Venusina custodia eductum & purpura ornatum popula-

a *Liv. Epit.* 73.

pularibus ejus Cæsari militantibus ostendit: prudenti quidem & felici consilio: nam ita crebris transfugiis factis, reliquos Numidas in Africam dimittere Consul coactus est. In Apulia etiam Canusini, Venusini & multi alii defecerunt. Papius tamen Cæsaris Consulis castra oppugnans magna satis clade affectus est. At collega Cæsaris Rutilius in insidias pertractus multos suorum amittit; & ipse paulo post ex vulnere moritur: legatus tamen ejus Marius eodem tempore hostium castra a paucis custodita expugnavit. Cum autem cadaver Consulis, & aliorum nobilium virorum cadavera non pauca in Urbem ad sepulturam relata essent, tristis nimis ea pompa Senatui visa est: & factum est Senatusconsultum, „ ut qui postea in acie cecidissent, eo ipso loco humi conderentur [a]. " Rutilii exercitus Cæpioni & Mario a Senatu commissus est: sed illum Q. Popedius transfugere se simulans (&, quo fidem faceret, duos servos pueros more ingenuorum prætextatos adduxerat pro obsidibus, & plumbi etiam massas auro argentoque circumlitas) decepit: & in insidias perductum cum plurimis suorum interfecit. Per idem tempus etiam Sex. Cæsar a Mario Egnatio in vallem quandam compulsus amissa majore parte exercitus ipse vix evasit. C. vero Marius Marsos egregie repulit, socio victoriæ Sulla. Qua victoria efferatos ma-

a *Appian. Civ. L. I. n.* 377.

magis quam fractos gentis ferocissimæ animos Appianus testatur [a]; ita ut reparatis viribus etiam ultra Romanos lacessere fuerint ausi. Parte alia Cn. Pompeji exercitus intra Firmum compulsus & obsessus est: sed mox versa fortuna, cum hostes fortiter repulissent Romani, eorumque ducem *Afranium* strenue pugnantem interfecissent, Asculum, quo se receperant oppugnarunt. Hic *Judacilius* eorum Dux, cum oppidani nihil adversus Romanos moverent, contumaciæ ejus auctores primum contrucidavit; inde cum amicis epulatus, cum jam probe adbibisset, venenum hausit, ac in rogum decubuit amicos hortatus, ut faces subderent. Atque ita, ne patriæ funus videret, suum ipse funus exsecutus est.

§. 4. Res A. U. 664. §. IV. Anno sequente Proconsul Cæsar hostes, dum castra movent, aggressus ingentem eorum stragem edidit. Sed nihilominus augebatur Romanis metus, cum diversa parte Umbri Etruscique successu aliorum invitati defectionem agitare dicerentur. Itaque Senatus summa diligentia bellum curavit: maris inferi litoribus præsidia imposuit: libertos tum primum in militiam legit [b]; & quidem ad illam tantum custodiam maritimam, ut ex verbis Appiani elicitur [c]. Veruntamen paullo generalius hæc accipienda sunt: nam ad bellum jam etiam Jugurthinum Marius milites ex libertis legere cœperat; ut

a *Civ. L. I. n.* 378. b *Liv. Epit.* 74. c *Civ. L. I. n.* 379.

ut ex Plutarcho [a] patet : ubi vox δοῦλος non *servum* proprie, sed *genus servile* notat, quo etiam continentur liberti ; ut jam olim cum Plutarchi locum explicavit *Lipsius* [b]. Et vario quidem eventu adhuc bellatum est ; dum *L. Porcius* Consul per hyemem Marsis bellum inferens, &, postquam jam aliquoties eos vicisset, castra eorum oppugnans cecidit. Quæ res hostibus ejus prælii victoriam dedit. Orosii vero fides levior esse videtur, Consulem a C. Marii filio per invidiam prostratum in ipso prælii tumultu referentis [c]. Post hæc *L. Cluentius* Dux hostium Sullam primo congressu vicit : qui mox auctus accessu pabulatorum (quos primo prælio exspectare neglexerat) cladem ipsis cum fœnore regessit : cum præcipue incommodum Cluentio & fugientibus eveniret, quod Nolani metuentes, ne Romani simul irrumperent, unicam tantum portam suis aperire auderent. Ita in fuga triginta millia, circa muros alia viginti millia cæsa dicuntur cum ipso Cluentio fortiter pugnante. Sed metuo, ne numerum cæsorum nimium Appianus auxerit : quod vitium & priscis & novis historicis nimium quantum est familiare [d]. Inde Hirpinos Sulla vi ad fidem

a *Mario p.m.* 410. b *de Mil. Rom. L. II. dial.* 2.
c *L. V. c.* 18. d *Vid. P. Scriverii Batav. Vet. p.m.* 123. *in Diderico V. & alibi. Vid. & Lucian. quom. Conscr. sit hist. p.* 616. *ed. Græv. & Cl. Jo. Clerici Art. Crit. P. III. S.* 3. *c.* III. §. 3.

dem revocat: & in Samnitibus per totam æstatem res prospere gerit: ut raro quisquam alius ante Consulatum tantas res gesserit [a]. Solum tamen Cneum Pompejum *Strabonem* ex hoc bello triumphasse *de Asculanis Picentibus* ex tabulis Capitolinis discimus: quibus etiam alii adstipulantur auctores [b]. Qua sane victoria metu liberatam Rempublicam, & bello quasi finem impositum fuisse tradunt. Et merito pauci ex hoc bello triumphi decreti sunt; cum *civile* potius, quam *externum* dicendum, & omnino calamitosissimum fuerit. Neque de bello civili Senatus triumphum decernere solebat. Alii tamen etiam legati hoc tempore res prospere gesserant: *A.* nempe *Gabinius* adversus Lucanos; (sed qui in obsidione castrorum hostilium cecidit [c]) adversus Marrucinos *Sulpicius*: qui totam eorum regionem recepit. Marsi quoque a *L. Murena* & *Cæcilio Pio* (ita apud Livium legendum conjicit, & recte sane, ut videtur, unicus ejus sospitator *Jo. Fridericus Gronovius* pro eo, quod vulgo circumfertur, *Cæcilio Pinna*) præliis aliquot fracti pacem petierunt, & a *Mam. Æmilio* etiam victoria quædam relata est. Ceciditque circa idem tempus, ut videtur, in prælio Silo Popedius Marsorum dux, præcipuus totius defectionis auctor. Sed dum ita per Italiam dubiis casibus bellum geritur, & latius defectio serpit, Romæ de civitate

a *Liv. epit.* 75. b *Plin. H. N. L. VII. c.* 43. *Ascon. in Or. contra Pis. c.* 23. c *Liv. epit.* 76.

te sociis danda serio agi cœptum est. Nam legem *de civitate sociorum* ad Populum jam tulerat L. Julius Cæsar; vel, ut quibusdam videtur, in extremo suo Consulatu Anno sexcentesimo sexagesimo quarto; vel potius [a] in Censura, quam anno sequente cum *P. Licinio Crasso* extra ordinem gessit, ut ex fragmentis tabularum Capitolinarum constat: quinquennium enim a proximis Censoribus nondum elapsum erat. Hac *lege Julia* [b] primum Latinis, qui in fide manserant, civitas data fuit. Mox etiam iis, qui & serius defecerant [c], & minus acriter restiterant, ut Etruscis & Umbris. Et demum Italiæ universæ, exceptis Lucanis & Samnitibus: qui tamen aliquanto post etiam voti compotes sunt facti [d]. Atque hic fuit exitus belli luctuosissimi: quod, licet non ultra biennium duraverit, amplius CCC millia juventutis Italicæ abstulisse dicitur [e]. Ut non immerito dubitasse videatur Plinius [f], hocne, an civilia bella, terræ Italiæ funestiora fuerint. Nam ita juventutem exhausit, & eo necessitatis adduxit Rempublicam, ut tum primum libertini ad militiam conscripti fuerint juxta Livium [g]; de qua re jam antea aliquid monuimus. Novi cives in octo tribus nunc primum priscis triginta quinque additas sunt conjecti [h]: sed tamen paullo post tri-

a *Vid. Sigon. de ant. jure Ital. L. III. c.* 1. b *Gell. L. IV. c.* 4. c *Vell. Pat. L. II. c.* 16. d *App. Alex. L. I. n.* 382. e *Vell. Paterc. L. II c.* 15. f *Hist. Nat. L. II. c.* 83. g *epit.* 74. h *App. Al. Civ. L. I. n.* 379.

tribus ad pristinum numerum redactæ sunt [a].

CAPUT SECUNDUM.

De bello Mithridatico, & cum Rege Tigrane.

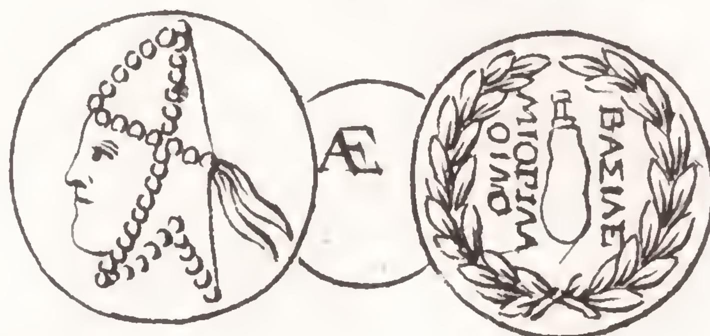
§. 1. Origo hujus belli.

§. I. DIximus antea [b], Romanos victo Aristonico Phrygiam Majorem, quæ pars regni Attalici fuerat, dedisse Mithridati Euergeti Regi Pontico; cui successit filius Mithridates cognomine *Eupator*, & *Magnus* aliquando dictus [c]. Hic, non magni faciens donum quod alteri ereptum a raptore patri suo donatum esset; sive reputans, cras sibi posse evenire, quod hodie alteri acciderat, mature bellum contra Romanos coquere cœpit; quod postea per multos annos adversus præstantissimos Romanorum duces varia fortuna gessit, cum clarior sæpe majorque in restaurando bello resurgeret [d]. Conditor regni Pontici quondam alius *Mithridates* fuerat, (*Artabazem* vocat Florus [e]) cui ab ea re κτίστου, hoc est, *conditoris* cognomentum adhæsisse videtur [f]: isque *Antigonum* unum ex Alexandri Magni successoribus fugiens in Ponto mortuus est; ubi dominatum a *Dario Hystaspis* majoribus suis traditum in regnum

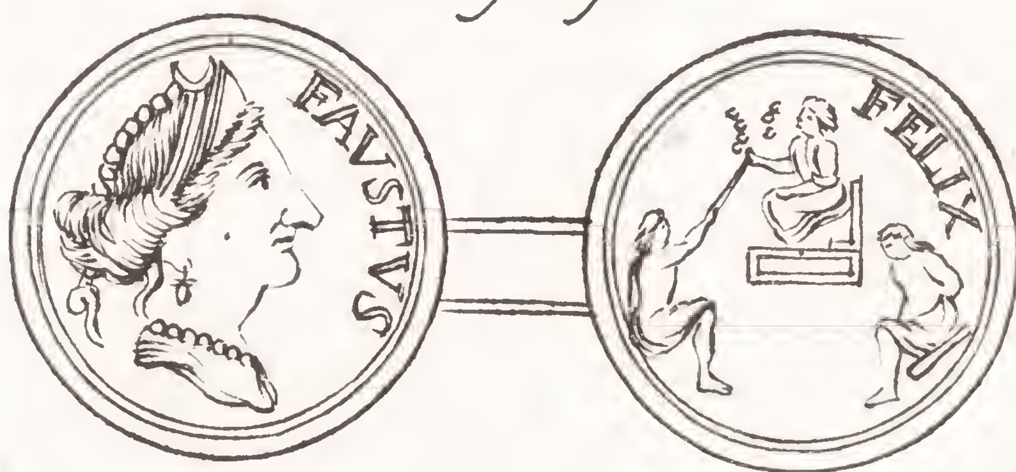
a *Vid. Grucch. de com. Rom. L.I.c.4.* b *L. VII. c. 1. §. 2.* c *Vid. Spanhem. de P. & U. Num. Diss. VII p. 482. ed. noviss.* d *Just. XXXVII. c. 1.* e *L. III. c. 5.* f *Strabo L. XII n. 562. Lucian. de macrobiis p. 470. edit. Grav.*

Pag. 163.

Pag. 190.

regnum verterat. Nam genus suum ad unum e septem Persis, qui *Magum Smerdem* interfecerant, referebat [a]. Hæc origo fuit Regis, qui omnium acerrimo in Romanos (nisi Hannibalem forte exceperis) odio flagravit; cum pater ejus tantus eorum fuisset amicus; ut se φιλορωμαῖον dixerit: si fides nummis hodieque superstitibus; in quibus illud cognomen reperiri asserunt [b]: *Dionysi* etiam cognomen habuisse hunc Regem, ab Appiano [c] traditur: qui *Magnum* etiam appellatum fuisse asserit [d]. Caussa autem belli inter eum & Romanos gesti hanc fuisse Romani scriptores tradunt. Confugerat ad fidem Populi Romani *Ariobarzanes* Rex Cappadociæ opem adversus Mithridatem Euergetem implorans: Romani Mithridatem Cappadocia excedere jusserunt: quia jam tum, ut videtur [e], suspectam habebant nimiam ejus Regis potentiam. Et paruit quidem Rex: sed adversus Nicomedem Prusiæ nepotem, Regem Bithyniæ, qui avitum regnum ex Senatusconsulto acceperat, fratrem ejus misit *Socratem* cognomine *Chrestum*, sive *Probum*; qui illud sibi acquisivit. Ergo Romani miserunt legationem, cujus princeps erat *M' Aquillius*: & *L. Cassio* Asiæ Prætori negocium dederunt, ut Reges in regna eorum reduceret: nam A.U. 662.

a Polyb. L. V. c. 43. Diod. Sic. L. XIX. p. 692. App. Mithrid. n. 209. b Vid. Spanh. de P. & U. Num. Diss. VII. p. 482. c Mithrid. n. 176. d Ibid. n. 170. e Appian. d. l.

non bona fide Ariobazanes restitutus esse videbatur, quippe quum in Prætura Cornelius Sulla (ita quidem Pighius; sed diligentius inspectus Plutarchus [a] docebit, illud post præturam factum fuisse) legatus in Cappadociam missus esse dicatur; qui prompta sociorum opera usus *Gordium* Mithridatis ducem ejecit, Ariobarzanemque restituit. Anno ergo sequente, quem jam notavimus, legatio illa principe Aquillio missa est: quæ ipsi Mitridati Eupatori, (hic jam patri Euergeti successerat) injunxit, ut auxilium Prætoribus Romanis ferret [b]: cui mandato tamen Rex nequaquam paruit. Ergo Prætores Regibus a se reductis mandarunt, ut vicinas Mithridatis ditiones incursionibus vexando materiam bello quærerent. Detrectare imperium ausus non est Nicomedes; licet invitus vicinum adeo potentem lacesseret: & quamvis ad *Amastrin* usque (celebris hæc in Paphlagonia urbs fuit) omnia depopularetur, nemo, vetante Mithridate, ipsum prohibuit: ut ita multas & justas bellandi caussas Mithridates haberet. Sed digresso demum Nicomede legatos ad Romanorum Duces misit; qui paternam amicitiam memorantes de injuriis Nicomedis quererentur: quibus responsum est, " neque Mithridatem a
" Nicomede vexari placere; neque Nico-
" medi bellum inferri passuros. "

§. II.

a *Sulla p. m.* 453.
b *Appian. d. l. n.* 177.

§. II. Atque ita jam manifesto se a Populo Romano læsum esse credens Mithridates Ariobarzanem primum per filium suum Ariarathen regno pepulit [a] : atque inde iterum legatum ad Romanos misit eundem *Pelopidam*, qui jam priorem legationem obierat. Hic multa de injuriis ab amicis Romanorum illatis, & quam injuste eorum defensio susciperetur, conquestus statim castris excedere est jussus, quod oratio ejus insolentior videretur. Ergo non exspectata de tanto bello S. P. Q. R. sententia legati Romanorum Cassius, Aquillius, tertiusque *Q. Oppius* egregiis copiis, & classe, qua os Ponti custodiebant [b], instructi bellum Mithridati intulerunt: inveneruntque hostem ab omnibus rebus paratissimum. At primum belli facinus Romanos Duces terruit, cum Nicomedes a ducibus Mithridatis non sine magna suorum strage fugatus esset: ita ut Duces Romani infelici hoc belli initio fuerint perculsi, præsertim cum temere & injussu tantum bellum suscepissent. Imo brevissimo tempore Mithridates tota ditione Nicomedis potitus est [c] : neque eo contentus in provincias nuper Romanis partas, Phrygiæ reliqua, Mysiam, Asiamque incurrit: Laodicensesque, qui *Lycum* fluvium accolunt, (hi sunt; quorum meminit Apostolus *Paulus Coloss. II.* 1. & *IV.* 13. *sqq.* & ad quos S. *Joannes* scripsit epistolam, quæ le-

§. 2. *Apertum jam cum Mithridate bellum:*

L 3 gitur

a *Appian. Mithr. n.* 179. b *Ibid. n* 181. c *Ibid. n.* 183.

gitur *Apocal. III.* 14.) permovit, ut se non tantum, sed Oppium etiam legatum traderent.

§. 3. *Res ante Sullæ adventum gestæ.* *A. U.* 665. §. III. Is rerum erat status cum anno sexcentesimo sexagesimo quinto L. Cornelio Sullæ bellum adversus Regem Mithridatem est mandatum simul cum provincia Asia; licet domesticis turbis & bello sociali Respublica horrendum in modum affligeretur. Fabulosum vero videtur, quod addit Appianus [c], ob pecuniæ penuriam Senatusconsultum esse factum, ut venderetur, quicquid olim Rex Numa ad sacrificia Deorum ordinaverat: & *quædam ex iis fuisse vendita*, atque inde *novem millia librarum auri* † esse confecta: unde enim tantum auri priscis illis temporibus fuisset corrasum; cum post annos quadringentos Rufinus vir Consularis & Dictatorius a Censoribus Senatu motus sit, quod *decem pondo vasa argentea* comparasset [b]? Sed hoc obiter. Vix in Campaniam processerat Sulla, cum lege *Sulpicii* Tribuni plebis Marius Imperator ad bellum Mithridaticum designatur: a quo initio ortum est atrocissimum illud bellum civile, quod inter Sullam & Marium horrenda crudelitate est gestum: sed cui enarrando suus debetur locus. Mithridates vero hoc ipso tempore [b], postquam Asiam Romanis, Bithyniam & Cap-

dociam

a *Mithrid. n.* 185. † 4500000. *nostrorum florenorum, si* 500. *putemus in libram auri.* b *Val. Max. L. II. c.* 9. *n.* 4. *Vid. Juven. Sat. VI. v.* 343. c *Plut. Sulla p. m.* 458. C.

padociam Regibus extorsisset, sedebat Pergami, opes, & dominatus, & regna amicis dispertiens. Filiorum ejus alter vetus imperium in Pontum & Bosporum, & longe lateque etiam ultra paludem *Mæotin* obtinebat: alter Traciam & Macedoniam jam cum exercitu erat ingressus, dum Duces ejus insulas maris Ægæi ipsi subjicerent. Athenis sedem rerum suarum habebat; ita ut inde gentes vicinas a Romanis abductas ad se traheret. Sed graviore porro & horrendo facinore furorem suum erga Romanos ostendit a; dum per mandata literis arcanis comprehensa omnes Romanos Italosque hospites cum uxoribus, liberis, ceterisque ingenuis domesticis eadem die atque hora per omnes Asiæ civitates interfici jussit: quod tanto cum ardore factum est, ut etiam qui supplices ad statuas Deorum confugissent, inde abducti trucidarentur: ita ut satis appareret, non metu Mithridatis, sed odio prorsus internecino in Romanos horrendum id facinus fuisse peractum. Octoginta millia civium Romanorum in Asia per urbes negociandi caussa dispersa hoc modo interempta fuisse dicuntur b. Aquillius cum aliis a Mitylenæis vinctus Mithridati est traditus: quem asino impositum per Asiam circumvexit, suum ipsius nomen proclamare coactum: eique demum aurum liquefactum in os in-

a *Appian. Alex. n.* 185. *Vell. Paterc. L. II. c.* 18. *Cic. pro Flacco c.* 25. b *Val. Max. L. IX. c.* 2. *ex.* 3.

ſundi juſſit, avaritiam ita execrandam Romanis exprobrans. Magneſiæ inde, Epheſi, Mitylenæ cum ſummo civium gaudio Rex exceptus eſt: & alia non pauca Aſiæ loca in poteſtatem redegit. Contra Rhodiis hoc tempore nihil fide in Romanos par fuit. Itaque ad eos evaſerunt, qui pauci Italici generis in Aſia ſuperfuerant [a]. Et claſſis Rhodiorum Mithridatis claſſem vicit, eventu inſperato, quod eorum claſſis numero navium longe inferior claſſe eſſe regia deprehenderetur. Terreſtres etiam quaſdam copias ad Mithridatem navigantes tempeſtas in Rhodum appulit; ex quibus quadringentos milites ceperunt Rhodii, navibus pleriſque exuſtis; & a ſuorum mœniorum oppugnatione etiam feliciter Regem ipſum repulerunt. Dum porro ipſe mulierculæ amoribus indulget, Archelaus ejus Dux Delum & alias Ægæi maris inſulas expugnat; eaſque tribuit Athenienſibus, quos jam in ſocietatem ſuam pertraxerat. Achæos quoque, Lacedæmonios, Bœotos omnes, exceptis *Theſpienſibus* ſibi adjunxit. Eodem tempore *Metrophanes* [b] a Mithridate cum copiis miſſus Eubœam partemque Macedoniæ depopulabatur: cui ſe objecit *Brutius Sura*, (ita enim legendum eſſe, non *Brettius*, docet Pighius *ad A. V.* 656.) qui legatus erat *Sentii* Macedoniæ Prætoris; eumque mare repetere coegit. Idem cum Archelao & *Ariſtione* per triduum dubio

a *App. Al. d. l. n.* 186. b *Appian. d. l. n.* 189. *Plut. Sul. p.* 458.

dubio Marte pugnavit: sed; dum hostibus accedunt Græcorum auxilia, recedere coactus est.

§. IV. Sed jam Sulla rebus, ut poterat, in Urbe compositis cum egregio exercitu in Græciam trajecerat; ubi Thebæ & tota fere Bœotia pro insita Græcorum levitate statim ad eum defecit. Athenasque confestim & Piræeum Athenarum portum Romanus obsedit: eamque obsidionem omnibus modis ursit, quod in Urbem redire festinaret. Quod si paulisper sustinuisset, urbem, superiorem certe, facile ad deditionem fame potuisset cogere. Machinarum ergo omnis generis vim ingentem paravit; sacros etiam thesauros Græciæ undique coactos ad usus belli adhibens. Et recte hic observat Plutarchus [a], quantum a majorum modestia jam descivissent Romani, cum & Quinctius Flamininus, & Glabrio Acilius, & Paullus Æmilius templis Græcorum non solum abstinuissent; sed ultro etiam dona & venerationem iis tribuissent. Neque tantum a Romanis obsidione vexabantur Athenienses; sed etiam Aristio, qui urbi præerat, summa & crudelitate & lascivia in miseros cives sæviebat. Tandem senum Atticorum notissima jam ab antiquis temporibus garrulitas [b] occasionem urbis capiendæ Sullæ præbuit. Excepta enim fuerunt verba senum tyrannum insectantium, quod

§. 4. *Res a Sulla in Græcia gestæ.*

a *Sull. p. m.* 459. b *Vid. Act. Apost.* XVII. 21. *Græv. ad Hesiod.* ε̃ρ. *v.* 493.

quod aditum ad *Heptachalcon*, qui unus locus facile hostibus superabilis esset, statione non munivisset [a]. Eo ergo loco Sulla in urbem irrupit; eamque, ut erat natura sævissimus, cædibus implevit, nec ætati, nec sexui parcens; militibusque urbem diripiendam præbens. Merito tamen iratus erat populo levissimo Romanus Imperator, cum durante obsidione assidue ex mœnibus convicia in Sullam, ejusque uxorem *Metellam* jecissent [b]. Arcem non diu postea fame ac siti domitam expugnavit, Aristionemque ibi captum cum multis aliis supplicio affecit. Piræeum etiam majore, quam ipsam urbem, labore cepit & incendit, nulli præclaro operi parcens. Inde adversus Archelaum, qui nova auxilia paraturus in Thessaliam profectus erat, contendit; eumque ad *Chæroneam* Bœotiæ assecutus ingenti prælio profligat; cum hic omnium belli casuum plane imperitus foret. Et impune Romani hostes suos trucidabant, qui in angustissima loca compulsi repugnare non poterant: nec in castra fugientes recipiebantur. Ita ex centum viginti millibus non multo plures, quam decies mille superfuerunt; ex Romanis duodecim tantum aut tredecim desideratos fuisse dicunt. Jam autem *L. V. c.* 5. §. 5. ostendimus ex ratione pugnandi eorum temporum, non adeo illud a veritate alienum videri debere; quæ hic non repetimus.

Fa-

a *Plut. d. l. p.* 460. *de garrulit. p.* 505. b *Plut. Ib.*

Famam regiæ cladis, ut fieri solet, multarum urbium, multorumque hominum defectio secuta est; cum Rex præterea & dolore cladis acceptæ, & ipso futuræ defectionis metu atrociter in multos sæviret. Et primum quidem in Gallogræcorum tetrarchas, & quos ex iis circa se in amicorum cohorte habebat, iram effudit: quibus occisis præsidia civitatibus eorum imposuit [a]; quæ tamen a tetrarchis, qui evaserant, inde ejecta sunt. Chiis quoque iratus jam inde, ex quo navis eorum imprudens in regiam impegerat in navali contra Rhodios prælio, duobus talentorum millibus † eos mulctavit; quæ a *Zenobio* Præfecto regio summa acerbitate exacta sunt; & non minore perfidia. Verum cum etiam Ephesum Zenobius venisset, non mitius, ut suspicari licet, cum ea urbe acturus, a civibus trucidatus est. Ephesiorum & Chiorum exemplo permotæ plures urbes a Mithridate desciverunt: qui statim exercitu contra defectores misso alios severitate, clementia alios in fide retinere conatus est. Suorum præterea conjurationem expertus est; ejusque sceleris populares, & alios subinde pullulantes conspiratores summa severitate punivit.

§. 5. Secunda Sullæ de Rege victoria.

§. V. Sed interea alteram quoque & gravissimam cladem ducibus regiis Romani intulerunt. Nam Sulla ad Orchomenum rursus castra cum hostibus contulit.

Cum-

a *Appian. Al. Mithr. n.* 200. † *Philippæorum* 1200000.

Cumque longe superiorem equitatu Archelaum cerneret, multas per campum fossas duxit, quo impeditiore equitatu hostis uteretur. Sed cum prælio commisso Romani segnius pugnarent, Sulla ex æquo desiliit [a], & proximo signo arrepto inter duas acies procurrit clamitans, *Mihi quidem, milites, hic mori pulchrum est. Vos autem si quis roget, ubi Imperatorem prodideritis, mementote respondere*, pugnantem ad Orchomenum. Ita aliis periculo, aliis pudore motis pugnam instaurarunt Romani & egregia victoria potiti sunt: ac postridie castris hostem exuerunt. Archelaus naviculam nactus Chalcidem trajecit; & quicquid usquam copiarum erat Mithridatis, convocavit propere. Sulla vero cum plures ex Urbe sævitiam inimicorum ejus *Cinnæ* & *Carbonis* fugientes in ejus castra concederent, Romam abire desiderabat: præsertim cum etiam uxor ejus *Metella* cum liberis ad eum confugisset. Bellum tamen affectum relinquere non audebat; ita ut avide satis occasionem colloquii ab Archelao oblatam arripuerit [b]: sed indigne tulit; quod moneret eum Archelaus, ut expeditione in Asiam & Pontum, quam moliebatur, relicta ad bellum civile proficisceretur; Regem ei, quantum vellet, argenti, navium, militum præbiturum. Ergo supplex denique oravit Archelaus, ut pacem Mithridati Sulla præstaret: qui in Thessaliam trans-

a *Appian. Al. Mithr. n.* 203. *Plut. Sulla p. m.* 465. b *Plut. Sulla p. m.* 466.

transgressus hiemabat [a]. Et anno sequente pacem cum Mithridate fecit, ut mox dicemus, cum pauca etiam alia præmiserimus. Nempe Cinna, qui mortuo jam Mario solus in Urbe dominabatur, collegam, quem sibi adsciverat, *L. Valerium Flaccum* in Asiam misit cum duabus legionibus, ut pro Sulla, qui hostis jam declaratus erat, bellum cum Mithridate gereret. Aderat huic bellicarum rerum imperitissimo Quæstor [b] *C. Flavius Fimbria* (*hominem longe audacissimum & insanissimum* vocat Cicero [c]) qui auctoritate apud milites pollebat [d]. Sed lite inter eos exorta, quod nullam honoris Fimbriæ curam haberet Flaccus, hic primum ab altero fugere coactus est; & inde occisus. Ita Fimbria se ipsum exercitus Imperatorem fecit [e]: & aliquot pugnas haud quaquam ignave cum Mithridatis filio pugnavit. Atque ipso Rege Mitylenem fugere coacto provinciam inde obire & ordinare cœpit. Ab Iliensibus vero exclusus fuisse videtur: qui ab illo obsessi Sullæ opem implorarunt: sed minime denunciationi Sullæ, qui eum ista obsidione abstinere jusserat, obtemperans in urbem irrupit, & crudelissime incolas & urbem afflixit, ne sacratissimis quidem rebus parcens; idque eo atrocius facinus visum est, quod Romani Ilienses pro cognatis & ejusdem originis populo haberent. Dicit Appianus,

a *App. Al. Mithr. n.* 204. b *Strabo L. XIII. n.* 394. c *Cic. pro Sex. Rosc. Amer. c.* 12. d *App. Alex. d. l.* e *Ibid. Vell. Pat. L. II. c.* 24.

nus [a], juxta quosdam scriptores inter hanc Iliensium cladem & veteris Ilii halosin intercessisse annos mille & quinquaginta; qui calculus nostro quadraginta octo circiter annis minor est.

§. 6. Finis I. belli Mithr.

§. VI. Cum autem Archelaus, ut jam dictum est; pacem jubente Mithridate petiisset; Sulla; qui ab omnibus rebus imparatus erat, & qui in Urbe jam hostis judicatus nihil inde accipiebat; in eam consensit; modo de conditionibus conveniri possit: Petebat autem totius classis traditionem; captivorum, transfugarum, fugitivorum omnium dimissionem; deductionem præsidiorum ex locis omnibus; quæ post violatam pacem occupaverat; impensarum redditionem; utque patrio regno contentus esset Mithridates: Atque præsidia quidem statim deduxit Archelaus; sed legati; quos ad Mithridatem miserat, reversi Paphlagoniam reddere negarunt. Ergo Sulla iratus exercitum versus Asiam duxit; Lucullo etiam præmisso, quo legato utebatur: Sed ante quam ad arma iretur inter ipsum Sullam & Mithridatem colloquium est habitum: ubi oratione Sullæ omnia, quæ vel inique, vel scelestè Mithridates commiserat summa acerbitate referentis territus Rex pacem in leges Archelao oblatas recepit [b]: Sulla statim Ariobarzanem & Nicomedem arcessivit, eosque Mithridati reconciliavit: Iniquius quidem tulerunt milites mortem cen-

a *Mithr. n.* 206. b *Ibid. n.* 210.

centum quinquaginta millium civium uno die per Asiam trucidatorum non acerbius fuisse vindicatam: sed excusavit se Sulla, quod Fimbriæ defectioni & Mithridatico bello, si vires illi & consilia junxissent, par futurus non esset. Sed simul ac contra Fimbriam movit Sulla, hic a militibus suis relictus semetipsum in castris suis confodit, ægerrime ferens, quod Sulla ab eo ad colloquium invitatus pro se *Rutilium* quendam misisset, quasi Fimbriam suo alloquio indignum duceret. Hic exitus primi belli Mithridatici fuit. Sulla communi Asiæ mulcta viginti millium † talentorum dixit [a]: privatim vero licentia militi concessa civium domos afflixit: & piratis, se præsente, plurimas urbes ex præcipuis vastare permisit [b]: & tandem in Italiam rediit Anno Urbis sexcentesimo septuagesimo. Triumphavit autem per biduum post biennium demum, postquam nempe bellum civile ex sententia confecisset.

§. VII. Sed reliquerat Sulla in Asia Proprætore *L. Licinium Murenam*; cui L. Lucullus Legatus Proquæstore est additus. (Pater hic fuit istius *L. Murenæ*, quem defendit Cicero [c]) Lucullus, cui cura tributi, quod Asiæ impositum erat, exigendi incumbebat; Mitylenæis primum tributum detrectantibus, bellum intulit [d]. Atque inde triumphi cupidine occasione novi belli per Asiam excitandi capta-

§. 7. Bellum Mitridaticum II.

† *Philipp. aor.* 17000000. a *Plut. Sulla p. m.* 467. b *App. Alex. Mithr. nu.* 213. c *Vid. Or. pro Mur. c.* 15. d *Plut. Lucull. p. m* 494.

vit. Præbuit eas, vel præbere visus est Mithridates, dum & *Colchos* & *Bosporanos*, qui ab Imperio ejus defecerant, bello persequitur. Et Colchi quidem filium Mithridatis patri cognominem Regem sibi imponi postulaverant: eoque impetrato statim redierunt sub Imperium. Sed hoc filii sui ambitioni tribuens pater eum necavit; quanquam egregia ejus opera adversus Fimbriam usus fuisset. Nec Ariobarzani solidam Cappadociam reddidisse dicebatur: & Archelaum suspectum habebat, quasi in conditionibus faciendis plus æquo Sullæ concessisset. Hic ergo fuga ad Murenam delatus eum permovit, ut prior Mithridati arma inferret: cumque fœdera ipsi objicerentur, ulla se unquam fœdera vidisse negavit: neque mirum: nulla enim Sulla conscripserat; sed pactorum exsecutione contentus discesserat. Querelas igitur Romam ad Senatum Rex detulit: & missus est, qui juberet, ut a fœderato Rege abstineretur, *Q. Calidius*. Verum abunde patet, neque Senatum, neque Calidium ea, quæ fecisset Murena, improbasse; postquam enim diu collocuti fuissent, nihil de pristina vehementia Licinius omisit. Ita coactus Rex exercitu contracto Murenam prælio superatum in Phrygiam fugere compellit [a]. Et Sulla indigne ferens, ea quæ ipse egerat, minus rata haberi, *Gabinium* misit, qui Murenam compesceret; & Mithridatem cum

a *App. Alex. Mithr. n.* 215.

cum Ariobarzane in gratiam reduceret, Atque ita secundum bellum Mithridaticum compositum, & in pacem minime diuturnam futuram mutatum est. Murenam, licet re male gesta, triumphasse ex notis numeralibus fragmentorum Capitolinorum colligitur. Atque ita manifestissimam injuriam Imperatoris sui S. P. Q. R. comprobavit.

§. VIII. Sed Mithridates otium nactus *§. 8. Tertium bellum Mithr.* Bosporanis quidem filium *Macharem* Regem dedit; Ariobarzani vero non totam restituisse Cappadociam accusatus fuit. Imo *Tigranem* Syriæ Regem, generum suum subornavit, ut Cappadociam inva- *A. U. 675.* deret, qui inde trecenta millia hominum in *Armeniam* abstraxisse dicitur; & tum primum sibi diadema imposuisse. Urbem, ubi potentiæ suæ sedem fixerat, *Tigranocertam*, hoc est, *Tigranis urbem* appellavit [a]. Nam, *Kerta Armenis urbs est*, dicit *Hesychius*, קרתא, *Karta Chaldæis*; *Hebræi* קרית, *Kiriath*. Quando ergo belli iterum contra Romanos gerendi certus esset, cum *Sertorio*, qui reliquias partium *A. U. 677.* Marianarum in Hispania fovebat, societatem iniit de ipsa jam Italia invadenda cogitans: de quo fœdere aliquid etiam in historia belli Sertoriani dicendum erit. Leges societatis præcipuæ fuerunt [b] „ ut milites „ ducemque Mithridati Sertorius mitte„ ret; eorum auxilio occupata Bithynia, „ Paphlagonia, Galatia, Cappadocia,

a *App. Alex. Mithr. n.* 216. b *Plut. Sertorio p. m.* 581.

„ Mithridati cederet, tria millia talento-„ rum & quadraginta naves Mithridates „ Sertorio præberet. " Quin ducem ad Mithridatem Sertorius misit ex senatoriis exsulibus *M. Marium*, qui postea a Lucullo captus & interfectus est: (*Varium* dicit Appianus, quod verius puto) & omni ratione bellum apparabat Mithridates novis etiam auxiliis ex gentibus barbaris contractis. Obierat nuper Bithyniæ Rex Nicomedes, & testamento Populo Rom. regnum suum reliquerat. Hanc ergo Mithridates subito occupat; cum Præses provinciæ *Cotta* ignavissimus cum copiis, quas habebat, Chalcedonem confugeret: ubi iis, qui Regem fugiebant, magnam cladem inferri passus est, potius quam ut portis urbis apertis eos reciperet; quin ipse se cum *P. Atilio Nudo* Præfecto classis diligenter intra urbis mœnia continuit [b]. Verum serius hæc, anno nempe Urbis sexcentesimo octogesimo, facta sunt: nam anni præcedentis Consul uterque ad bellum Mithridaticum missus fuerat; ita ut *Cotta* Bithyniam cum classe, qua Propontidem tueretur, obtineret; Lucullus proprie bellum Mithridaticum cum Cilicia. Lucullus ad bellum profectus primum ad *Cyzicum*, quæ urbs est Mysiæ minoris insulæ imposita, sed quæ duobus pontibus continenti juncta est [c], castra cum Mithridate contulit. Ibi *L. Manius*, qui etiam a Sertorio

a *Plut. Sertorio p. m.* 581. b *App. d. l. n.* 219.
c *Strabo L. XII. n.* 575.

torio ad Mithridatem erat missus, sed qui clam salutem jam sibi a Lucullo pepigerat, persuasit Regi, ut Romanis liberum transitum daret: legiones enim Fimbrianas, quæ aliquando cum Sertorio militaverant, propediem in partes ejus esse concessuras. Nam ad montem in quo castra collocare cupiebat Lucullus, una patebat via, quam valido præsidio Mithridates insederat: igitur fallaci consilio imprudenter parens Mithridates passus est, Romanos montem sibi maxime incommodum, ipsis opportunissimum munire. Ipse vero Cyzicum ingenti molimine oppugnare cœpit [a]: (dum etiam per Duces suos Romanis arma inferret: quorum unum *Eumachum* repressit *Dejotarus* unus ex Gallorum Tetrarchis Romanis amicissimus: quem postea senem admodum apud Cæsarem Cicero defendit, quod hujus vitæ insidias struxisse diceretur.) Sed fortissime repugnantibus Cyzicenis, & Lucullo etiam fame hostes suos urgente obsidionem solvere coactus est; licet eam urbem sibi *Asiæ januam* futuram putavisset [b]. Accessit etiam alia clades, quod magna pars classis ejus cum militibus, quos imposuerat, naufragio confracta est [c]. Et *Triarius* Luculli legatus *Apameam* (urbs est Bithyniæ ad Propontidem) expugnavit cum magna incolarum strage: alius etiam ejus legatus *Barba* (siquidem recte ita apud Appianum legitur) *Prusiadem* & *Nicæam*.

M 2 Du-

a *Appian. d. l. n.* 220. b *Cic. pro Mur. c.* 5.
c *Appian. d. l. n.* 222.

Duces quoque tres Mithridatis persecutus *Dionysium* quidem eo adegit, ut venenum biberet; Varium, de quo jam diximus, interfecit; tertium *Alexandrum* ad triumphi pompam servavit. Mithridates bis adhuc tempestatem cum magno suo damno passus *Sinopen*, regiam suam urbem [a], pervenit: & omni conatu e subditis, e sociis, e finitimis exercitum contrahit; licet non unus ex Ducibus ejus ad Romanos transfugeret [b]. Lucullus interea *Amisum*, *Eupatoriam*, *Themiscyram*, præcipuas Mithridatis urbes, exercitu in varias partes diviso, oppugnavit: & cum alia parte Mithridatem assidue urgens frumentatoribus ejus magnam cladem intulit: eamque fama majorem ad Mithridatem detulit [c]. Cum ergo de fuga cum amicis consultasset, hi prius fugam arripuerunt [d]; exercitusque universus passim totis campis diffugit. Et captus erat ipse Mithridates, nisi miles prædæ pretiosissimæ colligendæ intentus occasionem ipsi evadendi præbuisset [e]. Rex fuga ad Tigranem contendit cum duobus millibus equitum: sed ab eo in conspectum non admissus in castellis, vel in agris potius, more regio ali jussus est. Ergo de regno desperans *Bacchum*, vel *Bacchidem* eunuchum misit, qui sorores suas, uxores, concubinas interficeret: eæque gladio, veneno, laqueo perierunt. Fuit celebris inter eas *Mo-*

A. U. 681.

a *Strab. L. XII. v.* 545. b *Appian. d. l. n.* 224. c *Ibid. n.* 226. d *Plut. Lucull. p. m.* 502. e *Cic. pro L. Manil. c.* 9.

Monime Milesia, quod dona Regis splendidissima aspernata, nisi justis nuptiis illi jungi recusasset. Hæc se diademate e capite detracto suspendit: sed illo rupto, *infelix fascia*, inquit, *ne hic quidem mihi eris usui*. Atque ita jugulum obtulit Bacchidi. Interea omnes fere præsidiorum prefecti transitionem ad Lucullum fecerunt: qui Amisum summa *Callimachi* prefecti prudentia & fortitudine diu defensam, tandem expugnavit: eamque servare conabatur Lucullus: sed ignem tectis injicientibus militibus magnam partem conflagravit. Tamen Lucullus, cum pars urbis subito effuso imbre servata esset, antequam ex his partibus discederet, eam instauravit [a], libertate incolis concessa [b]: quod beneficium etiam postea Sinopensibus præstitit: nam eam urbem demum cepit, cum bellum Tigrani faceret; de quo jam dicemus. Inde ad alias urbes provinciæ Asiæ conversus Lucullus, quæ a publicanis & fœneratoribus horrendum in modum vexabantur, horum quidem scelera repressit legibus sane (siquidem ea tempora & mores Romanorum cogitemus) moderatissimis: statuit enim, „ ne usuræ majores, quam *centesimæ* †, persolverentur; si quæ sortem „ excessissent usuræ, reciderentur; quartam partem proventuum debitoris cre- „ ditor acciperet; si quis usuras sorti

 adje-

a *Plut.* 1 *d. l. p.* 504. b *App. Mithr. n.* 228.
† 12 $\frac{1}{3}$ *in centum*.

„ adjeciſſet, & ſortem, & uſuras per-
„ deret." Ita intra quatuor annos omnia nomina diſſoluta, omnes poſſeſſiones liberæ dominis ſuis redditæ ſunt. Et ita ære illo alieno, quod per mulctam a Sulla impoſitam erat contractum, provincia liberata eſt. Machares porro Mithridatis filius Lucullo coronam auream honoris cauſſa miſit; atque ab eo *amicus* appellatus eſt [a].

§. 9. Bellum cum Tigrane. A. U. 682.

§. IX. Inde Lucullus contra Tigranem movit duas tantum lectas legiones & quingentos equites ſecum ducens: cum tamen antea *Clodium* uxoris ſuæ fratrem ad eum miſiſſet, qui traditionem Mithridatis flagitaret: ni traderetur, bellum Regi indiceret. Sed ejus legatio fruſtra fuit: niſi quod plurimorum ex ſubditis Tigranis animos ab eo alienavit, tyrannidem domini ſui iniquiſſimo animo ferentes. Tigranes vero alieno ſane tempore bellum contra Romanos incepit: nam ſi hoc ipſi fuiſſet propoſitum integro Mithridati ſe jungere debuerat. Sed Lucullus divina quadam felicitate trajectis Euphrate & *Tigride* fluviis in penitiſſimam Armeniam penetravit. Nec quiſquam Luculli adventum Tigrani indicare audebat: qui enim primus tale quid nunciaverat, crucem habuerat pretium. Tandem primus amicorum ejus *Mithrobarzanes* verum ei dicere auſus, ipſe cum modicis copiis repente collectis obviam ire Lucullo eſt

a *Liv. epit.* 98.

lo est jussus eumque vivum adducere: sed ab eo primo statim congressu superatus & cæsus est. Mox Tigranocertam Lucullus obsedit; dum Tigranes regionem obeundo colligeret exercitum. Eoque ingenti coacto, licet Mithridates prælium dissuaderet, instructa acie ad Romanos processit: & paucitatem eorum conspicatus intempestivo & frigido joco, *Si tanquam legati*, inquit, *veniunt, multi; si tanquam hostes, perpauci* [a]. Et sane, cum ipse CCCM. exercitum haberet, Lucullo vix undecim, vel duodecim millia armatorum aderant: qui tamen tantam multitudinem parvo admodum negotio in fugam conjecerunt, & per centum viginti stadia † persecuti sunt, nihil quicquam de præda rapientes, prius quam victores reversi essent, ut Lucullus jusserat. Tigranes inter primos fuga evasit. Ex exercitu ejus peditum supra CM. cecidisse, equitum pauci effugisse memorantur. Et scriptis traditum fuit a *Strabone Philosopho in libris Historiarum*, (hic idem esse videtur, qui Geographus [b]) ipsos Romanos puduisse victoriæ nullo certamine partæ, & seipsos risisse, quod in abjecta mancipia armis fuissent usi. Mithridates majore magnanimitate erga Tigranem victum usus est, quam qua ipse a Tigrane exceptus fuerat: & mox simul novis copiis conscribendis incubuerunt. A Partho uterque & *A. U. 684.*

M 4 Lu-

a *Plut. Lucull. p. m.* 509. † *hora* 5. *itineris.*
b *Vid. Strab. L. I. n.* 13.

Lucullus & Tigranes auxilia petierunt; qui utrique pollicitus neutri ea misit. Interea Tigranocertam ceperat Lucullus a Græcis mercenariis, vel, ut alii, a peregrinis quibusdam, quorum major pars Cilices erant, intra mœnia receptus [a]. Thesauros ibi regios nactus sibi sumpsit: ita ut nihil mirum sit, unde postea tanto in luxu vivere potuerit, ut inde *Xerxis togati* nomine fuerit notatus [b]. Militibus urbem diripiendam dedit: ubi præter alias res pretiosas, octo millia talentorum † in pecunia signata fuerunt inventa. Militibus singulis præterea octingentas drachmas † de præda dedit. Et summopere a justitiæ & humanitatis laude celebratur Lucullus; quæ plurimos barbarorum ipsi adjunxit [c]. Idem facere conatus fuerat *Gordyenorum* Rex *Zarbienus*: sed, antequam advenisset Lucullus, cum uxore & liberis necatus fuit. Splendidum ei funus apparavit Lucullus: nec immerito, cum ingentem vim pecuniæ, aurique & argenti, frumenti præterea maximam copiam in thesauris ejus invenisset. Quo jure autem hæc acceperit Lucullus, & an hæredes habuerit Zarbienus, quibus ea ablata sint, nescio: hoc certe in eo laudatum fuit, quod ita, ne teruncio quidem ex ærario accepto, bellum belli proventibus aluerit [d]. Sed expeditionem Parthicam omisit

a *Dio fragment. L.* 35. b *Plut. Lucull. p. m.* 518. † *Philipp. acr.* 480000. † *Flor.* 240. c *Plut. p. m.* 512. d *Plut. Ibid.*

sit Lucullus, quod contumacibus militibus uteretur: & in Tigranem exercitum movit, media jam æstate, cum antea propter frigus hostium fines invadere non potuisset: sed a barbarorum equitatu male acceptus est [a]. Videtur tamen, idque dicit Plutarchus [b], aliquoties hostes fudisse cum ad *Artaxata* regiam Tigranis pervenerit. Ibi ei demum cum exercitu Tigranes occurrit, & statim acie victus est, cum etiam Mithridates Ponticus fœdam fugam capessivisset, ne primum quidem Romanorum militum clamorem sustinens. Sed Artaxata capere non potuit Romanus Imperator, quod sub æquinoctio autumnali milites in illis tractibus montosis frigus non ferentes, seditionem excitarent [c]. Ergo itinere in meridiem converso *Nisibin* (*Sibin* mendose apud Plutarchum legitur) *Mesopotamiæ* urbem celebrem expugnavit initio hyemis per totam æstatem frustra tentatam: atque ibi multis thesauris inventis hyemavit [d]. Sed jam fortuna, quæ hactenus mirum in modum cœptis Luculli faverat, eum destituere cœpit. Nam & milites molestam sane militiam invitissimi tolerabant; & Romæ Tribuni plebis, & Prætor *L. Quinctius* in concionibus suis Lucullum proscindebant, quasi imperii pecuniæque cupiditate bellum duceret. Et omnium vehementissime in eum invehebatur [e] Clodius ille uxoris Luculli frater; qui moribus erat turpissimis, & de cujus

a *Dio d. l.* b *Ibid. p.* 513. c *Plut. p.* 514.
d *Dio l. d.* e *Plut. p.* 515. *Dio l. d.*

cujus capitalibus cum Cicerone inimicitiis aliisque probris suo loco dicemus; hic enim, exercitu Luculli per nefandum scelus sollicitato, illinc Romam fugerat [a].

§. 10. *Belli III. Mithr. ulterior narratio.* §. X. Et contumacior fuisset in Imperatorem suum exercitus, nisi eo tempore primum *Fabius*, qui regionibus devictis a Lucullo Præfectus erat, Thracum maxime, qui in exercitu Romano militabant, & servorum, quos in castris habebat, proditione fuisset victus. Et periissent omnes in uno prælio, nisi, postquam Mithridates lapide esset ictus (nam ipse, licet septuagenario major, pugnæ aderat) a pugna cessantes ejus milites Fabio in tutum locum se recipiendi spatium dedissent. Fabio deinde in *Cabiris* obsesso subvenit Triarius; cujus metu recessit Mithridates: quem tamen in *Commagenos* fugientem insecutus Triarius præ-

A. U. 686. lio vicit. Verum anno sequente Mithridates castris Triario oppositis omnibus modis eum, antequam Lucullus adveniret, ad prælium irritare contendit: cumque nihil proficeret, castellum, in quo Romanorum impedimenta servabantur, obsedit. Ergo Triarius a militibus coactus aciem instruxit; (Appianus dicit, illum absente Lucullo depugnare voluisse, sed major fides Dioni, licet paullo juniori, adhibenda videtur) & infeliciter adeo pugnavit, ut omnes Romani occidione occidendi fuerint, nisi unus ex iis, qui eo con-

a *Cic. de Har. resp. c.* 20.

consilio ad hostes transfugerat, grave vulnus Mithridati, cujus colloquium se expetere simulaverat, intulisset. Et hic quidem in ipso facinore cæsus est: sed tamen, barbaris subito casu perturbatis, Romanorum plurimi perniciem evitarunt. Mithridates collecto animo exercitum ad castra Romanorum admovit: eaque jam deserta reperit. Et licet hoc modo exercitus reliquiæ evasissent, tanta tamen strages Romanorum fuit, ut inter cadavera viginti quatuor Tribuni, centum quinquaginta centuriones reperti fuisse dicantur: quem numerum haud temere in alia Romanorum clade desideratum invenias. Interim in Asiam advenerat *Acilius* Consul, quod Lucullus ab inimicis suis in Senatu protracti ultra justum tempus imperii accusaretur: atque ita Senatus imperii diuturnitati modum statuendum esse veteri exemplo putavisset [a]. Huic Lucullus partem militum tradidit: partem, qui jam stipendiis confectis erant, dimisit: ita ut Lucullus aliam expeditionem, quod meditabatur, contra Tigranem suscipere non potuerit. Plurimum autem in tota hac expeditione Lucullo obfuit quod se exosum militibus reddidisset, dum ipse in congressibus esset difficilis, in exigendis operibus militaribus morosus, in pœnis irrogandis inexorabilis: & omnino militum animos aut comitate, aut præmiorum distributione sibi

a *Cic. pro L. Mamil. c. 9.*

sibi conciliare nesciret: cum ipse præter ceteros se communem militibus exhibere debuisset, quod per duas hyemes aut in hostico eos hybernare, aut apud socios sub dio esse fecisset. His discordiis dum Romani laborant, Mithridates prope totum suum regnum recepit: cum nec Acilius, quæ ipsi erepta essent, defenderet: neque Lucullus ei obstaret, quod Acilium prope jam adesse caussaretur. Neque etiam *Marcius* anni prioris Consul Lucullo auxilium tulit, caussam obtendens; quod milites se sequi noluissent. Imo is odio Luculli Clodium rei navali præfecit. Ita ut facile cuivis videre liceat, quantum jam tum a priscis moribus desciverint Romani, cum privatorum & odium & luxus passim occasionibus Rempublicam bene gerendi anteponerentur. Atque ita Luculli ductu finis huic bello imponi non potuit (licet & ipse & Murena de hoc Rege triumphaverint [a]) cum interim etiam aliis turbis Respublica agitaretur: nam illud intelligens Mithridates & proprium suum regnum munivit, & Cappadociam rursus invasit. Ita ut demum tertium bellum cum Mithridate gerendum Cn. Pompejo mandaretur. Verum de eo in enarratione aliarum rerum a Pompejo in Oriente gestarum dicturi sumus: nam nimium jam harum rerum series nos evexit ultra ea tempora quibus bellum civile inter Marium & Sullam est exortum.

CA-

a *Cic. pro L. Manil. c. 4.*

CAPUT TERTIUM.

Bellum civile Marii & Sullæ.

§. I. CUm bellum sociale adeo jam Rempublicam afflixisset, ut nulla gravior clades ei obvenire posse videretur, longe tamen perniciosius fuit bellum civile, quod inter partes Marii & Sullæ gestum fuit. Patebit illud præcipue, si consideremus non tantum quantum sanguinis ejus occasione fusum sit; verum etiam, hoc bellum exemplum fuisse, ad quod postea duo alia bella civilia (nam minora hic omittimus) sunt gesta; quibus tandem Respublica plane deleta est, & in unius hominis potestatem concessit. Caussa belli fuit, præter horrendam morum & totius Reipublicæ corruptionem (cujus rei memorandum est exemplum, quod A. U. 664. *A. Sempronius Asellio* Prætor Urbanus in foro sacrificans interfectus est [a] a fœneratoribus, quod secundum debitores jus dixisset, *ut debita ex veteri lege dissolverentur*) præter eam corruptionem, dico, caussa præcipua fuit duorum hominum impotens animus, nec in secundo gradu consistere, nec socium dominandi ferre sciens. Nam Marius tum optimatibus omnibus, tum speciatim Sullæ iratus erat, (& erat hic ex nobilissima illa *Corneliorum* gente) ipse humili ad-

§. 1. Orig. belli civilis Mariani.

mo-

a *Liv. epit.* 74. *Val. Max. L. IX. c. n.* 4. *App. Civ. L. I. n.* 382.

modum loco oriundus [a]. Et quomodo in optimates animatus fuerit jam diximus, cum de rebus ejus adversus Jugurtham gestis sumus locuti [b]. Sullæ præterea ex propria caussa jam dudum iratus erat Marius; quod, cum Quæstor Marii bello adversus Jugurtham Sulla fuisset, gloriam istius belli confecti magnam partem sibi vindicasset; quoniam ipse a Boccho Rege Jugurtham traditum acceperat; ejusque rei memoriam signis aureis in Capitolio dedicatis conservaverat [c]. Et idem bello Cimbrico legatus Marii re optime gesta invidiam Imperatoris sui accenderat [d]. Citiusque discordia inter hos duos in nervum erupisset, nisi validissima illa sociorum Italicorum rebellio domi pacem, licet simulatam, tam diu conservasset. Verum nondum composito plane bello sociali, Anno Urbis sexcentesimo sexagesimo quinto *P. Sulpicius Rufus* Tribunus plebis, vir disertus, acer; opibus, gratia, amicitiis, vigore ingenii atque animi celeberrimus [e], & qui antea optimis artibus famam sibi quæsiverat [f], quasi pigeret eum virtutum suarum, subito pravus ac præceps Rempublicam turbare cœpit, legesque plures ferre: quæ tamen an omnes perniciosæ fuerint, dubito. Nam, quid æquius ea promulgatio-

a *Vid. Juven. Sat. VIII. v.* 245 b *L. VI.* §. 3. *sq.* c *Plut. Mario p.* 424. & *Sulla p.* 452. *Vid. Vaill. G. Cornel. n.* 82. d *Ibid.* e *Vell. Pat. L. II. c.* 18. f *Ascon. ad Or. I. pro C. Corn. p.* 957. *ed. Grav.*

gratione, *ut exules, quibus caussam dicere non licuisset, revocarentur* [a]? Et ipse Cicero acerrimus optimatium fautor, dubie etiam de hac caussa loqui videtur [b], siquidem *libri ad Herennium* Ciceronem auctorem habeant; de quibus jam olim dubitatum fuit [c]. Eo etiam referenda videtur lex, *ne Senator supra duo millia denariorum aris alieni contraheret*. Hanc tamen maxime infregerat Sulpicius, cum moriens CCCM. denariorum † æris alieni reliquisse dicatur [d]. Perniciosior fuisse videtur lex, *qua* tulit, ut *novi cives & libertini*, qui in quatuor tribus urbanas erant conjecti, *per omnes tribus distribuerentur, & in iis suffragium ferrent* [e]: nam ita veterum civium in suffragiis ferendis auctoritas quammaxime minuebatur. Eoque pretextu libertinis & inquilinis palam jus civitatis venundasse fertur, mensa ad dinumerandam pecuniam in foro posita [f]. Habebat autem, dum hæc moliretur, satellitum tria millia ex juventute equestri, quos *Antisenatum* nominabat. Quæ omnia arbitratu Marii agere, nec immerito, videbatur. Consules, ut gliscenti malo obviam irent, ferias in multos dies indicunt, ne ita comitia de his rebus haberi possent. Sed eas nihil moratus Sulpicius tumultum excitat, quo Pom-

a *Liv. epit.* 77. b *ad Herenn. L. II. c.* 28. c *Vid. Voss. Instit. Orat. L. I. c.* 11. *f* † 90000. *flor.* d *Plut. Sulla p. m.* 456. e *Ascon. l. d. Liv. epit.* 77. *App. Alex. Civ. L. I. n.* 383. f *Plut. d. l.*

Pompeji Consulis filius est interfectus: Quod autem maxime incendium hoc auxit, fuit lex ab eodem Sulpicio lata, *ut C. Mario extra ordinem bellum cum Mithridate & Asia provincia decerneretur*. Nam ita Sullæ spes luculentissimi triumphi, summarum divitiarum, immortalis gloriæ adimebatur: quæ omnia in adversarium suum in senili corpore ambitionem immanem alentem transferebantur.

§. 2. *Marius a Sulla pulsus*.

§. II. Sulla his rebus intellectis statim quidem armis decernere cupiebat; militum tamen antea voluntatem sibi explorandam censuit: quos etiam quæstuosam adversus Mithridatem expeditionem ardentibus votis expetere certus erat. Et non tantum bono animo esse Sullam milites jusserunt: verum etiam Tribunos a Mario missos, qui exercitum ab eo abducerent, lapidibus obruerunt. Marius vicissim in Urbe amicos Sullæ trucidavit; & bona eorum diripuit. Tamen Senatus, quanquam jam sui juris non esset, legatos misit ad Sullam Prætores duos, qui eum procedere vetarent: sed hi spoliati insignibus, sisti non posse seditionem nunciant [a]. Aliis iterum legatis a Senatu missis, qui Senatum ipsi satisfacturum esse pollicerentur, promisit se loco, ubi erat, (erat ad quintum ab Urbe lapidem) castra esse positurum. Sed vix illi discesserant, quin infesto exercitu insecutus Urbem diviso agmine intrat:

a *Plut. Sulla p. m.* 457.

trat: cumque missilibus e tectis arceretur ignem iis injici jubet, ipse primus face ardenti flammam subjiciens: quippe animo plane ira obcœcato, amicis an inimicis damnum inferret, jam ulterius non discernebat. Mariani trepide armati Sullanis occurrunt: & tum primum media Urbe signis collatis dimicatum est. Tandem Mariani, servis frustra per edictum ad libertatem vocatis, Urbe expelluntur. Postridie Sulla cum collega suo Pompejo concionem advocat, eaque, quæ fecerat, coactum se fecisse dicit: revocandum autem jam esse veterem morem, ne quid injussu Senatus ad Populum ferretur a. Comitia etiam non tributa, sed ex commentariis Servii Regis centuriata esse habenda: (nam in tributis comitiis omnem vim penes plebem fuisse jam antea dictum est) & accisa multis aliis modis plebis & Tribunorum ejus potentia, trecentos ex omni optimatum numero in Senatum allegit, abrogatis antea omnibus Sulpicii actis, quæ quidem ferias illas a Consulibus indictas secuta essent. Inde hostibus suis, Mario præcipue Sulpicioque, & duodecim Senatoribus aqua & igni interdici curat, bonis eorum publicatis; & pretio in caput Marii constituto: ingrate sane, cum paullo ante tumultu a Sulpicio concitato a Mario, cujus potestati se permiserat, invito quidem Sulpicio, dimissus fuisset: qua injuria jam statim Sulla &

a *Appian. Civ. L. I. n.* 386.

Populi & Senatus animum a se avertit [a]. Et P. Sulpicius quidem, cum in quadam villa, vel, ut alii [b], in paludibus Laurentinis lateret, indicio servi sui retractus & occisus est [c]. Servus, ut præmium promissum indici haberet, manumissus est; & mox ob scelus proditi domini de saxo dejectus. Marius solus profugit Ostiam; ibique navem conscendit: cum filius ejus patri cognominis in Africam jam profectus esset. [d]. Tempestate autem jactatus Marius Circejos appulit; ubi a bubulcis quibusdam est monitus, ut se quam celerrime inde proriperet, modo enim conspectos illic fuisse equites, qui eum persequerentur. Ergo in profundam sylvam se conjecit; ibique ærumnosum in modum pernoctavit: ita ut merito *acerbissimam* ejus fugam vocet Cic. *de Orat. III.* 2. Postero die, cum fame premeretur, e latebris prorepens secundum litus perrexit Minturnas: cumque inde vix horæ itinere abesset, conspecta ala equitum simul duas naves onerarias juxta litus navigantes Marius conspicit: in quarum alteram vix duorum servorum ope subnixus evasit. Nam mox aderant equites, qui Marium repetebant: quod quidem a nautis negatum est; sed illi tamen paullo post Marium monent, ut corporis curandi caussa in terram exiret: quod cum ille fecisset, nihil tale cogitantem in litore destituunt. Hinc

a *Plut. Sulla p.* 457. *f.* b *Vell. Paterc. L. II. c.* 19.
c *Liv. epit.* 77. d *Plut. Mario c.* 426.

Hinc per paludes profundas in tuguriolum senis eas incolentis irrepsit [a]; a quo quidem in loco quodam paludis depressiore occultatus est: sed adventantibus mox quibusdam a Terracina equitibus ab eodem sene metu perculso proditus est. A Minturnensibus Marius in custodiam mulieris privatæ est traditus; dum, quid sibi faciendum esset, deliberant. Quod tandem eo rediit, ut interficiendum sibi esse Marium censerent [b]. Verum missus ad eum occidendum eques gente Gallus vel Cimber adeo & voce & vultu Marii; &, ut videtur, recordatione cladis genti suæ illatæ turbatus est [c], ut se abjecto ense foras proriperet, *non posse se occidere Marium*, clamitans [d]. Hic stupor omnes, & miseratio viri maximi, Italiæ quondam conservatoris, cepit; ita ut eum incolumem ad mare deduxerint, & viatico atque veste instructum imposuerint in navem publicam. At ille, assecutus in *Ænaria* insula privignum *Granium*, amicosque alios, cursum in Africam direxit; & prope Carthaginem appulit [e]. Obtinebat Africam eo tempore Prætor *C. Sextilius*, qui confestim provincia sua abfistere Marium jussit. Sed paullo post demum Marius filius hic ad patrem accessit; qui apud Numidiæ Regem *Hiempsalem* fuerat specie honoris detentus: sed evaserat

 mu-

a *Juven. X. v.* 276. b *Plut. Mario p.* 428. c *Vell. Paterc. L. II c.* 19. d *Liv. epit.* 77. *Val. Max. L. II. c. X. n.* 6. *Appian. Alex. Civ. L. I. n.* 376. e *Lucan. L. II. v.* 88. *sq.*

mulierculæ cujusdam auxilio ejus amore captæ, quæ ex regiis pellicibus erat, vix equites ad eos persequendum a Rege missos elapsus in insulam *Cercinam* non procul a continente dissitam [a]. Interea Sulla hactenus vindicta, quam sumpserat, contentus porro a vi abstinuit [b], tutus præsidio exercitus, quem ex Senatusconsulto ad bellum Mithridaticum acceperat. Ne autem collega Sullæ Q. Pompejus interea periclitaretur, Italia ei cum exercitu, quem habebat Cn. Pompejus Proconsul (Magni pater) a Populo decreta est. Tulit id ægerrime Cneus; tanquam privatus tamen Quinto cessit. Sed hic paullo post a militibus occisus est, indigne quidem ferente, aut indignationem simulante Cn. Pompejo [c]; sed imperium pristinum statim resumente. Sulla vero, qui se non satis tuto in Urbe versari posse credebat, in Asiam ad exercitum profectus est: nam reipsa senserat, Populi animos offensos esse, cum candidato sororis Sullæ filio *Nonio*, licet avunculi commendatione subnixo, magistratum negasset [e]. Antequam vero proficisceretur, Consulem creat *L. Cornelium Cinnam*, qui, licet Sullæ gentilis, adversarum tamen partium erat, sed jurejurando prius & devotionibus in suas partes adactum. At vix profectus erat Sulla, quin unum ex Tribunis plebis accusatorem ei subornaverit Cin-

a *Plut. Mario p.* 429. b *Appian. Civ. L. I. n.* 388. c *Vid. Vell. Paterc. L. II. c.* 20. d *Plut. Sulla p.* 458. e *Plut. Sulla p.* 458.

Cinna: qui mox etiam novis civibus pollicitus est, *se eos in omnibus tribubus distributurum* a; fuitque suspicio, eum trecentis talentis † acceptis corruptum fuisse b. Opposuit se ei alter Consul *Cn. Octavius*; & Cinnam frustra servos ad pileum vocantem Urbe excedere coegit c. Huic ex auctoritate Senatus Consulatus abrogatus est; eique suffectus est *L. Cornelius Merula Flamen Dialis*, sive *Sacerdos Jovis*, venerandum apud Romanos nomen. Inde dum Cinna totus est in sollicitandis Campanis, Consules Urbem muniunt: & summa industria bellum parant. Cn. etiam Pompejum Proconsulem exercitum adversus socialis belli reliquias ad mare superum habentem propere ad auxilium patriæ revocant. Nec defuit sibi Cinna: sed spe largitionis exercitum, qui ad Nolam erat, corruptum in partes suas traduxit: & Consulatus insignibus resumptis, ipsoque Mario cum aliis exsulibus revocato ex sociis, vel novis civibus triginta legionum numerum complevit.

§. III. Circa idem tempus Marius in portum Hetruriæ *Telamonem* invectus c paucis diebus idoneum exercitum contrahit; plurimis ad nomen celeberrimi Imperatoris confluentibus. Verum licet Cinna, cui se cupide junxerat Marius, quod eum Sullæ suspectum sciret, eum Proconsulem appellasset missis ejus magistratus insignibus; tamen sordidatus & squalidus,

§. 3. *Marii reditus*.

N 3 dus,

a *Vellej. loc. prox. cit.* † 180000. *Philipp.* b *App. Alex. Civ. l. n.* 389. c *Plut. Mario p. m.* 429.

dus, eodemque habitu, quo ab Urbe profugerat, incessit, horrendam iram animo volvens: & nihil nisi cædem ac sanguinem spirans. Tres inde simul exercitus Romam admoverunt, quibus, præter Marium, *Carbo*, Cinna & *Sertorius* præerant; & occupata Ostia, aliisque locis vicinis Urbem commeatibus intercludere cœperunt. Octavius interea in Urbe sincere quidem, sed imperite Rempublicam administrabat: cujus rei exemplum dicam; quod, cum moneretur, ut servos manumitteret, *se ea civitate servos donaturum, qua leges defendens Marium arcebat*, negaverit. Verum Metellum, qui reliquias socialis belli contra Samnites administrabat, revocarunt Consules: at dum ille cunctatur Samnitium postulata admittere, Marius quicquid petebant pollicendo eos in suas partes pertraxit. Et eodem fere tempore in Urbem admissus fuit *Ap. Claudio* tribuno militum, cui Janiculi custodia mandata erat, eum recipiente. Sed tum quidem & Marius & Cinna, qui etiam irruperat, repulsi sunt. Verum cum quotidie & servitiorum pars magna, & imæ plebis famem metuens ad Marium transiret, Senatus iterum legatos de pace ad Cinnam misit [a]: & mox etiam alios, qui cum eo, ut cum Consule agerent, illud tantum petentes, *ut jurejurando caveret, se a cædibus temperaturum esse*. Cinna jurare quidem recusavit;

a *Appian. Civ. L. I. n. 392.*

vit; ceterum satis benigne legatis respondit [a]. At Marius, qui tacitus Cinnæ adstabat, vultus tristitia satis animi sævitiam declarabat; urbemque intrare sibi licitum non esse dicebat, nisi lege ei exilium abrogatum esset. Verum egregius legum observator, statim ac tres vel quatuor tribus suffragium tulissent, Urbem intravit: ac mox per dilectos servos, quos circa se habebat (*Bardiacos* [b] vocabant, vel *Bardiæos*, nescio an a Populis quibusdam Illyrici, qui aliis *Vardæi* dicuntur [c]) obvium quemvis interfecit. Et idonea caussa aliquem interficiendi istis sævitiæ ministris, erat, si salutatus Marius non resalutasset: quemadmodum ita *Q. Ancharius* vir Prætorius sub ejus oculis interfectus est. Et nihil illa victoria fuisset crudelius, nisi mox Sullana eam esset consecuta [d]. Igitur cum aliis cæsus est Octavius, vir lenissimi animi: & ejus primum Consulis caput pro rostris est expositum [e]. Et Cinnæ quidem sævitia multo jam sanguine effuso hebescebat: sed Mario quotidie sitis sanguinis augebatur. Itaque nullo prorsus, neque Deorum, neque hominum respectu satellites ejus passim sæviebant: occisorumque capita pro rostris spectaculo exponebantur; quod primum in Octavii capite, ut dixi, factum fuit: &, in M. Antonii oratorum ejus ætatis

a *Plut. l. prox. d.* b *Plut. Ibid. p.* 431. c *Cic. Fam. V. 9. Plin. H. N. III. c.* 22. d *Vellej. L. II. c.* 22. *Lucan. L. II. v.* 98. *seqq.* e *App. Al. n.* 393.

disertissimi, (Vide Cicer. *de Cl. Or. c.* 36: *sqq.*) quique A. U. 654. Consul, anno vero 656. Censor fuerat, factum esse, indignatur Cicero [a]: parum cogitans, eandem se sortem manere: & quidem cum a *M. Antonio* hujus nepote proscriptus esset. Merula a Cinna abdicare coactus incisis venis ipsa Deorum altaria (Flaminem Dialem fuisse diximus) cruore suo perfudit [b]. Post quem flaminium illud vacavit ad annum Urbis 743. [c] nam Julius Cæsar, quem Flaminem Dialem destinatum dicit Suetonius [d], antequam inauguraretur a Sulla videtur esse dejectus [e]: vel, Sulla ei clam adversante, plane non obtinuit, ut Plutarchus tradit [f]. Nec vacat recensere alios, (*C. & L. Cæsares*, *Crassos* patrem & filium, *Bæbium* & *Numitorium* per forum uncis carnificum tractos [g]) nisi quod Q. Catulum, cui confecti belli Cimbrici gloria cum Mario communis erat, (sed ex cujus gloriæ æmulatione odium maxime Marii meruerat [h]) silentio præterire non possum. Nam etiam hunc, licet amici deprecarentur, neque incolumem fortunam, sed exilium & fugam [i]; mori jussit. Inclusit se Catulus cubiculo recenti calce illito; ibique exitiali hausto spiritu exspiravit. Florus [k] ὁ τερατολόγος, eum

a *de Orat. L. III. c.* 3. b *Flor. L. III. c.* 11. c *Vid. Dion. L.* 54. *f.* d *Jul. init.* e *Vid. Cl. Burmann. ad Vellej. L. II. c.* 43. f *Jul. Cæs. p. m.* 707. g *Flor. L. III. c.* 21. h *Vid. Supr. L. VII. c.* 7. §. 4. *Cic. Tusc. Quæst. L. V. c.* 19. i *Id. de Orat. L. III. c.* 3. k *L. III. c.* 21.

eum ignis haustu se ludibrio inimicorum exemisse dicit. Plurimæ quoque cædes & rapinæ committebantur ab istis Bardiæis militibus an servis; qui & obvios passim sternebant; & in domos irrumpendo prædas inde egerebant a: donec ipse Cinna & Sertorius eos per quietem Gallico milite cinctos ad unum omnes confodere fecerunt. Nec cessatum est a cædibus ante quam Sulla, confecto bello Mithridatico, cum legionibus adesse nunciaretur. Ita ut merito Plutarchus, de Mario, ut de flagello Dei in Romanos, loquatur b.

§. IV. Ergo septimum consulatum iniit sine comitiis ullis Marius cum Cinna secundum Consule; & ipsis statim Kalendis Januariis *Licinium* quendam Senatorem de saxo dejecit c. Vellejus Paterculus d *Sex. Lucilium* vocat, & Tribunum plebis anni præcedentis: non enim puto, ut multi, de diversis personis agi. Sed hinc Sullam adesse cum victore exercitu, seque ipsi cum collecticia & seditiosa manu imparem esse cogitans curarum oneri succubuit. Vigiliisque evitandis ad intempestivam temulentiam se convertit. De morte tamen ejus auctores variant. *Posidonius* Philosophus Marii familiaris, eum metu futuri & pondere præsentis in *lateris dolorem*, *pleuritin* vocant, incidisse refert. Alii sponte & inedia vitam finivisse narrant. Quidam plane ad insaniam præ ambi-

§. 4. Marii septimus consulatus & finis. A.U. 667.

a *Appian. Civ. L. I. n. 395.* b *Plut. de sera num. vind. p. m. 553.* c *Liv. n. 80.* d *L. II. c. 24.*

ambitione redactum volunt. Quicquid sit, certum est, fortunæ inclinationem, aut ejus inclinandæ metum ipsi exitio fuisse. Nec etiam de die mortis ejus certum est; nisi quod primo septimi consulatus mense mortuum constet. Suffectus est ei *L. Valerius Flaccus*, alius ab illo *Flacco*, qui A. U. 656. cum M. Antonio Censor fuerat: & qui hoc anno 667. Princeps Senatus lectus est. Hic legem tulit turpissimam, ut dicit Vellejus [a], qua jussit, ut debitoribus suis creditores quadrantem solverent, sive quartam partem pro sorte tota [b]. Alia etiam lex nummaria eodem anno lata est a Prætore *Mario Gratidiano* [c]: (Marii senioris fratris adoptione filius erat [d]) sed, quid ea sancitum fuerit, vix patet; nisi quod ex collatione locorum ex Cicerone & Plinio [e] citatorum colligi videatur, aliquid tum de pondere, tum de puritate metalli constitutum fuisse: cum Cicero dicat, *nummum illis temporibus ita jactatum fuisse, ut nemo posset scire, quid haberet*. Verba, quæ nuper regno vicino quadrare potuissent.

§. 5. Cinnæ dominatio.

§. V. Ut vero solus in Urbe & Italia dominaretur Cinna, Flaccum collegam in Asiam cum duabus legionibus, ut Sullæ succederet, misit; quemadmodum *capite præc.* §. 5. vidimus [f]: ubi etiam diximus,

a *L. II. c.* 23. b *Vid. omn. Gronov. de pec. vet. L. IV. c.* 5. c *Cic. de Offic. II.* 20. d *Vid. Cl. Perizon. anim. hist. c.* 3. *p.* 98. e *Hist. Nat. L. XXXIII. c.* 9. f *Vid. & Vell. L. II. c.* 24.

ximus, a Quæstore suo Fimbria fuisse interfectum. Tunc Cinna collegam sibi in consulatum, & quidem in biennium adscivit *Cn. Papirium Carbonem* [a], hominem fœdum & crudelem. Hi duo, ingentem statim belli apparatum fecerunt; & summa quidem, ut in rebus trepidis, celeritate: & cum in clarissimos quosque flagitiose sævirent, major Senatus & nobilitatis pars in Græciam ad Sullam confugit: ita ut in ejus castris species quædam Senatus haberetur. Accesserat etiam, ut dictum est, Metella Sullæ uxor cum liberis suppliciter orans, ut patriæ laboranti subveniret. Et sane hoc toto fere tempore, quo Cinna & Carbo Rempublicam oppresserunt, nihil magni momenti, nec publice, nec privatim gestum est; nisi injurias & oppressiones pro rebus gestis numerare velimus. Delectibus tamen habitis totam Italiam ad bellum concitarunt: sed nihilominus per *L. Valerium Flaccum* Senatus Principem & alios, qui concordiæ studebant, effectum est, ut legati ad Sullam de pace mitterentur [b]. Et Cinna etiam a delectibus cessare jussus, pollicitus quidem est, *se in potestate Senatus futurum* [c]: sed interim peragrata cum collega Italia conscribunt copias; easque in Liburniam, tanquam ibi Sullæ occursuri, trajiciunt. Et, quanquam etiam Sulla legatis de concordia sarcienda a Senatu missis respondisset, „ se Sena-
„ tui

a *Liv. epit.* 83. b *Liv. Ibid.* c *Appian. Civ. L. I. n.* 397.

„ tui dicto audientem fore, si cives à „ Cinna pulsi restituerentur “; eaque conditio Senatui justa videretur, tamen per Carbonem factionemque ejus, cui bellum magis conducere videbatur, ne conveniret, effectum est. Jam autem Carbo solus Consulatum gerebat, cum Cinna ab exercitu suo, quem invitum cogebat naves conscendere & adversus Sullam proficisci, interemptus esset: quod quidam Pompeji culpa factum dicunt, qui, sibi ex crimine quodam & calumnia metuens, se cito castris subduxerat: unde rumor pervasit, interfectum a Cinna adolescentem esse; & inde Cinna a quodam manipuli ductore est occisus [a]. Habuerat quidem Tribunorum plebis comminationibus territus comitia Consularia Carbo: sed semel & iterum augures obnunciando ea in alium diem rejecerant [b]. Miserat interea aliam adhuc (ut videtur saltem; nam possent hæc etiam ad illud Sullæ responsum, de quo diximus, referri) legationem Sulla, qua se quidem facile passurum esse nunciabat, si Respublica salutem inimicis suis concedere vellet: ceterum, se nunquam amicum fore iis, qui talia perpetrassent facinora: ex quo responso satis patebat, eum de tyrannide occupanda consilia agitare; cum etiam sibi omnino omnia, & dignitatem pristinam, & opes, & sacerdotium, & si quem alium honorem habuisset, illibata resti-

a Plut. Pomp. p. m. 621. b Appian. Civ. L. I. p. 398.

restitui postularet. Sed hæc legatio, cum Brundusii de morte Cinnæ & insecutis turbis audivisset, statim ad Sullam reversa est. Et merito: nam, & Senatusconsultum erat factum, ut omnes ubique exercitus dimitterentur, ut ita justior adversus Sullam caussa esset, quem id recusaturum esse, erat certissimum: &, ut majoribus auxiliis, & plurium favore Carbo sublevaretur, videtur effecisse, ut libertini in quinque & triginta tribus distribuerentur [a], cum hactenus ex lege Sempronia in tribu Esquilina omnes, qui servitutem serviissent, conjicerentur. Ab omnibus etiam oppidis Italiæ coloniisque obsides exigere voluit [b], ut fidem eorum contra Sullam obligaret; sed consensu Senatus prohibitus est. Et in Africa etiam prævalebant factio Carbonis & partes Marianæ; cum *Q. Metellus Pius*, qui partes optimatum secutus erat, ibi bellum moliens a *C. Fabio Hadriano*, qui Quæstor pro Prætore Africam obtinebat, pulsus esset. Is autem Fabius haud diu postea, cum provinciam crudeliter admodum & avare administraret, Uticæ in prætorio suo vivus exustus est: nec quæstio ulla Romæ de ea re, nec in provincia est habita [c].

§. VI. At Sulla rebus in Græcia & Asia compositis, & vectigali iis regionibus, quod æqualiter penderetur, descripto [d], in Ita- *§. 6. Adventus Sullæ in Italiam.*

a *Liv. L. XLV. c.* 15. b *Liv. epit.* 84. c *Cic. in Verr. L. I. c.* 27. *L. V. c.* 36. *Liv. epit.* 86. *Val. Max. L. IX. c.* 10. *n.* 2. d *Cic. pro Flacco c.* 15. & *ad Quint. fr. L. I. ep.* 1.

A. U. 670. Italiam trajecit cum exercitu sexaginta circiter millium A. U. 670. ubi primus Metellus Pius, ille qui Africa pulsus erat, cum modicis copiis ad eum accessit: & paullo post Cn. Pompejus [a] trium & viginti annorum adolescens, qui postea *Magnus* dictus est. Hic privatus difficili illo tempore exercitum trium legionum conscripserat [b]: quibus præfuit, & rem optime ductu suo gessit [c], non latibula quærens; sed lentis itineribus hostes premens, licet a tribus ducibus, totidemque exercitibus urgeretur: ut merito magni honores adolescenti haberentur [d]. Et soli huic adventanti de sella assurgere, & caput aperire Sulla solebat [e]: veste nempe a capite reducta; nam laciniam togæ contra ventum, aut æstum sæpe in caput rejiciebant Romani [f]. Jam porro omnis nobilitas ad Sullam veniebat; ita ut deserta prope Urbe in castra iretur [g]. Qui autem in Urbe manserant & plebs & proceres, cum & sævum Sullæ ingenium nossent, & atrocium in illum injuriarum sibi essent conscii [h], cum Consulibus omnia simul summa & alacritate & industria, ut in tanto periculo par erat, contra Sullam parabant: nec fefellit eos opinio de crudelitate Sullæ concepta, cum, præter maximam multitudinem in præliis cæsorum, a reli-

a *Plut. Pomp. p. m.* 621. b *Liv. epit.* 85. c *Cic. pro lege Manil. c.* 10. d *Cic. Phil. V. c.* 16. e *Plut. Pomp. p. m.* 622. & *præc. polit. p.* 806. *Sall. fragm. L. V. Hist.* f *Vid. Lips. de amphith. c.* 20. g *Liv. epit.* 85. h *App. Al. Civ. L. I. n.* 399.

a reliquis etiam nullam injuriam victor abstinuerit. Videtur nihilominus, præter eam legationem, quam jam diximus, alios adhuc legatos misisse Sulla ad *C. Junium Norbanum*, qui cum *L. Cornelio Scipione Asiatico* eo anno Consul erat, ut de pace agerent. Sed, eos a Norbano violatos fuisse narravit Livius; ut ex ejus *epitome* 85. liquet. Cum eodem Norbano primum omnium signa contulerunt Sulla [a] & Metellus Proconsules; & victus Norbanus mœnibus se Capuæ inclusit [b]. Inde Sullam & Scipionem inter Cales & Teanum de auctoritate Senatus, de suffragiis Populi, & de jure civitatis leges inter se & conditiones contulisse certum est [c]: sed cum res convenire non posset, & Sulla castra Scipionis oppugnaturus esset, sollicitatus per emissos a Sulla milites exercitus Consulis universus signa ad Sullam transtulit [d]. Scipio inops consilii solus cum filio in tabernaculo deprehensus est; quos Sulla incolumes dimisit [e]. Et similibus artibus Norbani exercitum, sed *frustra*, tentavit. *Imo* Consulum copiæ quotidie augebantur; cum ab ultima Italia, & Gallia etiam Cispadana eo confluerent milites. Eodem hoc tempore Capitolium, incertum cujus culpa incensum, conflagravit [f].

§. VII. Anno Urbis sexcentesimo septuagesimo §. 7. *Marii*

a *Id. n.* 401. b *Plut. Sull. p.* 469. c *Cic. Phil. XII. c.* 11. d *Liv. d. epit.* 85. e *Appian. n.* 402. *Vell. Pat. L. II. c.* 25. f *App. Civ. L. I. n.* 402. *August. de civ. D. II.* 24.

junioris consulatus. A. U. 671. gesimo primo Consules per vim facti sunt C. *Marius* Marii sextum Consulis filius & C. Papirius Carbo III. Hic Marius annos circiter viginti quinque, aut viginti sex habuisse videtur [a]: & ab Appiano per errorem cum *C.* vel *M. Mario Gratidiano*, qui hoc anno iterum Prætor fuit, confunditur: de qua re vide erudite disserentem magnum Magistrum meum Jacobum Perizonium, loco jam antea ad marginem adscripto [b]. Livius quidem, hunc Marium ante annum vigesimum ætatis Consulem factum dicit: sed vel ipse, vel qui periochas libris ejus addidit, aut falsus fuisse, aut corruptus esse videtur; cum etiam Auctor *de viris illustribus* annos ipsi vigintiquinque tribuat. Eo anno, primo vere, ad *Æsin* fluvium, qui Umbriam a Piceno separat, acerrime conflixerunt Metellus & *Carinas* Carbonis legatus: Metellumque, qui succubuerat, assecutus Carbo obsidebat, cum cognovit collegam Marium magno prælio ad *Sacriportum* fuisse victum [c]. Locus hic fuit Latii *circa Signiam*, ut dicit Plutarchus [d]; ubi magnis quidem animis concursum est: verum, cum in ipsa pugna quinque cohortes & duæ turmæ signis abjectis ad Sullam transiissent, plane victi Mariani fugam Præneste arripiunt. Prænestini vero primos quidem intromiserunt; at veriti, ne victores simul cum victis irrumperent, por-

a *Vid. Voss. ad Vellej. L. II. c.* 26. b *animadv. Hist. c.* 3. *p* 98. *sqq.* c *Vell. Paterc. L. II. c.* 26. d *Sulla p. m.* 469.

portas clauserunt, Mariumque demisso fune subduxerunt in mœnia. Igitur eorum, qui exclusi erant, magna cædes est facta, præcipue Samnitium: quibus, ut perpetuis Romani nominis hostibus Sulla parci vetuit. Urbem Præneste Sullæ jussu obsedit *Q. Lucretius Ofella*; qui ex Mariana factione anno præcedente Prætor ad Sullam transfugerat [a]. Nam hoc verius videtur, quam, quod dicit Appianus [b], eum tum adhuc Equitem Romanum fuisse; & Sullæ jussu postea occisum, quod ante Quæsturam & Præturam Consulatum contra leges peteret. Marius autem rebus desperatis, ne inimicos sibi superstites relinqueret, ad *Damasippum* Prætorem Urbanum (*L. Junius Brutus Damasippus* dicebatur, ita ut male *Schegkius ad Vellejum Paterculum L. II. c.* 26. Appianum culpet, quod *Brutum* hic Prætorem recenseat) mittit, jubens, ut convocato Senatu inimicorum præcipuos interficeret. Et diligenter Consulis mandato paruit Damasippus: interfecitque *L. Domitium*, & *Q. Scævolam* Pontificem Maximum, qui, *temperantiæ prudentiæque specimen*, ante simulacrum Vestæ trucidatus est [c]. *Divini humaniquæ juris auctorem celeberrimum* eum vocat Vellejus [d]. Periit quoque *P. Antistius*, vir Ædilicius, socer Cn. Pompejii [e], *C. Carbo* Præ-

a *Vell. Pat. Ibid. c.* 27. b *Civ. L. I. n.* 413. c *Cic. de N. D. L. III. c.* 32. & *pro S. Rosc. Am. c.* 12. *Liv. ep.* 86. d *L. II. c.* 26. e *Plut. Pomp. p. m.* 620. *sq. Cic. de cl. or. c.* 90.

torius frater patruelis Cn. Carbonis tertium Consulis [a]: & , ut videtur , alii . Interea Sulla cum exercitu Urbem Romam ingressus est [b]: & continuo inimicorum suorum bona hastæ subjecit, *se inimicorum suorum improbitate coactum id facere*, conquestus. Sed mox rebus, ut tempus sinebat, ordinatis ad profligandas belli reliquias Clusium contendit: dum Duces sui hinc inde varias clades inimicis suis inferrent. Et ipse apud Clusium dubio eventu cum Carbone per integrum diem pugnavit: & paullo post ex subsidiis, quæ Carinati Carbo mittebat, duo ferme millia cæcidit [c]. Et Pompejus octo legiones (nimius quidem hic numerus videtur) ad Marium obsidione Prænestina eximendum a Carbone, duce quodam *Marcio*, missas multis cæsis dispersit. Ipse etiam Sulla auxilia sociorum ad Marium liberandum tendentia transitu angustiarum , per quas solas aditus patebat, prohibuit: neque postea etiam Damasippus a carbone missus penetrare per eas potuit: & Lucretius præterea eruptionem tentans intra Prænestina mœnia conclusus est. Per eosdem dies Metellus Carbonem & Norbanum acie superavit: & Lucanorum legio sub *Albinovano* militans audita Metelli victoria ad eum transiit , invito quidem suo ductore. Sed hic tamen paullo post impunitatem a Sulla pactus , si memorabile aliquod facinus edidisset, legatos

a *Cl. Perizon. anim. hist. c. 3. p. 96.* b *App. Al. Civ. L. I. n. 404.* c *Appian. d. l. n. 405.*

ctos Norbani, aliosque duces Carbonianos ad convivium vocatos (Norbanus, licet invitatus, non venerat) *C. Apustium* & *Flavium Fimbriam* trucidavit. Norbanus nemini porro fidens in Rhodum aufugit; ibique paullo post, Rhodiis, *an Sullæ exposcenti eum traderent*, deliberantibus, in medio se foro confixit. Præterea tota Gallia Cisalpina ad Metellum defecit: & Lucullus contra alium Narbonianum exercitum prospere ad Placentiam pugnavit. Igitur Carbo de ulteriore successu desperans, quanquam magnæ adhuc partium vires erant, ignavo animo Consul cum amicis in Africam perfugit. [a] Exercitus ejus reliquiæ (nam a Pompejo etiam ingenti clade erat imminutus) in suam quisque patriam diffugerunt. Cum vero Duces Mariani & Samnites, (nam metu judiciorum Itali ad bellum excitabantur [b]) *Lamponius* præcipue atque *Pontius Telesinus*, se Marium obsidione liberare non posse, vidissent, ad ipsam Urbem arma convertunt; cum Telesinus, *eruendam delendamque Urbem*, vociferaretur; adjiciens, *nunquam defuturos raptores Italicæ libertatis lupos; nisi sylva, in quam refugere solerent, esset excisa* [c]. Ibi anceps sane de summa rerum ad ipsam portam Collinam certamen factum est. Et inclinato demum ad vesperam die dextrum Sullæ cornu vicit: fusum sinistrum ad portas refugit; sed a senioribus, qui custodiam Ur-

a *Appian* d. l. n. 407. b *Cic. offic.* L. II. c. 21. c *Vellej.* L. II. c. 27.

bis curabant, dimissa cataracta multi oppressi sunt. Reliqui necessitate coacti prælium instaurant: & post primam denique noctis horam aciem hostium in fugam vertunt, magna eorum multitudine cæsa: inter quos etiam ipse Telesinus cecidit. Utrinque ad quinquaginta millia desiderata esse dicuntur. Captivorum supra octo millia fuerunt: quos Sulla, quia maxima pars Samnitium erat, sagittis confixit. Telesini, Marcii, Carinatis capita abscissa obsessis Sulla jussit ostendi. Tum omni defensionis ulterioris spe abjecta Marius per cuniculum erumpere tentavit; sed frustra; licet de mortis ejus genere non consentiant auctores [a]. Sunt, qui sua manu; sunt, qui concurrentem ictibus cum minore fratre Telesino una obsesso & erumpente occubuisse prodiderunt. In cujus caput ad se relatum turpiter cavillatus esse Sulla dicitur: idque eo fuit turpius, quod tanti eum virum fecerit, ut eo occiso demum *Felicis* nomen sibi sumere ausus fuerit: & felicitatem hujus diei perpetua ludorum Circensium memoria honoraverit. Romanis ibi inventis veniam dedit: aliorum, mulieres quidem & pueros dimisit incolumes; sed viros interfecit; oppidumque illo seculo opulentissimum diripuit. Norbæ urbis incolæ, cum *Æmilius Lepidus* eo per proditionem intromissus esset, vario mortis genere se ipsos perdiderunt, igne tectis subdito. Atque ita

a *Vell. Ibid.*

ita in Italia quidem bellum confectum est.

§. VIII. Pompejus inde a Senatu, vel a Sulla potius missus est, qui bellum in Africa & Sicilia contra Carbonianos prosequeretur [a]: cum prius inductus esset [b]; ut dimissa uxore *Antistia* privignam Sullæ *Æmiliam*, licet ex alio marito *M. Glabrione* jam uterum gestaret, uxorem duceret. Atque ita Antistia, quæ Sullæ caussa patrem amiserat, & matrem (nam hæc audita cæde mariti necem sibi consciverat) ignominiose & misere mariti ædibus expellitur. Sed ea paullo post ex partu decessit. Statim ac in Siciliam pervenisset Pompejus, *Perpenna*, Marianarum partium Dux, ipsi insula cessit. Et impotenter in ea insula potestate usus est Pompejus, cum & alios ne in conspectum quidem admissos tolli mandaverit: & Carbonem vinctum coram tribunali suo adduci passus, non, nisi acerba oratione increpitum, occidi jusserit. Quamquam alii dicunt, eum necesse habuisse in hostes Sullæ, apertos præcipue & claros animadvertere: in ceteris, quotquot licuerit, latentibus connivisse; imo quorundam fugam adjutasse. Inde literis a Pompejo acceptis in Africam trajicere jubetur [c]; ubi *Domitius* exul tyrannidem exercere dicebatur. Ibi statim septem millia virorum, qui ab hostibus defecerant, ad eum transeunt. Cum autem acies in-

§. 8. *Gesta in Sicilia & Africa.*

 festas

a *Liv. epit.* 89. *Appian. d. l.* 409. b *Plut. Pomp.* p. 623. c *Plut. l. d. p.* 624.

festas uterque Imperator statuisset, largus cum vento imber exortus est: ita ut eo die prælium non exspectans Domitius receptui canere juberet. Suam id occasionem ratus Pompejus raptim hostes invasit; iisque magna strage fusis *Imperator* consalutatur. Pompejus vero, *eum honorem se accipere, donec starent hostium castra*, negavit: atque ita adversæ parti victoriam extorquet. Cecidit in prælio ipse Domitius. Urbes, quas ille tenuerat, partim vi, partim deditione in potestatem concedunt. Rex *Hiarbas* Domitii fœderatus captus est; ejusque regnum *Hiempsali* traditur. Et porro omnis provincia Africa intra quadraginta dies per Pompejum ordinata est: ita ut jam nimiis successibus suspicacem Sullæ animum læsisse videatur. Ergo jussus est exercitum dimittere extra unam legionem, cum qua Uticæ successorem præstolaretur. Sed aperte ad illud mandatum exercitus fremuit; & vix Pompeji enixissimis precibus a defectione prohiberi potuit: qui inde statim ad Sullam profectus est. Huic autem jam allatus fuerat nuncius, defecisse Pompejum: veruntamen, cum omnes eum benignissime recipere videret Sulla, etiam ipse obviam progressus *Magni* cognomine Pompejum salutavit: idque etiam posteris Pompeji adhæsit [a]. Et passus est, quanquam fere invitus, ut adhuc Eques, necdum Senator Romanus triumpharet.

§. IX.

a *Vid. Suet. Cajo c. 35. & Claud. c. 27.*

§. 9. Acta Sullæ post victoriam.

§. IX. Victoria jam pulcherrima potitus Sulla crudelitate eam, qua major in nullo unquam homine fuit, inquinavit. Urbem & Italiam cædibus implevit. Octo millia dedititiorum in villa publica in campo Martio trucidavit [a]. Novem millia dicit Aur. Victor, ſeptem *Seneca* [b] & *Auguſtinus* [c], ſex Plutarchus. Modeſtior eſt Dionyſius ab Halicarnaſſo [d], qui quatuor tantum millia ponit; & eum, quod mirum eſt, hic ſequitur Florus. At omnem fidem ſuperat Valerius Maximus [e] quatuor legiones ita trucidatas fuiſſe aſſerens. Accidit autem, ut eodem tempore Senatum in æde Bellonæ, quæ in Campo erat, Sulla haberet. Cumque ad vocem tantæ multitudinis, quæ loco anguſto jugulabatur, attoniti ſediſſent Patres, Sulla, *Hoc agamus*, inquit, *P. C. ſeditioſi pauculi meo juſſu occiduntur* [f]. Proſcripſit porro Senatores quadraginta, Equites Romanos mille ſexcentos [g]. Florus duo millia electos dicit [h] ex ipſo equeſtris ordinis flore ac Senatus, qui mori juberentur. Sed exempla ſævitiæ in ſingulos homines patrata ut hic memoremus neceſſarium eſſe non puto: hoc dixiſſe ſufficiat, cædibus innumeris Urbem fuiſſe repletam, cum etiam ex privatis ſimultatibus plurimi connivente Sulla, aut concedente occiderentur [i].

a *Liv. epit.* 88. *Flor. III.* 21. b *de Clem. I.* 12.
c *de civ. Dei L. III. c.* 28. d *L. V. c.* 77. e *L. IX. c.* 2. *n.* 1. f *Senec. d. l. Plut. Sulla p. m.* 471.
g *Appian. L.* 1. *n.* 409. h *L. III. c.* 21. i *Plut. Sulla p. m.* 472.

Profcripferat enim ita, ut percuffori præmium cædis bina talenta, five, ut Romano more loquar, quadraginta & octo feftertia † perfolverentur; etiam fi fervus dominum, aut patrem interfeciffet filius. Imo, quod omnium erat iniquiffimum, etiam liberos & nepotes profcriptorum infamia notavit, bonis omnium publicatis: idque non tantum Romæ, fed etiam per omnem Italiam. Et plures bonorum cauffa, quam vel iræ, vel odii, occidebantur [a]: fic, ut unum tantum privati hominis demus exemplum, *Q. Aurelius*, vir a Republica remotiffimus, atque hactenus tantum publica mala ad fe pertinere reputans, quatenus aliorum miferiis tangeretur, in forum veniens inter alia profcriptorum nomina etiam fuum reperit: & nihil aliud prolocutus, quam, *Heu! mihi fundus Albanus procurat necem*, interemptus eft, cum paucos tantum paffus inde progreffus foret. Afferebantur autem illa profcriptorum capita quotidie ad Sullæ domum, ut nempe percuffores ftatutum ibi præmium acciperent. Memorandum hic eft obiter intrepidi adolefcentuli *M. Catonis* (fæpius nobis memorandi) ingenium. Quartum decimum is tum annum agens a Præceptore *Sarpedone* frequenter domum Sullæ falutandi ejus cauffa ducebatur, (id paucis fupremi honoris loco dabatur) quæ impiorum fedibus tunc comparari poterat, ita affidue il-
luftrium

† *Flor.* 3600. a *Plut. Appian. dd. ll.*

lustrium interfectorum capita inde efferebantur, non sine occulto gemitu spectantium. Rogavit ergo Præceptorem Cato, *Hunc hominem quid ita nemo interficit? Quia*, inquit Sarpedon, *metuunt eum magis, quam oderunt. Quin tu ergo mihi*, respondit Cato, *gladium dedisti, ut eo interempto patriam e servitute in libertatem vindicem?* Simulque vultum ejus fortissima indignatione adeo incensum vidit Sarpedon, ut deinceps illum, nisi diligenter excussum, ad Sullam ducere non auderet [a]. Neque sanguinem tantum sitiebat Sulla: sed ipse hastæ, cui proscriptorum bona subjiciebat, indignissimo prorsus tantæ fortunæ, &, tanti decoris, quod sibi jam acquisiverat, fastigio facinore, præsidere solebat [b], *prædam suam se vendere*, dicere ausus [c]. Nec minus impotenter uxor ejus Metella infelicium proscriptorum bonis inhiabat. Ita ut nihil mirum sit, hujus Metellæ filium *M. Æmilium Scaurum* incredibili prorsus profusione pecuniam traxisse & vexasse; de qua videri potest Plinius [d] locis in margine citatis; & præcipue, quæ narrat [e] de theatro in ædilitate Scauri, (Anno Urbis 695. Ædilis fuisse videtur [f]) & ad paucorum tantum dierum usum structo, quod opus vocat, *maximum omnium, quæ unquam fuere humana manu facta*,

a *Plut.Cat.Min. p m.* 760. b *Cic.pro Archia c.* 10. c *Id. Offic. L. II. c.* 8. d *L. XXXIV. c.* 7. *XXXVI. c.* 2. *XXXVII. c.* 1. e *L. XXXVI. c.* 15. f *Id colligit Pigh. ex Cic. pro Sext. c.* 54.

facta, non temporaria mora, verum etiam æternitatis destinatione. Et præmiserat, nescire se, *an Scauri Ædilitas maxime prostraverit mores civiles, majusque fuerit Sullæ malum tanta privigni potentia, quam proscriptio tot millium*. Dum ita grassatur Sulla, ut tamen speciem Reipublicæ superesse ostenderet, Urbe excedit, dum *Interrex comitiorum habendorum caussa* creatur. Neque minus tamen jussu ejus creatus est *L. Valerius Flaccus*, cum literas de ea re ad Valerium non tantum; sed etiam ad ipsum Senatum perscripserit [a]: isque statim ad Populum tulit, ut *L. Cornelius Sulla Felix Dictator diceretur*. Hanc vero legem Cicero sæpius & merito *iniquissimam* vocat [b], & *dissimillimam legis*; quod *ceteris in civitatibus tyrannis institutis leges omnes extinguantur, atque tollantur, hic Reipublicæ tyrannum lege constituerit*. Nempe ad leges ferendas comitia Interrex habere non poterat; quod illæ per trinundinum ante comitia promulgari deberent, cum interregia potestas quinque tantum dies penes eundem Senatorem esset. Neque creatus est Dictator, ut olim fieri solebat, in sex menses: sed donec res urbanas, Italicas, totiusque adeo Imperii constituisset. Intermissa fuerat potestas Dictatoria per annos centum viginti [c]: nam ultimus Dictator fuerat C. Servilius A. U. 551. Ergo viginti quatuor

a *Appian.Civ.L.I.n.*412. b *Agrar.III. c.*2.*Vid.eund. de Leg. L. I. c.* 15. *ad Att. L.IX. n.*18.*v.*15.*ed.Grav.*
c *Plut. Sulla p.m.* 473.

tuor fascibus prælatis in forum Sulla processit [a]: quia nempe in Dictatore duorum Consulum imperium erat [b]. Voluit tamen, ut eodem tempore etiam Consules crearentur: suntque more solito in comitiis facti Consules *M. Tullius Decula*, *Cn. Cornelius Dolabella*: cum nihilominus omnis potestas penes solum Sullam esset.

§. 10. Atque is sane Rempublicam novis legibus firmavit, quæ ab eo *Corneliæ* dicuntur: quarum quædam ad Rempublicam ordinandam, quædam magis proprie ad judicia constituenda spectabant. Præcipuas quam brevissime poterimus recensebimus. Jussit ergo, „ ut, lege Domitia [c] quæ ante viginti duos annos „ lata fuerat, abrogata, jus Sacerdotum creandorum iterum a Populo ad „ collegia transferretur [d]. Ut collegia „ Pontificum & Augurum augerentur [e]; „ & ut pro Decemviris sacris faciundis „ Quindecimviri fierent. " Nam cum A. U. 671. quo Capitolium arsit, adhuc fuerint Decemviri [f], & tempore Ciceronis Quindecimviri fuerint [g], ad Sullam convenientissime hujus sacerdotii auctus numerus refertur [h]. Hæc de sacerdotiis. De magistratibus, „ Ne quis Præ-

§. 10. *Leges Sullæ.* *A. U.* 672.

a *Appian. Civ. L. I. n.* 412. b *Cic. de Leg. L. III. c.* 3. c *Vid. Suet. Ner. c.* 2. d *Vid. Ascon. ad Div. in Verr. c.* 3. *Dion. Cass. L.* 37. *p.* 27. *ed. reg.* 1548. e *Liv. epit.* 89. f *Dion. Hal. L. IV. c.* 62. g *Famil. L. VIII. n.* 4. h *Vid. Panvin. de Rep. Rom. L. II. p.* 203. *ed. Vvech.* 1597.

„ Præturam ante Quæſturam, neve Conſulatum ante Præturam peteret [a]. Ut „ quotannis viginti Quæſtores partim „ Populi ſuffragio, partim Conſulum „ lectione crearentur [b]. Ne quis Tribunatum plebis, niſi Senator peteret; „ nevè, qui eum magiſtratum geſſiſſet, „ aditum ad ſuperiores honores haberet [c] „: qua rationes eos, qui paullo eſſent ambitioſiores a Tribunatu petendo deterrebat. Nam nihil ipſis præter nudam interceſſionem reliquerat [d], omni poteſtate legum ferendarum adempta [e]: & ſimul cavebat, ne tanta dignitas in infimæ ſortis homines, ut antea ſæpe factum fuerat, conferretur. Et ſane poteſtate ſua ſæpe Tribuni abuſi fuerant. Nam, ut ſpecimen unum & alterum duntaxat audaciæ eorum proferamus A. U. 623. *C. Atinius Labeo* [f] Tribunus plebis Metellum Macedonicum Cenſorem de ſaxo juſſit dejici, quod ab eo Senatu ejectus fuerat, cum jam bona ejus conſecraſſet [g]: & ægre Metellus Tribunum reperit, cujus interceſſione eriperetur. A. U. 649. Cn. Domitius Tribunus plebis M. Æmilio Scauro Principi Senatus mulctam irrogavit, quod ejus opera ſacra multa

P. R.

a *Cic. Phil. XI. c. 5. Appian. Civ. L. I. n.* 412.
b *Tac. Ann. XI. c.* 22. *& forte elici poteſt ex Cic. in Vat. c.* 5. c *Aſcon. ad I. pro Corn. p.* 959. 970. *ed. Cræv. App. L. I. n.* 413. *&* II. 445. d *Cæſ. de B. C. L. I. c.* 5. *&* 7. e *Liv. epit.* 89. f *Plin. H. N. L. VII. c.* 44. g *Cic. pro domo c.* 47.

P. R. deminuta esse diceret: sed revera iratus erat ipsi, quod ab eo in collegium Augurum cooptatus non esset [a]. Et veterum scripta volventi similia plura occurrent. Sed redeamus ad leges a Sulla latas. Tulit porro, „ ut octo Prætores „ quotannis crearentur: " (hactenus sex tantum fuerant) licet alii a Sulla decem creatos tradant. Sed optime hunc nodum videtur solvere Vir eruditionis plane singularis *Jo. Vincentius Gravina* [b], qui decem creatos Prætores putat, si Senatus jurisdictiones & quæstiones non geminasset: nec alieni jam olim ab ea sententia tum Sigonius [c], tum *Gruchius* [d] fuisse videntur. Senatum præterea cædibus exhaustum ex equestri ordine supplevit allectis in eum trecentis ex præcipuis equitibus, tributis comitiis suffragia de unoquoque colligens. Plebi inseruit ex proscriptorum servis florentissimum quemque libertate prius & civitate donatum, plusquam decem millia, qui omnes *Cornelii* de ejus nomine dicti sunt; ut tantum numerum plebejorum hominum semper ad nutum suum paratum haberet. Et præterea favore militum Prætorianorum subnixus erat, quos in agros urbium a se proscriptarum colonos deduxerat [e]. Nam municipia Italiæ splendidissima, *Spoletium*,

a *Ascon. ad Cic. pro Scauro vers. a primo* 40. b *de ortu & progr. juris civ. L. I.* § 38. *ed. Lips.* c *de ant. jur. prov. L. II. c.* 1. d *de comit. Rom. L. I. c.* 2. e *Liv. epit.* 89. *Appian. Civ. L. I. n.* 413.

letium, Interamnium, *Volaterras*, Præneste, Florentiam sub hasta vendiderat [a]: licet etiam plures alias colonias deduxerit; de quibus hic latius agere instituti nostri non est.

Et hæ quidem leges præcipue Reipublicæ ordinationem spectarunt; sequentibus judicia constituta sunt: Nam tulit Sulla, „ Ut judicia essent penes ordinem „ senatorium [b]; utique ex judicibus se„ lectis nemini amplius quam trium re„ jiciendi potestas esset [c]. Utique ex rei „ hominis voluntate clam vel palam „ sententiam ferrent judices [d]. De *Ma„ jestate*, „ Ne quis magistratus exire „ de provincia, educere exercitum, bel„ lum sua sponte gerere, in regnum ex„ ternum injussu S. P. Q. Romani acce„ dere vellet [e]. " De *corruptis judiciis* [f]; de *falso*, quam *testamentariam* etiam vocat Cicero [g]; quia maxime cavebat, *ne testamentum falsum supponeretur* [h]: licet etiam *de pecunia non adulteranda* similibusve fraudibus caverit, unde *nummaria* etiam dicitur [i]. De *sicariis & veneficiis* [k]; a cujus legis pœna exceperat eos, qui proscriptos occidissent; eaque

a *Flor. L. III. c.* 21. *Cic. pro domo c.* 30. b *Vide Cic. pro Cluent. c.* 56. 57. *Ascon. argum. divin. in Verr.* c *Cic. in Verr. L. II. c.* 31 d *Id. pro Cluent. c.* 27. e *Id. in Pis. c.* 21. f *Id. pro Cluent. c.* 57. g *in Verr. L. I. c.* 42. *Vid. & l.* 6. *§.* 1. *ff. de extr. crim. & tit. de L. Corn. de falsis.* h *l.* 9. *§.* 3. *ff. eod.* i *Cic. Verr. L. I. c.* 42. k *rubrica ff. h. t.*

eaque de caussa pecuniam ex ærario accepissent: quos tamen postea Cæsar inter sicarios habuit, cum Judex quæstionis ut videtur, A. U. 691. Prætori, cui quæstio de sicariis obtigerat, operam navaret [a]. Legis Corneliæ *de injuriis* meminit *Ulpian. l. 5. pr. ff. de injur.* & alibi *eod. tit.* Legem etiam *de repetundis* prioribus legibus severiorem tulit; ut ex Cicerone *L. I. in Verr. c. 9.* [b] elicitur. De lege Sullæ *sumptuaria* dictum est S. *L. VII. c.* 1. §. 1. De *provinciis*, " Ut qui ex Senatusconsulto provinciam haberet, hac „ lege etiam haberet *Imperium*, quoad in „ Urbem introiisset [c] "; eademque le„ ge sumptus a sociis magistratibus provincialibus præbendi ordinati sunt [d]. Alias etiam leges minoris momenti volentes præterimus; unum hoc addentes, quod observare potuisset Appianus [e], cum ipsam rem narret, Sullam pretextu recreandi post tot ærumnas Populum induxisse in Urbem athletas, & cetera ludicra, quibus Græci in *Olympiis* utebantur. Nam revera hoc egit, ut ita Populum a virtute & cura Reipublicæ abductum his ludicris animum oblectare suum sineret: eodem fere modo ac quondam ex consilio *Cræsi* cum Lydis egit *Cyrus* [f]; quodque imitati postea sunt Principes Romani [g]: unde tantus Populi furor

circa

a *Suet. Jul. c.* 11. b *Vid. ibi Græv. P. Manut. de ll. c.* 22. c *Cic. Fam. L. I. n.* 9. d *Ibid L. III. n.* 10. e *Civ. L. I. n.* 412. f *Herod. L. I. c.* 155. g *Vid. Dion. Cass. L.* 54 *med. S. p.* 362. *ed. reg. A.* 1548. *Juv. VIII. v.* 118. *III. v.* 223.

circa ludos increvit; quatenus a posterioribus scriptoribus sæpe memoratur. Nec, puto, hodie Venetorum respublica id consilium negligit; ut nec alii quidam Principes. Ultimum, quod de rebus a Sulla gestis narrandum est, Alexandrinos spectat: quibus Regem dedit *Ptolemæum Alexandrum* A. U. 672. vel sub initium sequentis: quo Sulla iterum consul fieri non recusavit: forte ut aliquam adhuc formam Reipublicæ superesse ostenderet [a]: vel potius, ut se brevi omni potestate abdicaturum esse doceret, cum sub Dictatore ceteroquin Consulibus nihil opus esset: & puto illum jam tum id animo agitasse. Nempe mortuo *Ptolemæo Lathyro* defecerat in Ægypto virilis Regum stirps. Ergo Sulla misit hunc Ptolemæum Alexandrum, qui alterius *Ptolemæi Alexandri* filius, *Ptolemæi Euergetis secundi* nepos erat; sperans, se ex regno opulentissimo multum auri collecturum esse. At hic, cum insolentius regnaret, nono decimo regni die ab Alexandrinis occisus est; eique suffectus est alter *Ptolemæus Alexander* cognomine *Philadelphus* superioris Alexandri frater [b]. Sed de rebus Ægypti in sequentibus plura videbimus.

§. II. Sullæ finis. A. U. 674.

§. II. His tot ac tantis rebus, aliis præclare, pluribus crudeliter gestis, interfectis factio-

a *Vid. Appian. Civ. L. I. n.* 414.

b *Vid. Rupert. ad Syn. Besold. min. p. m.* 231.

factionis adversæ Senatoribus nonaginta, & in iis Consularibus quindecim; Equitibus vero Romanis bis mille sexcentis, si exules ejus ordinis annumeremus [a], privatorumque civium ingenti numero; (ita ut merito *nobilium sævissimus* dicatur [b]) & tot aliis præterea omnibus suis bonis exutis, privatus Sulla esse sustinuit, Consulibus prius creatis *P. Servilio*, qui postea *Isauricus* dictus est, & *Ap. Claudio Pulchro*. Et statim lictoribus a se abire jussis privatus cum amicis in foro obambulavit, non sine totius Populi admiratione; præcipue cum paratum se esse dixisset, rationem actorum suorum, si quis expetiisset, reddere [c]. Et ferunt fuisse adolescentem, qui eum domum abeuntem conviciis prosequeretur: ad quæ nihil aliud responderit, quam, *Efficiet hic adolescens, ne quis posthac sponte talem magistratum deponat*. Quod dictum post non ita multos annos eventus verissimum esse docuit; cum Cæsar eundem magistratum adeptus deponere eum noluerit, *Sullam literas nescivisse* dictitans, qui *Dictaturam* deposuisset [d]. Sed Sulla in *Cumanum* prædium suum concessit; atque ibi venatu partim & piscatu se oblectavit; partim turpissimo exoletorum, & famosarum amore, cum mulieribus scenicis, & aliis id genus hominum de die potans [e]. Tandem vero anno sequente

a *Appian. d. l. n.* 415. b *Tacit. Hist. L. II. c.* 38. c *Appian. n.* 415. *Plut. Sulla p. m.* 473. d *Suet. Jul. c.* 77. e *Plut. p. m.* 474.

ultio divina eum invasit: ita ut putrefactum totum corpus ejus in pediculos solveretur: licet tamen a negotiorum administratione non penitus absisteret. Nam decem ante obitum diebus *Puteolanis* leges, quibus Rempublicam suam gererent, scripsisse dicitur. Et pridie mortis suæ *Granium* quendam e magistratibus Puteolanorum, qui pecuniæ, quam municipio debebat, solutionem differre spe propinquæ mortis Sullæ dicebatur, se coram laqueo occidi imperavit: ita in ipsa fere morte sævitiam exercens. Nam ut ipse magistratus, vel Princeps reorum suppliciis adsit, licet nostris moribus receptum, dignitati eorum minus conveniré videtur. Dum autem negotio illi intentus Sulla præ ira vociferatur, & corpus jactat, magnam vim sanguinis profudisse, & nocte sequente mortem obiisse dicitur anno ætatis sexagesimo exacto [a]. Cadaver ejus, multum reluctante *Lepido* Consule, per Italiam in lectica aurea & cetero Regum apparatu Romam perlatum est: atque ibi celeberrima plane pompa funeris in Campum Martium delatum est, & ibi crematum [b]. Voluerat id Sulla, ne idem sibi fieret, quod Mario, cujus sitas reliquias apud Anienem dissipari jusserat [c]: idque eo magis notandum est, quod hactenus in gente Cornelia sepultura cadaverum obtinuis-

a *Appian. Civ. L. I. n.* 416. b *Ibid. n.* 418.
c *Cic. de L. II. c.* 22. *Val. Max. L. IX. c.* 2. *n.* 1.

nuisset [a]. Nam male quidam hinc eliciunt, ante Sullam nulla cadavera apud Romanos fuisse cremata; cum ejus rei mentio jam in Legibus XII. Tabularum, & alibi occurrat [b]. Hic finis fuit Sullæ, viri sane fortis: sed qui superbia, avaritia, crudelitate omnes homines suæ ætatis superavit: & qui horrendum illud proscriptionis exemplum in Rempublicam induxit. Ita ut merito, Sullam victoria sua Rempublicam afflixisse vi veritatis victus Cicero dixerit [c]; quem tamen optimatum partibus addictum fuisse jam vidimus, & porro videbimus.

CAPUT QUARTUM.

Bellum civile Lepidi.

QUo anno Sulla obiit Consulatum gesserunt M. Æmilius Lepidus, *Q. Lutatius Catulus*; qui statim inter se dissentientes universum etiam Populum in partes traxerunt. Lepido obtigerat provincia Gallia Transalpina: sed antequam eo proficisceretur, legem promulgavit, qua *proscriptos a Sulla revocari, & acta ejus omnia rescindi* jubebat. Et jure sane egisse videtur Lepidus [d], quod quidem proscriptos attinet; cum plerisque eorum & præcipue eorum liberis manifestissima

P 2 cer-

a *Plin. H. N. L. VII. c.* 54. b *Vid. Kirchmann. de fun. L. I. c.* 2. c *Vid. eum de Off. II. c.* 8. *& in Catil. III. c.* 10. d *Flor. L. III. c.* 23.

certe & atrox injuria a Sulla facta esset. Exstat oratio, quam ipsi tribuit *Sallustius* [a], qua & in Sullam, & in perpetuos dignitatis Sullanæ propugnatores invehitur. Verum cum in ea oratione ita loquens inducatur Lepidus, tanquam vivo etiamnum Sulla eam habuisset, & liberrime illa tum Sullam, tum amicos ejus perstringat, videtur potius ex ingenio Sallustii profecta, quam ab ipso Lepido fuisse habita. Et creditum fuit, Lepidum revera Sullæ partes agere fuisse conatum [b]. Quod autem totam ejus caussam attinet, verum quidem est omnem mutationem in Republica esse periculosam, & boni civis esse, ut præsenti rerum statu contentus sit. Attamen non nimis debet urgeri ea sententia; quia ita nunquam emendatio aliqua insignior in Republica obtineri possit: imo potius, dum, ut fit, pristinis erroribus subinde novi accedunt, necessarium prorsus est, ut tandem ad interitum vergat Respublica. Sed quicquid tandem de hujus caussæ justitia, vel injustitia dicendum sit, Lepidus concionibus suis in spem novarum rerum erecta civitate profectus est ad exercitum; & brevi tempore maximam Italiæ partem subegit, Galliam Cisalpinam etiam duce *Bruto* (hic pater fuit *M. Bruti*, qui princeps conjuratorum in Cæsarem fuit) cum exercitu obtinens [c]. Et, licet colle-

a *Fragm. L. I. Hist.* b *Plut. Pomp. p.* 626.
c *Plut. d. l.*

collega ejus Catulus modestiæ ac justitiæ laude ea tempestate in civitate excelleret, tamen, cum togæ, quam militiæ, præstantior haberetur, Pompejus potius adversus Lepidum est missus. Sed, dum hic castra ad Mutinam habet Bruto opposita, Lepidus, Romam contendit cum omnibus copiis: (& revocatus erat à Senatu [a] rationem cœptorum redditurus) atque cum magno terrore Populi secundum Consulatum petiit. Sed error ille discussus est literis a Pompejo allatis, sine pugna bellum esse confectum. Brutus enim exercitui suo, ut videtur, minus fisus se fidei Pompeji tradidit, ejusque jussu in oppidulum quoddam Galliæ circa Padum recessit; ubi postero die immisso per Pompejum quodam *Geminio* est interfectus, non sine magna Pompeji infamia. Lepidus ipse victus & Italia ejectus est in Sardiniam, ubi brevi, sive morbo, sive animi dolore, periit; quod super cladem suam etiam stuprum uxoris ex epistola quadam comperisset [b]. Præcipua pars exercitus ejus Perpennæ ductu ad Sertorium pervenit in Hispaniam [c]: ita ut de bello civili in Hispaniam translato jam nobis dicendum sit.

a *Appian. Civ. L. I. n.* 418. b *Vid. Plin. H. N.* VII. *c.* 36. & 53. & *ibi Pintian.* c *Appian. l. d.*

CAPUT QUINTUM.

De bello Sertoriano.

§. 1. Occasio belli.

§. I. FUerat Q. Sertorius vir fortissimus inter præcipuos Duces Marianarum partium, & Quæstor olim in Gallia Cisalpina belli Marsici tempore [a] & prudentiæ & fortitudinis tantam laudem meruerat, ut ei theatrum ingredienti Populus plauserit: qui honor plane singularis paucissimis præstari solebat. Atque eo tempore in prælio aliquo contra Gallos, ut videtur, alterum oculum amisit. Tribunatum tamen plebis petens per factionem Sullanam repulsam tulit; ita ut se libenter Cinnanis junxerit. Verum moderate semper & clementer rebus prosperis usus, cum collapsas partes in Italia imprudentia & crudelitate Marianorum cerneret, in Hispaniam, quam provinciam dudum ex Prætura sortitus fuerat [b], profugit; atque ibi primores comitate, plebem tributorum levatione sibi conciliavit: & summa diligentia omnia, quibus ad bellum opus erat paravit, saltum etiam Pyrenæum per *Julium Salinatorem* sex millibus armatorum obsepiens.

A. U. 670.

§. 2. Res in Hispania ante hoc tempus gesta. A. U. 672.

§. II. Et sane nulla provincia ipsi ad bellum inimicis suis inferendum fuisset opportunior, cum nulla alia acrius & diutius Romanis restiterit. Nam post ordinatam

a *Plut. Sert. p. 569.* b *Appian. Civ. L. I. numer. 402.*

tam confecto bello Numantino provinciam [a], cum dure ea a Romanis haberetur, (& habuimus jam ejus rei exemplum *L. VII. c.* 3. §. 2. & alibi) sæpius jugum excutere conata est. Nec alios puto fuisse motus, quos scriptores Romani *latrocinia* vocant [b]: forte, quod non satis virium habentes Hispani per subitas potius incursiones, quam justa acie res gerere cogerentur. Ita Marius, si Appiano fides [c] cum Lusitanis bellum gessit; & Celtiberis, quorum opera adversus Lusitanos usus fuerat, non procul *Colenda* † oppido sedes assignavit. Et *Didius* Consul A. U. 655. in Hispania citeriore grave bellum gessit; quando Tribunus sub eo meruit Sertorius [d]; vicitque pluribus præliis Hispanos Didius [e], viginti millibus Vaccæorum deletis; & *Termiso*, magna urbe, ex loco tuto in planitiem translata; idque ea quidem lege, ne ab incolis muniretur. Inde Colenda urbe capta cives omnes sub corona vendidit: & Celtiberos, quos modo dicebam, turpissima perfidia amicitiæ specie deceptos trucidavit: cui tamen, ac si egregie res gessisset, triumphus est concessus; sed hoc anno demum 660. factum est, ut ex Capitolinis Tabulis patet: ubi etiam legitur *P. Licinus Crassus* eodem anno triumphasse de Lusitanis: quod etiam anno 655. fecerat *L. Cornelius Dolabella*.

P 4 Sed

a *Vid. Supr. L. VI. cap.* 3. b *Plut. Mario p. m.* 408. c *Iberic. num.* 312. † *Ita vocat Appian.* d *Plut. Sertor. p.* 560. e *Liv. epit.* 70. *Jul. obseq. c.* 46.

Sed omnes hæ victoriæ, vel valde leves, vel prorsus fictæ fuisse videntur: nam, licet etiam per *Nasicam* A. U. 659. Hispaniæ quosdam principes, qui rebellabant, supplicio consumptos, urbibus dirutis, dicat *Obsequens* [a], videmus anno sequente *C. Valerium Flaccum* Consulem Prætoribus in Hispaniam auxilio esse missum [b]. Hic, jam Proconsul, A. U. 661. Celtiberis cæsis *Belgedæ* urbis populum graviter punivit, qui Senatum suum deficere a Romanis recusantem cum ipsis subselliis cremaverat. Etiam ex duobus denariis hujus Valerii Flacci colligit Pighius, eum feliciter in Hispania res gessisse: & exhibet alterum Cl. Vaillantius [c] eleganti sane typo; sed quem minus recte de alio quodam Valerio Flacco explicat. Eodemque anno Consul *Perperna* Scipioni in administratione Hispaniæ ulterioris succedens res bene gessisse videtur: cujus itidem nummum citat Pighius, & edidit Vaillantius [d]. Sed annis sequentibus nihil jam memoratu dignum in Hispania gestum invenio, usque dum anno Urbis 670., ut dictum est, Q. Sertorius eo concederet; ubi iam ingens ejus nomen erat ob res, quas Tribunus militum ibi fortiter gesserat.

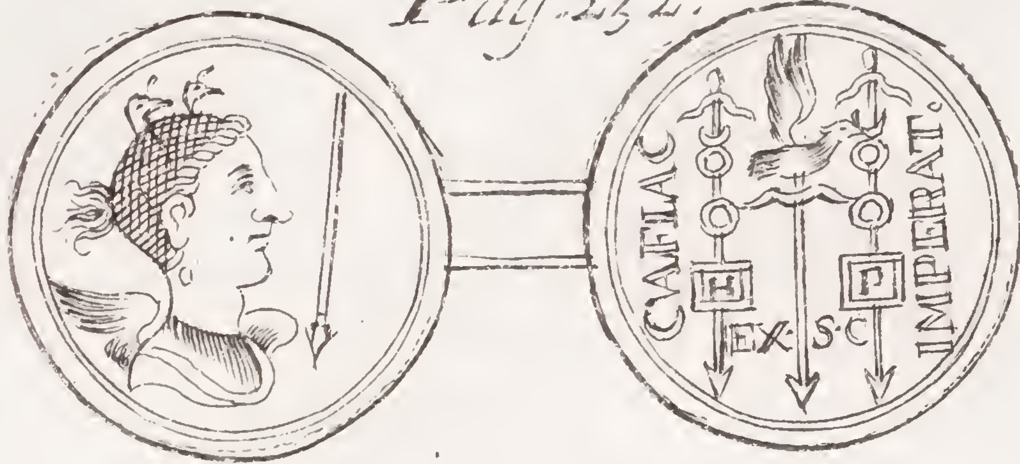
§. 3. Bellum cum ipso Sertorio.

A.U. 672.

§. III. Contra cum jam rerum potitus Sulla *C. Annium* misit, qui Hispaniam utramque proconsulari imperio obtineret

a c. 50. b *Appian. Iber. nu.* 312. c *Gente Valeria n.* 16. c *G. Perpern. n.* 3.

Pag. 232.

Pag. 268.

Pag. 453.

ret a: & hic *Proconsul* in denariis argenteis nominatur, quos citat Pighius, & expressos dat Vaillantius b. Hic primum, cum inexpugnabilem Julium videret, ad radices montium Pyrenæorum consilii inops consedit: sed mox, cum Julius a *Calpurnio* quodam *Lanario* per insidias obtruncatus esset, Annius in Hispaniam penetravit; Sertorius vero se imparem sentiens in Mauritaniam fuga trajecit. Sed inde a barbaris, & Hispania a Romanis prohibitus ad *Pytiusam* insulam navigavit, & navibus quibusdam piraticis ex Cilicia sibi junctis præsidium Annii in Pityusa insula oppressit. Mira porro narratio est, quam hic Plutarchus subiicit, nempe Sertorium (qui hostibus suis impar erat) per fretum Gaditanum delatum fuisse in oram Hispaniæ, quæ Oceanum spectat; atque ibi incidisse in nautas, qui ex insulis *Atlanticis* eo delati fuerant. Ex iis cum intellexisse, eas insulas, quæ eædem *Fortunatæ* dicerentur, distare ab Africa duodecies centena millia passuum, & cœlo ac solo frui beatissimo; ita ut mirificum desiderium Sertorium ceperit eas insulas incolendi; verum a Cilicibus nihil nisi prædam quærentibus fuisse destitutum. Et possit aliquis credere, has insulas non alias fuisse, quam quæ *Americæ* objacent, nisi illæ multo longius ab Africa abessent: nam sexaginta circiter gradibus, sive nongentis milliari-

a *Plut. Sert. p. m.* 571. b *G. Annia n.* 2. 3. 4.

liaribus Germanicis proximas insulas ab Africa distare puto: quæ faciunt passuum tricies sexies centena millia. Sertorius igitur, ne etiam reliqui ejus milites dilaberentur, Africanorum quorundam principum inter se diffidentium litibus se immiscere statuit; eodemque etiam exercitum miserat Sulla, cujus Ducem *Paccianum* in acie interfecit; & copias ejus sibi junxit. Tum rebus ex sententia ordinatis a Lusitanis evocatur, ut in eos imperium susciperet: qua occasione usus finitimam Hispaniam sibi subjecit, non minus comitate morum, quam fortitudine usus. Et præterea dolum apud barbaros animos ad superstitionem pronos efficacissimum adhibuit. Hinnulum enim cervinum coloris candidi a venatoribus ipsi clam suis militibus oblatum (& , ut secretum servarent venatores, jusserat) ita mansuetum reddiderat, ut vocantem audiret, & euntem ubique sequeretur, castrensem strepitum nihil metuens. Ergo hanc cervam a Diana sibi donatam finxit; & ab ea se de futuris moneri adjecit. Idque ut facilius crederetur, felicitas ejus faciebat & virtus, qua parvis copiis ingentes Romanorum exercitus profligavit, Didii nempe, *Cottæ*, Domitii (hic ab *Herculejo* Sertorii quæstore victus est [a]) *Manlii*, *Thoranii*que qui Metelli legatus erat: ipsumque Metellum Proconsulem eo adegit, ut *L. Lollius* e Gallia
A U.6 5. Narbo-

a *Sallust. Hist. L. II. Liv. epit*, 90. *Eutrop. L. VI. c. I.*

Narbonensi suppetias ei ferre cogeretur: quemadmodum etiam Domitium ex citeriore Hispania cum copiis suis arcessiverat [a]. Mithridates fortitudine Sertorii & successibus ejus auditis fœdus cum Sertorio de mutuo auxilio pepigit [b]; ut jam narravimus. Verum operæ pretium est hic addere, quanto animo hoc negocium fœderis tractaverit Sertorius. Cum enim auxilio oblato petiisset Mithridates, ut Asiæ possessio, qua fœdere cum Romanis facto cesserat, ipsi iterum confirmaretur, Sertorius Senatu suo coacto (Senatum sibi fecerat [c] ex præcipuis exulum aliisque) cum plerique accipiendas esse conditiones censerent, nequaquam id probavit. Sed Cappadociam quidem & Bithyniam si occuparet Mithridates, nihil id quidem se curare affirmavit, quippe quæ nihil ad Populum Romanum attinerent: provinciam vero, qua contra jus Populum Romanum spoliaverat, negavit permissurum esse, ut ea in potestatem Regis relaberetur: cum amplificandam victoriis suis Rempublicam, non minuendam esse, præ se ferret. Fertur responso illo audito cohorruisse Mithridates & dixisse ad amicos, *Quas tandem in Senatu sedens leges nobis scribet Sertorius, qui ad ultimum Oceanum summotus, fines regno nostro ponit, & tentantibus Asiam denunciat bellum?* Metellum autem, qui justis

a *Sallust. Hist. L. I. nam de eo ibi videtur agi.*
b *Cic. pro Mur. c.* 15. b *Plut. Sert. p. m.* 579. *sq. Appian. Civ. L. I. n.* 418.

justis & statariis pugnis potius quam velitationibus assuetus erat, continuis incursionibus, levibus præliis, prohibendo commeatum adeo fatigavit, ut, quo se verteret, nesciret: ita ut Metellus omnia incommoda, quæ victos vexare solent, pateretur; Sertorius in fugiendo insectantium frueretur commodis. Barbaris etiam in summa admiratione erat, quod & viros ad disciplinam Romanæ militiæ, & pueros ad Græcarum Latinarumque literarum scientiam firmaret: quos tamen revera obsides fidei parentum suorum habebat; idque imperiti *humanitatem* vocabant, cum pars servitutis esset a. Et sane multi barbarorum se, *una cum cadente Imperatore mortem obituros esse*, jurejurando obstrinxerant. Advenit his temporibus in Hispaniam Perperna, qui partium Sertorianarum erat, cum magna pecunia & militum copia. Hic ipse per se bellum cum Metello gerere constituerat: verum a militibus coactus, præsertim cum Pompejus jam montes Pyrenæos transcendisse diceretur, se cum quinquaginta tribus cohortibus Sertorio junxit. Cumque etiam cuncti fere circa Iberum fluvium ad partes ejus transiissent, coegerunt Sertorium invitum, ut illis permitteret signa cum hostibus conferre: sed, ut conjecerat, fugati postea dicto magis audientes fuerunt.

§. 4. *Bel.* §. IV. Sed jam a duobus celeberrimis Impe-

a *Vid. Tacit. Agric. c. 21.*

Imperatoribus cum Sertorio bellum gerebatur, Metello vetere Imperatore, & adolescente Pompejo: & plurimæ urbes ad obedientiam Romanorum redire cogitabant, cum subitus ad *Lauronem* casus eorum impetum repressit [a]. Obsidebat eam urbem Sertorius; Pompejus vero cum omnibus copiis ad opem ei ferendam contendit; sed peritia militaris, qua pollebat Sertorius, Pompejum urbis pereuntis spectatorem esse coegit. Urbem captam Sertorius incendit; nulla quidem crudelitate, sed ut contemptum & invidiam apud barbaros Pompejo crearet. Varia inde, & vario eventu certamina acciderunt. Nos unum tantum memorabimus memoria maxime dignum. Id factum est ad Sucronem: ubi dum e dextro cornu ad sinistrum, quod urgente Pompejo laborabat, festinat Sertorius, & res ibi collapsas restituit, ita ut parum absuerit, quin Pompejus caperetur, interim sinistrum cornu *Afranius* pepulit; & milites ejus castra Sertorii diripiunt. Sed hic interea a victoria sua reversus, & in Afranii copias incompositas & prædæ intentas incidens ingentem edidit stragem. Verum postera die exercitu in aciem educto cum etiam Metellum adesse sensisset, receptui cecinit dicens, *Hunc puerum ego, nisi anus illa supervenisset, verberibus castigatum dimisissem Romam.* Inde alio adhuc prælio commisso fugere coactus fuit, sed

lum a Pompejo confectum.

a Plut. Sert. p. 572.

ſed brevi tempore per legatos aliis copiis conſcriptis auctior in hoſtes ſuos rediit [a]: & commeatum intercipiendo Pompejum ad ſummas anguſtias redegit. Metellus, cum ſe aperta victoria hoc bellum conficere poſſe deſperaret, ad artes viro generoſo indignas convertit, & ingens præmium in caput Sertorii pronunciavit: ac ridiculus maxime erat, quod quum verbis Sertorium contemneret, eodem tamen tempore, ſi vel leve aliquod incommodum ipſi intuliſſet, præter modum efferebatur: cum contra Sertorius patriæ amantiſſimus, & in eam reverti enixiſſime cupiens ingenti animo non aliter uteretur Hiſpanis proceribus, quam ſi florentiſſima rerum ſuarum conditione viveret; cum tamen & armis & pecunia & oppidis Hiſpaniæ ſuſtentaretur. Veum Perpenna interim non contentus ſermonibus malignis per omnes occaſiones Sertorio nocere, etiam acerbis ſuppliciis & tributorum exactionibus provincialium animos a Sertorio alienabat [b], quaſi ejus juſſu hæc omnia committerentur: ita ut paſſim ſeditiones per oppida Hiſpaniæ orirentur: & ita ad veram ſævitiam in Hiſpanos exercendam Sertorius incitabatur. Tandem a Perpenna pluribuſque conjuratis turpiter in convivio, ad quod a Perpenna erat invitatus, & ſuper menſam hoſpitalem interfectus eſt: & properaverant ejus necem, quod unus ex conju-

ratis

a *Ibid. p. 579.* b *Plut. Ibid. p. 581.*

ratis *Manlius* arcanum illud amaſio cuidam ſuo enunciaſſet . Ita cæſo Sertorio Hiſpanorum plerique ſe Pompeji & Metelli fidei permiſerunt. Paulo poſt a Pompejo captus Perpenna , ut vitam proferret , pollicitus eſt , ſe oſtenſurum literas a viris principibus ex Urbe ſcriptas , quibus Sertorius in Italiam evocabatur . Pompejus vero prudentia , quæ ætatem ejus ſuperabat , omnes illas epiſtolas neque a ſe , neque ab aliis lectas concremavit : & Perpennam interfecit , ne ipſe eorum , qui eas epiſtolas ſcripſerant , nomina ederet ; atque ita Senatus , vel invitus ſupplicium de iis ſumere cogeretur ; aut ipſi in deſperationem verſi novas ſeditiones excitarent . Hic finis fuit Sertorii , viri non tantum fortiſſimi ; ſed pudiciſſimi ſimul , temperantiſſimique .

CAPUT SEXTUM.

De bellis cum Thracibus & Illyriis & Dalmatis.

§. I. Vidimus *Libro ſeptimo capite ſexto* , de Scordiſcis & Triballis (hi proprie Mœſiæ ſuperioris populi fuerunt , in qua regione etiam Scordiſcos alii collocant) triumphaſſe Minucium ; quod factum eſt A. U. 650. ad quem Pighius refert ea , quæ pauciſſimis apud Florum [a] & Julium Obſequentem [b] leguntur.

§. 1. Bella cum Thracibus.

A. U. 650.

a *L. III. c.* 4. b *c.* 42.

guntur. *Pisonem* nempe Rhodopen *Caucasumque* montes penetrasse dicit Florus, nugator strenuus, stupendo errore Caucasum in Thraciam transferens. Obsequens nihil aliud, quam Thraces in Macedonia subactos dicit. Sed nequaquam perdomitas fuisse has gentes patet, quod Cicero dicat [a], A. U. 655. *C. Sentio* Prætore gravissimam omnium barbarorum in Macedonia defectionem evenisse; qua *Denseletarum* natio Prætorem tutata sit. Et videtur Sentius paullo post ultionem de barbaris sumpsisse, cum Obsequens [b] sequentibus Consulibus Mæsos & Dardanos subactos esse dicat: (nam *Mæsos* pro *Medis* ibi legit Pighius; sed etiam Strabo *L. VII. n.* 316. 318. *Medos* in his regionibus collocat) quos tamen Medos an Mæsos iterum A. U. 661. Macedoniam provinciam cruente vastasse idem Obsequens asserit [c]. Et dubito, an non ea, quæ de Sentio Prætore notavimus, ad hunc annum referenda sint; cum in *epitome Livii septuagesima* legatur, C. Sentium Prætorem contra Thracas infeliciter pugnasse: nam hoc nomen ibi & Sigonius & Jo. Frid. Gronovius ex veteribus libris substituunt pro *C. Geminio*, quod antea legebatur. Rursus A. U. 664. & sequentibus Thraces populabundi Macedoniam incurrerunt [d]. Et A. U. 668. dum de conditionibus cum Archelao Mithridatis duce agitur, Sulla, ne miles otiosus cessaret, Thracum populos

a *in Pis. c.* 34. b *cap.* 47. c *c.* 52. d *Liv. epit.* 74. 76. 81. 82.

pulos Macedoniam assidue incursantes variis præliis concidit [a]: nam videntur se *Ariarathi*, vel *Arcathiæ*, ut aliis dicitur, Mithridatis filio contra Romanos junxisse [b]. Nec *Cn. Dolabella Cnei* filio Proconsule Macedoniam obtinente ea provincia ab incursibus Thracum libera fuit [c]. Et forte injuriis suis & rapinis Præsides Romanorum, quod sæpe factum est, calamitatibus hisce provincias involverunt: nam hic ille est Dolabella, quem Julius Cæsar adolescens repetundarum accusavit [d]: neque eo minus illi triumphi honor concessus est anno Urbis sexcentesimo septuagesimo quinto, vel sequente [e]. Distinguendus est hic Dolabella ab alio *Cneo Dolabella Lucii* filio; qui anno præcedente accusante adolescente *M. Scauro* repetundarum damnatus est ex Cilicia provincia; quique legatum Proquæstore habuit *C. Verrem* [f] illum accusationibus Ciceronis celebrem factum. Sed jam Anno Urbis sexcentesimo septuagesimo quarto *Ap. Claudio* Consuli Macedonia provincia obtigerat; qui anno sequente eo profectus demum anno sexcentesimo septuagesimo sexto Thraces Macedoniam populantes multis præliis vicit [g]; & in *Sarmatas* usque pervenit [h]. Sed Obsequens [i] varie dimicasse dicit: Eutro-

Tom. II. Q pius

a *Ibid. epit.* 83. *Vid. Eutrop. L. V. c.* 7. b *Vid. Appian. Mithr n.* 193. 196. *sq. Plut. Sulla p. m.* 458. c *Cic. pro Font. c.* 16. d *Suet. Jul. c.* 4. e *Vid. Cic. Pis. c.* 19. f *Vid. L. I. in Verr. c.* 17. & 38. g *Liv. epit.* 91. h *Flor. L. III. c.* 4. i *c.* 58.

pius [a] levia prælia contra varias gentes, quæ *Rhodopam provinciam* incolebant (& ita etiam *breviarium Sexti Rufi*) habuisse; atque ibi morbo mortuum esse refert. Appio A. U. 678. successit *C. Scribonius Curio* cum ingenti sane exercitu: nam apud Frontinum [b] legimus, eum ex quinque legionibus unam tumultuantem severe coercuisse. Hic Dardanos [c], & quidem, juxta Eutropium, ad Danubium usque, vicit; triumphumque meruit [d]; cum tamen tentatarum superiore bello gentium vim declinaret: imo tenebras saltuum expavesceret [e]. An vero hinc per annum unum vel alterum otium in his regionibus fuerit; an vero inopia scriptorum res eo tempore gestæ ad nos non pervenerint, dubium mihi est. *Marco* certe *Lucullo* (qui *Varro* etiam dicitur) anno Urbis 678. Macedoniam obtigisse provinciam, auctor est Eutropius. Sed hic verius est annus sexcentesimus octogesimus [f]. Et quidam, Curionem anno demum 681. res modo narratas gessisse volunt. Hoc certe ex fragmentis historiarum Sallustii [g] scimus, eum quibus potuit modis, pecunias *dictas*, sive *promissas* coegisse.

§. 2. Alia bella cum Thracibus & finitimis.

§. II. Sed postea idem M. Lucullus *Bessis*, qui sub Hæmo monte habitabant, primus Romanorum bellum intulisse dicitur; eosque in ipso monte Hæmo ingen-

a *L. VI. c. 2.* b *L. IV. c. 1. ex 45.* c *Liv. epit. 95.* d *Cic. in Pis. cap. 19.* e *Vid. Schott. in supplem. Ann. Pighii A. 680.* f *Sall. Hist. L. II. ap. Non. p. 309. ed. Plant. 1565.*

gentî prælio superasse [a]; & plurimas inde civitates, tum in media regione, tum ad oram Ponti Euxini sitas Romanis subjecisse, ita ut meritum inde triumphum retulerit. Florus ad *Tanaim* & *Mæotin* paludem pervenisse dicit; quod ineptiarum auctorem arguit. Et optandum fuisset Romanis, non veriora fuisse, quæ de horrenda eorum in victos & captivos sævitia adjungit. Inde rursus nihil per plures annos de bellis in his regionibus gestis reperio: nisi quod anno sexcentesimo nonagesimo secundo, ut videtur, *C. Antonius*, qui Ciceronis in Consulatu collega fuerat, & cui Cicero provincia Macedonia cesserat [b], parum prospere in Thracia bellum gessisse dicatur [c]: & post biennium ex ea provincia reversus a *M. Cælio* accusatus fuit [d]. Et sane multa damna provinciæ intulerat; & Dardanorum, atque aliarum finitimarum gentium agros populatus eos contra se venientes exspectare non sustinuit [e]: sed quasi ad aliud negocium avocaretur cum equitibus recessit: pedites circumventos barbari regione sua exegerunt omni præda exutos. Atque idem contra *Mœsiæ* socios ausus (*Mysiæ* dicit Dio, ut sæpe etiam alii præsertim Græci) a Bastarnis *Scythis*, qui Moesis auxilio adventabant, superatus turpiter profugit. Defendit eum Cicero [f]; sed

A. U. 692.

A. U. 693.

Q 2

a *Eutrop. L. VI. c.* 10. *Sex. Ruf. Amm. Marc. L. XXVII. c.* 3. b *Plut. Cic. p. m.* 866. c *Liv. epit.* 103. d *Cic. pro Cæl. c.* 31. e *Dio L. XXXVIII.* f *ad Att. L. I. n.* 11.

ſed fere invitus : eaque ipſa defenſione C. Cæſaris, qui Conſul ejus anni erat, odium meruit [a]; cum temporum ſtatum deploraſſet [b], ut alibi latius videbimus. Antonio huic in adminiſtratione Macedoniæ ſucceſſit *C. Octavius*, qui Auguſti Imperatoris pater fuit; & non minore juſtitia, quam fortitudine provinciæ præfuiſſe traditur [c]. Imo *Imperator* ex ea appellari meruit [d]: monetque M. Cicero [e] fratrem ſuum *Quintum Ciceronem*, qui eodem tempore ex Prætura Aſiam obtinebat, & nimiæ iracundiæ ac ſævitiæ accuſabatur, ut hunc ſibi vicinum Octavium facilitate & lenitate imitaretur. Anno ſexcenteſimo nonageſimo quinto & ſequentibus (nam hic ea abſolvemus, quæ de Thracia & finitimis regionibus ad terminum uſque, quem nobis ſtatuimus, dicenda ſunt) *L. Piſo* Conſul ex lege Clodii Tribuni plebis (qui Conſulum gratiam largas provincias iis tribuendo captabat [f]) Macedoniam habuit ſimul cum imperio in Achajam, Theſſaliam, Bœotiam, Græciam; quas provincias, ſi Ciceroni credimus, grandi pecunia a Clodio emptas obtinuit [g]. Sed neſcio ſane, an omnibus iis, quæ de Piſone, Clodio, *Gabinio*, ſimilibuſque, tum alibi, tum maxime in orationibus ſuis habet Cicero, tuto ſatis fidere poſſimus: cum & oratorio

more

a *Ipſe pro domo c.* 16. b *Suet. Jul. c.* 20. c *Suet. Aug. c.* 3. d *Vellej. L. II. c.* 59. *ad Quint. fr. L. I. n.* 1. f *Plut. Cic. p. m.* 875. g *Cic. de prov. conſ. c.* 4.

more crimina exaggerare videatur; & quæ forte recte fecerunt, elevare, cum internecinum plane odium inter ipsos esset; & eorum maxime opera Cicero in exilium fuisset missus. Hoc tamen certum esse videtur, Cæsarem jam tum majora, quam ferret libertas, animo agitantem in hoc negocio hominibus fœdissimis favisse, ut sibi eorum operam in iis, quæ meditabatur, addictam haberet. Nam vulgo notum est, has artes plane esse necessarias iis, qui miseram illam cupidinem honorum animo fovent: ita ut nesciam quo colore hominibus ambitiosis animus generosus tribui possit; cum ad humillima quæque consilia se dimittere cogantur, ut votorum suorum potiri possint. At nos pergamus. Anno demum sexcentesimo nonagesimo octavo ex Senatusconsulto ob provinciam male administratam revocatus Piso successorem habuit *Q. Ancharium* [a] ex Prætura in Macedoniam missum. Cum vero bellum civile non diu postea insecutum sit, & Livii, Sallustii, aliorumque qui horum temporum historiam scripserunt, monumenta perierint, de levioribus hisce bellis pauca memoratu digna invenimus. Et hoc non levi argumento mihi est, antea fere semper hæc bella a Præsidibus provinciarum fuisse excitata, ut & prædandi occasionem & triumphi spem haberent. Jam vero inter gravissimas illas turbas & bella civilia, quibus undique

a *Cic. in Pis. c. 36.*

totum concutiebatur imperium, non videntur fuisse ausi gentes illas exteras rerum suarum contra cives constituendarum cura lacessere; cum quisque rerum suarum cura occuparetur: ita ut quiescentibus Romanis etiam quieti fuerint barbari. Cæso demum Julio Cæsare video M. Brutum res contra Thraces, sed parum prospere, gessisse [a]. Deinde Anno Urbis septingentesimo decimo quarto *L. Marcius Censorinus* Consul ipsis Kalendis Januariis ex Macedonia triumphasse in tabulis Capitolinis legitur: qui ita anno præcedente jussu M. Antonii Triumviri bellum in ea regione gesserit. Nam eum hoc tempore partem exercitus, ut eum ditaret simul & exerceret, adversus Dardanos; Macedoniam incursare solitos misisse, auctor est Appianus [b]. Denique anno septingentesimo vigesimo sexto *M. Licinius Crassus* in iisdem Tabulis ex Thracia & *Getis* triumphasse memoratur. Nam a *Cæsare Octaviano*, qui eodem anno primum *Augustus* appellatus est, in Macedoniam missus Crassus [c] contra *Dacas* & Bastarnas bellum gessit. Hi enim Danubium primum, mox Hæmum montem transgressi in Thraciam Romanis fœderatam irruperant: sed eos solo virium suarum terrore Crassus regione ea expulit. Imo ultro regionem eorum invasit, oppidumque unum & alterum, licet non fine aliqua suorum clade,

A. U. 714.

A. U. 726.

a *Liv. epit.* 122. b *Civ. L. I. n.* 715. c *Dio L.* 51. *p.* 312. *ed. reg.* d *Horat. Od. L. IV. Od. XIV. n.* 33. *Ovid. Trist. L. II. v.* 173.

de, cepit. Inde etiam Baſtarnas fugavit, Rege ipſorum *Deldone* manu ſua cæſo; ſpolia opima Jovi Feretrio relaturus, ſi propriis auſpiciis rem geſſiſſet. Verum ſolius jam Auguſti auſpiciis omnia bella tractabantur [a]. Craſſus Myſorum etiam totam gentem ſubegiſſe dicitur: at vereor, ut certa ea fama fuerit, cum videam, non tantum, eum cum magno illud labore & periculo feciſſe; verum præterea in regione ſubacta hiemare non fuiſſe auſum; & a Thracibus, per quos, ut per amicos iter faciebat, plurima incommoda fuiſſe paſſum: quæ tamen non prohibuerunt, quin, ut vidimus, triumphus ipſi decretus fuerit. Et alia præterea feliciter in ea regione geſſiſſe Craſſum a Dione traditur: ſed quæ jam ad ſcopum, quem nobis propoſuimus, nihil pertinent.

§. III. Poſtremum bellum in Illyrico geſtum fuerat a Metello Conſule A. U. 634. ut dictum eſt *L. VII. c. 6. §. 1.* Inde longiſſima quiete ea regio gaviſa fuiſſe videtur, ad annum certe Urbis 695. quanquam finitimæ regiones frequentibus bellis quaterentur. Quod enim Pighius ad A. U. 677. ex pauciſſimis verbis fragmenti e *libro ſecundo hiſtoriarum Salluſtii* elicuit, eo anno *Cn. Aufidium Oreſtem* Prætorem gravia bella in Illyrico geſſiſſe, levi ſane tibicine niti videtur. Et Cæſar quidem eo anno 695. Gallias & Illyricum provincias obtinuit [b]: ſed magno ſuo *§. 3. Bella cum Illyriis.*

Q 4 malo

a *Dio l. d.* b *Suet. Jul. cap. 22. Dio L. 38. p. 38. ed. reg.*

malo gentes bellicosas lacessivit, dum se rebus eorum per ambitionem immiscet [a]. Scilicet Dalmatæ, & alii Illyriorum populi Liburnis *Promonam* urbem eripuerant: (siquidem recte hoc nomen apud Appianum legitur) ergo Liburni se Romanis dedentes ad Cæsarem fuga pervenerunt: qui statim per legatos eos, qui urbem ceperant, hortatus est, ut eam Liburnis restituerent. Cumque mandata Cæsaris negligerent barbari, exercitum ingentem in regionem eorum intulit, qui ab Illyriis oppressus est: quod paullo ante civilis belli initium factum fuisse Appianus narrat: ita ut Cæsar illam Romanorum cladem tum vindicare non potuerit. Sed anno jam sexcentesimo nonagesimo nono in Illyricum profectus fuerat Cæsar, quod a *Pirustis* finitimam partem provinciæ incursionibus vastari audiebat [b]. Verum Pirustis privato consilio incursiones istas factas esse dicentibus obsides imperavit; & arbitros inter civitates constituit. Atque huic provinciæ Anno Urbis 704. C. Antonium [c] legatum suum Proprætore præfecit: sed de ejus, & successorum ejus rebus gestis in historia belli civilis dicendum erit; cum illud tantum hic addiderimus, Gabinium Anno Urbis 704. magnas satis copias ad Cæsarem in Illyricum adducentem ab Illyriis cæsum esse, ita ut ipse cum paucis evaderet, Illyriique maximis

a *Appian. Illyr. nu.* 761. b *Cæsar. B G. L. V. c.* I.
c *Liv. epit.* 110. *Vid. Dion. L.* 51: *p.* 177. *ed. Lat.* 8. *Appian. Civ. L. II. n.* 453.

ximis spoliis potirentur: qui illud ex desperatione quadam fecerant, quod metuerent ob ea, quæ antea egissent, ne Cæsaris victoria res eorum plane perderentur. Anno Urbis septingentesimo septimo missus est eo a Cæsare cum legionibus & magno equitatu *P. Vatinius*: (apud Appianum male legitur *Atinius*, in editione quidem *Amstelodamensi* A. 1670.) cum legati jam Illyriorum veniam actorum a Cæsare deprecantes acerbius excepti fuissent: Vatinius tamen mandato Cæsaris nihil aliud, quam tributa quædam parva imposuit, & obsides recepit. Sed interfecto Cæsare nec tributa ultra persolvere, nec obsides dare voluerunt; Vatiniumque prælio superatum Dyrrachium recedere coegerunt: qui nihilominus de Illyriis triumphasse in tabulis Capitolinis legitur. Atque ipse de rebus in provincia gestis in epistola quadam ad Ciceronem [a] gloriatur. Et tum M. Antonius, cui Macedonia decreta erat, antequam a Populo Galliam invito Senatu impetrasset, illam fratri C. Antonio tradidit: qui eam, ut sibi notam, maxime exoptasse videtur; cum Cicero [b] salse rideat sortitionem provinciarum ab Antonio factam: quippe qua ipsi fratribusque ejus, & aliis, quos amicos habebat, eæ provinciæ evenerint, quas quisque sibi cupiverat. Et antea a Cæsare jam M. Bruto destinata fuerat: isque eo profectus ab *Hortensio* Præ- *A. U. 707.*

tore

a *ad Famil. L. V. n.* 9. 10. b *Phil. III. c.* 10.

tore jam eam acceperat [a] : & exercitum, licet a C. Antonio ad seditionem excitaretur, in officio continuit [b]. Sed quis finis ibi Bruti fuerit, alibi a nobis narrabitur. Anno Urbis septingentesimo decimoquarto *C. Asinius Pollio*, cum M. Antonii auspiciis Illyricum obtineret, tumultuantes Parthinos aliquot præliis compescuit [c]; eosque gregibus, armis, agris mulctavit [d]: ita ut hic ex Dalmatia, quemadmodum Marcius, de quo diximus, eodem anno ex Macedonia, triumphum meruerit. Tamen jam dudum tum Damaltia subacta fuisse dicitur: nam præter ea, quæ *L. VII. c. 6.* diximus, refert Eutropius [e], *Cn. Cosconium* Proconsulem circa annum Urbis 674. magnam partem Dalmatiæ subegisse, Salonas cepisse: & composito bello Romam post biennium rediisse. Sed de eo bello non temere quidquam apud alios auctores reperiri recte, puto, ad Eutropium notavit *Glareanus*. Nisi huc trahendum sit, quod est in Ciceronis *Cluentiana c. 35. Caji*, nam ita ibi legitur, Cosconii literis planum factum esse, legionem in Illyrico a *Bulbo* quodam esse sollicitatam. Nec deinde de hac regione aliquid, quod ad nostrum scopum faciat, notatum invenio, nisi quod jam de Asinio Pollione diximus; aut talia, ut commodius forte in historia bellorum civilium narrari possint: donec

a *Plut. M. Bruto p. m.* 995. b *Dio L.* 47. c *Id. L.* 48. *p.* 256. *ed. reg.* 1548 d *Flor. L. IV. c.* 12. e *L. VI. c.* 4.

nec A. U. 718. vel sequente iterum arma sumpserunt. Nam legimus, eo tempore Dalmatas vicinasque gentes a Cæsare fuisse subactas [a] ductu primum *Agrippæ*, deinde ipsius Cæsaris. Nec tamen sine sanguine victoriam obtinuerunt Romani: quippe cum & ipse Cæsar vulneratus sit; & severo disciplinæ militaris exemplo adversus eos, qui ordines deseruissent, uti debuerit. Hinc ad consulatum gerendum Romam profecturus cum proconsulari potestate ad bellum conficiendum reliquit *T. Statilium Taurum*: qui Dalmatas fame & populationibus ita fatigavit, ut reverso post consulatum Cæsari se sponte tradiderint. Et licet gentium harum ferocissimi *Iapudes* ultra Alpes incolentes diutissime Romanorum armis restiterint; tandem tamen succubuerunt. Ita ut A.U.724. de Japudibus, Dalmatis, Pannonicis, Gallis Augustus triumphaverit. Verum anno demum septingentesimo quadragesimo tertio perdomitos fuisse Dalmatas, auctor nobis locuples est Vellejus Paterculus [b].

CAPUT SEPTIMUM.

De bellis cum Allobrogibus, vicinisque populis.

Cum Liguribus & Gallis Inalpinis bella supra *capite quarto libri præcedentis* ad annum usque sexcentesimum quadra-

dra-

a *Epit. Liv.* 131. *sq.* b *L. II. c.* 90. *& ibi Lips.*

dragesimum quartum perduximus. Ejus capitis §. *secundo* addere debueramus, Fabium devictis *Allobrogibus Allobrogicum* fuisse dictum [a]. Et hæ regiones diu satis post illa tempora quietæ fuisse videntur; neque aliquid quod observari mereatur de iis reperio ante annum Urbis 663. quo *C. Cæcilius Metellus* in Gallia Transalpina *Salvios* rebellantes vicisse dicitur [b]: qui forte occasione belli Marsici ad rebellandum sunt usi. Partem Provinciæ hæc gens incoluit circa Massiliam: ita ut non dubitem ob viciniam etiam Ligures & Allobroges hujus belli aliquam partem fuisse. Et simile quid dicendum videtur de rebus quas *C. Valerius Flaccus* Prætor A. U. 670. in ea provincia gessit: nam eum bellum, & quidem celebrius paullo gessisse ex Cicerone patet: qui eum *Imperatorem* vocat [c]. Et ad hunc Flaccum Pighius refert nummum, qui victoriam exhibet; & nomen *Imperatoris* Flacco tribuit. Idem nummus, sed male explicatus, videri potest apud Cl. Vaillantium [d]: quanquam & ipse eundem Ciceronis locum citet. Rursus A. U. 676. *M. Fontejus* (Pighius *M'* vocat) Prætor Galliæ Narbonensis Pompejo cum exercitu in Hispaniam eunti auxilio fuisse videtur, reprimendo, præter Vocontios & Arvernos, etiam Allobroges, & coloniam Narbonensem obsidione liberando: ut ex oratione, qua Fontejum defen-

a *Ascon. ad Act. I. in Verr. c. 7.* b *Liv. epit. 73.* c *pro Quinct. c. 7.* d *gente Valeria n. 16.*

fendit Cicero, colligitur [a]. Sed gravius illud exarsisse aliquis existimare possit, qui Cottæ Consulis orationem ex *libro sexto Historiarum Sallustii* eo referre velit; quod Pighius facere videtur. Verum nescio quam recte; cum in ea oratione harum gentium nulla inveniatur mentio. Hinc porro nihil amplius in his regionibus gestum reperio: certe quod ad hunc librum referendum fuerit.

CAPUT OCTAVUM.

De bello Piratico

§. I. INter multas olim gentes infamis maxime ob ingenium subdolum & rapax gens Cilicum fuit; ita ut eorum improbitas etiam proverbio jactata fuerit [b]. Et præcipue circa hæc tempora maxima opportunitate prædandi utebantur. Nam, ut altius paullo rem repetam, jam dudum factum erat, quod *Trypho*, cui *Diodotus* cognomen fuit, interfecto Syriæ Rege *Antiocho* (is pro temporum istorum gentiumque impietate *Deus* cognominatus fuit) id regnum occupaverat. Hic, ut Ægypti Reges aliosque prohiberet, quo minus legitimæ Regum stirpi auxilia, quibus ipse dejiceretur, præstarent, auctor Cilicibus fuit, ut, societatibus prædandi caussa

§. I. Origo belli.

A. U. 608.

[a] *Vid. cap. I. sqq.* [b] *Vid. Suid. V.* Κιλίκιος ὄλεθρος, Κιλίκιος τράγος, Κιλίκων. *Lucian. Icaromen. p.* 199. *ed. Grav. Erasm. Ad. Ch. III. c.* 11. *n.* 25. *&c. App. Alex. Mithr. n.* 234.

caussa factis, aliorum regum subditos invaderent [a]. Et cum circa idem tempus Carthagine & Corintho deletis, & luxu ita sensim in Urbem invecto mancipiorum magna multitudine uti Romani incepissent, prædones frequentes irruperunt, qui libera corpora in servitutem abducentes ingens inde lucrum capiebant. Simul Syriæ, Cypri, & Ægypti Reges per æmulationem impune eos grassari patiebantur. Neque Romani ea, quæ extra Taurum montem fiebant, (nam ibi præcipue latrocinia exercebantur) multum curabant: & Armenii, qui hæc etiam loca occupaverant, Cilicibus mare tradiderant, ut regiam, quantum possent, imminuerent potestatem. Ergo dum ita piratis omnia faverent, magis & magis eorum potentia increverat; & postca Mithridatici etiam belli [b] egregia occasione oblata, sublatis commerciis [c], rupto fœdere generis humani, maria omnia interna latrociniis infesta reddiderant, ad Mauritaniam & ipsas ultimas Gades prædas agentes. Et ultimum hoc quidem eo facilius, quod cum Sertorio quoque Hispanias obtinente fœdus fecerant [d]. Verum jam antea anno Urbis sexcentesimo quinquagesimo M. Antonius proconsulari imperio [e] adversus eos missus fuerat: qui fœderatarum quoque gentium, ut *Byzantinorum*, auxilio usus [f] mariti-

a *Vid. Strab. L. XIV. n.* 668. b *App. Al. Mithr. n.* 233. c *Flor. L. III. c.* 6. d *Plut. Sert. p. m.* 571. e *Vid. Cic. Orat. L. I. c.* 18. f *Tacit. Ann. XII. c.* 62.

ritimos Prædones fuit persecutus [a]: atque is ex eo bello triumphasse videtur [b]. Cum vero magis iterum hæc latrocinia invaluissent Anno sexcentesimo septuagesimo tertio rursus cum Piratis Ciliciæ bellum iniri placuit: idque cum proconsulari imperio *Cneo Lucii filio Dolabellæ* mandatum est. Sed hic potestate sibi mandata libentius uti voluit, ut legatum suum *C. Verrem* in socios rapinis & injuriis grassantem defenderet, cum etiam ipse Ciliciam provinciam suam miseris modis expilaret [c]: ut alter Cn. Dolabella eodem anno Macedoniam, de quo jam *capite sexto* dictum est. Verum majore virtute & probitate est usus, cui A. U. 676. Cilicia provincia obtigit, Proconsul *P. Servilius Vatia*, vir strenuus: & leves piratarum myoparones gravi sua classe, licet non incruenta victoria, superavit. Atque inde terra etiam eos domare aggressus validissimas, quas obtinebant, Lyciæ urbes, & diutina præda abundantes cepit, *Phaselum*, *Olympum*, *Corycum* [d]. Tum etiam *Isauriam*, ubi plures prædonum erant pagi, subegit; atque inde *Isaurici* cognomen retulit; etiam urbe *Isauris*, quæ regionis caput erat, deleta: licet ea postea restituta sit. Et recte hic notat Florus, eum cognomen illud sibi sumpsisse, quod magni sibi laboris esset conscius; cum ceteroquin ignobilis ea regio & urbs fuerit.

A.U. 673.

Et

a *Liv. epit.* 68. b *Plut. Pomp. p.* 631. *D. Vaill. G. Antonia n.* 2. c *Cic. Verr. L. I. c.* 17. 29. *sqq.* d *Eutrop. L. VI. c.* 3.

Et certe totum triennium illi bello impendit [a]: nam quod quinquennium eum exercitui præfuisse dicit Cicero [b], accipiendum est a sortitione provinciæ usque ad triumphi diem; quem satis splendidum egisse videtur [c]. Ab hoc tempore Cilicia provincia Imperii Romani haberi cœpit.

§. 2. Bellum a Pompejo confectum.

§. II. Sed non ita perdomiti fuerunt piratæ, quin paullo post iterum pristina latrocinia exercere aggressi sint. Imo majore multum conatu, quam prius, cum non tantum maria infesta redderent; (unde *maritimum* hoc bellum Ciceroni [d] quoque dicitur, & Sallustio [e]) sed etiam in terram egressi [f] agros primum, mox ipsas urbes vastarent: & quibusdam etiam pro receptaculis ad bellum uterentur. *A. U. 686.* Dum autem Romani anxie cogitant [g], quod remedium tanto malo afferri possit, nam etiam a fame sibi metuebant [h], *A. Gabinius* Tribunus plebis, (sive a Pompejo, ut id faceret, permotus; sive ultro, ut ab eo gratiam iniret, hoc faciens: nam Reip. caussa non fecisse constat, quod ipse vir pessimus fuerit [i]) hic certe Gabinius legem tulit, „ ut ex Consularibus unus Imperator contra prædones constitueretur; eique in triennium „ plena potestas cum imperio toto mari inter-

a *Eutr. d. l.* b *in Verr. L. III. c. 90.* c *Ibid. L. I c. 21.* d *pro Flacc. c. 12. sq.* e *Jug. c. 39. S. 40 ed. Cantabr. 1710.* f *Vid. Cic. pro l. Man. c. 18.* g *Dio L. 36. p. 2. ed. reg. 1548.* h *Plut. Pomp. p. m. 631.* i *Dio Ib. p. 3. Cic. post red. in Sen. c. 5.*

„ interno & in maritimis provinciis ad „ quadringenta a mari ſtadia eſſet, ut„ que dilectus habere, & pecunias ad u„ ſum belli e provinciis colligere poſſet." Et, licet Pompejum nominatim non deſignaſſet Gabinius, certus tamen erat, ubi primum ejus rei mentionem feciſſet, plebem eum eſſe electuram. Scripſeruntque cum his mandatis literas ad Reges, dynaſtas, gentes & civitates omnes, ut quavis ope poſſent, Pompejum juvarent [a]. Nequaquam autem hæc volente Senatu fiebant; qui omnia, quæ a piratis oriebantur, mala perferre maluiſſet, quam ut tantum imperium uni viro mandaret: ita ut parum abfuerit, quin ipſe Gabinius in Senatu interemptus ſit. Et plebs rurſus, cum Senatus ſententia innotuiſſet, adeo exarſit, ut niſi jam curia Patres exiviſſent, a plebe opprimendi fuerint. *Piſo* tamen Conſul cum jam ad mortem raperetur, Gabinio deprecante dimiſſus eſt. Nec deſtitit Senatus, verum collegas Gabinii Tribunos plebis permovit, ut legi intercederent: quod tamen duo tantum fuerunt auſi; atque illi etiam facile conſenſu multitudinis victi ſunt. Q. quoque Catulus, vir maximæ auctoritatis, oratione ad Populum diſſuaſit, ne tanta vis imperii uni committeretur; non quod hoc Pompeji cauſſa ſe facere diceret: „ ſed „ quod omnis poteſtas ſumma, ſi uni „ tradatur, natura ſua inſolens ſit & in-

a *Appian. Mithr. n.*235.

„ sociabilis : nec omnia in uno reponenda „ esse [a]. " Adjecitque in concione [b], *Si quid huic acciderit, quem in ejus locum substituetis?* Ubi universa concio succlamavit, *Te, Q. Catule*. Qui ita sane insignem suæ virtutis fructum ac dignitatis cepit [c]. Et ipse Populus Romanus, quanquam imprudenter tanta potestas uni viro tradita videatur, summam inde utilitatem habuit. Pompejus enim maximis copiis brevissimo tempore paratis [d] legatos plures, (quod lege Gabinia continebatur) viros fortissimos & belli peritissimos sibi adscivit; iisque varia loca, quæ obtinerent, assignavit, (tredecim eorum fortes fuisse dicit Plutarchus) ita ut totum mare internum suis classibus complecteretur; ipse interim circumcursans; & ut *Rex* aliquis *regum*, an quisque bene stationem suam tueretur, inquirens. Et postea sane bello civili ab inimicis hoc nomen ei datum legimus [e]; ut & *Agamemnonis* [f], qui olim Græciæ regum Rex fuerat. Atque ea ratione quicquid piratarum undique fuit indagine quadam inclusit & oppressit: quod quadraginta dierum spatio factum esse dicunt Florus & Plutarchus: quadraginta novem dicit Cicero [g], quæ differentia est exigua. Qui evaserant, in Ciliciam, tanquam in arcem suam, se contulerant. Pompejus vero per Etruriam Ro-

a *Vell. Pat. L. II. c.* 32. b *Plut. Pomp. p. m.* 632. c *Cic. pro L. Manil. c.* 20. d *Plut. d. l. Appian. Mithr. n.* 236. e *Plut. Cæs. p. m.* 727. f *Dio L.* 42. *p.* 122 *ed.* 1548. g *pro L. Manil. c.* 12.

Romam contendens ingenti gratulatione exceptus est: verum brevissimo tempore impetratis, quæ desideraverat, iterum mare ingressus, & reliquias belli persecutus intra trium mensium spatium illud confecit. In captivos & dedititios summa clementia usus est; consilio tamen adhibito, prudentissimo quidem, & ad ipsum illud malum radicitus tollendum aptissimo. Nam sedes ipsis assignavit a mari remotissimas, & agros, quos colerent: unde etiam urbs Ciliciæ *Pompejopolis* est dicta [a], quæ antea *Soloe* vel *Soli* dicebatur. Ab hac urbe *solœcismi* nomen ortum dicunt, quod ejus incolæ, licet Atticorum coloni, linguam barbarorum consuetudine corrupissent.

CAPUT NONUM.

De bello Cretico.

§. I. Res ab Antonio gestæ. A. U. 679.

§. I. ANno Urbis sexcentesimo septuagesimo nono *M. Antonius* Prætor [c], Triumviri pater, gratia Cottæ Consulis [d], & *Cethegi* factione in Senatu curationem obtinuit cum summa potestate [e] totius oræ maritimæ. Is se [f] in illo infinito imperio improbissime gessit: & Siciliam primum provinciasque omnes depopulatus est. Inde, si Floro [g] credimus,

a *Strabo L. XIV. n. 665. & 671.* b *Vid. Eustath. in Dionys. perieg. v. 875. Suid. V. Σόλοι.* c *Liv. ep. 97.* d *Ascon. ad L. II. in Verr. c. 3.* e *Vell. Pat. L. II. c. 31.* f *Cic. in Verr. L. III. c. 91.* g *L. III. c. 7.*

mus, sola vincendi nobilèm insulam cupiditate; vel [a], quod alter secundum Ciliciam fons piratarum esset, Cretam invasit, Mithridati præterea Cretenses favisse jactans. Et ingenti victoriæ spe ac fiducia id bellum aggressus est; adeo, ut plures catenas in navibus, quam arma portasse dicatur [b]; & *Cretici* cognomen jam ante victoriam sibi sumpsisse [c]. Nisi dicere velimus, hoc nomen ipsi per contumeliam fuisse inditum; ut quidam conjicit. Sed præter spem ita temere conceptam pessime ab hostibus acceptus est; & plures naves ejus interceptæ: captivaque corpora religata velis ac funibus pependere. Ac sic velificantes Cretenses portibus suis adnavigarunt. Antonius autem in ea expeditione morbo periit [d].

§. 2. Bellum a Metello confectum. A. U. 685.

§. II. Ergo *Q. Metello* Proconsuli A. U. 685. bellum adversus Cretenses est mandatum; qui intra triennium; vel, ut dicit Orosius [e], intra biennium provinciam omnem subegit, totam insulam igni ferroque populatus. Et illud *de triennio* rectius esse videtur; cum ita etiam habeat Vellejus [f], juventutem Cretensem fortissime patriam suam defendisse narrans. Idque verisimilius videtur; nam Livius etiam & Florus plurimas urbes expugnatas fuisse dicunt: ad quod longiore sane tempore opus fuisse videtur. Adeo autem crudeliter in captivos consuluisse Metellum

a *Plut. Pomp. p. m.* 632. b *Flor. l. d.* c *Plut. Anton. p. m.* 915. d *Ascon. ad Divin. c.* 17. e *L. VI. c.* 4. f *L. II. c.* 34.

ſum dicit Florus, ut veneno ſe plerique conficerent; alii ſe abſenti Pompejo per nuncios dederent [a]. Atque inique ſane hujus victoriæ partem ſibi vindicare Pompejus conatus eſt; ita ut non tantum legatos in Cretam miſerit ad accipiendas urbium deditiones [b]: ſed etiam ſcriptis Metellum a bello deſiſtere juſſerit [c]. Quin etiam vetuit civitates, ne Metello dicto audientes eſſent; miſitque unum ex legatis ſuis *L. Octavium*, qui cum Cretenſibus arma adverſus Metellum ſociaret; & ipſe adverſus eum expeditionem parabat [d]: ita ut ſe ridiculum faceret Pompejus; neque tamen prohiberet, quo minus Metellus de ſubactis piratis ſupplicium ſumeret. Perdomitis Cretenſibus liberæ in id tempus inſulæ Metellus leges dedit [e]: & anno demum Urbis *691*. triumphavit: ac meliore jure, quam Antonius, *Cretici* cognomine in poſterum eſt uſus [f].

CAPUT DECIMUM.

De bello Spartacio; ſive gladiatorum.

§. I. SEd aliud bellum circa hæc tempora luxus potiſſimum Romanorum excitavit: & quidem luxus genus inhumaniſſimum. Nam gladiatores effractis ludis ſuis *σ. 1 Origo belli. A. U. 680.*

R 3 ſuis

a *Vid. & Cic. pro L. Man. c.* 12. *&* 16. b *Liv. epit.* 99. c *Plut. Pomp. p.* 634. d *Dio L.* 36. *p.* 10. *ed. reg.* 1548. e *Liv. epit.* 100. f *Flor. L. III. c.* 7.

ſuis ingens bellum in media Italia ſuſcitarunt [a]. Nec locus hic eſt de horrendo hoc ritu & ſpectaculo ſuper alia omnia Romanis gratiſſimo plura addere: cum omnium manibus terantur Lipſii *Saturnalium ſermonum libri duo*; quibus data opera materiam hanc eruditiſſime, ut ſolebat, pertractat. Initium ſumpſit hoc bellum Anno Urbis ſexcenteſimo octogeſimo: quod *Spartacium* quibuſdam dicitur [b] a primo ejus auctore *Spartaco*; (unde *Spartacum* [c] pro *teterrimo hoſte* dicit Cicero) aliis *Servile* [d]; *Fugitivorum* etiam, aut *Gladiatorum* dicitur [e]. Fuit Spartacus genere Thrax; qui quondam Romanam militiam fuerat ſecutus. Sed hic, neſcio quo caſu, Romam venalis ductus in ludo fuit *Lentuli Batiati*, (*Vacciam* apud Plutarchum ex loco quodam Ciceronis [f] legendum eſſe putat Pighius) qui Capuæ gladiatorum familiam alebat: ubi aliis circiter ſeptuaginta ejuſdem conditionis hominibus perſuaſit, ut pro ſua potius ſalute, quam pro aliorum voluptate pugnarent. Itaque primum ex popina quadam verubus & cultris correptis ex oppido erumpunt. In itinere offenderunt plauſtra, quæ arma gladiatoria ad aliud oppidum portabant: quibus direptis

a *Vell. Pat. L. II. c.* 30. *Liv. epit.* 95. *Flor. L. III. c.* 20. *App. Al. Civ. L. I. n.* 423. *Eutro. L. VI. c.* 7.
b *Plut. Craſſo p. m.* 547. c *Phil. III. c.* 8. *IV. c.* 6. d *Cic. pro L. Man. c.* 11. *Cæſ. B. G. L. I. c.* 40. e *Cic. L. V. in Verr. c.* 2. f *ad Quint. fr. L. II. ep.* 3.

ptis primum fugaverunt, qui ex Capua eos persequebantur: ubi rursus aliis & melioribus armis potiti sunt. Inde ingenti multitudine ad eos confluente [a] quasi justi exercitus speciem effecerunt, decem amplius millibus e fugitivis coactis [b], cum quibus castra in Vesuvio monte locarunt. Obsessi ibi sunt a *Claudio Pulchro* Prætore, (*Legatum* dixit Livius) cui, nescio unde, cognomen *Glabri* Florus addidit: sed gladiatores funibus ex vimine sylvestri plexis se ipsos demiserunt, & Claudium fugarunt [c]. Unde iterum copiæ eorum auctæ sunt; cum hoc fugitivorum successu permoti plures ejus regionis pastores, viri strenui & pernices, se iis junxerint [d].

§. II. Ita majoribus animis sumptis totam Campaniam pervagantur, Lucaniamque; non villas tantum & vicos, sed urbium validissimas diripientes. Ex domitis etiam gregibus equitatum parant; & captis de Prætoribus insignibus Spartacus ornatur: nam jam etiam Prætorem *P. Varinium*, legatum ejus *Furium*, & collegam *Coscinium* superaverat: ipse quidem suprema potestate utens, alios tamen etiam duces *Crixum Oenomaumque* rebus gerendis præficiens. Sed fugitivi licet ita victoriis quibusdam potirentur, facile intelligebant, se impares fore, si aliquando totis viribus Romani contra eos insurge-

§. 2. Ulterior belli progressus.

R 4

a *Liv. ep. 95.* b *Flor. d. l.*
c *Frontin. Strat. L. I. c. 5. n. 20.* d *Plut. Crasso p. m. 548.*

surgerent. Itaque auctor suis fuit Spartacus, ut Alpibus superatis quisque in patriam suam reverti conaretur. At merito auscultatum ipsi non fuit; cum ita periculo certissimo se omnes exposuissent. Et videntur, si se in Rempublicam quasi aliquam legibus constitutam formassent, affatim negotii Romanis præbituri fuisse. Verum jam, cum Italiæ solum populationibus incumberent, facilius sunt victi. Primum quidem *Q. Arrius* Prætor ducem fugitivorum Crixum cum viginti millibus hominum cecidit a: sed idem paullo post ab illis victus est; ut etiam ipsi Consules *L. Gellius*, *Cn. Cornelius Lentulus Clodianus*, *homo*, si Sallustio b fides, *incertum stolidior an vanior*. Hic tamen cohortes *Germanicas* a Spartaciis contemptu & arrogantia divulsas repentino incursu profligavit. Sed *C. Cassii* Proconsulis castra apud Mutinam deleta sunt: & *Cn. Manlius* Prætor male adversus Spartacum pugnavit: ita ut tum de ipsa Urbe invadenda Spartacus consilia agitasse feratur.

§. 3. Bellum confectum. A. U. 682.

§. III. Tandem Senatus Consulibus infensus nihil eos pro imperio agere voluit: & summam belli curam *M. Crasso* Prætori mandavit. Nam tantus torpor omnes invaserat b, ut, cum alii Prætores creandi essent, (illis enim, qui cladem passi fuerant, magistratus abrogatus fuisse videtur) nomen suum nemo profiteri auderet; donec

a *Liv. epit.* 96. b *L. IV. Hist. ap. Gell. XVIII.* 4. c *App. Al. Civ. L. I. n.* 425.

donec Craſſus Præturam ſuſcipere auſus cum ſex legionibus adverſus Spartacum profectus eſt; iiſque duas legiones conſulares, quæ male pugnaverant, junxit, cum prius eas *decumaſſet*; ſive decimum quemque ſorte lectum ex iis occidiſſet: hoc agens, ut ipſe Imperator magis a ſuis militibus, quam hoſtis timeretur. Ita primum decem millia ex Spartaci copiis ſeorſim tendentia maxima ſtrage affecit; licet de longe majore clade, & duce quodam fugitivorum *Granico* cæſo locutus fuerit Livius [a]. Inde Spartacus per Lucaniam ad inferiorem Italiæ angulum receſſit: atque illic navigia quædam Cilicum nactus, in Siciliam trajicere cogitavit; ut reliquias quaſdam belli Servilis in ea inſula ſuſcitaret. At Cilices, fraudulentum genus, muneribus acceptis, eum deceperunt; ita ut in extrema Rheginorum peninſula conſidere fuerit coactus. Ibi eum Craſſus laborioſo opere, foſſa & muro miræ altitudinis per triginta ſeptem millia paſſuum & quingentos † ductis, incluſit. Sed nocte quadam procelloſa evaſit Spartacus cum tertia exercitus ſui parte: & multi jam antea per diſſenſionem ab eo deſciverant. Hos primum adortus eſt Craſſus, ceciditque ita ut omnes (duodecim millia erant & trecenti) in acie occubuerint. Spartacus nihilominus Quæſtorem & legatum Craſſi in fœdam fugam convertit: unde animi creve-

a *Vid. epit.* 97. † *horæ itineris* 12 $\frac{1}{2}$

creverunt fugitivis, ita ut Spartacum in Romanos ducere cogerent. Nec minus bello finem imponere properabat Crassus, ne penes Pompejum, qui jam adventabat, etiam hujus belli confecti gloria esset. Ergo iterum acerrimo prælio concursum est: quo Spartacus cum plerisque suorum pugnans cecidit: supervenien sque Pompejus eos, qui ex fuga supererant, oppressit: neque minimam inde hujus quoque belli patrati gloriam sibi sumpsit. Et Cicero, qui Pompejo adulabatur, illud *expectatione Pompeji attenuatum atque imminutum, adventu sublatum ac sepultum fuisse*, dicit [a]. Crassus tamen, quod de servis triumphare turpe videretur, ovans Urbem iniit. Fugitivorum sex millia, qui in potestatem redacti essent, in crucem acti per viam Appiam pependerunt [b]. Fuerunt tamen etiam reliquiæ quædam hujus belli: nam legimus [c], C. Octavium Augusti parentem, ex Prætura Macedoniam sortitum, fugitivos, residuam Spartaci & *Catilinæ* manum, Thuriorum agrum tenentes in itinere delevisse, negotio sibi in Senatu extra ordinem mandato. Et hoc factum est demum anno Urbis sexcentesimo nonagesimo tertio.

§. 4. Crassi & Pomp. consulatus. A. U. 683. §. IV. Ex hac autem Crassi & Pompeji dissensione, ut sæpe fieri solet, orta est major animorum conjunctio: præsertim cum uterque, non quod Reipublicæ utile & glo-

a *pro L. Manil. c.* 11. b *App. Al. Civ. L. I. p.*426. c *Suet. Aug. c.* 3.

& gloriosum foret, sed quod sibi maxime commodum esset, quæreret. Crassus quidem, cum se bellicis rebus Pompejo imparem esse sentiret, officiis civilibus gratiam Populi aucupari statuit. Itaque hos defendendo, illis mutuum dando, candidatos commendando, eorumque petitionibus suffragando opes & auctoritatem paravit non minorem illa, quam ex rebus gestis sibi jam quæsiverat Pompejus a. Et hæc æmulatio, ut paulo post videbimus, inter præcipuas caussas afflictæ mox Reipublicæ fuit. Illud hic addendum est, Crassum, cum Populus Romanus Pompejo ex Hispania reduci, & fugitivorum victori consulatum offerret, nequaquam dubitasse, quin etiam sibi Pompeji gratia ambienda foret: & gavisum ea re Pompejum palam pro concione dixisse, „ se non minorem gratiam Populo debi- „ turum pro consulatu in Crassum, „ quam in seipsum collato. " Verum nequaquam eadem concordia gesserunt magistratum, qua petierant b; sed ferme in omnibus dissentientes pauca domi forisve memoria digna Reipublicæ præstare potuerunt. Petente tamen Populo, ante quam magistratu abirent, in gratiam redierunt. Etiam hoc observandum est, frustra postea Pompejum observationem legum, quæ absentem consulatum petere vetabant, aliarumque contra Cæsarem ursisse, cum ipse jam invitis legibus Consul fa-

ctus

a *Plut. Crasso p. m.* 646. b *Plut. d. l. & in Pomp. p.* 629.

ctus fuisset; quippe qui nullum alium adhuc magistratum gessisset: neque etiam ætatem consulatui gerendo legitimam haberet, annos natus triginta sex; cum quadragesimum secundum petendo consulatui leges definivissent. Unum omnino memorandum est ab his Consulibus Reipublicæ præstitum; restitutio nempe Tribunorum plebis [a], quibus a Sulla omnem fere auctoritatem ademptam fuisse vidimus. Maxime autem eorum potestatem desiderari faciebat judiciorum circa hæc tempora corruptio: *in quibus nulla severitas, nulla erat religio; imo, quæ nulla jam esse, existimabantur*, si Ciceroni credimus [b]: Fecit id maxime Pompejus [c], (nam Crassi in hoc negocio partes fere nullæ fuisse videntur; ut ille privatas suas res magis & avaritiam curabat, Pompejus ambitionem) ut sua ea gratia potius esset, neve alius eam occuparet; cum videret sisti non posse [c]. Instrumentum maxime huic rei perficiendæ fuit *M. Lollius Palicanus* Tribunus plebis, *humili loco, Picens, loquens magis quam facundus*; ut eum descripsit in *libris suis Historiarum* Sallustius [d]. Mentionem etiam ejus facit Cicero, *oratorem auribus imperitorum aptiorem* vocans [e]. Atque huc referunt nummum [f], qui ab una parte *caput libertatis*

a *Plut. Ibid.* b *Act. V. in Verr. cap.* 15. c *Id. de LL. III. c.* 11. *Ascon. ad Divin. cap.* 3. d *ap. Quinctil. Instit. Or. L. IV. c.* 2. *ubi* M. Acilius Palicanus *dicitur*. e *de Cl. Or. c.* 62. f *Vaillant. C. Lollia n.* 6.

tatis refert; ab altera, ut volunt, *rostra*; quod inde Tribuni plebis concionem ad Populum habere solerent. Sed fere nomine tenus duntaxat tribunicia potestas restituta fuit; cum tota pene ad Senatum transferretur. Nam Augustus demum Equitibus rursus Romanis concessit [a], ut tribunatum plebis petere possent.

CAPUT UNDECIMUM.

Quod varia complectitur.

§. I. IDem annus, qui Crassum & Pompejum Consules habuit, etiam habuit Censores L. Gellium *Poplicolam*, & Cn. Cornelium Lentulum Clodianum: (eos modo etiam in Consulatu collegas vidimus) quos hic memoro, quia jam per sexdecim annos Censura intermissa fuerat. Hi Censuram aspere exercuerunt, sexaginta quatuor, aut pluribus, Senatu motis [b]: inter quos etiam fuit C. Antonius; de quo jam *capite 6. §. 2.* locuti sumus. Caussas hujus remotioni subscripserant, „ quod socios diripuisset; quod judi- „ cium recusasset; quod propter æris „ alieni magnitudinem prædia manci- „ passet, bonaque sua in potestate non „ haberet [b]: “ ita ut non absque ratione Catilina speraverit, se hoc homine, si una designatus Consul foret, facile ex vo-

§. 2. Censura. A.U. 683.

a *Suet. Aug. cap. 40. Dio L. 54. fini propius.*
b *Ascon. ad Divin. c. 3.* & *Id. ad Orat. in toga cand. p. 979. ed. Grav.*

voluntate ufurum [a]. Nam a fequentibus Cenforibus reftitutus cum Cicerone Confulatum geffit.

§. 11. Luxus horum temporum.

§. II. Neque mirum eft, circa hæc tempora multos repetundarum aut peculatus accufatos fuiffe, cum luxus virorum in Republica principum horrendum in modum creviffet: ad quos fumptus ut fufficerent, provincias expilare, pecuniam publicam furari, judicia vendere, &, uno verbo, quævis fcelera committere cogebantur. Et, præter divitias Afiæ aliarumque gentium in Urbe invectas maxime hominum mores corrupiffe videtur exercitus Sullæ [b], quem quo fibi fidum faceret, contra morem majorum luxuriofe, nimifque liberaliter habuerat. Unum tantum & alterum exemplum, unde luxus ille immenfus probetur, in medium producamus. Lucullus, vir cetera fapiens [c], & quem fæpe laudat Cicero [d], tantas fibi opes acquifivit, & tanta opum profufione vixit, ut *Xerxes togatus* vulgo diceretur: & horti illius adhuc *Trajani* Imperatoris ætate inter res Principis fumptuofiffimas cenferentur [e]: licet verum fit, eos tum etiam ab aliis excultos fuiffe [f]. Opulentior, ut videtur, Lucullo, avarior certe, fuit Craffus [g]; cujus divitiæ, in

a *Salluft. Catil. c.* 21. b *Ibid. c.* 11. *Vid. Plut. Sulla p. m.* 459. c *Plut. Lucull. p. m.* 492. d *Vid. vel folum L. IV. Acad. quæft. ab init.* e *Plut. l. d. m.* 518. f *Vid. Tac. Ann. XI. ab init.*
g *Plut. Craffo p. m.* 543.

in proverbium abiere [a]: & qui dicere erat solitus, *neminem esse divitem, nisi qui exercitum alere posset suis fructibus* [b]: posseditque [c] in agris & pecunia *bis millies* †. Et ipse Cicero, homo novus, homo frugalis, imo avarus, domum non tantum *sestertium tricies quinquies* * emit [d]; (mutuum sane vicies sestertium acceperat a *P. Sulla* [e], quem tum reum defendit) verum idem mensam citream *sestertium decies*, sive *Philippæorum nummum viginti quinque millibus* destinavit [f]. Sed nullus esset finis, si omnia talia exempla huc congerere vellemus. Subitum autem, ut innuimus, incrementum hæc vitia apud Romanos ceperunt post Sullæ Dictaturam: de cujus privigni M. Scauri luxu jam aliquid est dictum. Et tradit Plinius [g], eo anno, quo mortuus est Sulla, domum pulchriorem non fuisse Romæ, quam Lepidi tum Consulis: at intra annos triginta quinque eandem centesimum locum non obtinuisse. Idem narrat ex M. Varrone, *C. Sentium* Prætorem (is Prætor fuit A. U. 663.) dixisse, *Chium* vinum tunc primum in domum suam illatum, cum sibi cardiaco medicus dedisset; *Hortensium* super X. M. cadum hæredi reliquisse [h]. Neque mirum est, tantas Romam affluxisse divitias, si cogitemus, quot,

a *Erasm. Chil. I. cent. 6. n. 73.* b *Cic. Parad. 6.* c *Plin. H. N. L. XXXIII. c. 10.* † 500000. *Philip.* * 87500. *Phil.* d *Ipse Fam. L. V. n. 6.* e *Gell. L. XXI. c. 21.* f *Plin. H. N. L. XIII. c. 15. sq.* g *H. N. L. XXXVI. c. 15.* h *L. XIV. c. 14.*

quot, quantæ, quam opulentæ provinciæ intra breve satis spatium temporis Imperio R. accesserint: ex quibus non tantum vectigalia, & tributa percipiebantur; sed præcipue usuris eas affligebant Romanorum proceres. In hunc autem finem, & simul ut artem Rempublicam administrandi discerent, nobilissimi Romanorum adolescentes Præsides in provincias euntes comitabantur; utilissimo quidem instituto; ut quasi sub oculis viri gravis militiæ aliorumque munerum publicorum rudimenta ponerent [a]. Sed simul ita mature discebant, qua ratione provincias exhaurire possent. Cum enim tributa acerbe exigerentur, & sæpe pecunia præsens sociis provincialibus non suppeteret, fœnori eam a Romanis accipere cogebantur: illudque immensum, & absque ulla misericordia a præstantissimis etiam Romanorum exercebatur. Nam, ut *Pomponium Atticum*, illum amicitia Ciceronis, literisque hujus ad eum scriptis celeberrimum mittam [b], quod magis miremur, etiam M. illum Brutum, quem *ultimum Romanorum* ob eximiam virtutem quidam dixerunt [c], non puduit immanibus illis usuris provinciales vexare: nam ex locis in margine hujus libri citatis patet [d], Brutum *Scaptio* Equiti Romano favisse, vel potius socium ejus in

a *Vid. Cic. pro Cæl. c.* 30. *pro Planc. cap.* 11. b *Vid. Abbat. S. Real. entretiens Hist. & Mor. p.* 91. *sqq. ubi satis bene Atticum describit.* c *Cremutius Cordus ap. Tacit. Ann. L. IV. c.* 34. d *Cic. Att. L. V. n.* 21. *L. VI. n.* 1.

in toto hoc negocio fuisse: qui quaternas centesimas exigebat; sive nummos quadraginta & octo annuos in centum. Imo eam pecuniam Bruti periculo fuisse scribit Cicero a. Et accedebant *anatocismi*, renovationes non soluti fœnoris singulorum annorum b. Tum summa acerbitate id fœnus exigebatur; & Scaptius Senatum *Salaminium* in Cypro insula, cum non suo die fœnus solutum esset, in curia obsederat, ut fame Senatores quinque morerentur. Et omnem fidem superat, quod de Cn. Pompejo in iisdem literis refert Cicero, Regem Ariobarzanem ei tricesimo quoque die solvisse *talenta Attica triginta tria*, sive *nummorum Philippæorum novendecim millia & octingentos*: ita ut tributa, quæ suis Rex imperabat, vix in fœnus Pompejo quod satis esset efficerent. Nec minus Romæ legatis exterarum gentium pecunia mutua magna dabatur usura; ita ut turpia & famosa ex ea re lucra fierent. Ergo A. U. 686. *C. Cornelius* Tribunus plebis legem ad Populum tulit, *ne quis legatis exterarum nationum pecuniam expensam ferret*. Cumque Senatus, ut facile credi potest, ei rei adversaretur, in concione questus est Cornelius, *provincias usuris exhauriri*: adjecitque, *providendum esse, ut haberent legati, unde pecuniam creditoribus darent*. Tum etiam tulit, *ut, antiquo jure revocato, nemo, nisi per Po-*

a *ll. prox. dd.* b *Vid. I. Fr. Gron. de centes. us. & fœn. unc. p. 472.*

pulum, *legibus ſolveretur*. Nam jam in conſuetudinem venerat, ut hoc in Senatu, & paucis quidem præſentibus fieret: imo, ut ne quidem in Senatusconſulto adjiceretur de rogatione ad Populum ferenda. Ut hoc impediretur inventus erat *P. Servilius Globulus* Tr. pl., qui C. Cornelio obſiſteret. Ingenti ex hac re ſeditione orta, ita ut *C. Piſonis* Conſulis faſces frangerentur, de ea re iterum in Senatu magnis contentionibus actum eſt. Tum Cornelius tulit, *ne quis in Senatu legibus ſolveretur, niſi ducenti adfuiſſent; neve quis, cum ſolutus eſſet, intercederet cum de ea re ad Populum ferretur*: eamque legem invitis optimatibus pertulit; qui vel pauci Senatusconſultum facere ſolebant. Anno ſequente Cornelius ob ea, quæ in Tribunatu fecerat, majeſtatis accuſatus eſt a duobus fratribus *Cominiis*: ſed cum ob ſeditionem plebis accuſatores die dicta non adfuiſſent, nomen Cornelii de reis exemptum eſt. Anno tamen ſequente 688. iterum accuſatus Cornelius defenſus eſt a M. Cicerone duabus orationibus, quæ non exſtant. Ita ut hoc tempore Cicero nondum adeo optimatibus, quam quidem poſtea, addictus fuiſſe videatur. Atque hæc ita fere ex argumento Aſconii in has orationes deſumpta ſunt. Sed videtur etiam Cornelius legem tuliſſe *de pecuniis reſiduis*, ut pecuniæ publicæ, quæ reſiduæ apud quemque eſſent, exigerentur. Ea lege præcipue *Fauſtum Sullam* petebat Dictatoris filium; quia Sul-

Sulla per multos annos pecuniam ex ærario & ex vectigalibus P. R. sumpserat. Sed receptus non est accusator; quod accusante Tribuno pl. conditione æqua disceptari non posse putaretur. Quæ colligi possunt ex *argumento & notis Asconii in has orationes*; & ex ipso Cicerone *oratione pro Cluentio c. 34.*

§. III. Non prohibuit tamen hoc pecuniæ corrogandæ studium, quin simul circa hæc tempora etiam literarum studia magis magisque inclarescerent: & præcipue quidem eloquentia forensis. Nam ipsa conditio temporum eam non tantum utilem; sed etiam necessariam faciebat; cum quotidie fere principes in civitate viros & accusari & defendi contingeret. Et ipse Cicero, Romani eloquii princeps, his temporibus, caussis præcipue agendis, eloquentiam exercebat. Exstant orationes quædam, quas hoc tempore habuit. Ea pro *P. Quinctio*, quæ prima fuit, dicta est A. U. 672. quo tempore Cicero annum agebat vicesimum sextum [a]. C. Verrem autem accusavit, cum ædilitatem gereret A. U. 684. Æmulus vero in oratoria laude Ciceronis *Q. Hortensius* eo ipso anno Consul fuit. Nec minor fere eloquentiæ & eruditionis laus fuit in C. Cæsare, de qua postea etiam aliquid erit dicendum: ut forte etiam de ipsius Ciceronis scriptis. Et plures recenset Cicero in libro *de claris oratoribus*: quorum scripta & orationes, *§. 3. De viris eruditis.*

S 2 æque

a *Vid. Gell. XV. c. 28. & probat. Fr. Fabric. in hist. Cic.*

æque ac Hortensii omnia & pleraque Cæsaris, ad nos non pervenerunt. Talis fuit Q. Catulus, qui non solum orationes, sed etiam librum *de Consulatu suo & rebus* suis gestis conscripsit a. Tum Antonius præterea, *Q. Scævola* & Crassus, quos ab eloquentiæ & jurisprudentiæ laude eximie celebrat Cicero b: sed qui paullo etiam (certe duo priores) antiquiores fuerunt. *Cotta* inde fuit, qui Antonium, & *Sulpicius*, qui Crassum imitari volebant c: ut nihil dicam de reliquis, qui apud Ciceronem videri possunt. Historias hoc circiter tempore etiam plures scripserunt: sed quos longa & maligna ætas, aut barbarorum furor nobis abstulit. Quorum quidem librorum jactura omnium maxime dolenda est; cum rerum eo tempore gestarum non alia ratione paullo amplior notitia haberi possit, quam ex historicis eorum temporum: nam sola hominum, qui ea ætate vixerunt, scire nomina, si nihil aliud accedat, parvi est usus. Quin etiam libris philosophicis multis minore damno carere possimus; cum acris meditatio viri sapientis omnibus ævis easdem veritates invenire possit: nullum ingenii acumen rerum gestarum memoriam semel deperditam possit restituere. Poetarum vero lascivorum, aliorumve ineptorum scriptorum cladem adeo non deplorandam puto, ut multo magis gaudendum esse credam, nos non plurium inutilium, vel moribus noxiorum auctorum sarcina pre-

a *Cic. de cl. Or. c. 35.* b *Ibid. c. 36. sqq. c. 47.*
c *Ibid. c. 55.*

premi: cum, qui supersunt, præstantissimi poetæ abunde sufficiant, ut genium poeseos priscæ noscere, & linguam addiscere valeamus. Præter Catulum ergo his temporibus floruit *Manilius* historicus & literator [a]: ejusque æqualis *C. Licinius Macer*, cujus nomen restituendum esse apud Ciceronem [b] pro *Accio* dudum monuerunt viri eruditi [c]. Ipse Sulla Dictator, ut jam supra occasione belli Cimbrici indicavimus [d], de rebus a se gestis commentarios reliquit: cujus libri a Lucullo suppleti, vel forte Lucullo dedicati [e], a liberto Sullæ *Cornelio Epicadio* editi videntur [f]. In ejusdem Sullæ rebus desiit historia ab ejus gentili *L. Cornelio Sisenna* conscripta: quem omnes superiores facile vicisse dicit Cicero [g]. Celebres etiam hoc temporis intervallo fuerunt Historici *Q. Claudius Quadrigarius*, & *Q. Valerius Antias*: qui inter celeberrimos Historiæ, vel annalium rerum Romanarum conditores censentur; & a Livio, Gellio aliisque sæpissime citantur. Græce etiam historiam belli Marsici conscripsit Lucullus [h]. Et hi quidem Historicorum sunt præcipui. Poetas eadem hæc ætas tulit virum illum primarium Q. Catulum, quem modo nominavimus; quem non prohibuit tanta dignitas, quin lascivos versiculos faceret [i]: ejusque fami-

a *Plin. H. N. X. c. 2.* b *de LL. l. c. 2.* c *Voss. de Hist. Lat. L. I. c.* 10. d *Vid. Plut. Sulla p.* 460. 470. e *Id. Lucull. p.* 494. *Sull. p.* 454. f *Suet. de Ill. Gramm. c.* 12. g *de cl. Or. c.* 64. & *LL. I. c. 2. Vid. etiam Vell. L. II. c.* 9. *sed qui non satis recte de ejus ætate loqui videtur.* h *Plut. ejus vita p.* 492. i *Plin. Epist. L. V. n. 3. Gell. L. XIX. c. 9.*

familiaris fuit *Q. Furius* itidem poeta [a]. Nominat etiam Cicero *C.* & *Sex. Titios*, illum Tragicum [b]; hunc, ut videtur, lascivum poetam: licet Cajus etiam comœdias scripsisse videatur, cum Cicero dicat *L. Afranium* poetam eum imitari studuisse: quem comicarum fabularum scriptorem [c] hujus temporis celeberrimum fuisse scimus: & qui *togatas* etiam *fabulas* scripsit: ut etiam *T. Quinctius Atta* [d]. Ex quibus omnibus ad nos non nisi pauca quædam fragmenta pervenerunt: ut etiam ex aliis minus celebribus, quos silentio prætermittimus.

LIBER NONUS.

CAPUT PRIMUM.

De bello Mithridatico III. & de bello cum Rege Tigrane.

§. 1. Initium belli Mith. III. A. U. 687.

§. I. VIdimus *libri præcedentis capite secundo §.* 10. Lucullum & ingenti clade Triarii, & adventu Acilii Consulis & denique dissensionibus, quibus laborabant Romani prohibitum finem bello Mithridatico, ita ut nihil sibi deinde ab eo Rege timerent Romani,

a *Cic. de cl. Or. c.* 35. b *Ibid. c.* 45. & 62. c *Horat. Ep. II.* 1, *v.* 57. *Quinctil. X.* 1. d *Euseb. ad Olymp.* 175. *Horat. Epist. II.* 1, 79.

ni, imponere non potuisse: neque, ut statuerat, Tigranem bello persequi. Jam vero, cum Mithridates omne tempus, quod per has Romanorum discordias ipsi reliquum erat, non ad oblivionem veteris belli, sed ad novi comparationem contulisset, Bosporanis se finitimis suis bellum inferre velle simulans [a], Romanis etiam majore conatu hoc bellum instaurari placuit. Itaque *C. Manilius* Tribunus plebis (homo venalis, & alienæ minister potentiæ [b]) initio anni sexcentesimi octuagesimi septimi legem promulgavit, „ ut „ Pompejo, qui tum in Cilicia belli re„ liquias persequebatur, Bithynia, Phry„ gia, Lycaonia, Galatia, Cappadocia, „ Cilicia, *Colchis*, Armenia minor cum „ omni apparatu bellico, & copiis om„ nibus, qui Luculli fuerant [c], com„ mitteretur; utque bellum cum Mithri„ date & Tigrane Regibus gereret; re„ tineretque classem & imperium mari„ timum, ut ab initio acceperat. " Ita ut hac una lege totum quantum esset Imperium Romanum uni homini subjiceretur. Itaque vir patriæ suæ studiosissimus Q. Catulus legem, quæ maxima nobilitatis indignatione lata erat [d], vehementer dissuasit, ut jam antea fecerat occasione belli Piratici: nec minus eam improbavit Q. Hortensius [e]. Suasit eam Cicero, qui tum Prætor erat, oratione,

a *Cic. pro L. Man. c.* 4. b *Vell. Pat. L. II. c.*33. c *Plut.Pomp.p.m.*634. d *Liv.epit.*100. e *Cic. pro L. Manil. c.* 17. 20.

quæ exstat: jam tum Pompeji favorem indigne satis captans. Cæsar quoque favebat Pompejo, cum eidem Populum quoque favere sciret; quem sibi demerendum esse statuebat [a], immensam jam illam, ut videtur, ambitionem animo fovens, quæ paullo post exitio Reipublicæ fuit. Certe nulli horum salus Reipublicæ tum curæ fuit; ita ut absens Pompejus omnia fere obtineret, quæ Sulla vi & armis subacta patria obtinuerat.

§. 2. Ulterior belli progressus.

§. II. Pompejus ergo Asiam ingressus undique statim & milites & dynastas & Reges socios evocavit, Lucullum nihil curans. Cumque ad colloquium convenissent, primus quidem eorum congressus comis satis fuit; sed mox, dum Lucullus Pompejo ambitionem, hic Lucullo avaritiam objicit, adeo exarserunt [b], ut vix a manibus sibi temperaverint. Ita Lucullus decessit. Pompejus, postquam totam Asiam a *Phœnicia* ad Bosporum navium stationibus fuisset amplexus in Mithridatem movit; cum prius *Metrophanem* ad Regem misisset, qui benignas ipsi pacis conditiones ferret. Sed Mithridates, qui exercitum, licet non nimis magnum, e lectissimis tamen militibus compositum, habebat, Parthorum Regem *Phraatem* se sibi adjuncturum esse sperabat. Verum postquam eum jam Pompeji amicitiam amplexum Armeniam Tigranis regnum

a *Dio L.* 36. *p.* 9. *f. ed.* 1584. b *Dio Ibid. p.* 10. *Vell. L. II. c.* 33.

gnum invasisse audiit, animo collapsus legatos statim ad Pompejum misit, qui de pace agerent: at illis non aliud responsum datum est, quam ut Rex positis armis, transfugisque redditis se fidei Romanorum permitteret. Hi vero, cum maximo essent numero, tantum in castris regiis tumultum excitarunt, ut Rex jurare coactus fuerit, se nunquam cum Romanis pacem habiturum; neque aliquid, nisi de communi consilio facturum. Et simul in interiora regni se recepit, obvia quæque vastans, ut commeatuum inopia Romanos affligeret: licet ipse Rex, quod in tanto Imperatore turpissimum, locorum non nimis gnarus fuisse videatur, cum montem quendam munitissimum, quod inopem aquæ crederet, deseruerit; quem mox occupavit Pompejus, factisque puteis aquæ, quod satis esset, invenit a. Nec minore imprudentia, sive ille stupor fuerit, egit, castra sua vallo centum quinquaginta stadiorum † a Pompejo circumdari passus est. Inde, cum per dies quadraginta quinque obsessus fuisset, hominibus, aut jumentis inutilibus, aut ægrotis interfectis nocte silente aufugit Armeniam petens. Sed Pompejus, cum agmen ejus extremum assecutus esset, invitus, & nocte quidem prælium committere coactus est, cum vereretur, intelligeretque, hostem effugiturum esse. Ergo loco quodam

a *Plut. Pomp. p. 635. f.* † *horæ itineris* $6\frac{1}{4}$

dam sibi commodo & inter montes concavo eos adortus est, horrendo sonitu, clangore tubarum, vocibus militum, scutorum aliorumque æneorum vasorum percussionibus excitato: ita ut statim barbari, quibus prælium inopinantibus plane eveniebat, perturbati fuerint: atque exorta luna etiam in umbras Romanorum potius, quam in ipsos, tela mittebant[a]. Ita multis cæsis; multis etiam captis cum solis satellitibus Rex elapsus est; sed ab iis quoque relictus cum sola pellice *Hypsicratia* egregiæ fortitudinis & fidei muliere, duobusque aliis comitibus ad Tigranem Regem generum suum contendit[b]. Sed cum Tigranes non tantum introitu regni sui ei interdiceret; verum centum etiam talenta in caput ejus pronunciaret, in Colchidem & inde in Bosporum & Mæotidi paludi vicinas regiones se recepit: & filium suum Macharem earum regionum dominum, quod Romanorum rebus studebat, interfecit cum omnibus illis, quos amicos aut comites filio in regnum suum abeunti addiderat; quos vero Machares ipse sibi amicos, aut familiares acquisiverat, dimisit incolumes. Alii patris metu Macharem manus sibi intulisse scribunt. Interfecit etiam paullo post alium suum filium *Xipharem*; quod mater ejus *Stratonice* arcem, in qua erat, cum thesauris Mithridatis Pompejo tradidisset[c]. Plures etiam alii ejus filii in potesta-

a *Flor. L. III. c. 5.* b *Plut. Pomp. p. n. 636.* c *App. Al. Mithr. n. 245.*

testatem Romanorum venerunt: filiæ vero a militibus, quibus eas in Scythiam deducendas dederat, ad Pompejum adductæ sunt. Thesauros, variasque res alias pretiosissimas Pompejus Quæstoribus asservandas tradidit; ut, cum triumphum ejus exornassent, in ærarium conderentur.

§. III. Ita liberis, regnoque & thesauris exutus Mithridates nondum tamen animum despondit: sed ad Gallos iter destinabat, ut cum iis Alpes transgressus ipsam Italiam invaderet: quem impetum cunctatio exercitus ejus aliquantisper inhibuit [a]. Verum filius ejus *Pharnaces*, cum & periculosa nimis ea expeditio videretur; &, si hoc Mithridates tentasset, omnem spem veniæ a Romanis præcisam videret, patri insidias struxit. Quibus detectis, postquam veniam consecutus esset, iterum sollicitatum exercitum a fide patris abduxit. Mithridates tandem veritus, ne Romanis traderetur, venenum sumpsit; ut etiam duæ filiæ ejus virgines. Et hæ quidem confestim sunt mortuæ. Mithridates, quod ab ineunte ætate antidotis se contra venena munivisset (unde tale quoddam medicamenti genus ab eo *Mithridaticum* dicitur [b]) frustra illud tentavit: sed a *Bituito* Gallorum Duce enixis precibus, ut mortem sibi inferret, impetravit [c]. Hic finis fuit Mithridatis, Principis magnanimi & jugi Romanorum impatientis, cum qui-

§. 3. Belli finis.

A. U. 690.

a *Dio L.* 37. *p.* 19. *ed. reg.* b *Serenus Sammonicus c.* 62.
c *Liv. epit.* 102.

quibus per quadraginta circiter annos aut bellum, aut dubiam pacem habuerat. Neque post Hannibalem infestiorem, aut magis timendum hostem Romani habuerunt. Pompejus, qui non speraverat, prope adeo finem hujus belli adesse, in Arabiam moverat; ut animum Regis ejus populi, qualis erga Romanos foret, exploraret; isque se dicto audientem fore, & imperata facturum, scripsit. At nuncio de morte Mithridatis accepto Pompejus raptim Amisum, Mithridatis regiam, contendit: ejusque ditionibus plerisque in formam provinciæ redactis & compositis Romam proficisci perr[illegible]it. Pharnaci, præmium perfidiæ in patrem, regnum Bosporanum est datum [a]: exceptis *Phanagorensibus*, quibus libertas est data, quod primi a Mithridate deficientes exitium ejus magnopere accelerassent.

§. 4. *Res aliæ a Pomp. in Oriente gestæ.*

§. IV. Antequam autem cum Pompejo in Italiam revertamur, narranda sunt illa, quæ extra bellum Mithridaticum in Asia gessit. Nam postquam Regem illum vicisset, interea dum hic vires ad rebellandum colligit, (& satis bene conjecit Pompejus, eas non nimis metuendas fore) desiderium Pompejum cepit Syriam quoque & Arabiam subjugandi, ut etiam in Oriente victorias suas ad Oceanum proferret; quemadmodum in Occidente fecerat. Et primo quidem Armeniam, arcessitus a minore *Tigrane*, qui a patre

a *Appian. Mithr. n. 250.*

patre desciverat, intravit a. Tigranes a Lucullo jam afflictus præsidium Pompeji in regiam suam urbem recepit: & in castra Romanorum progressus fœdissimum in morem se ad pedes Imperatoris abjecit. Exceptus vero comiter est a Pompejo, & Rex appellatus, cum Imperatorem jam & milites ingenti pecuniæ vi donavisset b. Jussus est tamen provinciis omnibus, quas bello occupaverat, decedere; tota nempe Syria ab Euphrate ad mare usque; & parte Ciliciæ, unde Regem *Antiochum*, cognomento *Pium*, dejecerat. Filium etiam Tigranem patri conciliavit; eumque pro potestate in Minore Armenia regnare jussit, Majore patri addicta ea lege, ut moriens eam filio relinqueret. At filius ingratus nequaquam his conditionibus contentus fuit: verum patri insidias struens, cum vinctus a Romanis ne sic quidem Parthos per nuncios contra eos sollicitare cessaret, Romam avectus, in triumphum postea ductus & necatus est. Armenia minor & reliqua, quæ minoris Tigranis fuerant, cum parte etiam Ciliciæ Ariobarzani Cappadociæ Regi tributa sunt, cum Armenia major Tigrani relicta esset. Ex Armenia ad Mithridatem persequendum iterum conversus Pompejus *Iberes Albanos*que qui inter Pontum Euxinum & mare *Caspium* habitant, hi Caspium, illi Euxinum contingentes, fugavit. Et primo quidem Albanos, cum impru-

a *Plut. Pomp. t. m.* 636. b *Appian. Mithr. n.* 243.

prudenter se armis Romanorum opposuissent [a]. Mox etiam Iberos fundit; & ita se Servilio, qui classe Pontum tuebatur, junxit. Quo tempore autem Pompejus adversus Arabas exercitum duxit, *Damasci* Judæos fratres *Aristobulum* & *Hyrcanum Alexandri Jannæi* filios de regno Judææ per legatos disceptantes; & donis certantes audivit: Accusabat etiam qui ab Aristobulo missus erat Gabinium & *Scaurum* Pompeji legatos, qui magnam pecuniæ vim, trecenta talenta †, ab Aristobulo acceperant [b]. Verum tota hæc res paullo altius est repetenda.

§. 5. Res Judæorum. §. V. Mortuus fuerat in Judæa anno Urbis sexcentesimo quadragesimo octavo *Joannes Hyrcanus* relictis quinque filiis [c]; ex quibus *Aristobulus* natu maximus principatum arripuit; & socium sibi dominationis fratrem *Antigonum* adscivit; reliquis tribus carceri mancipatis. Sed ex testamento Joannis Hyrcani rerum administratio matri Aristobuli debebatur: quam rebus se immiscentem filius fame necavit. Mox etiam Antigonum falsis invidorum delationibus deceptus occidit. Huic Aristobulo post annum regni miserabiliter mortuo successit frater *Alexander*, quem *Salome*, sive *Alexandra* Aristobuli uxor vinculis exemerat [d]. Ab eo alter ex fratribus superstitibus est occisus: alter privatam vitam vivere jussus. Mortuus est Ale-

a *Plut. d. l. p.* 637. † *Phil.* 18000 b *Joseph. B. I. L. I. c.* 5. c *Joseph. Ibid. c.* 3. d *Id. Ant. XIII.* 20.

Alexander [a], postquam regnum per annos viginti septem tenuisset. Inde Alexandra filium majorem *Hyrcanum* Regem constituit : licet rerum administratio revera penes ipsam foret. Ea anno Urbis 684. mortua alter ejus filius *Aristobulus* fratri Hyrcano regnum extorquet : & ; licet cum fratre Hyrcanus in gratiam rediisset ; ab *Antipatro* tamen *Idumæo* sibi persuaderi patitur [b] ; ut ad *Aretam* Arabum Regem confugeret auxiliis ejus regnum repetiturus. Et revera Hierosolymam obsidione cepisset ; nisi a Scauro eam solvere fuisset coactus : quem trecentorum talentorum mercede Aristobulus corruperat. (Alibi [c] quadringenta talenta ipse *Josephus* dixerat) At Hyrcanus cum Antipatro *Damascum* ad Pompejum confugit : & eodem accedit Aristobulus corruptione Scauri fretus. Sed cum humiliter se Pompejo submittere impatiens ab eo recessisset, Pompejus in Judæam movet, & Aristobulum cogit, ut & se & urbem Romanis permitteret ; pecuniam præterea etiam dare polliceretur. Sed, qui Aristobuli res curabant, Gabinium ad pecuniam accipiendam missum ne quidem in Urbem recipere voluerunt. Itaque Pompejus Aristobulo in custodiam dato *Pisonem* ad Hierosolymas occupandas mittit : & Templum, in quod concesserant qui Aristobuli partes defendebant, tertio demum mense cepit ; ipso qui-

A. U. 676.

A. U. 684.

a *Id. B. I. I.* 4. b *Ibid. c.* 5.
c *Ant. XIV.* 4.

quidem die Sabbathi [a]. Tanta tamen fuit in Pompejo modestia, ut nec pecuniam, duo millia talentorum †, in eo repositam attigerit, nec quicquam de sanctissimi templi suppellectile [b]: sed postero statim die purgato templo sacerdotes solemnia sacra celebrare jussit [c]. Tributum tamen genti imposuit: præcipuos belli auctores securi percussit: omnia, quæ jam ab aliquot annis ceperant Judæi, civibus suis reddidit; vel potius, Syriæ provinciæ adjunxit. Denique regionum illarum ulteriore cura Scauro relicta ipse Romam rediit. Secum avexit, ut in triumphum duceret, Aristobulum cum duabus filiabus, & totidem filiis; quorum unus *Alexander* ex itinere aufugit, qui tamen postea Pompeji jussu occisus est [d]. Et etiam Aristobulus, cum a Cæsare tempore belli civilis in Judæam esset remissus, ut Pompejo negocium faceret, ab iis, qui Pompeji res curabant, veneno interimitur: & Alexander filius ejus a Scipione Antiochiæ jussu Pompeji securi percutitur. Ingentem autem terrorem adventus Pompeji in Italiam faciebat: quippe plerique non sine exercitu venturum in Urbem affirmabant [e]; & libertati publicæ statuturum arbitrio suo modum. At Pompejus Brundusii omni dimisso exercitu, nomen tantum *Imperatoris* retinens cum

a *Strabo L. XVI. n.* 763. *Dio L.* 37. *p.* 21.
† 1200000. *Philipp.* b *Cic. pro Flacco c.* 28.
c *Joseph. de B. I. L.* 5. d *Ibid. c.* 7. e *Vell. Pat. L. II. c.* 40.

cum privato comitatu Urbem intravit, triumpho magnificentissimo de tot regibus per biduum acto III. & pridie Kal. Octobris A. U. 692. Magnifica sane est praefatio hujus triumphi, quam ex Plinio [a] apponendam duxi; & quae brevem enumerationem rerum ab eo gestarum continet: *Cum oram maritimam a praedonibus liberasset; imperium maris populo Romano restituisset; ex Asia, Ponto, Armenia, Paphlagonia, Cappadocia, Cilicia, Syria, Scythis, Judaeis, Albanis, Iberia, insula Creta, Basternis, & super haec de regibus Mithridate, atque Tigrane triumphavit.* Et in delubro Minervae, quod ex manubiis dicaverat Pompejus, se id votum merito Deae solvisse dicit, *bello triginta annorum confecto, fusis, fugatis, occisis, in deditionem acceptis hominibus vicies semel centenis LXXXIIIM. depressis aut captis navibus DCCCXLVI. oppidis, castellis MD. XXXVIII. in fidem receptis, terris a Maeotis lacu ad Rubrum mare subactis* [b]. Pecuniam praeterea longe majorem omni ante se illata pecunia in aerarium intulit [c]; talentum nempe viginti millia †, praeter ea, quae in milites dilargitus erat [d]. Tum vectigalia P. R. auxit summa ter millies & quadringenties †. Ita ut nihil mirum sit, ipsi concessum esse, ut semper Circensibus ludis cultu triumphantium, sceni- *A.U.* 296.

a *H. N. VII. c.* 26. b *Vid. & Appian. Mithr. n.* 252 *in quibusdam diversum.* c *Vell. l. d.* † 36000000. *flor.* d *Plut. Pomp. p. m.* 642. † 8500000. *Philipp.*

cis prætexta & corona laurea uti posset; quo cultu tamen præ modestia non nisi semel usus est: sed neque ita invidiam æmulorum evitavit.

CAPUT SECUNDUM.

Conjuratio Catilinaria.

§. 1. Occasio conjurationis.

§. I. INter tristes effectus libidinum & luxus, qui ex immensis illis divitiis Asia subacta Romam deportatis originem habuere, etiam fuit ambitio & appetitus honorum plane immoderatus. Nam cum opes suas per luxuriam exhausissent luxuriosi homines honores petere cogebantur, ut eorum occasione pecuniam, sive publicam, sive sociorum, sive denique civium in loculos suos converrere & ita profusioni consuetæ satisfacere possent. Unde, ut jam vidimus, tot judicia repetundarum, & peculatus circa hæc tempora fuerunt exercita. Ex eodem fonte manavit horrenda conjuratio, quam proprio libro descripsit Sallustius, & nos hoc loco narraturi sumus. *Lucius* erat *Sergius Catilina* nobilissimo loco natus: nam *Sergiorum* gens, licet falso, a *Sergeste* Trojano originem ducere ferebatur [a]: & una ex triginta quinque tribubus Populi Romani ab eadem gente *Sergia* est dicta. Hic & animi & corporis dotibus præter æquales excellebat: sed ingenio simul erat malo pravoque

a *Vig. Æn. V. v.* 121.

voque [a]. Addit auctor, qui se *Porcii Latronis* falso nomine jactat, Catilinam ad nefaria consilia etiam ideo compulsum fuisse, quod belli Mithridatici administrationem a Senatu impetrare non potuisset: quod vix credendum esse videtur.

§. II. Cum ergo & scelerum conscientia, & inopia rei familiaris Catilina urgeretur, (nam & ipse & plures alii nobiles bona sua turpissimo luxu profuderant [b]) anno primum Urbis 687. Consules Kal. Jan. in Capitolio interficere statuit. Socios ejus facinoris habebat, præcipuum *P. Cornelium Lentulum*, qui jam A. U. 682. Consul fuerat; sed anno sequente ob vitam probrosam a Censoribus Senatu motus jam iterum Præturam gerebat, ut ordinem recuperare posset [c]: isque jactare erat solitus, „ Ex libris Sibyllinis regnum „ Romæ tribus Corneliis portendi; Cinnam atque Sullam antea, se tertium „ esse, cui fatum foret Urbis potiri [d]: " præterea *C. Cethegum*, *P. Antronium*; &, ut dicebatur, P. Sullam [e]: sed hunc defendit anno sequente Cicero; cum, ut jam diximus, sestertiuum vicies ab eo mutuo accepisset. Idem tamen Sulla homo fuit sceleratus, ut ipso auctore Cicerone discimus [f], quippe qui postea Dictatore Cæsare ingentes divitias ex emptione bonorum, quæ Cæsar hastæ subjecerat, sibi

§. 2. Conjuratio prima. A.U. 687.

T 2 acqui-

a *Sallust. Cat. c.* 5. b *Plut. Cic. p. m.* 866. c *Dio L.* 37. *p. m.* 25. d *Sall. c.* 47. *Plut. Cic. p.* 869. e *Cic. pro Sulla c.* 5. f *Famil. IX. n.* 10. *XV. n.* 17. *Offic. L. II. c.* 8.

acquirere conatus fuerit: ut jam antea ut in proscriptione Sullana fecerat. Præterea & ipse Sulla & Antronius A. U. 688., cum Consules essent designati, ambitus damnati fuerant. Sed de conjuratione absolutum fuisse Sullam patet, quod ipse mox Gabinium de ambitu reum fecerit [a]. Præterea in suum consortium Catilina adsciverat Cn. Pisonem moribus sibi simillimum; &, ut omnes, ære alieno obrutum. Et sibi quidem cum Antronio Consulatum, Pisoni utramque Hispaniam cum exercitu destinaverat. Sed cum ea res innotuisset, rursus in Nonas Februarias consilium cædis transferunt, plerisque etiam Senatorum perniciem machinati. At cum Catilina signum dedisset ante, quam armati frequentes convenissent, ea res consilium diremit [b]. Et Piso a Senatu cum Imperio ablegatus est in Hispaniam; ubi ob injuriam quandam ab incolis trucidatus est [c]. Eodemque anno Catilina a P. Clodio repetundarum accusatus fuit; sed Clodius accepta pecunia prævaricatus est [d]: eoque judicio ipse Cicero de defendendo Catilina cogitasse videtur [e]. Idem videtur anno sequente inter sicarios reus factus fuisse, quod olim multos a Sulla proscriptos occidisset: sed etiam eo judicio absolutus fuit [f].

§. III.

a *Cic. ad Quint. fr. L. III. n.* 3. b *Ascon. ad Or. in toga cand. p.* 152. *ed. Lugd. Bat.* 1675. c *Dio L.* 36. *p. m.* 10. d *Cic. de Haruſp. resp. c.* 20. e *Vid. Ascon. l. d. p.* 145. *ſq.* f *Ibid. p.* 144. *Cic. pro Sulla c.* 29. *Dio L.* 37. *p. m.* 19.

§. III. Non tamen a cœptis suis homo perditus destitit; sed captata occasione, quod Cn. Pompejus in extremis terris bellum gereret [a], & Senatus nihil sane esset intentus, aliam conspirationem tentare sibi proposuit, Consulatum & ipse petiturus. Petiisset eum jam A. U. 687. nisi ex provincia Africa, quam Prætor obtinuerat, repetundarum reus fuisset factus; & ita intra legitimos dies profiteri prohibitus. Itaque A. U. 689. plurimos Senatorii & Equestris ordinis, & quidem plerosque ex nobilissimis (quales, præter jam nominatos erant *L. Statilius*, *P. Gabinius*, *L. Cassius*, *M. Cæparius* [b]) ad aliam conjurationem ineundam impellit: quibus multi etiam ex coloniis & municipiis accedebant. Imo fuerunt, qui crederent, Crassum & Cæsarem non ignaros ejusdem consilii fuisse [c]; quod hic cujusvis opes contra Pompejum crescere optaret: & simul consideret, si conjuratio valuisset, facile se apud illos principem fore [d]. Imo etiam prioris conjurationis conscius fuisse a multis credebatur Crassus [e]. Et aperta jam conjuratione *L.* quidam *Tarquinius*, an *Tarquitius*, Senatui fassus fuisse dicitur, se missum a M. Crasso, qui Catilinæ nunciaret, ne eum deprehensi quidam ex conjuratione terrerent: sed potius eo magis ad Urbem accedere festinaret. Sed statim consulente Cicerone fre-

§. 3. II. & major conjuratio. A. U. 689.

a *Sall. Cat. c.* 18. *Plut. Cic. p.* 865. 867. b *Cic. Catil. p. III. c.* 6. c *Ascon. argum. or. in toga cand.* d *Sallust. c.* 17. e *Ibid. ad init. or.*

frequens Senatus decrevit, *indicium falsum videri:* quia nempe in tali tempore tanta vis hominis magis lenienda, quam exagitanda videbatur. Credidit tamen Crassus a Cicerone immissum fuisse Tarquinium, quod eum prædicantem se audivisse affirmat Sallustius [a], *tantam scilicet illam contumeliam sibi a Cicerone impositam:* quod alii factum dicunt, ne Crassus more suo suscepto malorum patrocinio Rempublicam conturbaret. De Cæsare, qui tum Prætor designatus erat, vix dubitatum fuit, quin inter socios sceleris, vel certe conscios fuerit. Ac inter eos apud *Novium Nigrum* Quæstorem a *L. Vettio indice* nominatus fuerat [b]: qui etiam chirographum ejus Catilinæ datum pollicebatur. Male viri magni nominis apud Suetonium [c] pro *indice* legi jubent *Judice*, quasi id nomen proprium ejus hominis fuerit: cum vel solus Ciceronis locus modo in margine adscriptus contrarium evincat: & illud etiam ex Dione probari possit [d]. Hic Vettius rursus A. U. 695. index alterius conjurationis contra Pompejum fuit [e]. Sed in Senatu quoque inter conjuratos nominatus fuit C. Cæsar a *Q. Curio;* qui id e Catilina se cognovisse dicebat [f]. Cæsar vero, cum implorato Ciceronis testimonio quædam se de conjuratione ultro ad eum detulisse docuisset, ne Curio præmia, quæ publice indi-

a *c.* 48. b *Cic. Att. II.* 24. c *Jul. c.* 17. d *L.* 37. *p.* 28. *ed.* 1548. *Vid. Eminent. Norris. ad Cenot. Pis. Diss. I. p.* 67. e *Cic. l. d.* f *Suet. l. d.*

indicibus constituta erant, darentur, effecit. Vettium pignoribus captis & direpta supellectile male mulcatum, ac pro rostris in concione pene discerptum conjecit in carcerem: ut etiam Novium Quæstorem, quod compellari apud se majorem potestatem passus esset. Et Ciceronem, ut Cæsarem inter conjuratos nominaret, nec Piso, nec Catulus, qui ex variis caussis Cæsari erant infensissimi, impellere potuerunt. Equites tamen Romani, qui præsidii caussa cum telis aderant, egredienti ex Senatu Cæsari gladiis minitati sunt [a]. Catilina autem suos in abdita ædium parte cohortatus [b], postquam omnium animos alacres vidit, dimisit, monitos, ut petitionem suam Consulatus curæ haberent. Additum fuit, Catilinam humanum sanguinem vino permixtum in pateris cirtumtulisse: inde cum omnes degustavissent, exsecratione eos ad silentium adegisse: imo quidam narrant, puero mactato viscera ejus comedisse, quo majoris sceleris societate jungerentur [c]. Sed hæc alii ficta putarunt, ut Ciceronis invidia, quæ postea orta est, leniretur. Verum tamen videtur, eos horrenda consilia animo agitavisse: sine quibus ea, quæ popularibus sceleris pollicebatur, obtineri non poterant: tabulas novas, proscriptionem locupletum, magistratus, sacerdotia, rapinas: atque uno verbo, Sullanam victoriam sibi proposuisse. Huic fini

a *Sall. c.* 49. b *Ibid. c.*20.*sq.* c *Plut. Cic. p.*866. *Dio L.* 37.*p.* 25.

Urbem in centum partes descripserant; ut centum diversis locis injecto igne undique arderet [a]. Et supererant ex Sullanis militibus multi largius suo usi; qui rapinarum & victoriæ veteris memores civile bellum exoptabant [b].

§. IV. Sed fuit in ea conjuratione, quem modo nominavimus, Q. Curius [c]; cui cum Fulvia muliere nobili stupri vetus consuetudo erat. Isque apud eam ferocius agebat, quam esset solitus, maria montesque pollicendo mulieri, cui ob inopiam jam dudum minus gratus erat. Fulvia ejus insolentiæ caussa cognita compluribus narravit, quæ de conjuratione audiverat; cum etiam ipsa Reipublicæ periculo moveretur. Ea res imprimis studia hominum accendit ad Consulatum mandandum M. Tullio Ciceroni, cum antea nobilitas quasi pollui Consulatum crederet, si eum, quamvis egregius, homo novus adeptus foret: sed ubi periculum advenit, invidia atque superbia post fuere. Igitur Cicero cum Antonio Consul declaratur [d]: & Cicero fere consensu [e]; cum Antonius paucis modo centuriis Catilinam superasset [f]: qui ita Remp. plenam sollicitudinis, plenam timoris acceperunt. At neque ita Catilina Consulatum in annum sequentem obtinere desperavit, arma tamen interim per Italiam parans. Cicero quoque, cum comitia crean-

a *Plut. Ibid. p.* 867. b *Sall. c.* 16. *Plut. p.* 866 *sq. App. Al. Civ. L. II. n.* 429. *Dio L.* 37. *p.* 25. c *Sall. c.* 23. d *Sall. c.* 24. e *Ipse in Pis. c.* 1. *Agrar. II. c.* 2. f *Ascon. ad Or. in toga cand. f.*

creandis Consulibus habiturus esset, loricam induit [a]: sed ita, ut parte tunicæ de industria dissuta, lorica conspiceretur; quo magnitudo periculi intelligi posset [b]. Catilina autem mulieres etiam sibi adscivit, per quas servitia urbana sollicitare, urbem incendere, viros earum vel adjungere sibi, vel interficere posset. Nec Ciceroni interea insidias parare desinebat; cum etiam reperti essent *L. Varguntejus* Senator [c], & *C. Cornelius* [d] Eques Romanus, qui sese Ciceronem in suo lectulo interfecturos esse pollicerentur [e]. Verum hic jam a principio Consulatus sui effecerat, tum per alios, quos defensionibus suis sibi amicos paraverat [f], tum per Fulviam, ut Curius omnia Catilinæ consilia sibi proderet: atque ita percussores mane ad eum salutandum venientes exclusit [g]. Collegam Antonium, qui Catilinæ familiaris, & ab ejus consiliis non alienus erat [h], & cum Tribunis plebis Sullam, Antronium aliosque ambitus damnatos restituere conabatur [i], ne contra Rempublicam sentiret, pactione provinciæ perpulerat [k]: eumque summa diligentia observabat [l]: & ipse, licet Galliam provinciam sortitus esset, tamen harum turbarum caussa in Urbe remansit. Catilina autem

a *pro Mur. c.* 26. *Plut. p.* 867. b *Dio L.* 37. *p.* 25. c *Sall. c.* 28. d *pro Sulla c.* 18. e *in Catil. I c.* 4. f *Dio d. l. p.* 26. g *Plut. d. l. p.* 868. *Cic. in Catil. I. c.* 4. h *Cic. pro Sext. c.* 3. *in Pis. c.* 2. *pro Cæl. c.* 31. i *Dio p.* 24. k *Plut. p.* 866. l *pro Sext. c.* 3.

autem cum frustra iterum Consulatum petiisset; neque insidiæ, quas Consuli fecerat, prospere cessissent; extrema omnia experiri statuit: misitque Manlium, qui in Etruria initium belli faceret. Etiam Crassus literas ad Ciceronem detulerat, quibus significabatur, multorum cædem moliri Catilinam [a]. Igitur Cicero de omnibus ad Senatum refert [b]. Factumque est illud extremæ necessitatis Senatusconsultum [c], *Darent operam Consules, ne quid Respublica detrimenti caperet*: quo magistratui, *omnibus modis coercere cives, atque judicium summum habere*, conceditur: id quod omnino est observandum, ut, an recte fecerit Cicero, dijudicari possit: cum negari nequeat, eum contra leges Porciam & Semproniam, quæ de libertate civium latæ erant, fecisse [d]. Et omnia simul, quæ ad tutelam Reipublicæ faciebant, curata sunt [e]: & *Q. Metello Celeri* Prætori res externæ a Cicerone commissæ: licet *L. Bestea* Tribunus plebis *quereretur de actionibus Ciceronis, bellique gravissimi invidiam optimo Consuli imponere* conaretur, quæ ipsa fere Sallustii verba sunt [f]. Catilina, licet satis manifesta essent ejus consilia, (nam Cicero sobria mente hominum sæpe temulentorum consilia observabat [g]) & ipse etiam *lege Plautia de vi* interrogatus esset, quasi sui

a *Plut. p.* 868. *Dio p.* 15. b *Sall. c.* 29. d *Vid. Supr. L. II. c.* 2. §. 6. *& alibi.* d *Vid. Manut. de leg. Rom. c.* 25. e *Sall. c.* 30. f *c.* 43. g *Plut. p.* 867.

ſui expurgandi cauſſa in Senatum venit. Sed ibi nemo ei aſſidere voluit [a] : & Cicero in eum invectus eſt oratione, quæ inter Catilinarias ordine prima legitur; & qua, ut ipſe loquitur [b], *Catilinam emiſit*. Stabant tum ad defenſionem Reipublicæ parati in clivo Capitolino Equites Romani; cujus rei ſæpe meminit Cicero [c]. Atque illi etiam Cæſari necem comminati ſunt, quod impedire conaretur, ne gravius Senatusconſultum in conjuratos fieret [d]. Catilina vero demiſſo vultu, voce ſupplici a Patribus poſtulavit, „ ne „ quid de ſe temere crederent; neve exi„ ſtimarent ſibi, patricio homini, per„ dita Republica opus eſſe, cum eam ſer„ varet M. Tullius inquilinus civis Ur„ bis Romæ. " Imo ſe Ciceroni cuſtodiendum obtulit [e]. Sed cum omnes obſtreperent, *hoſtem atque parricidam* vocantes, *Quoniam quidem circumventus*, inquit, *ab inimicis præceps agor, incendium meum ruina reſtinguam* [f]. Et cum dicto ſe domum proripiens mox nocte intempeſta in Manliana caſtra profectus eſt: licet ex Cicerone [g] colligere poſſimus, jam ante diem exeundi ſtatutum fuiſſe, cum in ædibus *M. Læcæ* hoc factum fuiſſe dicat [h] : ubi etiam, *ceteris manendi conditionem, tum deſcriptionem totam per Urbem*

a *Cic. Catil. I. 7. Plut. p.* 868. b *Attic. II.* 1.
c *Cic. Catil. I. c.* 8. *poſt red. in Sen. c.* 5. 13. *pro Sext. c.* 12. d *Suet. Jul. c.* 14. e *Dio L.* 37. *p. m.* 26. f *Sall. c.* 31. *Cic. pro Mur. c.* 25. g *Catil. I. c.* 4. h *pro Sulla c.* 18.

Urbem cædis, atque incendiorum constitutam fuisse, refert. Et promisit suis, sese propediem cum magno exercitu ad Urbem accessurum. Multas tamen literas ex itinere misit, „ se falsis criminibus „ circumventum Massiliam in exilium pro„ ficisci: " licet diversas ad Q. Catulum dederit [a]. Et ipse etiam tanquam Imperator cum fascibus & securibus profectus fuerat [b].

§. 5. *Exitus conjurationis.* §. V. Ipse deinde & Manlius a Senatu hostes judicantur [c]: decretumque est, „ ut Consules delectum haberent, Anto„ nius Catilinam persequeretur, " Cicero Urbi præsidio esset: cum tamen, qui cum illis erant, constantissime partibus adhærescerent: & plebis pessima eaque magna pars ipsis faveret. Multi etiam sollicitabantur per Lentulum, quem ideo Romæ Catilina reliquerat [d]: atque inter illos fuerunt legati Allobrogum. Hi in Urbem venerant, ut de statu civitatis suæ, de avaritia magistratuum, de ipso Senatu, in quo nihil erat auxilii, quererentur. Sed Allobroges post maturam deliberationem rem omnem *Q. Fabio Sangæ* (Allobrogum gens in tutela Fabiorum erat) aperiunt: & ab eo edoctus Cicero præcipit, ut studium conjurationis simulare pergant: quod eo artificio præstiterunt, ut literas a principibus sceleris ad cives suos scriptas impetraverint [e]. Ipsi autem Præ-

a *Sall. c.* 34. b *Cic. Catil. I. c.* 9. II. *c.* 6. c *Ibid. c.* 36. d *Ibid. c.* 39. e *Ibid. c.* 44. *Cic. Catil. III. c.* 4.

Prætoribus [a], cum nocte constituta ad Catilinam, quasi in itinere societatem confirmaturi, proficiscerentur, libentes se tradunt: & simul cum iis deprehenditur *Volturcius* quidam, qui literas Lentuli ad Catilinam ferebat. Ita patefacta plane conjuratione Cicero, qui Capitolium & forum præsidio muniverat [b], Lentulum, quod Prætor esset, honoris caussa ipse manu tenens, Volturiumque cum legatis Allobrogum in Senatum introduxit [c]: reliquos cum custodibus eodem venire jubet. Senatus, intellecta caussa, Lentulum abdicato magistratu, aliosque præcipuis Senatorum in libera custodia habendos tradit. Ciceroni inde a plebe in horas mutari solita summus honor est habitus [d]. Isque, cum a libertis & paucis clientibus Lentuli perniciosa consilia, ut ita etiam Lentulus eriperetur, agitari sensisset, Senatum, *quid de his, qui in custodiam traditi erant, fieri placeret,* consuluit. Ibi, cum variæ sententiæ fuissent, & pleræque Cæsarem secutæ mitiores, (quod etiam suspectiorem Cæsarem reddidit; ita, ut Piso & Catulus Ciceronem accusaverint, quod Cæsari pepercerat, cujus opprimendi occasio per hanc conjurationem dabatur) *ut de conjuratis, sicut de manifestis rerum capitalium, more majorum supplicium sumeretur* [e]. Idque, eadem nocte ut fieret, per Triumviros rerum capitalium Cicero curavit pro pote-

a *Ibid. c.* 3. b *Sall. c.* 46. c *Ibid. c.* 48. d *Ibid. c.* 52. *f.* e *Ibid. c.* 52. *f.*

potestate ipsi Senatusconsulto, de quo diximus, concessa. Alii etiam a patribus ipsi suis supplicio affecti sunt [a]. Catilina interim cum suis in eventum rerum urbanarum intentus legionum duarum exercitum confecerat; sed, parum justis armis instructum: ita ut adveniente cum exercitu Antonio omni ratione pugnam declinaret, sperans, si Romæ socii incepta patravissent, propediem se magnas copias habiturum. Sed cum, conjurationem patefactam, & de conjuratis supplicium sumptum intellectum esset, plerique dilapsi sunt: & ipse Catilina in Galliam Transalpinam profugere conatus est [b]. Verum, cum sese undique clausum, neque fugæ, neque præsidii spem ullam superesse videret, ad fortitudinem suos hortatus aciem contra *M. Petrejum* Antonii legatum (Antonius prælio non affuit, vel pedibus æger, vel morbum simulans, ne, si Catilina eum præsentem vidisset, consilia sua priora patefierent) peritissime quidem instruit: & cum omnibus suis tanta fortitudine pugnavit, ut neque in prælio, neque in fuga quisquam ingenuus captus sit: atque ipse longe a suis inter hostium cadavera paululum etiam spirans, ferociamque, quam habuerat vivus, in vultu retinens repertus fuerit. In toto autem conjurationis negotio usus fuit Cicero consilio [c] *P. Nigidii* summi philosophi, & Romanorum post Varronem

a *Dio l. d.* b *Sallust. c. 57.* c *Plut. an seni ger. sit resp. f.*

ronem doctissimi: & opera præter alios *P. Sextii*, quem postea reum de vi defendit Cicero [a]. Maximi autem honores Ciceroni pro patria e tanto periculo liberata sunt habiti. Et merito, cum *suis consiliis, suis laboribus, sui capitis periculis, sine tumultu, sine armis, sine exercitu, quinque hominibus comprehensis, atque confessis, incensione Urbem, interemptione cives, vastitate Italiam, interitu Rempublicam liberasset*, ut alibi se effert Cicero [b], non omnino veritati litans. Et sane a Q. Catulo Principe Senatus *Pater Patriæ* appellatus est, ut ipse testatur [c]: quod multi alii secuti sunt [d], & in illis Cato [e], quem primum id fecisse dicit Appianus [f] affinitate forte nominum *Catuli & Catonis* deceptus. Refert etiam Cicero [g], L. Gellium, *civicam coronam Ciceroni deberi a Republica*, dixisse [h]: & Pompejus sæpius in Senatu affirmaverat, *salutem Orbis & Imperii Ciceroni deberi* [i]. Denique L. Cotta supplicationem Ciceroni decrevit [k]; quod nulli hactenus togato civi factum fuerat [l]. Populus eadem nocte, (Nonæ fuerant Decembris, quæ videntur eo tempore in medium circiter Septembrem Julianum incurrisse) qua cæsi erant in carcere con-

a *Vid. or. pro eo c. 4. 5. &c.* b *pro Sulla c. 11. pro Flacco c. 40.* c *in Pis. c. 3.* d *pro Sext. c. 57.* e *Plut. Cic. p. 872.* f *Civ. L. II. n. 431. Vid. & Juven. VIII. v. 244. Plin. H. N. VII. 30.* g *in Pis. l. d.* h *Vid. A. Gell. V c. 6.* i *ad Att. I. 18. II. 1.* k *Cic. Phil. II. c. 6.* l *in Catil. III. c. 6. IV. c. 3. ad Famil. XV. n. 4.*

conjurati, Ciceronem, cum se per forum domum reciperet, summa frequentia, acclamationibus & plausu, *servatorem & conditorem patriæ* appellans deduxit, collucentibus undique viis, & matronis avidissime ex ædium tectis liberatorem suum intuentibus [a].

§. 6. *Ulterior laus & invidia Ciceronem secuta.*

§. VI. Verum ex his omnibus ingens invidia Ciceroni erat conflata: præsertim cum ipse [b] ad fastidium usque Nonas illas Decembres & liberatam a se Rempublicam jactaret: & petiit etiam a *Luccejo* qui belli Italici & Marsici historiam scripserat, ut quoque res a se in Consulatu suo gestas separato volumine memoriæ mandaret; & quidem *impudenter*, ut ipse loquitur, postulans, *ut in eo ornando leges historiæ negligat, & amore Ciceronis plusculum etiam, quam concederet veritas, largiatur* [c]. Luccejum id operis suscepisse ex *epistolis ad Atticum* patet [d]: sed perfecisse vix credo, cum ipse Cicero tribus libris *Historiam Consulatus* sui carmine hexametro conscripserit: ex quibus locum versuum septuaginta octo ipse citat [e]. Et, cum nequaquam bonus adeo poeta esset, quam orator, riserunt versus ejus inimici [f]: quod ipse tamen improbitati & invidiæ tribuit [g]. Imo Græce quoque eandem Histo-

a *Plut. Cic. p.* 871. b *ad Fam. I. n.* 9. *Att. I. n.* 18. *pro Flacc. c.* 40. *pro Sext. c.* 60. *sqq. Plut p.* 872. *omnino.* c *ad Fam. V. n.* 12. d *L. IV. n.* 6. e *de Div. I. c.* 11. f *Vid. Quinctil. L. XI. c.* 1. *Juven. X. v.* 122. *Martial. II. n.* 89. g *Offic. I. c.* 22.

Historiam scripsisse quidam volunt; quod Plutarchus ejus libri mentionem faciat [a]: sed infirmo argumento, cum certum sit, Plutarchum etiam Latinos Ciceronis libros pervolvisse. Merito tamen Principes civitatis de Cicerone summa cum laude loquebantur: ita, ut alios mittam, Crassus dicebat [b], *se, quod esset Senator, quod civis, quod liber, quod viveret, Ciceroni acceptum referre*. Et Pompejus, *frustra se tertium triumphum deportaturum fuisse*, affirmabat [c], *nisi Ciceronis in Rempublicam beneficio, ubi triumpharet esset habiturus*. Cum autem jam consulatum depositurus esset Cicero, & pro more concionem habere vellet, & jurare, *se leges servasse*, [d] *Q. Metello Nepote* Tribuno jurandi modo potestas illi facta est, concionis habendæ facultas adempta [e]. Itaque magna voce juravit, *sua unius opera Rempublicam, atque Urbem esse salvam* [e]: &, vere cum jurasse Populus universus juravit [f].

§. VII. Quod autem diximus, ingentes fuisse suspiciones de Cæsare, tanquam qui hujus conjurationis fuerit conscius, eas suspiciones etiam magis confirmaverunt illa, quæ paullo post ab eo tentata sunt. Eodem hoc anno Pontifex Maximus fuerat factus potentissimis duobus competitoribus Q. Lutatio Catulo, & P. Ser-

§. 7. *Alia quædam turba.*

Tom. II. V

a *vita Cæsaris p.m. 711.* b *Attic. l. n. 13.* c *Cic. de Off. d. l. pro Sex. c. 61.* d *Id. Famil. V. 2.* e *Attic. l. 18. in Pis. c. 2.* f *Famil. d. l. Plut. p. 872. Vid. Or. post red. in Sen. c. 2.*

P. Servilio Isaurico, multum & ætate & dignitate antecedentibus, ea petitione dejectis [a]. Sed hoc ipsum suspicionem de Cæsare augere potuit, cum profusissima largitione in petitione hujus sacerdotii fuerit usus; ita ut ingentem vim æris alieni inde contraxerit. Sordidam etiam prorsus & viro generoso indignam adulationem apud vilissimum quemque adhibuit, omnia, etiam turpissima ferre paratus, dum suam potentiam augeret [b]. Et populo eo gratior erat, tum, quod lenius cum conjuratis agendum esse censuisset: tum, quod T. Labieno Tribuno plebis auctor fuerat, ut C. Rabirio perduellionis diem diceret ob cæsum ante annos triginta octo L. Appulejum Saturninum Tribunum plebis; de qua re suo loco diximus [c]: eaque occasione etiam judicium Cæsaris in hac caussa narravimus. Sed non hoc solum agebant Tribuni plebis & Cæsar, ut condemnaretur Rabirius: verum id sibi eo judicio propositum habebant, ut Senatus omnes actiones convellerent, imperium Consulum convocandi ad arma contra seditiosos cives tollerent, & potestati omnia pro lubitu agendi sibi viam sternerent: cum ita omnia Senatus decreta etiam ante plurimos annos facta in disquisitionem revocari possent; & nihil in Republica stabile, aut firmum esset futurum. Neque in hoc tantum judicio Labienus & Cæsar mutuam

a *Suet. Jul. c.* 14. b *Dio L.* 37. *p. m.* 27. *f.*
c *L. VII. c.* 8.

tuam sibi operam præstiterant: sed Labienus præterea, ut Cæsari petendi Pontificatum Maximum occasionem præberet, legem Domitiam *de Sacerdotibus a Populo creandis* reduxit, abrogata lege Cornelia; qua ea potestas ad collegium erat translata: Hoc ita observat Dio Cassius a: sed dubito, an satis bene; cum hic de Pontifice Maximo agatur: qui etiam post legem Corneliam a Populo creari debuisse videtur: nisi dicamus, Labienum legem Domitiam reduxisse, ut Cæsar in collegium Pontificum adsciscì posset; eumque deinde alteris comitiis Pontificem Maximum fuisse factum. Ut vero libertas etiam magis opprimeretur, Anno Urbis sexcentesimo nonagesimo primo cum Metello Tribuno plebis consilia Cæsar pertinacissime sociavit b: nec videtur ipse Pompejus sincero erga Rempublicam animo fuisse. Nam vix, puto, eo ignaro Metellus tulisset rogationem c, *Uti Cn. Pompejus cum exercitu Romam revocaretur ad sedandas seditiones Ciceronis temeritate & insolentia concitatas, constituendamque Rempublicam*. Qua lege libertas plane Pompejo prodebatur: & Respublica ipsi quasi vincta tradebatur d. Igitur Cato in Senatu primum Metellum monuit, ut a perniciosis conatibus desisteret: sed cum ab eo contemneretur, se vivo Pompejum armatum in Urbem non esse venturum asseruit:

a *L.37.f.m.27.* b *Suet.l.l.* c *Plut.Cic.p.872. Id.Cat.min.p.771.*

ruit: ostenditque Senatui, & Metelli & Pompeji consilia Reipublicæ perniciosa esse. Metellus legem perlaturus a mane forum armatis, peregrinis, servis, gladiatoribus occupaverat. Cato vero, dum amici ejus caussa timent [a], mulieres plorant, ipse securus ab uno collegarum *Q. Minucio Thermo* vix e somno excitatus fuit. Ita paucissimis comitantibus in forum progressus, ut omnem illum apparatum, & Metellum cum Cæsare edito loco in gradibus ad Castoris considentem vidit, *O hominem*, inquit, *timidum! qui adversus unum & inermem tantum delectum habuit*: & simul Minucium manu secum trahens ægre per gradus ad summum eluctatus est; mediumque se inter Cæsarem & Metellum composuit. Fortitudinem Catonis admirati sunt plures, viri boni in turba stantes, eumque, ut bono animo esset, neque libertatem proderet, hortati sunt. Metellus scribam legem recitare jussit: prohibuit Cato. Ergo ipse Metellus arrepto codice eam legere cœpit. Sed & huic Cato libellum e manibus extorsit: & memoriter eam exponere aggredienti Metello Thermus manu os occlusit. Cum tamen Metellus armatos domo evocasset, dispersis omnibus solus restitit Cato: licet lapidibus & lignis undique peteretur: donec a Murena, quem quondam reum fecerat, obtensa toga tectus, & in Castoris templum abdu-

ctus

a *Cic. pro Sext. c. 29.*

ctus est. Ita Metellus, adversariis fugatis, modeste porro legem perferre instititit: sed cum illi se rursus collegissent, cum tota sua cohorte foro & rostris cedere coactus est, Senatu tum etiam egregie suis decretis Catonem protegente: Metellus postea, Catonis tyrannidem & contra Pompejum conspirationem se fugere testatus, in Asiam ad ipsum Pompejum profectus est [a], summa quidem cum laude Catonis, quod civem turbulentum Republica expulisset. Idem Cato mox Pompejo petenti, ut Senatus comitia consularia produceret, ut præsens, Pisonis petitioni adesse posset, fortissime restitit: & ipsum Pompejum his factis adeo in sui admirationem rapuit, ut fratris & sororis Catonis filias, majorem sibi, minorem filio suo uxores peteret; sperans certe, se ea affinitate, quæ non nisi summo plane honori genti Porciæ esse poterat, Catonem permoturum, ne sibi resisteret saltem, siquidem aperte favere nollet. Verum, licet & uxor & sorores Catonis summo opere has nuptias cuperent, Catonem tamen permovere nequiverunt: qui timebat, ne his nuptiis Pompejo libertatem suam venderet. Sed alieno plane tempore hoc fecit, cum ita Pompeji animum a se & a Rep. alienaverit [a].

§. VIII. Sunt adhuc alia quædam a Cicerone in Consulatu gesta, quæ silentio præ-

§. 8. Reliqua a Cicerone Cos. gesta.

a *Plut. Cic. p.* 773. b *Cic. Att. l. II.* 17.

præterire non possumus. Et primo quidem ipsis Kalendis Januariis, quibus Consulatum iniit, Senatum & bonos omnes agrariæ legis maximarumque largitionum metu liberavit [a], oratione in Senatu contra *Rullum* Tribunum plebis habita. Hic legem promulgaverat [b], „ qua agrorum „ publicorum magnam partem vendi, „ alios colonis dividi jubebat. “. Tum, „ ut quodcunque ad quemque eorum, „ qui exercitum habuissent, & bella „ gessissent, ex præda, manubiis, auro „ coronario pervenisset, perventurum„ ve esset, neque in ærarium illatum es„ set, id ad Decemviros huic rei crean„ dos referretur: „ iisque Decemviris summam plane potestatem tribuebat [c]. Cn. Pompejus tamen ea lege excipiebatur [d]. Hanc legem primo in Senatu, ut dixi, Cicero dissuasit: & sequente Senatu in concionem ad Populum progressus persuasit, „ non esse e Republica „ legem, quæ largitionem verbis osten„ taret, revera exhauriret ærarium: at„ que ita omnia belli subsidia, & orna„ menta pacis Imperio Romano adime„ ret. “ Et miranda sane vis orationis in Cicerone esse debuit, cum eo dicente hanc legem, hoc est, alimenta sua tribus abdicaverint [e]; & auctores ejus legis ita perterriti fuerint, ut nihil contra dixe-

a *Or. in Pis. c.2.* b *Vid. Cic. orationes agrarias.*
b *Plut. Cic. p.* 866.
c *Or. Agrar. II. c.* 9.
d *Plin. H. N. VII c.* 30.

dixerint [a]. Alterum etiam dedit specimen eloquentiæ Cicero, qua omnes, quotquot hactenus scimus, homines superavit. Tulerat legem ante quatuor annos *L. Roscius Otho* Tribunus plebis, ut equitibus in theatro quatuordecim gradus orchestræ proximi spectandi gratia assignarentur [b]. Hanc legem plebs ad contumeliam suam pertinere rata sibilis primum in theatro cum ipso ejus auctore excepit; equites contra ei in signum grati animi plauserunt. Sed cum hæc res ad seditionem spectaret, Cicero Populum in ædem Bellonæ evocatum oratione satis acri habita ita mutavit, ut non tantum ignoverit [c] Roscio, sed etiam ei plauserit [d]. Tum adhuc in Consulatu suo Cicero orationem habuit *de proscriptorum filiis* [e]: iniquam sane caussam, sed eo tempore, ut videtur, Reipublicæ utilem defendens. Vidimus *libri præc. c.* 4., statim post mortem Sullæ id egisse Lepidum, ut acta Sullæ rescinderentur: & innuimus, id quidem æquissimum futurum fuisse, si absque periculo summæ Reipublicæ contingere potuisset. Idem fere hic dicendum est: nam quid æquius esse potuit [f], quam ut liberi eorum, quos Sulla proscripserat non aliam ob caussam, quam quod ejus inimici essent; & quos aditu in Senatum & petendorum honorum jure lege lata pri-

a *Plut. l. d. Vid. etiam Or. pro Sulla c.* 23. b *Hor. Epod. IV. Epist. I.* 1. *v.*62. *Juven. III. v.*159. c *Cic. Att. II.* 1. *Plin. d. l.* d *Plut. Cic. p.*867. e *Ibid. p.* 866. f *Vell. Pat. L. II. c.* 28.

privaverat [a], in integrum restituerentur? Restitit tamen ipsis hoc petentibus Consul Cicero [b], quod ea conditione fortunæ usi essent, ut si essent magistratus adepti Reipublicæ statum convulsuri viderentur [c]. Postea tamen Dictator Cæsar eos ad jus dignitatis revocavit [d]. Denique, ut ea, quæ in Consulatu gessit Cicero absolvamus, legem etiam tulit *de ambitu* [e], ut ad pœnam isti crimini constitutam *decem annorum exilium* adderetur: &, ne quis biennio, quo petiturus erat, gladiatores dare vellet [f].

§. 9. Clodius sacra violas. A. U. 691.

§. IX. Sed anno, qui Consulatum Ciceronis secutus est, casus singularis & nobis etiam memorandus evenit. P. ille Clodius, cujus jam antea mentionem fecimus, captus amore *Pompejæ* uxoris Cæsaris ornatu psaltriæ se furtim in domum ejus penetravit, cum ibi sacrum *pro Populo* fieret [g]. Celebrabatur hoc sacrum in ædibus Cæsaris, quod Prætor esset, non quod Pontificatum maximum gereret, ut quidam male illud huic caussæ tribuunt: disertis enim verbis dicit Cicero [h], *id factum fuisse in ea domo, quæ esset in Imperio*: ita ut Consulibus forte absentibus in Cæsaris ædibus factum fuerit: nam in præcedentibus apud Plu-

a *Plut. Sulla p. m. 472.* b *Plin. H. N. VII. c. 30.* c *Cic. Pis. c. 2. Quinctil. L. XI. c. 1.* d *Vell. L. II. c 43. Suet. Jul. c. 41.* e *Cic. Vatin. c. 15. Dio L. 37. p. 25.* f *Cic. Ib. pro Sext. c. 64. pro Mur. 32. 34. 35. &c.* g *Cic. Att. I. n. 11. 12. Plut. Cic. p. 874.* h *de Har. resp. c. 17.*

Plutarchum in Ciceronis Consulis domo idem sacrum factum legimus a. Ab hoc autem sacro viri summa diligentia arcebantur b; ita ut picturæ viriles, si forte adessent; velarentur c: imo ne nomen quidem ejus Deæ viros scire fas erat d. Clodius vero Pompejam perdite amans, neque, ut ajunt, invitam ab ancilla conscia eo introductus fuit. Sed dum per amoris impatientiam latebris suis se continere nescit, & per laxas ædes locorum ignarus vagatur e, ab ancilla agnoscitur. Ita profanatis sacris ingens terror civitatem incessit. Cæsar, licet testis citatus, se nihil comperisse affirmaret turpissime quidem gratiam nefarii hominis aucupans, nam etiam mox eum Tribunum plebis fieri curavit f, uxorem tamen suam repudiavit, *domum suam etiam a suspicione liberam esse debere*, asserens: idque cum mater ejus *Aurelia* & soror *Julia* apud judices omnia ex fide retulissent g. Nam Senatus quæstionem *de pollutis acris* extra ordinem habendam esse decreverat h, cum primum rex eodem Senatusconsulto *ad Virgines*, (quas voces in epistola ad Atticum mox citandæ male omisit Cl. Grævius) & Pontifices relata, idque ab iis *nefas esse*, decretum fuis-

a *Cic. p.* 870. *Vid. eund. Cæs. p.* 721. b *Cic. d. l. c.* 5. *&* 17. c *Tibull. I.* 7. 22. *Juven. VI.* 340. d *Cic. d. c.* 17. e *Plut. Cæs. p. m.* 712. *& Cic. p.* 874. f *Ibid. p.* 714. g *Suet. Jul. c.* 74. h *Cic. pro Mil. c.* 27.

fuisset [a]. Additumque est Senatusconsulto, „ ut ex decreto Pontificum illud sa„ crificium Bonæ Deæ instauraretur. [b] “ Ex eodem Senatusconsulto Piso Consul, quem perditis plane moribus fuisse, tum oratione in eum habita, tum alibi sæpe testatur Cicero [c], ad Populum ferebat, „ ut judicium *de pollutis sacris* constitueretur [d]: “ sed ipse eodem tempore operam dabat, ut ea rogatio antiquaretur. Sed operas jam comparabat Clodius adjutore Curione, quibus illud judicium disturbaret; iisque pontes, quibus ad ferenda suffragia transibatur, occupat. Tum tabellæ ministratæ sunt, (si fides Ciceroni, nam mira sane hæc fuerit corruptio) ita ut nulla daretur, UTI ROGAS: sed concursu Hortensii; Catonis, *Favonii*, aliorumque optimatum facto comitia dimissa sunt. Et decrevit Senatus, ne quid aliud ageretur, antequam rogatio lata esset. Tamen Hortensius, cum vereretur, ne legi, quæ ex Senatusconsulto ferenda erat, *Fufius Calenus* Tribunus plebis, acerrimus Ciceronis inimicus [e], intercederet, auctor fuit Senatui, ut idem ille Fufius legem de religione ferret, „ ut non Populus, sed Præ„ tor cum consilio de pollutis sacris co„ gnosceret [f]. “ Et, licet etiam Cicero summo hominum favore subnixus in Clodium,

a *Cic. Att. I. n.* 12. b *Dio L.* 37. *p. m.* 30. c *Vid. ex. gr. Or. in Pis. c.* 22. *sqq. de prov. cons. c.* 5. *&c.* d *Cic. Att. L. I. n.* 12. 13. e *Vid. Dion. L.* 45. *f. &* 46. *init.* f *Cic. Att. L. I. n.* 15.

dium, & juratus quidem, testimonium dixisset, ex judicibus uno & quinquaginta unus & triginta Clodium absolverunt: cum non tantum pecunia palam distributa fuisset; sed etiam voluptatum maxime infamium usura promissa. Optimam Clodio operam hic dedit Crassus: nam ille est, quem *Calvum, ex Nannejanis illum, laudatorem suum* vocat Cicero a. Cum tamen judices a Senatu præsidium petiissent, quasi a favore Clodii sibi metuerent, facete Catulus, postquam absoluto reo unum ex judicibus vidisset, *Quid vos*, inquit, *præsidium a nobis postulabatis, an, ne nummi vobis eriperentur* b? Merito igitur eo uno judicio statum Reipublicæ, qui in Consulatu Ciceronis fundatus videbatur, convulsum esse, idem conjiciebat. Cui rei non minimum contulit, quod paullo post obiit Catulus, magno sane Reipublicæ damno c: nam acris quidem optimatum fautor, reliquis tamen & moderatior & justior fuisse videtur; & cum Cicerone & Catone maxime consilia sociasse d. Pompeji enim animus sincerus erga Rempublicam non erat, qui A. U. 693. Afranio, homini ignavissimo e, Consulatum coemit pecuniam palam dividens f. Non multum tamen id Pompejo profuit; cum Afranius saltationibus, quam rebus gerendis aptior esset: &

Me-

a *Att. L. I. n.* 15. b *Senec. epist.* 97. c *Att. L. I. n.* 19. d *Plut. Crasso p.* 551. e *Cic. Att. L. I. n.* 17. f *Ibid. n.* 15. *Plut. Pomp. p.* 642. & *Cat. p.* 774.

Metellus Pompejo iratus, quod sorori ejus nuncium remisisset, omnibus ejus actionibus obsisteret [a]. Sed probitas ipsa Catonis hoc tempore Reipublicæ nocuisse videtur, quod quidem perditissimorum plane morum indicium est; quod injurias, quibus provinciales ab Equitibus Romanis, qui publicum conduxerant, affligebantur, non suo tempore prohibere voluerit: atque ita illam ordinum conjunctionem a Cicerone curatam disjecerit. Idque ad Atticum scribens culpat Cicero [b], cum etiam ipse Atticus turpissima fœneratione socios vexaret, societate cum publicanis inita [c].

§. 10. De consulatu Cæs. & exilio Cic. A. U. 694.

§. X. Tulerat in caussa Clodii etiam testimonium Cicero. Cum enim Clodius, se illa nocte, qua sacra Deæ celebranda essent, Interamnæ fuisse diceret, Cicero probavit, eum ad se domi venisse, & de quibusdam rebus secum egisse [d]: & præterea in Senatu gravissime in eum fuerat invectus [e]. Ergo jam anno Urbis 693. Clodius a Patribus ad plebem transire conatus est, ut ita Tribunus plebis factus Ciceronem ulcisci posset: sed inhibitus est a fratre suo patruele Metello Consule [f], qui incipientem furere, atque conantem, sua se manu interfecturum, audiente Senatu dixerat [g]: licet *C. Herennius* Tribunus

a *Dio L. 37. p. 31.* b *L. I. n. 17.* c *Ibid. n. 18. & ibi Bosius. Vid. Ibid. II. n. 1. f.* d *Val. Max. VIII. c. 5. n. 5. Plut. Cic. p. 875.* e *ad Att. I. n. 15.* f *Ibid. II. n. 1.* g *Id. pro Cæl. c. 24.*

bunus plebis, humili loco, de eo ad plebem traducendo legem ferret [a]. Et Pompejus æque ac Cæsar non satis Ciceronis caussam defendebant; licet ille verbis hactenus merita Ciceronis extolleret [b]. Neque ipse ille equitatus, qui animose adeo & fortiter Ciceronem Consulem & Rempublicam defenderat, caussæ optimatum diu adfuit [c]. Et alii etiam optimates delicias potius & luxum [d], quam Rempublicam curabant. Solus fere Cato cum suo Favonio constanter bonam caussam tuebatur [e]: quanquam Cicero, optimo quidem animo, & summa fide eum hoc facere amico suo Attico narrans, eum interdum, ut jam diximus, Reipublicæ nocere asserit, cum, tanquam in Platonis politia, non, tanquam in Romuli fece, sententiam diceret [f]. Accedebant etiam aliæ turbæ, cum *L. Flavius* Tribunus plebis faciente Pompejo [g] leges *de agris plebi & militibus Pompeji* [h] *dividendis* ferret; & Metellum Consules acrius resistentem (& simul resistebat omnis Senatus) in carcerem duceret: qui etiam sella sua ad januam carceris posita neminem ingredi est passus; Senatumque, si vellet, per murum introire jussit. Pompejus vero, cum nec minis, nec terroribus lex obtineri posset, pudore victus Tribunum discedere,

a *ad Att. I. n.* 17. 18. b *Ib. II. n.* 1. c *Ibid. I. n.* 17. d *Ibid. I. n.* 18. 19. *II. n.* 1. e *Dio L.* 37. *f. Cic. Att. IV. n* 15. *VII.* 15. f *Att. II. n.* 1. g *Id. I. n.* 18. h *Dio L.* 37. *p.* 31.

dere, & rogatione supersedere jussit. Et eodem jam tempore societatem cum Cæsare & Crasso, quem antea Pompejo reconciliaverat Cæsar, coiverat [a], *ne quid ageretur in Republica, quod displicuisset uni ex tribus*. Maxime hanc conspirationem urserat Cæsar [b], qui docebat, si ipsi concordi consilio Rempublicam arripuissent, Catulos, Cicerones, Catones nullo numero futuros. Hoc fœdus [c], quod postea renovatum videbimus, & conjunctio potius Cæsaris & Pompeji, quam dissensio, Rempublicam plane perdidit. Pompejus facile in id consenserat, quod potestatem suam imminutam senserat; & Patribus offensus esset, quia Mithridate Rege victo cunctantius acta sua confirmabant [d]: eique rei etiam obstabat, & meritissime quidem [e], Lucullus: quod suum potius honorem victi Mithridatis diceret; quem jam debilitatum Pompejo tradiderat [f]. Itaque volebat Lucullus, ut de singulis suis factis seorsim referret Pompejus, neque peteret, ut omnia simul approbarentur [g]. Crassus se inferiorem sentiens sperabat fore, ut illi quidem colliderentur, ipse interea ex eorum gratia potentiam suam augeret [h]. Pompeji acta Cæsar mox rata haberi fecit [i]: & Lucullo li-

a *Suet. Jul cap.* 19 b *Plut. Crasso c.* 551.
c *Id. Pomp. p.* 6. 44. *Cæs. p.* 713. d *Suet. Jul. cap.* 19. e *Plut. Cat. min. p.* 774. f *App. Alex. Civ. L. II. n.* 432. g *Dio l. prox. d.* h *Dio L.* 37. *p.* 34. *init.* i *Appian. Ibid. n.* 435. *Plut. Pomp. p.* 644.

lo liberius resistenti tantum calumniarum metum injecit, ut ad genua ei ultro accideret [a], qui tamen adhuc aliquo tempore Pompejo restitit; sed tandem plane victus tædio cessit administratione Reipublicæ, & totum se luxui tradidit [b]. Ab hoc fœdere quidam [c] initium ducunt belli civilis: ejusque historiam conscripsit Varro *Tricipitinæ* nomine indito [d]. Et Cæsar quidem prudenter egit, cum etiamnum aliorum indigeret auxilio, ut primum in civitate locum obtinere posset: sed incautus fuit Pompejus, dum Cæsarem extollendo æmulum sibi metuendum comparat [e]. Anno sequente Cæsar, qui triumphum ex Hispania dimiserat, ne Consulatu excluderetur [f], (cum prohibuisset Cato, ne absentis haberetur ratio [g]) Consul factus est cum Bibulo, licet ipse Luccejum collegam habere maluisset [h]: &, cum ipse favore, Luccejus pecunia polleret, convenit, ut Luccejus communi nomine pecuniam per tribus pronunciaret. Et optimates, qui nihil non ausurum in summo magistratu Cæsarem metuebant, si concordem habuisset collegam, auctores Bibulo fuerunt tantundem pollicendi. Imo ne Cato quidem abnuit, eam largitionem e Republica fieri [i]. Ut tamen aliquo modo inhiberetur ambitio

a *Suet. Jul. c.* 20. b *Plut. Luc. p.* 520. c *Horat. Od. II.* 1. d *Appian. Civ. L. II. n.* 433. e *Attic. L. II n.* 19. *Plut. Pomp. p.* 643. f *Suet. Jul. c.* 18. *App. n.* 432. g *Plut. Cat. min. p.* 774. *Dio L.* 37. *p.* 33. h *Attic. L. I. n.* 16 *f.* i *Suet. Jul. c.* 19.

bitio Cæsaris, Senatus futuris Consulibus provincias minimi negotii decrevit. At consulatu potius Cæsar legem agrariam tulit, cum plebem largitionis spe inescatam, & sicis sub vestibus armatam ad suffragium vocasset, frustra Catone Populum, quam perniciosa hæc foret largitio, admonente [a]. Et, cum iniquis Cæsaris actis Senatus adversaretur, eam occasionem ipse arripuit vociferatus, se injuriis coactum ad Populum transire: atque eo perduxit Pompejum & Crassum, ut in concionem a Cæsare producti, leges se Cæsaris probare dicerent [b]: quin, ut Pompejus auxilium adversus omnes, qui illi legi adversari vellent, polliceretur [c]. „ Legem autem tulit de „ campo *Stellate* a majoribus consecra- „ to [d], & agro Campano, qui ad sub- „ sidia Reipublicæ vectigalis erat, vigin- „ ti millibus civium, quibus terni plu- „ resve liberi essent, dividendo; crean- „ disque, qui illi negotio præficerentur, „ viginti viris [e]. " Imo legi exsecratio fuit addita, qua candidati magistratuum se ipsos exsecrarentur, si in magistratu, quem peterent, mentionem fecissent de agro Campano aliter possidendo, quam lege Julia præscriberetur [f]. Quin a Patribus quoque & Populo jusjurandum exegit [g], capitali pœna in negantes constitu-

a *Plut. l. prox. d.* b *Id. Cæs. p.* 713. *& Pomp. p.* 644. c *Dio L.* 38. *p. m.* 37. d *Suet. Jul. c.* 20. e *Cic. Att. II.* 16. f *Attic. L. II. n.* 18. g *Plut. Cat. min. p.* 775.

ſtituta a. Cato ipſe, ut juraret, ab amicis expugnatus eſt b. Quod niſi certum eſſet ambitionem hic magis, quam bonum publicum], latorem ſpectaviſſe, lex utilis ſatis videri poterat: cum & cives ita a ſeditionibus ad agros colendos converterentur; & Italiæ loca vacua colerentur; & veteranis præmia abſque magno ærarii detrimento ſuppeterent c. Plutarchus autem duas leges agrarias latas refert, in quarum priorem juraverit Cato: ſed qui in alteram jurare noluerit: verum, quomodo eas diſtinxerit, non ſatis perſpicio. Idem addit, cum propterea juſſu Cæſaris in carcerem Cato duceretur, Senatum, & optimum quemque e Populo ſecutum eſſe; ita ut tandem verecundia motus Cæſar unum ex Tribunis miſerit, qui inde Catonem eximeret: quod ipſum etiam a Dione traditur. Equites quoque Romanos ſibi conciliavit, dum publicanos tertia mercedum parte relevat d. Sed ita nervi ærarii plane ſuccidebantur: præſertim cum etiam anno præcedente Metellus legem tuliſſet ,, de portoriis in Urbe & Italia abo- ,, lendis e. " Et ſtatim ex tribus illis conjuratis in Rempublicam ſuperior evaſiſſe videtur Cæſar, quod ex Ciceronis loco citato f colligo: eique omnium maxime Republica turbata opus erat ob ingens æs alienum: nam etiam in Hiſpaniam a-

a *App. Al. Civ. L. II. n.* 434. b *Dio L.* 38. *p. m.* 38. c *Ibid. init. libri*. d *Dio l. prox. d. App. Civ. L. II. n.* 435. e *Cic. Att. II. n.* 16. *Dio L.* 37. *p. m.* 32. f *Att. II. n.* 13.

beuntem creditores retinuerant [a]. Bibulum porro collegam minis summopere terruit: imo cum amicis suis per Vatinium Tribunum plebis fractis ejus fascibus foro expulit [b], Catone ultimo discedente, respectante, & in civium capita detestante [c]. Mox Cæsar per viatorem Bibulum rursus domo extraxit [d]; qui deinde per octo totos menses domi latitans [e] per edicta tantum obnunciavit: & supplicationes decernendo dies comitiales Cæsari exemit [f]. Ea re Bibulus plebis quidem gratiam indignante Cicerone [g], sibi conciliavit: sed gratiam, ut plebis esse solet, fragilem; licet ejus commodis adversaretur [h]: ita ut eadem mox legibus agrariis delinita Triumvirorum actionibus faverit [i] quę modo Pompejum in theatris & amphiteatris sibilis & dicteriis exceperat [k]. Et merito: quippe qui publice simul cum Crasso in concionem producta auxilium Cæsari promiserit, ut paullo ante narravimus. Leges tamen quasdam, præter eas quas diximus, in suo Consulatu Cæsar tulit, *de provinciarum administratione* [l], *de pecuniis repetundis* [m]; & si quæ aliæ fuerint, quæ nobis hic recensendæ non sunt. Sed tamen Cicero, qua erat sagacitate, jam tum colli-

a *Suet. c.* 18. *App. Al. L. II. n.* 432. b *Suet. Jul. c.* 20. c *Plut. Cat. p.* 77. *f.* d *Cic. Vatin. c.* 9. e *Plut. Pomp.* 644. *Suet. d. l. Vid. Attic. II. n.* 20. f *Dio L.* 38. *p.* 37. g *Att. II. n.* 20. h *Ibid. n.* 19. 20. 21. i *Plut. l. d.* k *Att. II. n.* 1. 19. l *Ibid. V. n.* 16. *VI. n.* 7. *Fam. II. n.* 17. *V. n.* 20. m *Id. pro Sext. c.* 64.

colligebat ex amicitia & affinitate inter Pompejum & Cæsarem contracta, (Cæsar filiam suam Cæpioni pactam [a] Pompejo nuptum dederat, licet Pompejus ipso Cæsare sex vel septem annis major esset; eodemque tempore Cæsar *Calpurniam Pisonis* filiam in consulatu sibi successuri uxorem duxit [b]; ita ut palam testaretur, Cato, indignum esse, nuptiarum lenociniis imperia, provincias, exercitus addici) colligebat, inquam, ex illis rebus Cicero, eos ad alias res pestiferas aditus sibi comparare: & animum Pompeji jam tum a se alienatum suspicabatur [c]: nec, ut videtur, immerito. Tum, quæ ipse de concordia ordinum in suo consulatu constituerat, inania jam esse experiebatur. Ipse vero Cicero etiam non bene, licet ad amicum conjunctissimum scribens, in epistolis ad Atticum variis cognominibus probrosis Pompejum designat, *Sampsiceranum* [d], *Arabarchen* [e], Agamemnonem [f], *Epicratem* [g], *Megabocchum* [h], *Hierosolymarum* [i] vocans: quorum pleraque nimiam Pompeji potentiam notabant. Cæsar tamen Ciceronem in locum *Cosconii* Vigintiviri, qui obierat, adsciscere voluit [k]: atque is, dum magno animo id recusat, in odium Cæsaris etiam magis incurrisse creditur [l]. Et Pompejus, quan-

X 2 quam

a *Plut. Pomp. p.* 644. *Id. Cæs. p.* 714. b *Suet. Jul. c.* 21. c *Att. II. n.* 17. *f.* d *II. n.* 14. 16. 23. e *Ibid. n.* 17. f *Vid. S. L. VIII. c.* 8. §. 2. g *Att. II. n.* 3 h *Ib. II. n.* 17. i *Vid. & ib. n.* 13. k *Att. II. n.* 19. l *Vell. Pat. l. II. c.* 45.

quam jam Ciceroni periculum minaretur Clodius, adjurabat se non esse passurum, ut violaretur a. Verum Cicero promissis Pompeji summis diffisus b ad resistendum se parabat, caussæ etiam suæ nimium fidens c: etsi cito quidem hæc virtus ejus fracta jacuit. Et porro se præcipitibus Cæsaris consiliis immiscuit Pompejus urbem armatis implens d, cum Cæsar, quæ cuique libuissent, nullo contradicente dilargiretur e. Clodii etiam traductionem ad plebem Cæsar, nec sine Pompeji consensu, promovit: imo Pompejus Cæsari legem de Clodii arrogatione ferenti in auspicio adfuit f: quod factum est ejusdem diei vespera, quo Cicero in judicio C. Antonium collegam olim suum defendens g temporum statum deploraverat. Nam Clodius hoc anno perfecit, quod anno præcedente frustra tentaverat: & primum quidem ex Tribunis quosdam subornaverat h, qui legem ferrent, ut patriciis quoque tribunatus capiundi potestas esset. Sed, cum id non succederet *P. Fontejo* se, homini plebejo i, adoptandum dedit; licet ille Clodio natu minor foret k. Pompejus vero id agendo se bonis exosum, improbis non amicum reddebat: & ex magna illa dignitate, qua apud Populum fuerat, præceps

a *Att. II. n.* 20. 21. 24. b *Ib. n.* 22. c *Ib. n.* 18. 21. *f.* 22. d *Plut. Pomp. p.* 644. e *Suet. c.* 20. f *Attic. II. n.* 12. g *Pro domo c.* 16. h *Dio l.* 37. *p. m.* 32. i *Cic. Att. II. n.* 7. 12. k *Id. pro domo c.* 13. *Suet. Tib. c.* 2.

ceps lapsus esse videbatur. Itaque non diu postea ipsum eorum consiliorum pœnituit [a]: licet metu adhuc iisdem uti cogeretur [b]. Cæsarem vero edictis Bibuli acerbissimis nimis irritari dolebat Cicero [c]. Et Cæsar, qui Ciceroni legationem obtulerat [d], quam etiam Cicero ad occasionem tenebat, seditiosissimis quidem concionibus Populum conabatur incendere, (ut nempe ipse, Consules sibi addictos in annum sequentem habere posset) ut ad Bibulum iret [e] vi ab eo extorsurus, ne amplius suis intercessionibus comitiorum indictionem prohiberet. Et ope Pompeji Consules fecit Cæsar in annum sequentem Pisonem socerum suum [f], & A. Gabinium fœdissimum Pompeji adulatorem [g]. Interea Cæsar, ut in quosdam diversæ factionis cives sævire posset [h], Vettium illum subornavit [i], quem §. 3. etiam inter indices conjurationis Catilinariæ fuisse vidimus, qui diceret se a viris quibusdam præcipuis sollicitatum cum Curione de interficiendo Pompejo consilia iniviſſe: & adolescentium consilium fuisse principe *Paullo*, (sed quem constabat eo tempore Quæstorem Macedoniam obtinuisse [k]) ut in foro cum gladiatoribus Gabinii Pompejum adorirentur. Igitur Vettius in vincula conjicitur: & inde a Cæsare, vel

a *Att.II.n.*22.23. b *Ib. n.* 19. c *Ib.n.*21. d *Ib. n.* 18. *Id de prov. consf.c.*17. e *Att.II.n.*21. f *Plut. Pomp. p.m.*644. g *Cic. post red. in Sen.c.* 5. h *Suet.c.*20. *Attic.II.n.*24. k *In Vatin.c.*10.

Cæsaris impulsu a Vatinio Tribuno plebis in rostra productus, unde Catulum principem civitatis paullo ante Prætor Cæsar verba facere prohibuerat, primores populi quasi consilii sui conscios nominavit [a]: (inter quos etiam fuit M. ille Brutus conjuratorum postea in Cæsarem princeps: sed quem *Q. Cæpionem Brutum* vocat Cicero [b], quod ab avunculo suo *Q. Servilio Cæpione* adoptatus esset) Ciceronem tamen, occulte tantum, quasi illi caussæ faveret indicans. Sed Bruti nomen postridie de oratione Vettii sublatum est: quod a Cæsare datum esse crediderunt homines precibus matris ejus *Serviliæ* [c], cum qua Cæsari commercium stupri intercedere credebatur [d]. Vettius sequente nocte in carcere necatus est: cujus cædis invidia in conscios ejus rejecta Cæsar obtinuit, ut vi ab injuriis defendere se liceret [e].

Tandem ex his omnibus turbis collecta tempestas in caput Ciceronis erupit, cum Clodius ope Cæsaris [f] Tribunus pl. factus esset: cui se etiam junxerunt & Pompejus [g]. Hic quidem, quod videret, plures esse in Senatu, qui ob superbiam, qua Lucullum exceperat & ob alias caussas, nimium nempe erga omnes fastum & nimiam potentiam, ipsi contrarii erant. Tum

a *Vid. & Catull. carm. 99. vel in ed. Lond. Vossii p. 327.* b *Att. II. n. 24.* c *Cic. Ibid.* d *Suet. Jul. c. 50.* e *App. Al. Civ. L. II. n. 434.* f *Plut. Cæs. p. 714. Att. II. n. 15.* g *Or. pro Sext. c. 17. 18.*

Tum Gabinius & Piſo, qui Cæſare annitente, ut vidimus, Conſulatum obtinuerant, infenſiſſimi Ciceroni erant [a]. Maxime autem Ciceroni ſuccenſebat Cæſar, quod inter Vigintiviros agro Campano dividundo legi noluiſſet [b]. Clodius vero, quod inter eos lectus non eſſet Pompejo & Ceſari Craſſoque iratus erat: & tamen, omnia ſe Pompejo adjutore, Craſſo auctore facere clamabat [c]. Catonem autem, ut paullo poſt videbimus, in Cyprum ablegaverat Clodius: nam hujus conſtantia & virtus hominibus improbis formidini erat. Inde, ut deſtinata contra Ciceronem perficeret, primum plebis gratiam ſibi conciliandam ſtatuit [d]: & varias in eum finem leges tulit, quarum prima frumentum, quod ex lege Sempronia [e] ſemis æris ac trientibus erat, gratis dividebat [f]: eique negotio præfecerat *Sex. Clodium* gentilem ſuum, quem *helluonem egentiſſimum* appellat Cicero: unde primum enata ſumma illa annonæ caritas quæ mox ſecuta eſt. Altera lege collegia [g], quæ juſſu Senatus ſublata erant [h], non tantum reſtituebat: ſed nova etiam ex fæce vulgi, imo ex ſervitiis conſtituebat. Tum, ut Conſules demereretur [i], legem tulit, qua Piſoni Conſuli Macedoniam, Gabinio Syriam dabat cum infinito imperio [k]: ita ut

X 4 Piſo-

a *Vid. poſt red. in Sen. c.* 13. *de har. reſ. c.* 2. b *Vellej. L. II. c.* 45. c *De Har. reſp. c.* 22. d *Dio L.* 38. *p. m.* 48. e *Vid. Supr. L.* VII. *c.* 3. §. 2. f *Aſcon. ad Or. in Piſ. c.* 4. g *Cic. Ib.* h *Dio l. prox. d.* i *Cic. in Piſ. c.* 24. k *Ib. c.* 40. *pro domo c.* 21.

Pisoni præter Macedoniam etiam Achaja, Thessalia, Græcia, Bœotia, (ita Cicero amplificandi caussa ex una provincia plures facit [a]) collegæ ejus Syriæ, *Babylonia*, Persæ concederentur. Quarta lege vetabat Clodius [b], ne quis per eos dies, quibus cum Populo agere licebat, de cœlo servare vellet. Quinta denique prohibuit [c], ne Censores Senatorem notare possent, nisi qui apud eos accusatus, & utriusque Censoris sententia damnatus esset [d]. Alias etiam perniciosiores animo agitasse videtur: qualis fuit illa, quam per collegam *Cn. Manlium* promulgavit, ut libertinis suffragium in omnibus tribubus esset: sed cujus legis lationem fortitudine sua *L. Domitius* Prætor discussit [e]. Ita plebis & Consulum voluntate sibi adjuncta rogationem promulgavit contra eos, qui civem Romanum sine judicio Populi necavissent. Nec mirum adeo est, has leges multis satis gratas fuisse; cum Cicero jactatione sua & dicacitate, (de dicacitate quidem ipse satis agnoscit, imo gloriatur [f]) quibus vitiis, tanquam morbo quodam insanabili, laborabat [g], plurimos sibi inimicos fecisset: neque enim sine malignitatis suspicione ea dicacitas erat. Jactabat [h] enim identidem Catilinam, & Lentulum; & sua unius ope liberatam Rempublicam,

a *Vid. pro domo c. 9. 23. 47. in Pis. c. 16. &c.* b *Ib. c. 4. Dio l. 38. p. m. 4.* c *Cic. Ib. & ibi Asc. pro domo c. 51. &c.* d *Id. pro Mil. c. 32.* e *Ib. c. 8.* f *Pro Planc. c. 14. Fam. VII. 32.* g *Vid. Plut. Cic. p. m. 863. 886. Dio l. 38. p. 40. omn. Macr. Sat. II. c. 3.* h *Plut. Ib. p. 872.*

cam, quæ licet vera, tamen odiosa erant. Cum ergo Cicero, quanquam nomen suum rogationi additum non esset, tamen facile videret, se solum peti [a], (& hinc legem, qua ipsi exilium indictum est, sæpe *privilegium* vocat [b]) rei habitum sumpsit [c], licet ejus rei eum postea pœnituerit, & sordidatus Populo supplicavit: & cum eo ad viginti millia hominum vestem mutarunt [d]. Sed Clodius hominibus contumeliosis & temerariis stipatus Ciceroni omnibus vicis occurrebat, lutoque & lapidibus in eum conjectis supplicationes impedire conabatur [e]. Equites vero Romani in Capitolio congregati deprecatores ad Consules & Senatum miserunt viros spectatissimos: sed eos Consul Gabinius ad Senatum accedere non sivit: quin Clodius eos per certos homines etiam verberibus conscidit. *Piso* quoque Ciceronis gener, Pisonis Consulis propinquus, cum uxore se ad pedes ejus, dum pro socero deprecatur, projiciens rejectus est [f]. Paullo post tamen Senatus, cum frequens convenisset, referente *L. Mummio* Tribuno plebis. (*L. Ninnium Quadratum* vocat Dio, & *L. Ninnius* dicitur in Cicerone Grævii in *orat. pro Sext. c.* 31. *oratione post red. in Sen. c.* 2. sed in *eadem oratione c.* 12. & *pro domo sua c.* 48. habet *L. Mummium*, & hoc rectius) illo igitur referente Senatus vestem, ut in publico luctu, mutandam cen-

a *Vell. Pat. L. II. c.* 45. b *Pro domo. c.* 10. 17. 42. *&c.* c *Plut. Cic. p.* 876. d *Ad Quir. post. red. c.* 3. e *Plut. d. l.* f *Or. pro Sext. c.* 14.

censuit [a]. Hoc vero cum Consules vetarent [b], & Clodius cum armis adesset, Senatores multi vestibus discissis & clamore sublato se proripuerunt [c]. Nihilominus, cum non tantum a Cæsare & Crasso [d], qui se, ut jam dictum est [e], occasione conjurationis Catilinariæ a Cicerone læsum crediderat [f], destitutum videret, verum etiam ab ipso Pompejo, cui jam dudum ipse minus fidebat [g], & qui dedita opera Urbe exiverat, ne Ciceronem opem ejus implorantem audire, & jam antea promissa præstare cogeretur [h], Urbe cessit, ne sua caussa cædes civium fieret. Alibi tamen [i] queritur, se hoc fecisse consilio quorundam invidorum permotum; in quibus Cæsar & Piso Consul numerari possunt [k]. Et dixit aliquando [l], eosdem fuisse, qui Bibulum exire domo prohibuissent; & qui se coegissent. Pompejus quidem consilium manendi Ciceroni dederat auxilium pollicitus; quod tamen non præstitit. Et Cæsar, adeo damnationi Ciceronis favebat, ut non ante ad exercitum profectus sit, quam Clodius Ciceronem Italia expulisset [m]. Curaverantque Pompejus & Cæsar, ut anni sequentis Consules quam maxime rationibus suis addictos haberent: & *Q. Ar-*

rium

a *Or. pro Plancio c.* 35. b *Ib. & in Pis. c.* 8. c *Plut. d. l.* d *Dio l.* 38. *p. m.* 42. e *Famil. I. n.* 9. & *V. n.* 8. f *Vid. et. Plut. Crasso p. m.* 551. g *Famil. V. n.* 7. *ad Quint. fr. I. n.* 2. *f.* h *Ad Att. II. n.* 21. i *Ib. III. n.* 7. 9. *Famil. XIV.* 1. &c. k *Dio d. l. p.* 41. *sq.* l *Famil. I. n.* 9. m *Plut. Cæs. p. m.* 714.

rium ſenem Prætorium, & *L. Lentulum* Flaminem Martialem a petitione repelli fecerant; cum hunc etiam inter conjuratos a L. Vettio nominari feciſſent [a]. Priusquam diſcederet Cicero, ut memoria rerum in conſulatu ſuo geſtarum conſervaretur, in Capitolium adſcendens ſimulacrum ibi, quod habebat, Minervæ domeſticum, quam *Urbanam*, ſive *Cuſtodem* Urbis vocabat, conſecravit [b]. Poſtquam diſceſſiſſe Ciceronem compertum eſt, legem tulit Clodius, *ut illi aqua & igni interdiceretur; neve intra quingenta millia paſſuum ab Italia tecto reciperetur* [c]: de quo ſpatio tamen poſtea aliquid remiſſum eſt [d]. Additum etiam legi, ut qui Ciceronem recepiſſet, impune poſſet interfici [f]; quod tamen non prohibuit, quin comiter ubique receptus fuerit [e]: niſi quod Prætor Siciliæ [g] *C. Virgilius*, qui familiariſſime Cicerone uſus fuerat, ei ſcripſerit, ut Sicilia abſtineret. Contulit autem ſe in Græciam [h], & inde in Macedoniam, ubi humaniſſime exceptus & toto anno liberaliter habitus eſt a *L. Appuleji* Prætoris Quæſtore *Cn. Plancio* [i], quem poſtea etiam defendit, cum *de ſodalitiis*, quod inter crimina ambitus graviſſimum

erat,

a *Or. in Vat. c.* 10. *ad Att. II. n.* 24. b *Id. Fam. XII. n.* 25. *de LL. II. c.* 17. *pro domo c.* 57. c *Plut. Cic. p.* 876. d *Ad Att. III. n.* 4. e *Dio L.* 38. *p. m.* 43. f *Or. pro domo c.* 20. g *Pro Planc. c.* 40. h *Pro domo c.* 20. i *Or. pro Plancio c.* 10. *&c. ut c.* 41. *& alibi.*

erat, accusaretur: & licet civitates Græciæ officiis erga Ciceronem certarent, hic tamen abjectissimo animo, & prorsus sapientiæ studiis, quæ profitebatur, indigno suum infortunium tulit [a]. Statim ac profectus erat Cicero, Clodius ejus villas inflammavit, domum ejus in Palatio incendit: & in ejus area templum Libertati exstruxit [b]. Uxor ejus & liberi omni crudelitatis genere vexati sunt [c]. Supellex ejus direpta, ejusque bona pars ad Consules delata est: nam licet hastæ Ciceronis bona subjicerentur, emptores tamen nullos inveniebat [d]. Et tamen non adeo diu post reditum cum altero Consule Gabinio Cicero in gratiam rediit [e] non tantum; sed eum etiam in repetundarum judicio defendit [f], non sine aliqua levitatis nota; licet se Pompeji auctoritate cum eo in gratiam rediisse dicat. Verum diuturnum Ciceroni exilium non fuit: nam Kalendis Januariis referente Mummio a frequenti Senatu revocatus est [g], uno tantum ex Tribunorum collegio *Sex. Ælio Ligure* intercedente [h]. Et Pompejus quoque, cum a Clodio acta ejus vellicarentur [i], qui etiam eo invito Tigranem Armeniæ Regis filium obsidem Romanis datum muneribus corruptus liberaverat e potestate *L. Fla-*

a *Ad Att. III. n. 2. sqq. Famil. L. XIV. Plut. Cic. p. 877. App. Al. Civ. L. II. n. 436.* b *Pro domo c. 51.* c *Ibid. c. 23.* d *Plut. l. d.* e *Pro Rab. Post. c. 8.* f *Val. Max. L. IV. c. 11. ex. 4.* g *Post. red. in Sen. c. 2 pro Sext. c. 31.* h *Vid. pro domo c. 19 de Har. resp. c. 3.* i *Pl. Pomp. p. 645.*

L. Flavii Prætoris subtractum [a], & intolleranda esset hujus hominis insolentia; imo tanta, ut ab eo sibi metuendum esse Pompejus crederet, (nam omnia Pompeji acta rescindere volebat [b]) culpam suam in prodendo Cicerone commissam fassus [c] ejus reditum promovere cœpit [d], adjutus etiam ab aliis [e], ut a *L. Domitio* Prætore Urbano, qui semper nimiæ potentiæ inimicus erat [f]. Itaque, licet resisteret Clodius, placuit Senatui, *nihil in Republica agi, nisi Cicero revocatus foret* [g]. Verum artibus inimicorum, qui etiam vitæ Pompeji a Cicerone insidias domi positas fuisse dixerant [h] reditus ejus prohibitus est ad pridie Nonas Sextileis anni sequentis. Nam primum de cæde Pompeji consilium fuisse initum dicit Cicero [i]: & servum Clodii cum sica, ut Pompejum Senatum ingredientem interficeret, collocatum deprehensum fuisse sæpius narrat [k]: ita ut Pompejus per aliquod tempus se domi præ metu continuerit [l]; ubi etiam a liberto Clodii *Damione* obsessus fuit [m], consultans interim, quomodo Senatus & optimatium indignationem, quam sibi attraxerat, molliret. Et nullum melius invenit

a *Dio l. 38. p. m. 47. f. Cic. pro domo c. 25. Ascon. pro Mil. c. 14.* b *Cic. pro domo c. 25.* c *Ib. c. 10.* d *Plut. dd. l'.* e *Vid. Or. in Pis. c. 31.* f *Ad Att. III. n. 15.* g *Pro Sext. c. 31. in Pis. c. 13. Att. III. n. 24.* h *Pro Sext. c. 18.* i *Ib. c. 32. pro domo c. 5. & 50. Ascon. pro Mil. c. 14.* k *In Pis c. 12. pro Mil. c. 7. &c.* l *De har. resp. c. 23. pro Sext. c. 32.* m *Ascon. ad Milon. c. 14.*

nit consilium, quam ut Ciceronis Senatui gratissimi revocationem quam maxime poterat properaret: ita ut supplicem ejus fratrem Quintum ipse in forum deduceret; quem sæpe ex ferro & manibus Consulum elapsum dicit Cicero [a]. *Piso* etiam Ciceronis gener cum uxore sua [b] quotidianis lacrymis sordibusque reditum soceri a Populo deprecabatur [c], parvum simul ostendens ipsius Ciceronis filium; cujus ipsius vitæ etiam insidias struxisse Consules conqueritur pater [d]. Ergo rursus IV. Kal. Nov. octo Tribuni plebis de reditu Ciceronis legem promulgarunt [e]: & iisdem referentibus *Lentulus* Consul designatus de Cicerone præstantissimam sententiam dixit [f]. Atque idem Kal. Januariis, simulac de religione retulerat, nihil humanarum rerum sibi prius quam de Cicerone agendum judicavit [g]: & princeps rogatus sententiam L. Cotta, legem nullam de reditu Ciceronis ferendam censuit [h], cum nihil moribus, nihil legibus, nihil jure in ea re factum esset [i]. Quin ipse Metellus Consul, licet Ciceronis inimicus, de ejus reditu ad Senatum retulit [k]. Cum tamen res variis adhuc rationibus impediretur, voluntate Senatus perspecta, (nam, ut in publico luctu, publico consilio Senatus ob Ciceronis exsilium vestem mutave-

a *Pro domo c.* 23. b *Ib.* c *Post. red. ad Quir. c.* 3. *& in Sen. c.* 7. d *ll. cc. & pro Sext. c.* 24. e *Ib. c.* 32. *Attic. III. n.* 23. f *Post red. in Sen. c.* 3. 4. *pro domo c.* 27. g *Post red. ad Q. c.* 5. h *Pro domo c.* 26. *Att. III. n.* 15. i *Ib. c.* 62.

verat [a]) caussa ad Populum VIII. Kal. Febr. delata fuit: quo die in foro Clodiani maximam civium cædem fecerunt; quasi flumine sanguinis Ciceronis reditum intercludere vellent [b]: acceperatque Clodius a fratre *Appio* gladiatores, quos ille in funere propinqui cujusdam sui daturus fuerat [c]. Tum etiam Tribuni plebis vulnerati sunt; & Q. Cicero inter cadavera tanquam occisus jacuit [d]: in quibus omnibus *T. Annium Milonem* Tribunum plebis egregium salutis suæ defensorem expertus est Cicero [e]. Unde nova inimicitiarum Milonis & Clodii origo exstitit: nam Milo Clodium de vi tum postulavit. Sed alter Consul Metellus Nepos, qui frater patruelis erat Clodii [f], & privatas etiam cum Cicerone gerebat inimicitias, prætexens judicum sortitionem nondum factam esse, quod nondum creati essent Quæstores, edixit Prætori, ne quod judicium fieri pateretur [g]. Et, lubenter paruisse Prætorem credi potest, quod Appius esset Claudius ipsius Clodii frater germanus: qui tamen paullo post privatis simultatibus caussam publicam prætulisse visus est: quemadmodum etiam Metellus cum absente Cicerone in gratiam rediit, se, inimicitias Patribus Conscriptis, & tempori-

a *Post red. ad Q. c. 3. pro Planc. c. 35.* b *Post red. ad Q. c. 5. in Sen. c. 3.* c *Dio L. 39. p. m. 59.* d *Pro Sext. c. 35.* e *Famil. II. n. 6. de Har. resp. c. 4. pro Mil. c. 32. de Off. L. II. c. 17.* f *Post. red. in Sen. c. 10.* g *Dio l. 39. p. m. 95.*

poribus, & Reipublicæ permissurum, affirmans [a]; & bonæ Metelli indolis, ut videtur, fiducia jam antea Cicero, dum adhuc exsularet, opem ejus imploraverat [b]. Ergo Milo [c], jure nihil agi posse videns, etiam ipse gladiatores emit [d]: sed hactenus nihil iis opus fuit: nam Cicero, postquam Pompejus (cui ergo omnia se debere fatetur) [e] verbis honorificentissimis de eo locutus fuisset [f], ab exsilio revocatus est; & frequentissimis quidem sententiis [g], ac summo favore, ita ut Senatus, auctore Pompejo, decreverit, ut, si quis impedivisset reditum ejus, in numero hostium putaretur [h]. Atque illud Senatusconsultum eo ipso die in maxima theatri frequentia incredibili clamore & plausu comprobatum fuit. Inde lex de eodem negotio ab omnibus Magistratibus, Claudio Prætore tantum, & duobus Tribunis plebis *N. Quinctio* [i] & *Sex. Atilio* [k] (quos *de lapide emptos*, id est, *tanquam mancipia Clodio addictos* vocat Cicero [l]) lata atque pridie Nonas Sextileis comitiis centuriatis a Lentulo Consule perlata est, solo Clodio eam oratione habita dissuadente [m]: ita ut Populus nullam unquam rem tanto consensu sciverit: & omnis Italia, tan-

a *Post red. in Sen. c.* 10. *pro Sext. c.* 33. b *Epist. Fam.* V. *n.* 4. c *Pro Sext. c.* 41. *post red. in Sen. c.* 8. d *Ad Quint. fr.* II. *n.* 5. e *Famil.* I. *n.* 9. III. *n.* 10. f *Ad Quir. post red. c.* 7. *pro Sext. c.* 60. g *Pro domo c.* 6. *de Divin.* L. I. *c.* 28. h *In Pis. c.* 15. i *Pro Sext. c.* 33. k *Pro Mil. c.* 15. l *In Pis. c.* 15. m *Pro Sext. c.* 50.

tanquam ſigno dato, ad ea comitia convenerat [a]. Eo ipſo die, quo hæc Romæ fiebant, Cicero Dyrrhachio profectus fuerat, & poſtridie Brundiſii ſumma gratulatione exceptus fuit. Hinc lento itinere concurrentibus undique hominibus ex oppidis & civitatibus ad Urbem profectus etiam illic lætiſſimos omnes de ſuo adventu reperit [b]: ita ut ad portam vix integer dies recipiendis gratulatorum officiis ſuffecerit [c]; unde poſtea, & juſto quidem titulo jactavit, *ſe humeris Italiæ reportatum eſſe* [d]. Gratias ſtatim egit Senatui & Populo orationibus, quæ hodie leguntur [e]. Atque ita ſexto & decimo, poſtquam in exſilium pulſus erat, menſe reſtitutus fuit. Tum Senatus decrevit, ut civitatibus, quæ in Ciceronem officioſæ fuerant, publice grates agerentur; utque domus & villæ, quas dejecerat Clodius, publico ſumptu reponerentur [f]: licet queratur Cicero, valde illiberaliter ea omnia fuiſſe æſtimata [g]. Paullo poſt contentione de domo Ciceronis orta, quam Clodius *Libertati* conſecraverat, Populus, reverſo Cicerone, eodem jure quo fuiſſet, eſſe juſſerat, de ea re ex Senatusconſulto ad Pontificum collegium relatum eſt: ubi tum Cicero orationem dixit, quæ exſtat. Ut vero jam ea, quæ proxime narratis arctius adhærent, abſolvamus,

a *In Piſ. c.* 15. b *Pro domo c.* 28. *Pro Sext. c.* 63. *in Piſ. c.* 22. *Vellej. L.* II. *c.* 45. c *Appian. Civ. L.* II. *n.* 437. d *Pſeudo Salluſt. in Cic. c.* 4. e *Fam.* I. *n.* 9. f *In Piſ. c.* 21. g *Att. IV. n.* 2.

A. U. 692., cum prodigia multa facta esse, nunciaretur, & haruspices, *Deos iratos esse*, respondissent, *quod loca sacra & religiosa profana haberentur* [a], Clodius, qui jam Ædilis factus erat, (unde obiter observari potest, eum adhuc multum gratia apud Populum valuisse) eam occasionem avide arripuit, &, *Ciceronis domum inter ea loca esse*, dixit. Cicero oratione, quam habemus, *de haruspicum responsis*, se in Senatu defendit, & docuit: si quid calamitatis Reipublicæ impendeat, Clodii id sceleribus & furori esse tribuendum. Inde Milone, & quibusdam aliis Tribunis plebis adhibitis, Capitolium ingressus tabulas, quas ibi de exilio ejus fixerat Clodius, dejecit: casque a Clodio repositas postea, observata Clodii absentia, secum domum absportavit. Hoc tamen Cato, licet & ipse odisset Clodium, violentum esse affirmabat [b], quod ita tot decreta & res gestæ Senatusconsulto tollerentur: nam in iis etiam erant, quæ ipse Cato in Cypro & alibi gesserat: imo Clodio in contentionibus, quibus cum Cicerone decertabat, ex eadem caussa adfuit [c]: de qua ergo expeditione Catonis jam nobis videndum est.

a *Cic. de har. resp. c.* 5. 10. *&c.* b *Plut. Cic. p.* 878. c *Dio L.* 39. *p.* 63.

CA-

CAPUT QUARTUM.

Gesta in Cypro & in Ægypto.

§. I. SI unquam a Romanis negotium aliquod injuste susceptum fuit hæc certe expeditio, qua Cyprum insulam ditissimam in suam potestatem redegerunt, omnino injustissima fuit. Tenebat eam [a] *Ptolemæus Alexander*, qui Ptolemæi Euergetis II. sive Physconis erat filius: nec ad scopum nostrum refert narrare, qua ratione hoc regnum acceperit: sufficiet ostendere, quomodo eo a Romanis fuerit exutus. De hoc Rege amico & socio, & bene de Romanis merito [b] legem tulit P. Clodius Tribunus plebis, *ut regnum ejus in Provinciæ formam redigeretur; ejusque bona publicarentur, utique Byzantium exsules reducerentur;* [c] *eaque provincia M. Catoni nomine Quæstoris, sed jure prætorio, mandaretur* [d]. Causas autem hujus rogationis Clodius habebat, quod, cum aliquando a piratis fuisset captus a Ptolemæo redemptus non esset [e]: quod tamen, quo jure ab illo Rege efflagitandum fuerit, non video. Sed verior, ut jam antea vidimus, ipsi caussa erat, ut, Catone ex Urbe amandato, ipse, quæ libuisset, agere *Occasio rei.*

a *Justin L. 39. c. 4 & ejusd. libri perioche.* b *Cic. pro domo. c. 8. 20. pro Sext. c. 26. sq.* c *Plut. Cat. min. p. 776.* d *Vell. Pat. L. II. c. 45.* e *Strabo L. XIV. Dio L. 38. p. m. 48.*

possiet [a]. Nam ita ablegato Catone, pulso Cicerone, Lucullo in prædia digresso, Crasso privata curante negotia, & Cæsare Gallias, inter Pompejum quasi & Clodium civitatis administratio erat divisa. Verum satis mirari nequeo, Catonem, illum rigidum virtutis, ut certe præ se ferebat, cultorem, passum fuisse, ut talis sibi provincia imponeretur: nulla enim, quod sciam, lege ad eam suscipiendam cogi poterat, licet id innuere videatur Cicero [b]: & palam est, cum, ut *in fine capitis præcedentis* diximus, hæc acta sua Cato postea rescindi noluerit. Imo paullo post Clodio cum Cicerone contendenti adfuit [c]. Conatur quidem eum defendere Cicero [d]: sed tamen ipse eodem loco *rogationem Cypriam* vocat *scelestissimam*. Ita ut etiam huic Catoni ex parte aptari possint, quæ de virtute proavi ejus Catonis prisci minus sincera diximus [e]. Et etiam turpiter in leges Clodii juraverat: quanquam hoc quoque factum excusare conatur Cicero. At quanto fortius Metellus, qui in leges Saturnini jurare recusans lubentius exsilium subiit? Præmisit in Cyprum Cato amicum suum *Canidium*, qui persuaderet Ptolemæo, ut sine certamine cederet, ostensa ipsi spe honesti & opulenti otii, sacerdotii nempe *Paphiæ Veneris* [f].

§. II.

a *Cic. pro domo c. 25. Plut. Cæs. p. 718.* b *L. cit. Vid. & Plut. & Dion. ll. cc.* c *Dio l. 36. p. m. 63.* d *Sext. c. 28.* e *Supr. L. V. c. 4. §. 10.* f *Plut. Cat. min. p. 776.*

§. II. Sed Ptolemæus, antequam adveniret Cato, venenum sumpsit: cum antea, si Valerio Maximo credimus [a], omni pecunia imposita navibus in altum processisset, ut classe perforata suo arbitrio periret, & hostes præda carerent [b]. Igitur Cato Brutum sororis filium misit, qui ingentes Regis divitias undique comportaret; quod non satis fideret Canidio. Et cum Byzantium profectus concordiam eo & exsules reduxisset, in Cyprum regressus exactissima diligentia bona regia conquisivit, vendidit, & pecuniam, septem fere M. talentorum † [c] argenti, secum Romam avexit. Sed rationum libellos, quos non ad suam probandam fidem confecerat; verum ut aliis sedulitatis exemplum præberet, alterum naufragio, alterum nautarum culpa amisit. Exceptus est Romæ summo omnium ordinum concursu, magistratibus omnibus & sacerdotibus, Senatu universo & frequenti populo obviam ei prodeuntibus. Cato tamen insolenter satis non ante egressus est navi, quam ad eum locum pervenit, ubi erat exponenda pecunia [d]. Præmium Catoni navatæ operæ (& fidem sane exactissimam ei negotio adhibuerat) Prætura extra ordinem, & jus spectandi ludos in toga præ- *Exitus belli.*

a *L. IX. c. 4.* b *Appian. Civ. L. II. n.* 441. *qui ordinem temporum non bene servasse videtur.* † *Philipp.* 4200000. c *Plut. d. l. p.* 777. *Lucan. L. III. V.* 164. d *Vellej. L.* II. *c.* 45. *Plut. p.* 778.

texta decretum est: Sed ea Cato repudiavit [a]. Ex quibus omnibus tamen patet, & Catonem, & Senatum, & universum Populum Romanum, si paucissimos forte excipias, se ipsos scelestis Clodii consiliis implicasse. Nam quod Cicero in id facinus acerbe sæpius invehitur [b], odio magis Clodii, quam amore justitiæ factum fuisse videtur, & ex aliis Ciceronis actionibus facile deprehendi potest: qui ita simul odio, quo Catonem prosequebatur, ut ex variis locis colligi potest [c], occulte satisfaciebat. Nec defendere potest Romanos, ut maxime verum fuerit, quod maximis vitiis addictus hic Rex foret [d]: ita ut vere dicat Ammianus Marcellinus *L. XIV. c. 7. avide magis Populum Romanum hanc insulam invasisse, quam juste*. Catonem reversum Clodius, quamquam ex ejus lege hæc expeditio suscepta fuisset, rationes rerum gestarum poposcit; cum sciret, naufragio omnes fere ejus commentarios periisse: & Cæsar, injuriæ matrimonio suo illatæ oblitus, accusationes ei ex provincia contra Catonem per literas mittebat. Verum transeamus ad res Ægypti, quarum origo paullo altius repetenda est.

Res Ægypti. §. III. *Ptolemæus Alexander III. Philadelphus* nothus *Ptolemæi Alexandri II.* filius, (ita ut Cypri Rex, de quo diximus,

a *Dio l. prox. d.* b *Pro domo c. 8. 20. pro Sext. c. 26. & alibi.* c *Pro Mur. c. 29. sqq. Att. I, n. 17. VII. n. 2. Fam. I. n. 5.* d *Vellej. d. l.*

mus, hujus patruus fuerit) *Alexandri*, *I.*, qui Ptolemæi Lathuri frater natu minor fuerat, nepos fuit. Hic a civibus suis *Alexandrinis* ob tyrannidem pulsus Romanorum auxilium imploravit: quam occasionem arripiens C. Julius Cæsar Ædilis per partem Tribunorum tentavit, ut sibi Ægyptus provincia plebiscito daretur [a]. Sed Tyri interea in exilio mortuus Alexander Ægypti regnum Populo Romano testamento reliquerat; vel reliquisse dicebatur [c]: nam multi hoc confictum fuisse crediderunt. Senatus certe legatos Tyrum miserat, qui a Rege depositam illic pecuniam Romanis recuperarent. Verum interea Ægypti Regem sibi constituerunt *Ptolemæum* Ptolemæi II. Soteris filium nothum; qui *Dionysi*, (Latinis *Bacchi*, vel potius *Liberi*) & *Dionysi Novi* cognomine dictus est [d]. *Auletes* præterea, & vulgatius quidem, appellatur a summo *tibia canendi studio* [e]. (αὐλὸς Græcis *tibia* dicitur.) Hic, ut sibi regnum firmaret, quod minus stabile erat, non tantum, quod Romani se pro hærede defuncti Regis gesturos esse, credi posset; sed etiam per contemptum, quem in animis subditorum suorum vitia ejus, & occupationes Rege indignæ produxerant [f], gratiam quorundam clarissimorum Romæ virorum,

 & quo-

a *Suet. Jul. c.* 11. b *Cic. Agrar. I. c.* 1. b *Ib. Li c.* 16. d *Vid. Vaillant. Hist. Ptol. p.* 134. e *Strabo L. XVII. n.* 796. *Porphyr. ap. Euseb.* f *Strabo d. l.*

& quorum maxima tunc in Republica erat auctoritas, sibi conciliandam statuit. Et incidit commodum in Consulatum Julii Cæsaris, qui ære alieno obrutus venalem & fidem simul & probitatem habebat [a]. Et sane societatem Romanam Regi vendidit sex millia talentorum [b] pactus sibi Pompejoque, cujus auctoritate indigebat, ut legem, quam de societate cum Ptolemæo ineunda promulgaturus erat, perferre posset. At cum tantam pecuniæ summam Rex *subito*, (nam reditus quidem ejus erant longe majores [c]) nisi gravissimo tributorum onere extra ordinem subditis imposito, conficere non potuisset, in odium illorum incurrit; præsertim cum etiam Cyprum insulam, quod petierant subditi, a Romanis repetere, aut neglexisset, aut ausus non fuisset [d]. Nec poterat eos in officio continere conductitio milite destitutus; ita ut Romam aufugere consultius duxerit. Interim Ægyptii, eum periisse arbitrati, filiam ejus *Berenicen* Reginam constituunt; quod filii ejus infirma nimis ætate essent: cui postea *Philippum Euergetem Antiochi Grypi* & *Tryphænæ* sororis Ptolemæi Lathuri filium Alexandrini jungere voluerunt, fecissentque, nisi Gabinius, tum Syriæ præses, cohibuisset [e]. Rex vero Rhodi Catonem

a *Vid. Suet. Jul. c. 18. 54. Plut. Cæs. p. 712.*
b 360000. *Phil.* c *Strabo L. XVII. p. 798.*
d *Dio L. 39. p. m. 61.* e *Vid. Vaillant. p. 149.*

nem adiit [a]: a quo summo quidem & indigno fastu est exceptus: sed monitus simul est saluberrimo consilio, ut domum reversus cum civibus suis in gratiam rediret, neque se intolerando fastui & avaritiæ procerum Romanorum exponeret, suum etiam officium ad eam rem offerens. Pœnituitque maxime Regem spreti tam salutaris consilii, postquam Romæ superbiam Magistratuum expertus esset. Obtinuit tamen a Senatu, allaborante Pompejo, (cujus amicitiam olim coluerat [b], & cujus hospitio jam Romæ utebatur [c]) & referente Consule *Cn. Lentulo Marcellino*, ut is, cui Cilicia provincia sorte obtigisset, Regem reduceret [d]. Ea obtigerat *P. Lentulo Spthineri* anni præcedentis Consuli: & Pompejus, videns, se gratia Populi excidisse [e], (præsertim, quod cura frumentaria, de qua statim dicemus, minus quam optandum fuerat ei successisset) reductione Regis Lentulo cessit: eidemque sua sententia eam decrevit Cicero; de qua re ejus oratio exstitit [f]: & factum fuit in eam sententiam Senatusconsultum [g]. Verum interea Ægyptii, audito Regem suum vivere & Romæ adesse, legationem miserunt centum am- *A. U. 697.*

a *Plut. Cat. min. p.* 776. b *Plin. H. N. XXXIII. c.* 10. c *Dio. L.* 39. *p. m.* 61. d *Cic. pro Rab. Post. c.* 3. e *Vid. eund. ad Fam. L. i. n.* 5. *ad Quint. fr. L. II. n.* 3. 4. *Plut. Pomp. p.* 645. f *Vid. fragm. or. Cic. ed. Grav. p.* 999. g *Ad fam. L. I. n. &* 7.

amplius virorum primariæ dignitatis: quæ coram Senatu caussam suam ageret, inter quos erat præcipuus *Dio* Philosophus *Academicus* [a]. At Rex plerosque eorum, & ipsum Dionem, qua ferro, qua veneno sustulit [b]: & reliquis tantum metum injecit, ut mandata referre, imo ne hiscere quidem auderent: præsertim cum Rex Pompeji amicitia tutus esset. Hoc autem, cum cito palam factum esset, omnium odio, ut antea contemptui, Rex fuit expositus. Cumque etiam largitiones ejus & corruptelæ essent notissimæ, adventus ejus Romam semper inter summas Reipublicæ calamitates fuit habitus; quod ultimam quasi manum morum apud Romanos corruptioni addidisset [c]. Et frustra M. Favonius aliique boni in sceleris auctores inquirere sunt conati [d]; cum Pompejus & Lentulus, & alii, qui pecunia regia erant corrupti, aperte Regis caussam agerent: ad quem finem Rex etiam Romæ pecuniam mutuam sumpserat [e]. Imo, ut dixi, Dio legationis princeps, ex quo Senatus totius rei veritatem expiscari voluerat, primum minis territus, inde etiam Regis jussu occisus fuit: & Rex paullo post Roma Ephesum profectus est [f] Dianæ asylo usurus, donec rerum suarum eventu certior

a *Cic. pro Cœl. c. 8. de harusp. resp. c. 16.* b *Strabo L. XVII. n. 796.* c *Vid. Cic. pro Cæl. c. 8.* d *Vid. eund. ad Quint. fr. L. II. n. 3.* e *Id. Fam. L. I. n. 1. pro Rab. Post. c. 2. 3.*
f *Dio l. prox. d.*

tior foret. Sed erat inter Tribunos anni sequentis *C. Cato*, a ingenii inquieti juvenis b, qui se statim caussæ Ptolemæi, & reductioni ejus per P. Lentulum Ciliciæ Proconsulem c faciendæ opposuit: & cum ex alia forte caussa libri Sibyllini essent consulti, ac in iis scriptum inveniretur d, vel inventum esse diceretur, unde *religionis calumniam* hoc vocat Cicero e, *ne Rex Ægypti reduceretur*; Cato veritus, ne hoc per factionem Regi faventium supprimeretur, Quindecimviros ad Populum produxit; & quod legissent in libris proferre coegit. Ac referente Lentulo Marcellino Consule Pompeji inimico decretum est, *Regem Ægyptium vi armata restitui periculosum Reipublicæ videri* f. Igitur missis literis Rex rogavit g, ut Pompejus duobus tantum lictoribus comitantibus eum reduceret: & creditores Regis aperte contra Lentulum pecunias suppeditabant, Caninius vero Tribunus plebis legem de ea re promulgavit h; adjuvante etiam collega ejus *Rutilio Lupo* i. Pompejus, ut erat honorum insatiabilis, consilio mutato, summo quidem ardore, hanc novam etiam provinciam sibi mandari desideravit: licet ipse id desiderium stre-

a *Cic. Fam. L. I. n.* 2, 4. 5. b *Fenestella ap Non. V. Rumor. p. m.* 413. c *Abbas S. Realis in opusc. miscell. p. m.* 34. *sqq. videtur confundere hunc cum Cn. Lentulo Cos. A.* 697. d *Dio l. prox. d.* e *Fam. I. n.* 1. *Vid. ib. n.* 4. f *Ad Quint. fr. L. II. n.* 2. g *Plut. loc. prox. d.* h *Famil. I. n.* 4. i *Ib. n.* 132.

ſtrenue diſſimularet [a]. Legibus tamen hoc erat contrarium, quæ vetabant [b], eundem hominem duabus provinciis, vel magiſtratibus majoribus ſimul ornari. Ergo etiam hoc argumento & dolo uſi ſunt, qui Pompejo reductionem Regis eripere volebant. Nam ſplendidiſſima jam Pompejo provincia fuerat data; *Cura* nempe *annonæ*, cum imperio extraordinario [c]. Idque ut fieret curaſſe Lentulum quidam dixerunt, ut ita prohiberet quominus reductio Regis Pompejo mandari poſſet [d]. De qua re antequam pergamus, hic aliquid eſt dicendum.

Curatio Pompeji frumentaria.

§. IV. Summa hoc tempore difficultate annonæ tam Romæ, quam in Italia laborabatur, quod deliciis potius & amœnitatibus villarum, quam agros fructus cauſſa colendo delectarentur Romani proceres [e]. Hinc, ut diximus, Clodius frumentum gratis dividi juſſerat: ſed hoc etiam anguſtias rei frumentariæ intenderat, ita ut frequentes ſeditiones inde excitarentur. Ergo anno Urbis 696. ex ſententia Ciceronis ab exilio reverſi [f], qui ita gratum animum Pompejo præſtare volebat, & decreto Senatus [g], accedente etiam lege Populi, eadem curatio Pompejo mandata eſt [h] cum imperio in Italia & poteſtate proconſulari per omnes

a *Id. Attic. L. IV. n.* 14. b *Liv. L. VII. c.* 42. c *Dio L.* 39. *p. m.* 62. d *Plut. Pomp. p.* 645. e *Sall. Catill. c.* 12. *Hor. Od. II.* 15. f *Ad Att. L. IV. n.* 1. g *Pro domo c.* 5 *ſqq.* h *Dio L.* 39. *p.* 63. *Appian. Liv. L. II. n.* 438.

omnes Imperii provincias: idque in quinquennium. Rejecta autem fuit lex, quam *Messius* Tribunus plebis tulerat [a], ut omnis etiam pecuniæ potestatem haberet Pompejus, & classem, & exercitum, & majus imperium, quam esset illorum, qui eas provincias obtinebant: Pompejus igitur summa diligentia, summo periculorum contemptu, legatis quoquoversum dimissis, (nam quindecim sibi legatos adsciverat) & ipse in Siciliam, Sardiniam, Africam, quæ ante Ægyptum in provinciam redactam horrea fere Romanorum erant, profectus ingentem vim frumenti congessit; ingentem sibi apud omnes laudem & auctoritatem peperit.

§. V. Sed videamus jam porro quomodo Ptolemæus in regnum suum reductus sit. Nam, sive verum fuerit, aliquod monitum de non reducendo Rege in libris, quos *fatales* vocabant Romani [b], repertum esse, sive id fuerit falsum, non prohibuit certe, quin commoda interpretatione oraculum illud eludi potuerit [c]: ita nempe, ut, sive Lentulus, sive quis alius, Rege propinquo aliquo loco collocato, Alexandriam præsidiis firmaret; atque mox digresso Romanorum Duce ita demum ad sua Ptolemæus reverteretur: quo facto, *a Romanis reductum fuisse Regem*, proprie dici non poterat: idque consilium etiam a Cicerone Lentulo da- *Reductio regis.*

a *Cic. d. l.* b *Liv. V. c. 14. &c.* b *Cic. Fam. I. n. 7.*

datum fuisse ex loco ad marginem scripto videmus. Sed cum Lentulus, satis virium se habere, non crederet, ut id consilium exsequeretur, Gabinius, qui Syriæ præerat, avide eam occasionem arripuit, mandante illud præsertim Pompejo [a]. Hic Gabinius omnibus probris inquinatissimus Syriam primo provinciam suam miseris modis afflixerat plus damni ipsi inferens, quam unquam prædones, qui tum temporis ibi potentissimi erant, fecissent. Inde opportunitate turbarum, quæ in Parthorum erant imperio, erectus eos aggredi cogitabat, cum adveniens cum literis Pompeji Ptolemæus, & omnia summa pollicitus hominem facile permovit, ut Parthis omissis in Ægyptum contenderet. Nam Ptolemæus decem millia talentorum [b], sive Imperatori, sive ducibus exercituive se daturum promiserat [c] M. illi Antonio, qui postea Triumvir fuit, & tunc Præfectura Equitum apud Gabinium fungebatur [d]. Ergo spretis legibus, quæ & provincia omnino excedere Præsidem vetabant [e], & nominatim Ptolemæi reductionem prohibebant, in Ægyptum profectus est; cum antea etiam Aristobulum Judeæ quondam Regem, & jam Roma profugum comprehensum ad Pompejum misisset [f]. *Berenice*, quæ Ægyptum obtinebat, ut haberet, quem Romanis opponeret, *Seleu-*

a *Dio L. 39. p. 73.* b 6000000. *Phil.* c *Vid. Cic. pro C. Rab. Post c. 8.* d *Plut. Ant. p. m. 916.* e *Cic. in Pis. c. 21.* f *Dio Ib. p. 74.*

leucum arcessivit Syriacorum Regum stirpe oriundum, quem ob sordidam avaritiam *Cybiosacten* Ægyptii dixerunt. Ea vox *salsamentarium*, aut similium *mercium institorem* significare videtur [a]. Sed hunc, quod nulli rei aptum videret, Regina interfecit; licet eum jam regni & tori consortem fecisset. Inde iisdem conditionibus ad se pertraxit *Archelaum* Archelai, qui bello Mithridatico adversus Romanos militaverat, filium. Hic vero a Gabinio captus est. Sed Gabinius veritus, ne ita a Ptolemæo, quasi nulla re magni momenti, gesta, minus pecuniæ, quam convenerat, acciperet; imo plusquam pactus esset se accepturum sperans, si Archelaum Ptolemæus pertimuisset, hominem aufugere sivit, cum etiam ab eo magnam vim nummorum expressisset: isque Archelaus ita Reginam Ægyptiam uxorem duxit. Inde a Gabinio præmissus Antonius *Pelusium* cepit [b] opera potissimum Antipatri, qui Herodis Magni pater fuit; & qui persuasit Judæis, quorum ingens multitudo ibi degebat, ut urbem Antonio traderent [c]. Mox etiam victis Alexandrinis [d], cæsoque inter alios Archelao, Ægypto omni e vestigio potitus eam Ptolemæo reddidit: qui filiam statim & mox locupletissimum quemque interemit [e], ut pecuniam Romanis promis-

a *Vid. Casaub. ad Strab l. XVII. n. 296.* b *Joseph. de Bell. Jud. L. I. c. 6. Plut. Anton. p. m. 917.*
c *Jos. Ant. Jud. L. XIV. c. 11.* d *Cic. in Pis. c. 21.*
e *Dio l. d.*

missam conficeret. Gabinius tamen, qui Romam hæc omnia nequidem nunciaverat, ne sui ipsius accusator foret, eo nomine accusatus fuit: & accedebant aliæ accusandi caussæ, [a], provincia prædonibus prodita, publicani prohibiti, quo minus vectigalia exigere possent, & si quæ aliæ caussæ fuerunt. Et videtur etiam a Cicerone, qui quondam eum defenderat,
A. U. 698. fuisse accusatus [b], populo ad eum condemnandum paratissimo. Sed studebant ei Consules Pompejus Crassusque, qui prædæ Gabinianæ participes fuerant. Verum,
A. U. 699. cum anni sequentis Consules L. Domitius Ahenobarbus & App. Claudius Pulcher, qui etiam cum Pompejo hoc tempore inimicitias gerebant [c], ipsi essent adversi, Senatus acerbissimi in Gabinium supplicii statuendi Populo auctor fuit. Et plurimum etiam invidiam Gabinii auxerat, quod legatum a Crasso successore suo missum non receperat: sed potestatem, quasi perpetuam eam accepisset, retinuerat. Licet autem immensa largitione uteretur, & Pompejus efficeret, ut ipse etiam Cicero iterum ejus caussam ageret, *de majestate* quidem absolutus, *de repetundis* condemnatus fuit, & exsilium subiit: unde tamen postea a Cæsare, qui nequissimorum hominum opera, ut destinata perficeret, indigebat, reductus est [d]. Et hujus Regis Ægyptii caussa etiam *C. Ra-*

birius

a *Cic. de prov. cons. c. 5.* b *Sed vid. Sigon. & Patric. ad fragm. Or. pro Gabinio.* c *Dio L. 9 p. m. 75.* d *Dio L. 39. f.*

birius accusatus fuit, qui potens imprimis inter publicanos Regi pecuniam mutuam dederat, qua Senatores corrupisse dicebatur. Inde Regem secutus, ut pecuniam reciperet, ab eo pecuniæ regiæ curandæ præfectus fuerat [a]. Tum pecuniam a Rege ad absolvendum Gabinium imperatam coegerat; ejusque partem ipse pro soluto acceperat; ita ut hæc caussa quasi appendix quædam caussæ Gabinianæ fuerit habita.

CAPUT QUINTUM.

De cæde Clodii & tertio Pompeji Consulatu.

ANtequam iterum ad bella externa convertamur, alias adhuc turbas domesticas narrabimus, quanquam paullo serius evenerint, ut series rerum aptior sit.

§. I. Ingentes inimicitiæ, quæ inter Clodium Ciceronis inimicum, & T. Annium Milonem ejusdem defensorem intercedebant, Clodio demum exitiales, nec Miloni lætæ fuerunt. Petierat Milo consulatum in A. U. 701. effusissima quidem largitione, ita ut inde æris alieni vim incredibilem contraxerit: (septingenties HS. [b] illud fuisse dicit Plinius [c]) imo tria patrimonia in eas largitiones effuderit [d]. Quin & Milo, &, qui cum eo

De cæde Clodii. A. U. 701.

 pete-

a *Cic. pro C. Rab. Post. c.* 8. b *Phil.* 1750000. c *H. N.* XXXVI. *c.* 15. d *Or. pro Mil. c.* 35. *Ascon. in ejus arg.*

petebant, *P. Plautius Hypsæus*, *Quintusque Metellus Scipio* Pompeji Socer [a] factionibus armatorum erant succincti. Clodius vero, cui Milo audacia non cedebat, eodem anno petebat præturam: quam debilem futuram Consule Milone intelligebat [b]. Cum autem comitia consularia in longum extraherentur, neque ob perditas candidatorum contentiones perfici possent; atque ita Kalendis Januariis (quæ circa finem Novembris Juliani hoc anno fuerunt) nulli neque Consules, neque Prætores essent, Pompejus tamen cum *T. Munatio Planco* Tribuno plebis non permittebat, ut patricii convocarentur, qui Interregem *proderent*. Sed interea evenit, ut Miloni Lanuvium, ex quo erat municipio, proficiscenti in via Appia obviam veniret Clodius: atque ibi rixa coorta inter servos Clodii, quos pro more Romanorum procerum plures circa se habebat, & Milonis servos (nam etiam hic maximum eorum agmen intermixtis quibusdam gladiatoribus ducebat) Clodius vulneratus fuit. Et mox ex taberna, in quam confugerat, jussu Milonis extractus & occisus est. Fortuitam hanc rixam & cædem fuisse, & Milo, & patronus ejus Cicero videri voluerunt, a parte nempe Milonis: nam Clodium ei insidias posuisse dicit Cicero [c]. Præscivisse tamen hanc cædem Clodii Ciceronem ex loco quodam epistolarum ad Atticum colligi potest [d]: qui

a *Ascon. Ib.* b *Or. pro Mil. c.* 9. c *Pro Mil. c.* 10.
d *Vid. L. IV. n.* 3.

qui tamen alibi negat [a], hoc unquam sibi fuisse objectum: quanquam ipse in *oratione pro Milone* [b] asserat, dixisse quosdam, *manu Milonis cædem esse factam; consilio vero majoris alicujus*; se ipsum nimirum innuens. Admodum certe; nec immerito, cæde Clodii gavisum fuisse Ciceronem, vel inde patet, quod epistolam quandam ad Atticum [c] ex Cilicia provincia sua scribens addat, *scriptam fuisse die septingentesimo sexagesimo quinto post illam cædem*; quam ibi *Leuctricam pugnam* vocat; cujus appellationis rationem indagent alii. Facta fuerat Clodii cædes ad Kalendarium Romanum III. vel XIII. Kal. Februarias [d].

Motus ex hac cæde.

§. II. Corpore Clodii Romam perlato ingentes motus sunt facti. Et uxor ejus *Fulvia* [e], ut facti invidiam augeret, vulnera ejus cum effusa lamentatione ostendebat. Itaque postridie infimæ plebis & servitiorum tantus concursus factus est, ut complures noti homines, & inter eos *C. Vibienus* Senator, eliderentur [f]. Inde in forum delatum est corpus Clodii, & populus illud in curiam intulit, cremavitque incensis subselliis, & aliis rebus forte oblatis [g]: quo igne ipsa quoque curia conflagravit; aliaque gravia, quæ seditio suggerit, facinora patrata sunt. Milo vero nihilo deterius consulatum petere aperta et-

a *Phil. II. cap. 9.* b *Phil. II. cap. 18.* c *L. VI. n. 1.*
d *Vid. Malaspinam & Man. ad d. Cic. l.*
e *Ascon. procem. pro Mil.* f *Pro Mil. c. 14.*
g *Vid. ib. c. 13.*

ta etiam largitione est ausus [a]. Ita ut octingenta talenta [b] inter cives dividenda apud sequestres deposuerit [c]. Et connivebat ad omnia Pompejus, ut Respublica Dictatorem requireret. Itaque, cum propter has turbas comitia haberi non possent, aliique ex aliis interreges fierent, factum est tandem illud extremæ necessitudinis Senatusconsultum [d], *Viderent Interrex, & Tribuni plebis, & Pompejus*, (qui Proconsule ad Urbem erat) *ne quid Respublica detrimenti caperet; delectus Pompejus tota Italia haberet.*

Tertius Pomp. consulatus. §. III. Cum vero sermonibus passim jactaretur, *Dictatorem esse creandum Pompejum* [e], idque Tribuni quidam plebis pararent, tutius visum est optimatibus ex sententia Bibuli & Catonis [f], Consulem eum *sine collega* creari; cum alii Tribunos militum Consulari potestate, ut in antiqua Rep. creandos esse censerent, quo per plures Respublica administraretur [g]. Ita Pompejus v. Kal. Mart. primus sine collega Consulatum inivit, & statim leges tulit [h], *de vi* unam, alteram *de ambitu*. Et mox L. Domitio Ahenobarbo suffragiis Populi Quæstore creato Milo *de vi*, *de ambitu*, *de sodalitiis* accusatus fuit [i]. Cicero eum defensurus (centesimo post cla-

a *Dio L. 40. p. m. 92.* b *Phil. 480000.* c *Appian. Civ. L. II. 438. nam ibi Milonem notat.*
d *Ascon. ad procem. Mil. ipsa Or. c. 26.* e *Attic. L. IV. n. 15.* f *ad Quint. fr. L. III. n. 8. 9.*
g *Plut. Pomp. p. 648. Cæs. p. 721. & Cat. p. 782.*
h *Dio L. 40. p. m. 90.* i *Cic. pro Mil. c. 8.*

cladem Clodii die hæc defensio facta est [a]) ingenti Clodianorum acclamatione exceptus fuit, ita ut non ea, qua solitus erat, constantia dixerit [b]: præsertim cum etiam præsidiis armatorum forum undique cinctum esset [c]. Nec eam dixit orationem Cicero, quam hodie habemus: sed postquam Milo voluntate Pompeji damnatus, (licet Cato eum palam sententia lata absolveret [d]) & in exsilium Massiliam profectus esset, eam, quæ exstat orationem conscripsit: quam Milo, cum a Cicerone missam accepisset, præclare sibi evenisse dixit, quod illam Cicero in judicio non pronunciasset: nunquam enim futurum fuisse, si hoc modo pro se dictum fuisset, tantos ut mullos Massiliæ ederet [e]. Et in priore illa de jure egerat Cicero; cum factum defendere debuisset [f]. Tum multa etiam, quæ cædem a Milone consulto factam; & plura, quæ simul per vim patrata fuerant, silentio prætermisit. Bona ejus propter æris alieni magnitudinem semuncia venerunt; sive sestertio nummo sunt addicta [g]. Ipse, cum bello civili Pompejano, Pompeji partibus, ut videtur, addictus *Cosam* in agro Thurino oppugnaret, lapide ictus ex muro periit [h]. Pompejus porro etiam

Z 3 alia

a *Ib. c.* 35. b *Ascon. in arg. Mil. j.* c *Pro Mil. c.* 1. *Lucan. L. I. v.* 323. d *V. ll. L. II. c.* 47.
e *Dio L.* 40. *p. m.* 93.
f *Vid. Voss. Instit. Or. L. I. c. VI.* §. 1. *L. IV. c. X.* §. 6. g *Ascon. pro Mil. c.* 35. h *Cæsar B. C. L. III c.* 21. *sq.*

alia judicia severe exerceri fecit a, in Gabinium *majestatis*; in Hypsæum, Sextium, *Memmium* & *Scaurum ambitus*: & in hujus judicio obstrepentem plebem per milites disjecit; ita ut plures confoderentur. Sed Memmius, cum ipsius Pompeji lege de ambitu lata impunitas concederetur ei [b], qui alterum ejusdem criminis accusasset, ipsum Pompeji socerum *Q. Metellum* Scipionem accusavit. At Pompejo cum multis aliis vestem ejus caussa mutante, Memmius de statu Reipublicæ questus accusationem omisit. Plancus etiam & Rufus Tribuni plebis, cum magistratu abiissent, aliique præterea propter incendium curiæ damnati sunt. Cum ita Pompejus per aliquod tempus solus consulatum gessisset, ut invidiam vitaret, in quinque menses, qui ad finem anni supererant, collegam sibi adjunxit, quem modo diximus, socerum suum Metellum [c]: licet tamen etiam post hoc tempus Rempublicam solus fere administraret.

CAPUT SEXTUM.

De bello Parthico.

Occasio belli. A. U. 698.

§. I. ANno Urbis sexcentesimo nonagesimo octavo Consulatum per vim invitis bonis adepti fuerant Cn. Pompejus Magnus & M. Licinius Crassus, uterque iterum eum magistratum gerentes. Et

a *App. Civ. L. II. n.* 442. b *Ib. & Dio L.* 40. *p.m.* 93. c *App. Al. L. II. n.* 442.

Et ex conjuratione anno præcedente Lucæ facta Cæsari quidem lege *Trebonia* Galliæ in aliud quinquennium sunt datæ; Pompejo Hispaniæ per legatos administrandæ, (qui tamen, tum, quod Populo id gratius esse sciret; tum, quod ipse esset vir uxorius, in Urbe, vel ad eam, plurimum erat mansurus) Crasso vero Syria a. Hic, ut erat ditissimus simul & avarissimus, Parthico inhians auro Syriam non tantum & *Parthiam*; verum *Indos* jam & *Bactrianos* spe devoraverat: idque cum in lege, qua provinciam acceperat, nihil *de bello Parthico* fuisset adscriptum. Unde patet, quo jure *sanctissimum* eum vocet Vellejus b; *qui neque in pecunia, neque in gloria concupiscenda aut modum nosceret, aut caperet terminum*, ut ibidem ipse adjicit? *Atejus* quidem *Capito* Tribunus plebis iter ejus impedire conatus est: sed cum per collegas id facere non posset, ad portam accurrens singulari quodam exsecrationis genere Crassum exeuntem diris devovit c. Et merito a bello Parthico abhorrebant, si qui Romanorum æquitatis essent studiosi, cum Parthi potius a Romanis, quam hi ab illis læsi essent. Nullam enim aliam belli caussam habebat Crassus, quam quod ingentes esse Parthorum divitias audivisset.

a *Plut. Crasso p. m.* 552. *Appian. Parth. init. qui Plut. fidelissime sequitur & totidem verbis sæpe, quæ ille habet, in suam historiam transfert.* b *L. II. c.* 46. c *Vid. & Cic. Of. I. c.* 8. d *Vid. Cic. Divin. I. c.* 16. *II. c.* 40.

ſet. Nam turbæ quidem domeſticæ Parthorum nihil ad Romanos attinebant.

Ipſum bellum. §. II. Craſſus tempeſtatibus jactatus, multiſque navibus amiſſis in Syriam, provinciam ſuam, pervenit. a. Sed ibi rebus quibuſdam ſatis quidem proſpere, atque magni momenti non eſſent, gerendis b tempus parandi bellum Parthis conceſſit. In ipſa etiam provincia exactoris potius pecuniarum, quam Imperatoris partes egiſſe dicitur: ex templo quoque Hieroſolymitano duo millia talentorum c, quibus abſtinuerat Pompejus, auferens d: imo omne reliquum aurum, cujus ſumma ad octo millia talentorum e accedebat, tollens, ut alio loco f (ſi nullus in numeris error eſt) Hiſtoricus Judæorum tradit. Mox arroganter legatis Parthorum monentibus, *ut fœderum cum Sulla Pompejoque percuſſorum meminiſſe vellet* g, reſpondit, *ſe* Seleuciæ (una ex regiis hæc erat Parthorum urbibus) *reſponſum ipſis eſſe daturum.* Neque magis audivit amicos, & Quæſtorem ſuum *C. Caſſium* hortantes, *ut amplius deliberaret*; nec vates, *litari non potuiſſe*, indicantes: Nihilo magis auſcultavit iis, qui ex oppidis *Meſopotamiæ*, ubi Romanorum erant præſidia, magno cum periculo evaſerant; & qui magno cum terrore militum nihil tale exſpectantium de numero, de forti-

a *App. Parthic. n.* 136. b *Dio L.* 39. *p.* 73. *L.* 40. *p.* 80. c *Phil.* 1200000. d *Joſeph. B. I. L. I. c.* 6. e *Phil* 4800000. f *Ant. Jud. XIV. c.* 12. g *Flor.* I. *III. c.* 11.

fortitudine, de egregia pugnandi ratione hostium nunciabant. Sed regulo Armeniorum *Artabazi* ad bellum hortanti, & auxilia quædam adducenti, plura pollicenti magis obtemperans in hosticum ulterius processit, magnam Mesopotamiæ partem populando peragrans, quod ejus trasitus inexspectatus Parthis accidisset: & multas urbes, quas olim ibi condiderant Græci, in fidem recipiens. Sed desiderio amoenitatum Syriæ intempestive decedens, cum facile in hostico hybernare potuisset, Parthis ad bellum imparatissimis, hostibus relictos in Mesopotamia milites opprimendi occasionem præbuit [a]. Accessit quoque ad Crassum *Agbarus* Arabum phylarchus, qui Parthos jam dudum paratos esse, ut in Scythiam, aut *Hyrcaniam* abreptis secum rebus quibusque pretiosissimis aufugerent, mentiebatur: atque idem postea, se necessaria quædam curaturum esse fingens, discessit. Et adeo pravis hisce consiliis delectabatur Crassus, ut Artabazi (Tigranis hic erat filius) auxilia quidem non mittenti, quod ipse jam gravi a Parthis bello distineretur, sed prudenter suadenti, ut vel ad se deflecteret, vel certe campos equitatui aptos vitaret, responderit *jam quidem sibi tantum non esse otii, ut Armeniam curet; sed in reditu Artabazen proditionis pœnas esse daturum*. Atque inde Euphratem ad *Zeugma* transit [b] mœstissimis militi-

a *Diod. l. A.U.* 700. b *App. n.* 141.

militibus ob varia tristia omina, quæ ipsis evenisse dicuntur [a]: & imprudenter longius inde recessit, cum hoc flumine commeatus ipsi advehi potuissent. Verum cum Parthi præter exspectationem ipsi obviam essent facti, obstupuit; & reliquis etiam attonitis omnia apud Romanos confusius agebantur, dum major pars ducum præfectorumve censeret, diem crastinum esse exspectandum, ut certius de hostium multitudine & ordine cognosci posset. Sed filius Crassi *Publius*, acris animi juvenis, qui cum satis magnis copiis ex Gallia, ubi fortiter sub Cæsare militaverat, patri auxilio erat missus, prælium ursit: & ipse quidem fortissime pugnans, fugiendi opportunitatem aspernatus, cecidit [c] manu armigeri sui, ut petierat, confossus. Atque ita, cum Agbarus quoque se jam hostibus junxisset [d] plerique ex præcipuis Crassi amicis periisse dicuntur: quin tot sunt cæsi, ut quingenti solum vivi in hostium potestatem venirent.

Belli exitus. §. III. Crassus, cum hostes a cæde filii (nam hic jussu patris aliquantulum ante reliquum agmen processerat) venientes, & caput ejus conto præfixum præferentes vidit, majore quam antea animo suos hortatus est, ne propterea animum despondérent: &, *suam, non patriæ, eam cladem esse*, dicens ad fortitudinem eos, sed

a *Dio L. XL. p. 82. Val. Max. L. I. c. 6. n. 11.*
b *Dio L. 39. p. m. 71. Cæs. B. G. L. I. c. 52. III. c. 11. &c.* c *App. n. 146.* d *Dio l. 40. p. m. 83.*

ſed parvo ſucceſſu incendere conabatur. Parthi tamen, prælio ad noctem protracto, diſceſſerunt [a]. Romani, qui noctem illam triſtiſſime exegerant, ante lucem taciti diſcedere cœperunt ducibus Caſſio Quæſtore & Legato *Octavio*: nam Craſſus iterum plane obtorpuerat. Sed quatuor millia ſauciorum in caſtris reliquerunt, qui a Parthis poſtridie jugulati ſunt: ut etiam alii multi, qui ab agmine aberraverant. Reliqui pervenerunt *Carras*: cujus urbis præfectus *Coponius* Craſſum cum ſuis copiis recepit. At his *Surenas* (ita dicebatur apud Parthos [b], qui Regi dignitate erat proximus [c]: & eo fere loco videtur fuiſſe, quo apud Romanos Imperatores erant *Præfecti Prætorio*, aut hodie apud *Turcas Magni Vizirii*) poſtridie pacem obtulit: ſed ſubdole, ut eos ab ulteriore fuga prohiberet. Craſſus tamen cum Caſſio (qui poſtea cum *Brutis* princeps conjurationis in Cæſarem fuit) fugam agitavit. Verum prodita ſunt ejus conſilia a quodam *Andromacho*, cui ſe, ut viæ duci crediderat [d]: & idem præterea Romanos in loca iniqua deduxit; Caſſio tantum, qui ei non fidebat, cum quingentis equitibus in Syriam elapſo: eamque provinciam fortiter & fideliter, ut mox videbimus, in poteſtate Romanorum retinuit [e]. At eum etiam ſic Romani fortiſſi-

a *App.n.*148. b *Vid.Plut.Craſſo p.m.*566. *App.n.* 140. c *Vid. B. Briſſon. de regno Pers. L.I.p.m.* 7. & 134. d *App.d.l.n.*150. e *Vell.Pat.L.II.c.*46.

rtissime pugnarent, Surena iterum per captivos quosdam e custodia dimissos rumorem sparsit, ac si Parthorum Rex Orodes a pace facienda non abhorreret: & etiam ipse dextra protensa Crassum ad pactionem faciendam invitavit. Crassus vero nullam mutationis repentinæ caussam videns omnia habebat suspecta: sed a militibus coactus ad colloquendum cum Surena descendit: & antequam in ejus conspectum veniret interfectus est [a]. Caput ejus & dextra ad Orodem missa ludibrio barbaris fuere: imo aurum liquefactum ipsi in os infudisse dicuntur [b], ut ita avaritiam ipsi exprobrarent. Ex militibus Crassi plures se Parthis dediderunt [c]: pauci fuga evadere conati ab Arabibus interiecti sunt. Pœnas tamen perjurii & crudelitatis horum criminum auctores dederunt. Et ipse Surena non adeo post multum tempus a Rege præ invidia gloriæ, quam devictis Romanis retulerat, occisus est.

Res a Cassio gestæ. §. IV. Victo Crasso Parthi eo quidem tempore contenti fuerunt; neque transierunt Euphratem. Sed mox, cum neque Imperatorem, neque exercitum Romanum in Syria esse putarent, eam non magno exercitu invaserunt; & a Cassio facile repulsi sunt [d]. Verum majore numero reversi Antiochiam usque progressi sunt: cum neque justis copiis Romani eam pro-

a *Appian. n. 153.* b *Dio L. 40. p. m. 85.* c *Horat. Od III. V. v. 5.* d *Joseph. de bell. Jud. L. I. c. 6.*

provinciam tenerent; & Syri Romanorum tædio ad Parthos inclinarent. At iterum eos Cassius fortiter propulsavit; insidiisque locatis ducem eorum *Osacem* interfecit. Atque ita Pacorus Orodis filius Syria excedere coactus fuit. Reliqua cum Parthis gesta libro sequente referemus. *A. U. 702.* Nam Bibulus quietam fere Syriam habuit, Parthos ad discordias domesticas occultis artibus incitans a.

CAPUT SEPTIMUM.

Bellum Gallicum Cæsaris & Britannicum.

Bellum cum Helvetiis.

§. I. GAlli per longum satis tempus quieti fuisse videntur b, donec insana Cæsaris ambitio & avaritia eum his gentibus bellum inferre coegit. Facile enim intelligimus, eum propterea ex omni provinciarum copia Gallias potissimum elegisse, quod eas ditissimas esse probe sciret: atque iis direptis, tum immane æs alienum, quod contraxerat, dissolvere: tum novam sibi parare pecuniam posset, qua ad tyrannidem occupandam sibi viam sterneret. Et præterea idoneam materiam triumphorum hæc regio erat præbitura c. Cumque etiam Pompejus pro Cæsare niteretur, facile, quod appetebat, obtinuit d. Et initio quidem *A. U. 694.* solam accepit *lege Vatinia* Cisalpinam Gal-

a *Dio L. prox. d.* b *Vid. Supr. L. VIII. c. 7.* c *Suet. Jul. c. 22.* d *Plut. Cæs. p. m. 714.*

Galliam Illyrico adjecto. Quam legem licet Populus scivisset contra *legem Semproniam*, qua sancitum erat, „ Ut quotannis Senatus de provinciis consularibus „ pro arbitrio constitueret, tamen Senatus *Comatam* quoque, sive *Transalpinam* Galliam adjecit; ne, si ipse negasset, Populus & hanc daret a. Sic voto potitus Cæsar in provinciam abiit. Et quæ ibi bella gessit, ex ipsius fere Cæsaris commentariis nobis referenda sunt. Quod si aut Germani, aut Galli eorum historiam nobis reliquissent, non dubito, quin caussas justissimas bellandi Gallis ac Germanis fuisse inde appariturum fuerit. Nam vel ex ipsis *Cæsaris commentariis* satis liquebit, parum integra veritate eos fuisse compositos; ut jam olim de iis dixit, qui ipsum Cæsarem novit, *Asinius Pollio* b. Et ex ipsis Romanarum rerum scriptoribus hæc patent: qui passim testantur, nummos & gloriam quæsivisse Cæsarem: &, qui id quærit, de justitia caussæ multum sollicitus non est. Bellum autem in Gallia jam excitatum fuerat, quod per novem annos a Cæsare gestum fuit [c], cum A. U. 695. *Helvetiorum* ingens multitudo relictis sedibus suis, (quod jam ante triennium agitaverant [d]) & oppidis suis duodecim, vicis quadringentis

a *Suet. l. d.* b *Suet. Ib. c.* 56. *V. I. G. Voss. Art. Hist. c.* 12. *de Hist. Lat. l. c.* 13. *Cluver. G. A. l. n. m.* 33. *Sigon. de ant. jur. Prov. l.* 6. *Dio L. XXXVIII. p. m.* 48. c *Suet. Jul. c.* 25. d *Cæs. de B. G. l.* 2.

gentis incensis [a], partem Galliarum occupatura a Julio Cæsare transitu Provinciæ prohibita fuerat [b]: Et pars eorum Tigurini, quæ alio itinere in *Santones* [c] proficiscebatur, a Cæsare dum *Ararim* [d] transit, cæsa fuerat [e]: qui superstites sedes suas repetere coegit, ne vacuas illas Germani occuparent. Alii repentino Cæsaris adventu commoti pacem, sed frustra, postulant: & mox parte equitatus Cæsaris fusa iter facere pergunt, *Dumnorigis* cujusdam Æduorum Principis præcipue amicitia fisi; cujus tamen consilia mature a Cæsare intellecta & dispulsa sunt. Sed Helvetii [f], qui jam equitatum Cæsaris vicerant, cum Cæsar rei frumentariæ prospecturus ab iis iter avertisset, eum fugere rati [g] itinere converso insequi cœperunt. Verum difficili & multiplici prælio victi in deditionem venerunt: saltem pars eorum, qui regressi urbes suas restitutas incoluerunt.

§. II. Inde Æduorum legati questi sunt, a principibus quibusdam Arvernorum Sequanorumque [h], qui secum de potentatu contenderant, accitum esse *Ariovistum* (*Erenbest*, aut *Ernest* forte dictus fuit, quod *honoratum* vertere possis [i]) Germanorum Regem; partem eum Sequanorum occupasse; reliquis atque adeo omni Galliæ minitari, nisi quid in Cæsare Romanisque auxilii sit. Sed non addiderant, se

Res cum Germanis gestæ. A. U. 695.

a *Plut. Cæs. p. m.* 716. *Flor. L. III. c.* 10. b *Cæs d. l. c.* 8. c *Xaintonge* d *La Saone.* e *Ib. c.* 12. f *Ibid. c.* 20. g *Dio L.* 38. *p. m* 49. h *Cæs. L. I. c.* 31. i *Vid. H Junii Bataviam p. m.* 404.

ſe priores partem aliquam regionis ademiſſe Germanis. Et videntur tantum rem gratam Cæſari facere voluiſſe, cujus cupiditatem videbant [a]. His permotus Cæſar legatos ad Arioviſtum mittit poſtulantes, ut loco utriuſque colloquio delecto de ſumma Republica cum eo agere poſſet. Reſpondit Arioviſtus, & fortiter, ut liberum hominem & gentis ſuæ principem decebat, *Si quid ipſi a Cæſare opus eſſet, ſeſe ad eum venturum fuiſſe: ſi quid ille a ſe velit, illum ad ſe venire oportere: mirumque ſibi videri, quid in ſua Gallia, quam bello viciſſet, aut Cæſari, aut omnino populo R. negotii eſſet* [c]. Inde etiam alii nuncii ſimile fere mandatum & reſponſum ferentes ultro citroque commearunt. Petiitque porro ab Arioviſto Cæſar, „ ut ſociorum obſides redderet; neve in eorum „ regionem ingrederetur; neve ex patria „ auxilia arceſſeret: eaque omnia irritandi tantum Arioviſtum cauſſa, quo juſtiorem belli rationem habere videretur [d]. Nam plane injuſtum cum Arioviſto fuiſſe bellum ratio æqui & boni ſatis docet. Et cum Treviri nunciaſſent etiam *Suevos* tranſitum Rheni moliri, Cæſar magnis itineribus ad Arioviſtum contendit. Maxima hæc fuit Germanicarum gentium; neque eas tum terras, vel non ſolas incolens, quæ hodie *Sueviæ* nomine dicuntur: ſed quicquid inter *Salam*, *Albim*, *Viſtulam*, Danubiumque, & mare Septentrionale

a *Dio l. prox. d.* b *Cæſ. Ib. c.* 35. c *Flor. III.* 10.
d *Dio d. l. p.* 50.

trionale interjacet [a]. At ex rumore fortitudinis Germanorum ingens pavor Romanos invaſerat: ita ut plurimi trepidarent, præſertim qui ex Urbe amicitiæ cauſſa Cæſarem ſecuti non magnum in re militari uſum habebant [b]. Sed Cæſaris oratione metus ille magna parte ſublatus fuit [c], cum ſe vel ſola decima legione bellum geſturum eſſe ſignificaſſet; quam ſibi quaſi Prætoriam delegerat [d]. Venerunt tamen, Arioviſto id poſtulante, ad colloquium [e]: ubi beneficia quædam a S. P. Q. R. in Arioviſtum collata Cæſar memoravit; quæ tamen viro magnanimo parvi ſane pretii eſſe debebant; *quod*, ſcilicet, *Rex a Senatu & amicus appellatus eſſet, & muneribus quibuſdam ornatus*. Arioviſtus, *illam amicitiam ornamento ſibi, non detrimento eſſe debere*, contendebat; *nihiloque minus ſibi juris eſſe in Galliam, quam Romanis*. Itaque, *ſe Cæſarem, niſi exercitum deducat, pro hoſte habiturum*; ingens præmium & auxilium, quæcunque bella geri vellet, pollicitus, ſi ſibi poſſeſſionem Galliæ tradidiſſet. Dum vero colloquuntur Cæſari, ſi vere, (nam ipſe ſolus hoc tradit) ſive ille ita juſſerat, nunciatur, *milites Arioviſti hoſtili modo Romanos invadere*. Ita colloquium diremptum eſt [f]. Poſt biduum illud repetenti Arioviſto negavit

a *Vid. Tac. Germ. c.* 38. *Cluver. Germ. Ant. L. III. c.* 24. b *Plut. p.* 716. *f. qui id habet ex Cæſ. Dio l. d.* c *Cæſ. L. I. c.* 41. d *Dio d. l. p.* 55. e *Cæſ. Ib. c.* 43. f *Ib. c.* 46.

Cæsar: & post paucos dies, cum jam duæ clades ab Ariovisto Romanis essent illatæ [a], cum prælio magno fusum Germaniam repetere coegit [b]: quo prælio incredibilis quidem ardor Romanorum militum fuisse dicitur [c]; quippe qui super ipsa scuta, quibus supra caput elatis testudinem barbari fecerant, saliisse, & in jugulos gladiis descendisse dicuntur.

Bellum cum Belgis.

§. III. Sed dum inde Cæsar hyberno tempore ad conventus agendos, & magis ut rebus urbanis ex propinquo intentus esset, pecunias ab hostibus captas largiendo benevolentiam civium consectans, non satis ad id attendente Pompejo [d], in Galliam Cisalpinam proficiscitur, *Belgæ* omnes contra Romanos conjurant [e], exceptis *Rhemis* [f], Germanis etiam, qui cis Rhenum incolebant, (& inde plerique Belgarum erant orti [g]) sibi junctis: quorum omnium ob fortitudinem magna auctoritas, magnæ copiæ, maximi erant spiritus. Et omnino Belgæ reliquis Gallis erant fortiores [h], & acerrimi defensores libertatis [i]. Sed cum sæpius vires tentassent, atque eos res frumentaria deficere inciperet [k], domum reverti statuerunt: præsertim, cum etiam Æduos in eorum ditionem irrupisse nunciaretur [l]. At missa a Cæsare manus magnam multitudinem ho-

a *Dio L.* 38. *p.* 56. b *Plut. Cæs. p.* 717. c *Flor. L. III. c.* 10. d *Plut. Ib.* e *Cæs. B. G. II. c.* 1. *Dio L.* 39. *init.* f *ceux de Rheims.* g *Cæs. Ib. c.* 4. h *Id. L. I. c.* 1. i *Flor. d. l.* k *Cæs. II. c.* 10.

hostium abeuntium & fugientium concidit: & ipse incredibili celeritate victoriam urgens [a] *Noviodunum* [b] capit; & præterea *Suessones* [c]; *Bellovacos* [d]; *Ambianosque* [e] in deditionem accipit: Inde exercitum in *Nervios* [f], Belgarum fortissimos, duxit: qui ultro eum nil tale exspectantem adorti ejus equitatum profligaverunt; centuriones duarum legionum omnes occiderunt. Imo anceps adeo prælium fuit, ut castra utrimque caperentur; [g] & ipse Cæsar cum satellitibus suis in tumulo quodam obsessus fuerit: [h] Cæsaris tamen castra capta sunt, dum ipse fugientes insequitur: qui mox ab insequendis fugientibus reversus hostium prædæ intentorum magnam stragem edidit; [i] atque in illo prælio sua præsertim, & *T. Labieni* legati sui fortitudine superior fuit [k]. Qui ex gravissima gentis clade superstites fuerant paucissimi [l], se Cæsari tradiderunt: Cladis ejus terror, & præcipue quod turres bellicas (quæ machinæ barbaris plane erant ignotæ) moenibus suis admoveri vidissent, *Atuaticos* etiam ad deditionem compulit [m]: Sed cum hi tamen postea ex oppido erumpere tentassent, occisis eorum quatuor millibus reliqui in oppidum rejecti sunt. Et postridie sectionem

Aa 2 oppi-

a *Plut. Ibid.* b *Noyon.* c *ceux de Soissons* d *de Beauvais* e *d' Amiens.* f *Pais d' Hainaut, Namur. &c.* g *Cæs. II. c. 34.* h *Appian. Celtic.* i *Dio l. d.* k *Plut. Cæs. p. 728.* l *Liv. epit. 104.* m *Cæs. l. II. c. 31.*

oppidi universi Cæsar vendidit [a]. Eodem tempore a P. Crasso certior factus est, complures maritimas civitates *Venetorum*, aliorumque [b] in ditionem Populi Rom. esse redactas: & *Ser. Galba* legatus ejus quasdam inter Alpes & Rhodanum sitas gentes secundis aliquot præliis subegit [c]. Quieta tamen ibi hyberna habere non potuit; sed ea ad Allobroges transtulit. [d] Ob eas res gestas dies quindecim supplicatio ei decreta est, quod ante id tempus acciderat nulli. [e] Sed interim gentes illæ, de quibus modo dixi, maritimæ eos, quos Crassus frumenti comportandi caussa miserat, retinuerunt, ut ita obsides suos reciperent [f]. At Cæsar hoc tempore in Illyricum profectus fuit, vel potius in Galliam Cisalpinam, ubi Lucæ cum Pompejo & Crasso eam conspirationem iniit, de qua vidimus: eoque magistratuum & senatorum quotquot Rempublicam non curarent, ad eum convenerunt [g]; quæ omnia in commentariis suis Cæsar dissimulat. Atque ex hac conjuratione, Catone nequicquam resistente, Gallia & Germania iterum in quinquennium Cæsari data est [h]: qui ejus legis quinquennalis fiducia, privato sumptu, legiones conscripsit; [i] & celeriter in provinciam regressus complura Gallorum oppida expugnat [k]: cumque etiam

a *Ib. c.* 33. b *Liv. d. l.* c *Cæs. L. III. c.* 1. d *Dio L.* 39. *p. m.* 19. e *Ipse L. II f. Plut. l. prox. d.* f *Cæs. L. III.* 7. *sqq.* g *Plut. l. d.* h *Liv. epit.* 108. i *Guer. Jul. c.* 24. k *Cæs. B. G. L. III. c.* 24.

etiam Brutus classis præfectus navali prælio eos superasset, totius oræ maritimæ bellum confectum est. Venetorum plerique in prælio ceciderunt. Reliqui omnes capti sunt: & principes quidem necati, ceteri in servitutem venditi.[a] Vicinæ civitates, quæ defecerant, a *Q. Titurio* Cæsaris legato ad deditionem rursus coacti sunt[b]; cum tanta clade affecti essent, ut in posterum aliquid conari ausi non fuerint. Nec minus prospere apud gentes Aquitanicas a P. Crasso bellum gestum fuit: qui etiam simulato metu barbaros securos reddiderat[c]. Et *Morinorum* * *Menapiorumque* † agri ab ipso Cæsare sunt vastati: sed nulla eorum pars subacta est[d]. Verum Menapii anno sequente ab *Usipetibus* || & *Tencteris* §, Germaniæ gentibus, qui metu Suevorum sedes sibi in Gallia quærebant, expulsi sunt[e]. Cum Cæsare tamen de pace acturi inducias faciunt: sed interea idoneam cladem Romanis inferunt[f]: quod tamen a junioribus Germanorum invitis senioribus factum Dio testatur[g]: & mala fide illud dissimulat Cæsar; sed, qui ex sua ipsius narratione facile falsi convincitur. Nam quis credat, adeo communi

Aa 3 sensu

a *Dio L.39. p.m.70.* b *Cæs. d. l. c. 19.* c *Ib. c. 27.* d *Dio l. prox. d.* e *Cæs. L. IV. c. 4.* f *Ibid. c. 12.* g *Ib. p. 71.*

* *Pars Flandriæ maritima.* † *Pars Brabantiæ & Leodiensis diœc.* || *Clivia tranrrhenana, & vicina. Aliis comitatus Zutphaniensis.* §. *Drentia. Vid. Picart. Annal. Drent.*

ſenſu caruiſſe Germanos, ut (hoc enim narrat Cæſar [a]) omnes eorum principes & majores natu ad eum in caſtra venerint ſui purgandi, & inducias impetrandi cauſſa, ſi tanti ſceleris ſibi fuiſſent conſcii [b]. Idque ex Plutarcho [c] planiſſime patet, qui narrat, Catonem, cum de ſupplicatione Cæſari decernenda in ſenatu ageretur, cenſuiſſe, ut barbaris dederetur ad expiandam a jure gentium violato civitatem, & ad piaculum in auctorem vertendum: quod idem narrans Suetonius [c] addit eum, ne injuſto quidem & periculoſo bello abſtinuiſſe. Cæſar tamen a Germanis eos, qui ſibi Galliæque bellum intuliſſent, ſibi dedi poſtulavit: non quod impetraturum ſperaret: ſed quod occaſionem captaret Rhenum tranſeundi. Nihilominus Cæſar eos retineri juſſit; & fuſis ſtatim gravi prælio Germanis, qui, dum legati ſui apud Cæſarem eſſent, nihil hoſtile metuebant, ita demum iis libertatem conceſſit. Atque ita id bellum confectum eſt. Numerum tamen cæſorum Plutarchus immenſum auxiſſe videtur. At Cæſar, ut Germaniam domaret, ab Ubiis Sicambrorum vicinis & hoſtibus advocatus, celerrime ponte ſuper *Rhenum* ſtructo, in Germaniam tranſiit [d]; & obſides a compluribus civitatibus accepit: ſed octodecim tantum, vel viginti dies in Germania moratus [e] ponte reſciſſo in Gal-

a *L. IV. c. 23.* b *Vid. Brantium ad Cæſ. L. IV. c. 15.*
c *Cæſ. p. 718.* d *Jul. c. 24.* e *Cæſ. d. l. c. 18.*
f *Plut. p. 719. Dio d. l. p. 72.*

Galliam rediit. Ex quibus omnibus abunde patet, eum, ut dixerat Cato, nulla belli occasione, ne injusta quidem ac periculosa abstinuisse, tam fœderatis quam infestis gentibus ultro lacessitis. Et non impune eum Germanos perculisse, ex Tacito constat [b].

§. 4. Inde exigua parte æstatis reliqua in *Britanniam* trajicit; quod inde hostibus auxilia subministrari diceret [c], exploratum præmisso *C. Voluseno*; ad quem statim legati complurium civitatum venerunt, obsides & obedientiam Populo Romano præstandam pollicentes. Sed ipse cum advenisset, Britannos primo statim prælio superat [d]; & obsides imperat. Verum, cum classis Cæsaris magnam partem tempestate esset afflicta, quod ab imperitia potissimum Romanorum æstus maritimos luna plena majores ignorantium erat exortum, Britanni, qui & paucitatem militum Cæsaris nossent, & pleraque necessaria iis deesse intelligerent, rebellionem fecerunt; quod his interclusis neminem postea belli inferendi caussa in Britanniam transiturum confidebant. Et, ni mature Cæsar auxilio advenisset, septimam legionem inter frumentandum oppresserant. Ergo Cæsar, licet se etiam postea hostes vicisse jactet [e], insulam reliquit, cum duplum numerum obsidum legatis, quos miserant hostes, imperasset.

Expeditio in Britanniam.

Aa 4

a *Germ. c.* 37. b *B. G. L. IV. c.* 20. c *Ib. c.* 26. *Dio d. l.* d *Ib. c.* 35.

ſet. Sed eos duæ omnino civitates miſerunt, reliquæ neglexerunt. Anno ſequente iterum in Britanniam Cæſar venit cum magno exercitu [b]: &, licet mox magnam partem navium amiſiſſet, tamen aliis refectis, aliis a Labieno novis confectis eam cito reparavit: ſubductis etiam, quas reliquas habuerat, navibus; & cum caſtris una munitione conjunctis. Sed magnum a Britannis ductu *Caſſivellauni* damnum ipſi illatum fuit [b]: qui tamen poſtea etiam ipſe magnis detrimentis acceptis legatos de deditione ad Cæſarem mittit. Cæſar, tributo [c] obſidibuſque imperatis acceptisque, duobus commeatibus exercitum in continentem terram reduxit: crebris præliis fatigatis magis hoſtibus, quam ſuis commodo auctis [d]. Neque amplius in Britanniam trajecit: quæ ſub *Claudio* demum Imperatore in poteſtatem Romanorum conceſſit. Eodem anno de Gallis Allobrogibus triumphavit *C. Pontinius*, qui Prætor Conſule Cicerone fuerat [e], (alii *Pomtinium*, vel *Pomptinium* vocant, minus recte [f]) & ex Prætura Galliam Narbonenſem ſortitus *Catugnatum* Allobrogum Regem jam A. U. 694. vicerat [g]. Sed hoc demum tempore triumphum impetravit ope Ser. Galbæ, qui ſub eo Prætore in ea expeditione militaverat [h].

§. 5. In

a *Id. L. V. c.* 8. b *Ib. c.* 11.-15. c *Dio L.* 40. *init.* d *Plut. Cæſ. p.* 719. e *Sall. Catil. c* 45. f *Græv. ad Cic. de prov. conſ. c.* 13. g *Liv. epit.* 103. *Dio l.* 37. *p. m.* 30. h *Dio l.* 39 *f.*

§. 5. In Gallia novæ defectionis initium ortum eſt ab *Ambiorige* [a] & *Cativulco* *Eburonum* * regulis, qui ab *Indutiomaro* Treviro impulſi caſtra Romanorum oppugnavere. At cum repulſi eſſent fraude & inſidiis agere cœperunt: monuitque Romanos Ambiorix, (cum legatos de communi re ſecum acturos ad ſe mitti poſtulaſſet) „ commune eſſe Galliæ conſi- „ lium, uno die omnia hyberna Cæſaris „ oppugnare, tum etiam magnam Ger- „ manorum manum conductam Rhenum „ tranſiiſſe; conſultent, utrum tutius ſit „ manere an ex iſtis locis abire; tutum „ utique iter per fines ſuos eſſe datu- „ rum. " Romani, cum diu in conſilio fuiſſet diſceptatum, noctu diſcedunt: Sed in inſidias deveniunt magna convalli poſitas [b]. Ibi Titurius, dum de conditionibus, quibus ipſe cum militibus ſuis dimitti poſſet, agit (alter legatus *Cotta* colloquium cum hoſte diſſuaſerat) interficitur: quin etiam ipſe Cotta, ſed pugnans. Maxima pars militum, ſive eo ipſo loco, ſive in caſtris interficitur: reliqui noctu ad unum omnes deſperata [c] ſalute ſibi manus inferunt. Ambiorix occaſione ſua uſus etiam *Attuaticos*, Nervios, aliaſque vicinas civitates ad ultionem de Romanis ſumendam incitat; & copiis ex iis gentibus

Iterum de rebus Gallis.

a *Cæſ. B. G. L. V. c.* 24. 26. *Liv. ep.* 106. * *Diœceſis Leodienſis* b *Cæſ. Ib. c.* 32. c *Ib. c.* 37. *Plut. Cæſ. p.* 719. *Dio l.* 40. *p. m.* 78. *Brabantiæ*, *Hannoniæ*, *Namurcenſis ditionis pars.*

tibus collectis hyberna Q. Ciceronis maximo impetu, ingenti exercitu, & per plures dies oppugnat: neque segnius Cicero, licet tenuissima esset valetudine, castra defendit a: idemque, postquam cum principibus Nerviorum eorum rogatu collocutus est, monuit, *ab armis discederent veniamque Cæsaris impetrare conarentur*. At Nervii, cùm Ciceroni frustra, ut incolumi discessu contentus abiret, persuadere conati fuissent, castra ejus omni conatu & per plures iterum dies oppugnare aggressi sunt. Sed postquam Cæsarem, quem nuncio clam misso Cicero arcessiverat, ut suos obsidione liberaret, adventare intellexissent, omnis multitudo Gallorum ad eum convertitur b. Vix autem septem hominum millia adduxerat Cæsar. Ergo magnum simulat metum, ut ab hostibus contemneretur, vallo altius solito educto, portis obstructis, militibus omni pugna prohibitis: & quod quærebat assecutus c celeriter hostes dat in fugam: atque ita Ciceronem in extremis jam plane periculis versantem liberavit. Hæc fama incredibili celeritate in Treviros perlata prohibuit quo minus castra etiam Labieni oppugnarentur. Cædes tamen Titurii & Cottæ adeo inflaverat hostium animos, ut per istam hyemem ab exercitu recedere Cæsar non ausus fuerit: eamque vel sic satis sollicitam habuit, cum præter Æduos & Rhe-

a *Cæs. Ib. c.* 40. b *Ibid. c.* 49. c *Plut. l. d.*

Rhemos nulla fere fuerit civitas non suspecta Romanis [a]. Et Indutiomarus præcipue magno molimine bellum parabat, & Treviros paratiores habebat, quod atrocia supplicia a Cæsare in defectores statui audiebant [b]. Germanorum tamen nulli civitati, ut Rhenum transiret, persuadere potuit. Verum ipse, dum incautius castra Labieni oppugnat, qui etiam timoris opinionem hostibus injecerat, interficitur; cum Labienus, ne quem hostem, nisi occiso prius Indutiomaro, peterent, edixisset. Atque ita hoc bellum terminatum fuit.

§. VI. At Cæsar majus bellum providens copias suas plurimum adauxit; dum etiam Ambiorix & Indutiomari propinqui Germanos sollicitare non desistunt [c]. Cæsar vero Nerviis, Senonibus, ac *Carnutibus* * improviso adventu ad deditionem coactis in Menapios, qui uni ex Gallia de pace ad Cæsarem legatos nunquam miserant, proficiscitur [d]: eosque ad obsides dandos adigit. Labienus simulato metu e Treviris se discessurum fingit: atque ita hostibus in locum impeditum & iniquum pertractis primo concursu eos in fugam conjicit; & Trevirorum civitatem recipit. Cæsar autem bellum contra Germanos molitur; Ubiorum, quod bello impliciti fuissent, satisfactionem accipit; aditus viasque in Suevos perquirit. Sed cum, eos se in sylvas recepisse, intellexis-

Sextus belli Gallici annus. A. U. 700.

a *Cæs. L. V. c.* 54. b *Dio L.* 40. *p. m.* 79. *f.*
* *Ceux du Quercy.* c *Cæs B. G. L. VI. c.* 1. d *Ib. c.* 5.

xisset [a], constituit non progredi longius verum præsidium apud Ubios in ripa Rheni collocat; & metu Suevorum se trans Rhenum recipit [b]. Ita ut splendidum sit Flori [c] mendacium, Cæsarem in *Hercyniis* sylvis hostem quæsivisse. Inde per Eburones late vagatus minimum tamen operæ pretium habuit [d] dum interea *Sicambri* *; non sine magna Romanorum clade ejus castra adorti fuissent: quos quinque millia equitum Cæsarianorum quingentis suis equitibus fugasse Appianus in *Celticis* tradit. Quod si Livii *liber centesimus* & *septimus* exstaret, de Eburonibus & Ambiorige distinctius omnia sciremus.

Septimus belli annus. A. U. 701. §. 7. Annno sequente rursus multæ Gallorum gentes de recuperanda libertate conspirarunt, dum sperant & credunt ob Rempublicam cæde P. Clodii turbatam Cæsarem ad exercitum venire non posse [e]: nam quod Plutarchus [f], id factum esse fiducia conspirationis optimatium Romanorum contra Cæsarem, fallit eum ratio, quippe quæ serior fuit. Ergo Carnutes cives Romanos, qui negotiandi caussa *Genabi* † constiterant, interficiunt; & bona eorum diripiunt: eaque fama celerrime ad plures civitates perlata *Vercingetorigem* Arvernum sibi ducem constituunt:

At

a *Ibid. c.* 29. b *Dio L.* 40. *p. m.* 86.
c *L. III. c.* 10.
d *Cæs. B. G. L. VI. c.* 35. e *Id. L. VII. c.* 1.
f *Cæs. p.* 720.
* *Habitabant a Rheno ad fontes fere Luppiæ*
† *Aurelianensium urbs, Orleans.*

At Cæsar cum summis itineris difficultatibus conflictatus [a] prius in unum locum omnes legiones coegit, quam de ejus adventu Arvernis nunciari posset. Atque ita per mediam hyemem, per intactas vias & nives [b] tanto itinere confecto ostendit Gallis, invictum se vere & insuperabilem esse. Vercingetorix Cæsaris adventu cognito obviam ei proficiscitur; Gallisque persuadet, ut vicos suos atque ædificia incendant, *Avarico Biturigum urbe*, * excepta; quam defensoribus probe muniunt. Eam Cæsar multis operibus oppugnatam cepit: ubi nec ætate confectis, nec mulieribus, nec infantibus parcitum est [d]. Inde *Gergoviam* † obsedit: sed, licet trina hostium castra, quæ ad Gergoviam erant, occupassent Romani [e], tamen cum avidius, quam prudentius oppidum invasissent, magna cum clade repelluntur. Igitur expugnatione desperata Cæsar in Æduos iter intendit: nam etiam hi, quanquam vetustissimi Romanorum socii, defectionem agitabant [f]; eorumque exemplo omnes Galli, perpaucis exceptis rebellionem moliebantur. Invitis vero Æduis fuit, quod Vercingentorigi delata est rerum summa [g]; qui tamen a Cæsare prælio fusus est. Et Ædui, qui falso

nuncio

a *Cæs. d. l. c.* 8. b *Flor. L. III. c.* 10. c *Cæs. Ib. c.* 14. d *Ib. c.* 28. *Dio L.* 40. *p.* 87.
e *Cæs. Ib. c.* 46.
* *Hodie Bourges.* † *Forte ubi hodie Clermont en Auvergne.*
f *Plut. l. d. Dio p.* 88. g *Cæs. Ib. c.* 63.

nuncio sævitiæ Cæsaris decepti fuerant; cum eo in gratiam redierunt. Sed qui apud Æduos defectionis auctores fuerant, supplicium veriti mox novos motus excitarunt, nec a Cæsare tum potuerunt puniri. Inde *Alesiam* * Cæsar obsedit: Gallosque, qui auxiliis undique convocatis socios obsidione liberare conabantur, prorsus profligavit [a], licet inter duas acies, alteram urbanorum, alteram eorum, qui urbanis auxilio advenerant, constitutus esset: quorum omnium tamen numerus a Plutarcho nimis augeri videtur. In hoc autem prælio egregio Germanorum auxilio usus est Cæsar: verum optandum fuisset, neque hac, neque aliis occasionibus nobilissimam gentem operam suam Romanis ad hos aliosque populos liberos subjugandos commodasse. Vercingetorix porro infantes & mulieres, & reliquam inutilem bello turbam expulit; quæ neque a Cæsare recepta, (nam neque is annona abundabat) neque ad suos regressum habens in medio urbis castrorumque miserrima morte periit [b]. Cæsar inde Alesiam, Vercingetorigem, Æduos & plures alios in deditionem recipit: Regem postea in triumphum ductum Cæsar necavit.

Octavus belli annus. A. U. 701.

§. 8. Verum ne sic quidem Galli, qui ea ætate libertatis erant retinentissimi, a reparando bello cessabant; compluresque civitates conjurationes facere nunciabantur [c]: Sed repente adveniens Cæsar vastatis

a *Cæs. Ib. c. 88.* b *Dio L. 40. p. 89.* c *Hirt. de B. G. sive L. VIII. c. 1.* * *Alise vicus in ducatu Burg.*

ſtatis Biturigum agris eos finitimoſque ad fidem redire coegit; Carnuteſque tempore anni etiamnum difficili oppreſſit. Mox Bellovacos & plures alios aliquot præliis domat; aliorum fines civibus, ædificiis, pecore vaſtat [a]; dum per Labienum Treviros imperata nunquam, niſi coactos, facientes compeſcit. Sed novum interea a *Pictonibus* [b] bellum eſt ortum; cui ſe etiam Carnutes (qui ita male compreſſi fuiſſe videntur) & *Armorici* [c] junxerant: verum adventu *Fabii*, legati imperata ſine mora faciunt. Ab alia parte *C. Caninius* legatus *Lucterii* Cadurcorum & *Drapetis* Senonum regulorum copias opprimit [d]: & Cæſar, cum ſe Caninio junxiſſet, obſidione *Uxellodunum* [e] expugnat: utque exemplo ſupplicii plures a rebellando deterreret, omnibus, qui arma tulerant, infami certe crudelitate manus præcidit [f]. Atque ita, cum etiam Labienus interim Treviros domuiſſet, principibus eorum vivis in poteſtatem redactis, ſequente anno *pacata* univerſa Gallia ultro citroque commeans res ſingulas ordinavit: & ſtipendium in ſingulos annos *quadringenties ſeſtertium* [g] impoſuit [h]. Dicitur autem in Gallia decies centies mille homines cepiſſe; & totidem in præliis interfeciſſe [i]; ita ut, quod de *pacata* A. U. 703.

Gal-

a *Ib. c.* 24. b *Le Poictou.* c *Ceux de Bretagne.* d *Ib. c.* 36. e *Le peuch d'Iſſoudun.* f *B. c.* 44. g *Suet. Jul. c.*24. h 1000000. *Phil. Sed omnino cum Lipſ. admir.* II. 3. *lege quater millies, h. e.* 10000000. *Phil.* i *Appian. Celt. Plin. H. N.* VII. *c.*25. *qui etiam numerum auget.*

Gallia dixi, more Romano explicandum sit; qui, *ubi solitudinem fecerant, pacem appellare solebant*, ut merito iis objicit apud Tacitum [a] *Galgacus*. Divitiis præterea immensis ex hoc bello quæsitis viam sibi ad jugum tyrannidis patriæ suæ imponendum stravit.

CAPUT OCTAVUM.

Bellum Civile Cæsaris, & Pompeji.

Corruptio Reip. hoc tempore.

§. 1. Atque ita historiam Populi terrarum orbis Principis perduximus ad ea tempora, quibus primo libertatem, & inde, quod necessarium erat, brevi tempore summam illam potentiam minui, ac paullo post ruere Imperium Romanum sensit. Ergo in tantas conversionis caussas diligentius paullo inquisivisse erit operæ pretium. Et sunt, qui Cæsarem excusent [b], quod statum Reipublicæ subverterit, (quam nullam tum fuisse, nescio quo jure, dicit Cicero [c]) quia salva sisti non potuerit, nisi imperio ad unum delato [d]: quod idem fere est, ac si dicerent, non potuisse servari, nisi perderetur. Et rationem, cur ita statuant, hanc habent, quod sic paucorum potentia creverat, ut penes eos solos imperia, magistratus,

a *Agric. c.30.* b *Vid. Rupert. ad Pompon. de Or. jur. L.1. c.12.* c *Vid. Att. VII, n.11. ad Quint. fratr. L. 1. n. 2. 4. &c.* d *Cic. de Nat. Deor. L. I. c. 4. Vid. & Tac. Ann. L. I. c. 9. & Hist. L. I. c. 1. l. 2. §. 11. ff. de Or. jur.*

ſtratus, provinciæ eſſent [a]: ita ut illos continuis factionibus inter ſe collidi, & miſeram plebem interim utriuſque partis pati injurias, neceſſe foret. Nec plures leges de ambitu circa hæc tempora latæ profuerunt; quas hic recenſere longum foret. Imo A. U. 699. omnes candidati Conſulares ambitus rei facti ſunt [b]: &, Conſules a candidatis præmia pactos fuiſſe creditum eſt [c]. Ac rurſus anno ſequente ſeptimo vix tandem menſe Conſules creari potuerunt [d]. Verum hæc nequaquam, nec alios, nec Cæſarem Pompejumve, qui Cæſare, hac quidem in parte, non multo melior fuit [e], juverint; cum ejuſmodi ingenii homines ipſi cauſſa fuerint, cur in eas miſerias Reſpublica dilaberetur. Neque enim magis Pompejus, quam Cæſar a nimiæ potentiæ cupiditate, ſceleribuſque, quæ eam cupiditatem comitari ſolent, immunis fuit: (nam ex utraque parte erant, qui pugnare cupiebant [f]) & hoc ſolum ejus cauſſam commendat, quod plures viri principes eam ſecuti ſunt. Quod ſane mirum non fuit; cum major profecto Pompeji, quam Cæſaris, eſſet dignitas ex triumphis, ex magiſtratibus, ex rebus geſtis, ex abſtinentia & continentia quæ-

a *Sall. Cat. c. 20. Sed in ipſius Catilinæ oratione. Ib. c. 39. Id. Jugurth. c. 31. 41.* b *Cic. Att. IV. n. 15.* c *Ibid. n. 14. ad Quint. fr L. III. n. 14. L. II. n. 15.* d *Dio L. XL. p. m. 90.* e *Vid. Cic. Fam. IV. 9. 14. & Att. VIII. 11. 25.* f *Vid. eund. Fam. L. IV. n. 1. XVI. n. 10.*

quæsita. Sed nimia certe his temporibus ejus fuit auctoritas & veneratio: imo tanta, ut cum A. U. 702. in Campania agens in morbum incidisset, tota Italia vota pro ejus salute conceperit [a]. Quod si omnes Catoni, Favonio, aliisque paucis patriam amantibus fuissent similes, nihil mutatione indiguisset Respublica. Nam, licet verum forte sit, corrupto hoc rerum statu meliorem quam prudentiorem civem fuisse Catonem [b], hoc nihil ad illud, quod hic statuimus, refert [c]: ita ut merito dicat Seneca [d], *Solum Catonem fecisse aliquas & Reipublicæ partes*. Isque etiam in annum Urbis 702. Consulatum petiisse videtur non ob aliam caussam, quam ut mortuo jam Crasso nimiam Pompeji & Cæsaris potentiam opprimeret, antequam ad certamen devenirent [e]. Quicquid sit de his omnibus, Deus certe pessimorum hominum ambitione, illis quidem ignaris, uti voluit, tum ad crimina Romanorum punienda; tum rursus ad eam, quam destinaverat, reparationem & salutem Populi Romani, statusque ejus civilis. Eaque reparatio tum ad alios forte fines nobis incognitos, tum ad Euangelii faciliorem propagationem conduxisse videtur, quæ commodius fieri potuit per tot Populos eidem dominationi subjectos, iisdemque legibus uten-

a *Cic. Att. IX. n. 4. Vell. L. II. c. 48. Plut. Pomp. p. 649.*
b *Att. II. n. I.* c *Vid. Cic. Attic. L. I. n. 17. & Manut. ad epist. præc. sive p. 47. ed Græv.* d *Dio. L. 40. p. m. 94.*

utentes, quam si in plures partes nullo vinculo junctas terrarum orbis distractus fuisset. Sed semina mutationis, quæ hoc tempore in Republica accidit, jam in præcedentibus temporibus quærenda sunt. Et proxime quidem in oppressione factionis plebejæ sub Sulla; cujus restituendæ prætextum an occasionem captavit Cæsar [a]. Nam, licet ipse ex optimatibus esset ortus, (nihil hic facit quod Marius amitam ejus uxorem habuerit [b]) plebejas tamen partes, sed nequaquam proposito plebem onere suo levandi, amplexus est: verum ideo tantum, ut altera parte oppressa ipse solus securius dominaretur. Et virum fuisse ambitionis inexplebilis tota ejus vita, & vox ab eo etiam tum Quæstore missa ostendit: nam visa, cum Quæstor esset in Hispania, Gadibus Alexandri Magni imagine ingemuit, quod nihilum a se memorabile actum esset in ætate, qua jam Alexander orbem terrarum subegisset [c]. Tum etiam Cæsari præcipue omnia mala, quæ hoc bellum peperit, imputanda sunt, quia rerum initia in ejus voluntate fuerunt [d], leges nempe in Consulatu contra auspicia latæ, provincia a populo invito Senatu accepta, petitio Consulatus dum absens esset, & similia: licet etiam multa postea, & forte invitus, ut solet [e], in gratiam amicorum suorum facere debuerit.

a *Vid. Suet. Jul. c.1.* b *Plut. Cæs. init.* c *Suet. Jul. c. 7.* d *Cic. Fam. IX. n.6.* e *Ibid. IV. n.9. & XII. n.18.*

Occasio belli.

§. 2. Ut igitur finem animo destinatum assequeretur Cæsar, societatem, quam vidimus, cum Pompejo & Crasso iniit: & Gallias sibi provinciam nactus est, ubi & milites suos reddidit exercitatissimos, & rebus gestis ad gloriam Pompeji aliquando æquandam sibi viam fecit. Cumque etiam immensas inde opes rapuisset, prima ei cura fuit [a], ut omnes sibi jungeret damnatos, vel damnatione dignos; omnes ignominia affectos; omnes qui ære alieno premerentur [b]; omnem fere juventutem; omnem urbanam ac perditam plebem [c]. Libertos quoque servulosque, prout domino patronove gratus quis esset, (hæc scilicet est magnanimitas & generosus animus ambitiosorum hominum) largitionibus sibi adjungebat [d]. Et similium hominum amicitiam jam olim sibi conciliaverat, quando socios conjurationis Catilinariæ supplicio ultimo liberare conabatur: cum quibus consilia sociasse Cæsarem a multis creditum fuit; ut antea jam diximus. Itidem Reges atque provincias alliciebat, tum donis, tum contra S. P. Q. R. auctoritatem auxilia iis submittens; urbesque earum præcipuis operibus exornans. Pompejus vero, qui absens per legatos *Petrejum*, Afranium & *Varronem* (& etiam hoc plane contra leges fuit) Hispaniam [e], &,

a *Cic. Att. VII. n.* 3. b *Cæl. Ep.* 4. & 14.
c *Cic. Phil. II. c.* 30. d *Suet. Jul. c.*27. *Dio L.* 40. *p. m.* 94.
e *Vell. Pat. L. II. c.* 48.

&, ut quidam tradunt [a], etiam Africam obtinebat, summa imprudentia totum hoc negotium egerat, quanquam eum monuisset Cato, potentiam Cæsaris ad tantum fastigium provehens [b], cum suæ auctoritati confisus, cum voluisset, eum deprimere se posse crederet [c]: & sane id adeo vulgatum fuit, ut publice in scena jactaretur [d]. Itaque, licet uterque jam alterius ruinam agitaret, non tantum imperium ei prorogari curavit; utque ejus absentis in Consulatus petitione ratio haberetur, summopere pugnavit [e], contradicente Catone [f]: sed *M. Marcello* Consuli finienti provincias Gallias Kalendis Martiis, sive censenti, ut ante Kalendas Martias Cæsar Galliis discederet, restitit [h]: quod etiam collega Marcelli *Sulpicius Rufus*, & Tribuni nonnulli faciebant [i]. Quanquam Cicero eam legem tulisse dicat [k] *M. Cælium Rufum* Tribunum plebis cum collegis suis omnibus Pompejo & Cicerone auctoribus; & Cicerone eum propterea maximis laudibus efferente. Atque ita per decem annos Respublica Cæsarem contra se ipsam aluit [l]. Atque ille Marcellus tunc

a *Plut. Pomp. p. m.* 647. *& Cat. p.* 779. *Appian. Civ. L. II. num.* 437. b *Cic. Att. VII.* 3. 6. *VIII. Famil. XVI.* 10. c *Plut. Cæs. p.* 721.
d *Cic. Att.* 1. *num.* 19. e *Cic. Ibid. VIII. num.* 1. *&* 3. *Vid. & Suet. Jul. cap.* 28.
f *Liv. Epit.* 107. g *App. Al. Civ. L. II. num.* 433. h *Dio L.* 40. *p. m.* 94.
i *Vid. pro Mil. c.* 33. *& de clar. orat. cap.* 79.
k *Cic. Att. L. VII. n.* 5.

quidem gravissima ignominia affecit Cæsarem, cum non contentus provincias ei eripere, etiam colonis, quos rogatione Vatinia *Novumcomum* [a] deduxerat Cæsar, civitatem adimeret; quod per ambitionem & ultra præscriptum data esset [b]. Sed Pompejus simulate cum Cæsare egisse videri potest, anno sequente utique, cum tempus administrandæ provinciæ finitum foret, privatum eum habiturus [c]. Quicquid hujus rei sit, certe filiam etiam Cæsaris *Juliam*, etsi ipso Cæsare natu major, uxorem duxit [d]; ut ita cum Crasso præferret: ut adeo non absurde Pompejo dixerit Cicero, quod ipse refert [e], *Utinam, Pompei, cum Cæsare societatem aut nunquam coisses, aut nunquam diremisses* [f]. Et hanc unionem veritus Cato etiam A. U. 702. Consulatum petierat, sed frustra, ut jam ante dictum est [g]. At gratia hominum, quorum alter parem, alter superiorem ferre non poterat, diuturna esse non potuit [h]. Accessit mors Juliæ [i], quam unice amaverat Pompejus; quæque ita firmum amicitiæ vinculum inter eos videri poterat: ita ut eleganter de ejus morte dixerit Seneca [k], *eam publica secum fata duxisse*. Obiit autem

a *Hodie Como*. b *Suet. Jul. c.* 28. c *Dio l. prox. d.*
d *Suet. Jul. cap.* 21. e *Phil. II. cap.* 10.
f *Vid. Fam. L. V. num.* 6. g *Liv. epit.* 108. *Dio l. d.* h *Lucan.* I. 125. *Flor. IV.* 2. *& ibi Cl. Duberus & alii.*
i *Lucan. l. v.* 111. *sqq.* k *Consol. ad Marcian. c.* 14.

tem ex partu, & post paucos dies matrem quoque filiola secuta est [a].

§ 3. Quanquam autem ad tantam potentiam Cæsarem extulisset Pompejus, tamen nullo modo eum metuebat; neque se ad bellum parabat [b], licet etiam pacem nollet [c], imo eam periculosam esse diceret. Quin amicis monentibus de potentia Cæsaris respondit [d], *se, ubi pede terram pulsasset, copias inde peditum equitumque esse educturum*. Sed major erat prudentia Cæsaris, qui pecunia Gallica eos, quos auro expugnabiles, & proposito suo utiles noverat, sibi adjungebat *L. Æmilium Paullum* Consulem *mille quingentis talentis* [e], sive Romano more loquendo, *sestertium trecenties sexagies* (nam alter Consul *C. Marcellus* eadem, quæ frater ejus anno præcedente contra Cæsarem agitaverat, tentabat [f]) ex qua pecunia *basilica Æmilia* est exstructa [g], & *C. Scribonium Curionem* Tribunum plebis [h], virum audacissimum, & cujus libidinibus nullæ opes sufficere poterant [i]. Hic antea inimicus Cæsaris [k] a Pompejo ad Tribunatum promotus erat: & merito *Consilia Pompeji & Cæs.*

a *Vid. Val. Max. IV. cap. 6. num. 4.* b *Cic. Fam. VI. num. 6.* c *Ib. 4. num. 1. Attic. VII. num. 8.*
d *Ib. Plut. p. 650. App. L. II. num. 45.*
e 900000. *Philip.* f *Suet. Jul. cap. 29.*
g *App. Al Civ. L. II. num. 443.*
h *Cic. Fam. VIII. num. 9.* i *Virg. Æn. VI. v. 621. nam ibi Virg. de hoc Curione intelligendum esse vult Serv.* k *Vid. Varron. ap. Non. V. Obstringillare p. m. 175.*

rito *Fax belli civilis* appellatur [a]. Nam ſane conſcius ſibi erat Cæſar, ſe nequaquam rerum, quas ſive Conſul, ſive Proconſul geſſerat, poſſe rationem reddere abſque manifeſto damnationis periculo [b]. Igitur Æmilio quidem Conſuli quantum diximus, Curioni *ſexcenties ſeſtertium* [c] largitus eſt, quo ſe ingenti ære alieno, ex quo laborabat, liberaret [d]. Et plura etiam promittebat, quam dabat, ut multos ſpe & promiſſis teneret, gnarus ſe, cum votis potitus foret, pro lubitu promiſſis eſſe uſurum [e]. Ita ut eventus jam probaverit veritatem dicti Jugurthæ, quod antea retulimus [f]. Sed Curio amicitiam Pompejanorum ſe colere diu fingebat; ut omnia eorum ſecreta perdiſceret. Tamen etiam contra præcipuos Pompejanorum rogationes quaſdam iniquas ferebat, ut iis repudiatis ne contra Cæſarem quidem quicquam decerni poſſet; utque ipſe, cum vellet, ad Cæſarem tranſeundi haberet occaſionem. Et ex eadem cauſſa ſibi omnium viarum curam in quinquennium petebat, certus, nihil impetraturum eſſe [g]. Atque ita tandem, cum ſciret, Pompejum nequaquam exercitus dimiſſurum eſſe, licet hoc ille polliceretur, voluit, ut aut omnes, aut ne

.Cæ-

a *Vell. Pat. L. II. cap. 48. Lucan. I. v. 262. 269.*
b *Sveton. Jul. cap. 30.* c *Phil.* 1500000.
d *Val. Max. IX. 1. num. 6. Lucan. VI. f.*
e *Vid. Dion. L. 40. p. m. 95.*
f *Supr. L. VII. cap. Ix. §. 2.*
g *App. Al. Civ. L. II. n. 444.*

Cæsar quidem ab armis, discederent. Nam si alter debilitaretur, alterius potentiam nimis formidandam fore [a]. Itaque non contentam esse debere promissis Pompeji Rempublicam; nisi re ipsa præstarentur. Et justissimus etiam quisque & a Cæsare & a Pompejo exercitus dimitti volebat. Sed resistebat Consul *L. Lentulus* [b]. Neque enim optimi quique, Bibulus, Cato, Favonius, Domitius & pauci alii caussam Pompeji probabant: sed minus malam esse putabant; quod ex variis locis epistolarum Ciceronis patet [c]. Et ideo etiam Cato, ut pacem qualemcunque conciliaret, quam se cupere simulabat Cæsar, omissa prætura Siciliensi in Urbe restitit [d]. Judicabatque etiam Cicero, vel iniquissimam pacem bello justissimo esse præferendam [e]: Eodem tempore Appius Censor non sponte sua partes Cæsaris auxit: nam cum plures Senatores Equitesque notaret, effecit, ut hi omnes Cæsaris partes sequerentur. At Marcellus Consul etiam Curionem damnari volebat: sed cum id non obtinuisset, in suburbana ad Pompejum profectus ipsi, nullo facto decreto, per se custodiam Urbis, cum duabus legionibus urbanis mandavit. Cumque hæc non diu rata fore videret, Consules designatos, ut idem facerent, permovit, Sed nova quædam inju-

a *Plut. Pomp. p.* 650. *& Cæs. p.* 722. b *Cæs. B. C. L. I. cap.* 2. *Vell. II. cap.* 48. c *Fam. I. num.* 8. *VI. num.* 6. *&c.* d *Attic. VII. num.* 14. 15.
e *Fam. V. n.* 6.

injuria Cæsari facta est; (& vere quidem injuria, quia ipsi minus quam Pompejo a Senatu concedebatur) quod Senatus decrevit, ut uterque & Cæsar & Pompejus singulas legiones ad Bibulum mitterent, quasi ille iis adversus Parthos indigeret: ibi tum Pompejus legionem a Cæsare, quam ipsi utendam concesserat, repetiit: cui, cum de suis alteram Cæsar junxisset, revera duabus legionibus minuebatur. Imo cum ad bellum illud nihil his legionibus opus esset, Marcellus Consul eas iterum Pompejo tribuit. Lubenter tamen hanc injuriam tulit Cæsar, quod eo prætextu absque invidia longe plures milites conscribere posset. Interea hi, qui a Cæsare erant dimissi, & largis quidem muneribus affecti a, vana spe animum Pompeji inflarunt, quasi copiæ Cæsaris, simulac Italiam forent ingressæ, ad eum defecturæ essent.

Cæsar pacem tentat.

§. 4. Sed cum novi Consules magistratum essent inituri, Cæsar Curionem cum literis ad Senatum misit [b], *exercitum se dimissurum esse*, promittens, si idem Pompejus fecisset: confisus, ut putant, facilius se milites veteranos revocaturum esse, quam novos conscriberet Pompejus. Addiditque, ni hoc fieret, venturum se, ut injurias tam sibi, quam patriæ illatas ulcisceretur. Eas literas, nisi frequenti Senatu, & præ-

a *Plut. d. l. Appian. Civ. L. II. num.* 44. 6.
b *Appian. Civ. L. IX. n.* 448. *Dio. l.* 4. *init.*
c *Suet. Jul. c.* 29.

& praesentibus Tribunis plebis Curio tradere noluit, metu, ne ab adversariis Caesaris supprimerentur: sed vix obtinuit, ut eas recitare posset. Nam in Senatu, cum neque Lentulus Consul magis quam Marcellus Cæsari æquus esset, omnes, duobus modo Senatoribus, quorum alter erat Curio, & duobus Tribunis plebis exceptis, Cæsarem ab armis discedere jusserunt, nihil addentes de Pompejo: idque spreta Tribunorum intercessione, qui erant M. Antonius [a] Curioni addictissimus [b], & *Q. Cassius Longinus*: jussusque est Cæsari succedere L. Domitius. Utque ei facilius provinciæ auferri possent, consularium provinciarum numerus imminutus est, Cilicia provincia facta prætoria [c]. At sero hæc verbis agebantur, cum ex Cæsaris narratione satis deprehendi possit [d], majorem jam ejus fuisse potentiam, quam privatum hominem in libera civitate habere conveniat. Tribuni autem, quos diximus, ad Cæsarem abjerunt; quod a Consulibus Senatu, ne forte violarentur, excedere essent jussi; & quasi se in Urbe securos diutius esse non posse crederent. Et ita ingentem invidiam violatæ sacrosanctæ potestatis inimicis suis fecerunt [e]. Nec prætermisit Cæsar occasionem injuriam illam apud suos egre-

a *Cic. Phil. II. c. 21.*
b *Plut. Pomp. p. m. 650.*
c *Cæs. B. C. L. I. cap. 6. Vid. P. Manut. ad Cic. Fam. L. VIII. n° 8. p. 408. ed. Græv.*
d *Vid. ab init. de B. G.*
e *Suet. Jul. c. 31. 33. Plut. Cæs. p. 723.*

egregie exaggerandi: & etiam hoc prætextu belli utendi, cum per leges Tribunum plebis extra Urbem pernoctare esset nefas. Cicero vero libere ad *Tironem* suum scribens [a], eos nequaquam vi expulsos dicit. Tum statim factum est illud extremæ necessitatis SCtum [b], *Dent operam Consules, Prætores, Tribuni plebis, quique Proconsulibus sunt ad Urbem, ne quid Resp. detrimenti capiat*. Pompejo permissum est a Consulibus, qui ad eum in castra cucurrerant [c] sua sponte; nec jussu Senatus, ut pecunia Reipublicæ uteretur, militesque conscriberet: licet pauci fuerint, qui ipsi nomina dederunt [d]. Statuerunt præterea Patres, referente Scipione Pompeji socero, ut Cæsar imperio successori tradito exercitus ante certam diem dimitteret; ni id fecisset, contra patriam egisse judicaretur [e]. Porro, verum quidem est, prudenter fecisse Cæsarem, qui copias non dimiserit: sed hoc culpam ejus nequaquam minuit. Nam nisi horrenda crimina, tum in urbana, tum in provinciali administratione commisisset, nihil erat, quod judicium metueret. Et audacia militum ejus tanta erat, ut unus ex centurionibus a Cæsare missis ad Senatum, cum audiret, prorogationem provinciarum negari, dixerit, capulum gladii manu percutiens [f], *Hic dabit*,

a *Famil.XVI.n.*10. b *Ib.Cæs.B.C.L.I.c.*5. *Liv. epit.* 109. c *Cæs. B.C.L.I.c.*6. *App.Civ. L.II.n.*447. d *Plut.Pomp.p.*651. e *Cæs.B.C.L.I.c.*2. f *Plut. Pomp. p.*560.

dabit, si vos negaveritis: quod ipsum Cæsarem dixisse Appianus [a] refert. Sed nescio, an non Plutarchus ad Cæsarem referat, quod de centurione ab Octavio misso alii tradunt. [b] Dicitur tamen adhuc conditiones tulisse Cæsar, „ ut sibi Gallia „ Cisalpina & Illyricum cum duabus le„ gionibus daretur, dum secundum con„ sulatum peteret [c]. Imo, intercedente Cicerone, *se provinciis illis, & sex millibus militum contentum fore*, dixit [d]. Et concessisset Pompejus, saltem provinciam, nisi Consul reclamasset *Lentulus*. Et Cæsar contendebat, licere sibi provinciam obtinere, quoad Consul factus esset [e]; quod illud lege de provinciis lata contineretur. Sed tamen neque illa lex jure lata fuerat, invito nempe Senatu per vim & factiones [g]: & ipsius præterea non tam legis, quam libidinis Cæsaris, tempus præterierat: neque hæc omnia [h] ipsi licentiam funditus evertendi per scelus Rempublicam concedere poterant. Quicquid sit, si ipsius Cæsaris literis fides adhibenda est [i], etiam hoc tempore reconciliationem cum Pompejo optavit: & si pace non potiretur, se Sullæ victoris crudelitatem nequaquam imitaturum esse professus est k: idque etiam præstitit,

a *App. Civ. L. II. n.*433 b *Suet. Aug. c.*26. c *Id. Jul. c.* 29. *Vid. & Cælii epist.* 7. d *Plut. Cæs. p.* 723. e *Liv. ep.* 108. f *Cælius ep.* 4. *Attic. L.VII. n.* 9. 11. g *Att. L.VII. n.* 9. 11. h *L. Att. L. VII. ep* 11. i *Attic. I V. n.* 8. k *Ep. quæ est inter Cic. ad Att. L. IX. n.* 8.

tit, licet se eorum omnium, in quos Sulla Pompejo socio crudelis fuisset, pœnas persequi aperte testaretur [a]; neque bene de ejus mansuetudine sentiret Cælius [b], licet ejus amicus. Et Cicero etiam, non voluntate, aut natura non esse crudelem Cæsarem putabat; sed quod clementiam popularem arbitraretur [c], & insidiosam [d]. Sed Pompejo quoque Cicero locis citatis consilia fœdissima tribuit [e].

Belli initium, A. U. 704.

§. V. Cum igitur adversarii Cæsaris præfracte negarent, ullam se de Republica pactionem facturos; & Cato identidem denunciaret [f], delaturum se nomen ejus simulac primum exercitum dimisisset, persuasum Cæsari fuit, se salvum esse non posse, si ab exertitu recessisset. Ergo cum paucis copiis superatis Alpibus in Italiam descendit [g]; & præmissis clam cohortibus, ne qua suspicio oriretur, & spectaculo publico per dissimulationem interfuit [h]; & formam, qua ludum gladiatorium erat ædificaturus, consideravit; & ex consuetudine convivio se frequenti dedit. Dein post solis occasum occultissimum iter modico comitatu ingressus est; & cum luminibus exstinctis decessisset via, diu errabundus, tandem ad lucem duce reperto, per angustissimos tramites pedibus evasit: consecutusque cohortes ad *Rubiconem*

a *Cic. Att. L. IX. n* 17. b *Epist. Ib. Vid. & Att. VII. n.* 19. c *Attic. L. X. n.* 4. d *Ib. VIII. ep. ult.* e *Ib. VIII. n.* 7. *IX. n.* 6. *&* 12. f *Suet. Jul. c.* 30. g *App. Civ. L. II. n.* 447. h *Suet. Ib. c.* 31.

biconem flumen, qui provinciæ ejus finis erat, paullum constitit: ac reputans quantum moliretur, conversus ad proximos, *Etiam nunc*, inquit, *regredi possumus: quod si ponticulum transierimus, armis omnia agenda erunt*. Nam ex provincia venienti hoc flumen, nisi dimisso exercitu, transire licitum non fuit. At mox collecto animo, *jacta alea est*, inquit, & flumen transiit. Habebat autem milites ad omnem operam sibi paratissimos [a]; quod & effusis largitionibus & impunitate eos sibi devinxisset; & quod futuro ex bellis civilibus lucro inhiarent. Et veteranis jam bina sestertia prædæ nomine in pedites singulos numeraverat [b]; quibus bello exacto plura etiam addidit. Pompejus vero iis, quæ nunciabantur, credens, nec delectus habuerat; nec quicquam ad tantum certamen subeundum apparaverat [c]: licet etiam Cato hoc tempore summam rerum Pompejo committendam suasisset [d]. Et cum jam terror animos occupasset, nemo sinebat Pompejum suis uti consiliis [e]. Nec præ trepidatione pecunia ex ærario ablata est: etsi de ea re decretum factum foret. Ergo turpissima fuga Pompejus cum maxima parte Senatus ab Urbe in Campaniam discessit; ita ut patria in castris Pompeji potius, quam in Urbe, esse videretur;

a *Ipse B. C. L. I. c.* 7. b 50. *Philippeos*
c *Suet. Jul. c.* 38. d *Cic. Att. VII. n.* 12, *Appian. Civ. L. II. n.* 446. e *Plut. Cat. p.* 884. f *Id. Cæs. p.* 724. *App. d. l. n.* 450.

tur; etsi longiorem jam tum fugam meditaretur Pompejus [a]. Et omnes, qui non sequerentur, ex Domitii consilio pro hostibus se habiturum, testatus fuerat [b]: cum Cæsar omnes, qui contra se non essent, suos esse diceret [c]. Labienus tamen legatus Cæsaris, & ei familiarissimus ad Senatum transiit: qui se divitiis & gloria auctum videns elatius gesserat; & propterea a Cæsare minus diligebatur [d]. Quod si Ciceroni credimus, severitas illa Pompeji, quam diximus, ejus ingenio conveniens fuit: nam de ejus & plerorumque, qui eum sequebantur, sævitia pluribus locis pessime auguratur; & illum aperte *Syllani regni similitudinem concupivisse* dicit [e]; & verbis licenter confictis, *Sullaturire & proscripturire animum Pompeji* affirmat [f]. Miserant tamen Pompejus, & qui cum eo erant, jam antea *L. Cæsarem* Caji Cæsaris agnatum, cujusque pater legatus ejus erat, & *L. Roscium* Prætorem ad Cæsarem [g]. Et cum hi commodum satis responsum retulissent, ad Cæsarem remissi sunt, ut ceteras quidem conditiones probari renunciarent; sed ita ut Cæsar de iis oppidis, quæ extra suam provinciam occupavisset, præsidia deduceret [h]. Nam obtu-

a *Cic. Att. VII. n.* 10. 12. b *Suet. Jul. c.* 75. *& Ner. c.* 2. c *Cic. pro Lig. c.* 11. *Cæs. B. C. L. I. c.* 33. d *Dio L. XLI. p. m.* 99. e *Att. IX. n.* 9. 12. *& sæpe Vid. & Or. pro Marc. c.* 6. f *Att. IX. n.* 12. *Vid. & X. n.* 5. g *Cæs. L. I. c.* 8. *n. Dio l. d.* h *Attic. VII. n.* 14.

obtulerat Cæſar, ſe exercitus dimiſſurum eſſe, modo in provincias Pompejus proficiſceretur, & in Italia diſcederetur ab armis [a]. Ita ut tota controverſia jam in eo tantum verſaretur, vel verſari potius ſimularetur, uter prius arma deponeret. Nam Cæſarem populo multo gratiorem eſſe, & ita, ſi utrique privato vivendum foret, multo potentiorem futurum, videbat Pompejus. Si tamen aliquid, hic de ſumma gravitate, Cæſar de cupiditate remiſiſſet, pacem ſtabilem & aliquam Rempublicam habere licuiſſet. Verum ſpe pacis abjecta Cæſar, qui Arimini adhuc ſubſiſtebat, Piſaurum, *Fanum*, Anconam ſingulis cohortibus occupavit [b], *Iguvio* etiam *Auximoque* municipiis in poteſtatem redactis. Ita ingens terror Urbem invaſit & fere qualis captæ patriæ eſſe ſolet [c]: diſceſſeruntque etiam ad Pompejum Conſules, vel potius jam antea diſceſſerant: nam falſum hic eſſe Cæſarem, qui *Lentulum* Conſulem Romam veniſſe, ut ſanctius ærarium ad pecuniam Pompejo ex Senatuſconſulto proferendam aperiret, & inde ex Urbe profugeret, narrat, ex Cicerone conſtat [d]. Hic enim, talia quidem mandata ad Conſules allata fuiſſe dicit: ſed rebus ita conſtitutis ut illud jam fieri non poſſet. Neque ſuſpectus hic eſſe poteſt Cicero, qui in errores a Pompejo

a *Cæſ. B. C. L. I. c.* 9. 10. *App. L. II. n.* 448.
b *Cæſ. B. L. L. I. c.* 11. *Cic. Fam XVI. n.* 11. *Suet. c.* 34. c *Dio L. XLI. p. m.* 100.
d *Attic. VII, n.* 20.

& parte illius commissos, quando ad Atticum scribit, acriter satis invehitur. Cæsar interea Picenum nullo fere resistente occupaverat [a]. Atque inde *Corfinium*; quod cum magnis satis copiis L. Domitius successor ei destinatus insederat, obsedit, & septem omnino dies ad illud commoratus ad deditionem adegit. Nam Pompejus nullum auxilium Domitio miserat [b], & tamen omnem amissi Corfinii culpam in eum conferebat [c]. Cæsar Domitium, *Lentulum* [d], aliosque, qui majoris paullo dignitatis erant [e], incolumes dimittit; milites sacramentum apud se dicere jubet. Domitius venia a Cæsare accepta tamen ad Pompejum profugit [f]. His rebus cognitis Pompejus Brundusium profectus est, nimis certe propere & turpiter Urbem, & mox Italiam, relinquens [g]; & ibi statim a Cæsare obsessus fuit: qui dicit [h], se tum etiam obtulisse, ut de conditionibus pacis ageretur: sed renunciatum fuisse a Pompejo, *quod Consules abessent, sine illis de compositione agi non posse*. Atque ita se judicasse ait Cæsar, sæpius rem frustra tentatam aliquando dimittendam esse; ut ipse quidem Cæsar refert; & videtur idem dicere Cicero in oratione, qua *Ligarium* apud Cæsarem defendit [i] & ubi multis gratiam Cæsaris captat.

a *Cæs. L. I. c.* 15. b *Cic Att. L. VIII. n.* 2. c *Ib. n.* 16. d *Liv. epit.* 109 e *Suet. Jul. c.* 34. f *Plut. Cæs. p. m.* 724. g *Cic. Att. L. VIII. n.* 2. & 7.
h *Liv. L. I. c.* 26. i *c.* 6.

captat. Verum rursus hic falsa narrat Cæsar: nam exstat exemplum epistolæ [a] à Cæsare ad *Oppium* & *Balbum* scriptæ; ubi refert, *Cn. Magium* Pompeji præfectum fabrum (qui ex itinere deprensus ad Cæsarem reductus fuerat [b], sed ab eo dimissus erat [c]) a Pompejo *de pace* ad se fuisse missum, Pompejus navibus, quibus partem copiarum in Græciam transmiserat, reversis etiam ipse cum reliquis trajecit: & cum eo totus fere Senatus [d]; vel enim erant cum imperio, vel legati eorum [e]: Et videmus, paullo post Thessalonicæ ducentos Senatores fuisse cum Consulibus: ubi novi magistratus fuissent creati [f], si lex curiata a Consulibus fuisset lata. Antequam trajecit Pompejus socerum Scipionem, & *Cnæum* filium ad classem parandam in Syriam dimisit [g]: Cæsar vero mirabatur, eum, qui munitam urbem Brundusium & firmam classem haberet, Italia excessisse: Sed Pompeji consilium erat, ut dum per anni tempestatem (nam jam autumnus exierat) Cæsar eum persequi non posset, ex gentibus Græciæ & Orientis, ubi ob res gestas in summo honore erat, auxilia colligeret [h]: sed quæ infirma sine erant futura; cum Asiæ Populi & olim & hodie bello inepti fuerint. Multoque rectius in Hispa-

a *Ad Att. L. IX. n. 16. ed. Manut.* b *Cæs. B. I. c. 24.*
c *Att. L. IX n. 8.* d *Dio L. XLI. p. m. 104.*
e *Att. L. VIII. n. 23.* f *Dio L XLI. p. 112.*
g *Plut. Pomp. p. 652.*
h *Dio L. XL. p m. 101.*

niam se contulisset Pompejus; ubi gentes rant fortissimæ, ut mox ex bello cum filiis Pompeji gesto patuit.

Cæsaris profectio in Hispaniam.

§. VI. Cæsar, qui persecutionem belli trans mare diuturnam fore putaret [a], neque navium copiam haberet, prius a tergo componere omnia statuit. Itaque Sicilia etiam & Sardinia per legatos in potestatem receptis, ipse ad Urbem proficiscitur, tota Italia intra sexaginta dies potitus, cum undique ex oppidis ei obviam iretur [b]. Ingens autem in Urbe erat metus, cum pristini terrores a Sullæ & Marii crudelitate animis obversarentur; qui itidem, ut Cæsar, humanissima quæque polliciti fuerant. Cæsar vero dicit, se Senatui auctorem fuisse, (& eum frequentem adesse jusserat [d]) ut legatio ad Pompejum mitteretur; sed omnes eam legationem recusasse. Ipse rebus in Urbe utcunque constitutis; Antonio cum nomine Proprætoris Italiæ præfecto [e], filiis proscriptorum a Sulla magistratus petendi licentia concessa [f], profectionem in Hispaniam adversus legatos Pompeji suscepit. Verum insigni hic rursus mendacio Cæsar utitur, cum dicit [g], *L. Metellum* Tribunum plebis res, quascunque agere instituisset Cæsar, impedivisse: cum ex Cicerone [h] & aliis [i] constet, forti

a *Cæs. B. C. I. cap.* 20. b *Flor. L. IV. cap.* 2. c *Cic. Att. L. VIII. n.* 25. d *Cic. Att. L. IX. n.* 20. e *Id. Phil. II. c.* 23. f *Dio L. XLI. p.* 104. g *Civ. L. I. c.* 33. h *Att. L. X. num.* 4. i *Plut. Cæs p. m.* 725. *Flor. IV.* 2.

forti quidem animo Metellum se Cæsari oppoſuiſſe, claveſque ærarii petenti negaſſe; ſed nihilominus ærarium a Cæſare fuiſſe effractum; quod *Sanctum* amplius non eſſe, cavillando jactabat. Pecuniam enim illam a majoribus cum exſecratione publica in caput illius, qui ex alia cauſſa eam contrectaret [a], repoſitam eſſe ad bellum Gallicum: qua, Gallia a ſe perdomita, nihil jam amplius opus eſſet. Verum in Hiſpaniam proficiſcenti Cæſari Maſſilia, fideliſſima ſemper Romanis civitas [b], portas clauſit. Nam ſuum non eſſe, dicebant, judicare, utrius, Pompejine an Cæſaris, cauſſa juſtior foret; ab utroque beneficiis auctos; ſi amice advenerint, utrumque recepturos; ſi aliter, neutrum [c]. Eadem tamen civitas Domitium paullo poſt advenientem recepit [d]. Ergo eam obſedit Cæſar, *C. Fabio* legato cum tribus legionibus in Hiſpaniam præmiſſo, qui celeriter ſaltus Pyrenæos a L. Afranio Pompeji legato præſidiis obſeſſos occuparet. Sed cum Maſſilienſes ad fortiter reſiſtendum paratos eſſe videret, oppugnatione D. Bruto *Trebonio*que mandata in Hiſpaniam perrexit. Tenebant eam legati Pompeji Afranius, Petrejus & Varro: qui rerum bellicarum ſatis imperiti fuiſſe videntur; ita ut Cæſar eo profecturus dixerit, *ſe ire ad exercitum ſine Duce; & inde reverſurum eſſe ad Ducem*

a *App. Civ. L. II. n.* 453. b *Cic. pro Balbo c.* 9. *pro Flacc. c.* 26 *Phil. II c.* 37. *Juſtin. L.* 43. c *Dio l. prox. d.* d *Cæſ. B. C. L. I. c.* 36. e *Suet. Jul. c.* 34.

sine exercitu. Hi tamen communicato consilio loca circa *Ilerdam* ad bellum gerendum deligunt: & sua pugnandi ratione, qua contra Lusitanos uti consueverant, primo Cæsarianos stabili pugnæ generi assuetos perturbant [a]: qui præterea necessariarum rerum inopia adeo premebantur, ut rumor Romam perferretur, bellum ab Afranio Petrejoque jam pene confectum esse [b]: ita ut multi adhuc Senatores ad Pompejum proficiscerentur [c]. Sed, cum mox ipse Cæsar advenisset, ejus industria & constantia adversa omnia superavit: qui etiam Tribunorum & Centurionum fidem sibi adstrinxit pecunia ab iis mutua sumpta: eaque exercitui distributa militum etiam voluntates redemit [d]. Et cum præterea nuncius prosperæ pugnæ a D. Bruto apud Massiliam commissæ allatus esset, fortuna celeriter mutata est; populique complures se Cæsari tradiderunt. Petrejus Afraniusque recedere coacti sunt ulteriorem Hispaniam petentes, ut plures copias colligerent. Sed molestissimo itinere eos assecutus Cæsar [e], cum plures prælio decertandum esse dicerent, ipse prudentissime obsidendo potius, quod summis necessariorum angustiis laborare hostes sciebat, vincere statuit. Et colloquiis, ut inter notos, jam sine vulnere tantæ res confectæ videbantur, cum Petrejus, qui val-

a *Cæs. d. l. cap.* 44. b *Ib. c.* 53. c *Dio d. l. p.* 105.
d *Cæs. B. C. L. I. cap.* 39. e *Ibid. cap.* 59.
f *Ibid. c.* 68.

vallum ad commodiorem aquationem ducentibus aderat, superveniens milites suos ab isto consilio revocat: ita ut quosdam ex Cæsarianis, qui amicitiæ caussa in Pompejanorum castra transierant, cum novo jurejurando suos adegisset Petrejus [a], interfecerint. Cæsar eos, qui sua castra intraverant, se remisisse testatur; & quosdam etiam ex alterius partis Equitibus, Tribunis & Centurionibus permovisse, ut suas partes sequerentur [b]; magnamque hac occasione clementiæ famam, ac merito, acquisivit [c]. Ergo Afranius Petrejusque Ilerdam versus regredi instituunt; sed cum eorum vestigiis Cæsar inhæreret, inopia coacti se cum septem legionibus Cæsari tradunt, dimittere exercitum & provincia excedere sine alio damno jussi [d]. Cetera inde Hispaniæ Oceanum usque facile in potestatem Cæsaris concesserunt: eique Q. *Cassius*, homo nequam [e] a Cæsare est præpositus [f]. Sed M. Varro, qui in ulteriore Hispania curabat, primum quidem præ se ferebat animum a Cæsare plane non alienum [g]. Sed statim, ut eum ad Massiliam distineri cognovit, & auxiliorum etiam spes affulsisset, multis modis bellum parare cœpit: delectuque tota provincia habito exercitum coegit; & Gadibus præsidio mu-

a *App. Civ. L. II. num.* 454. b *Cæs. d. l. c.* 77.
c *Dio L. XLI. p. m.* 105. d *Cæs. d. l. c.* 85.
e *Cic. Att. VII.* 3. *ubi male est*. *C. Cassium*.
f *App. Civ. L. II. n.* 454. *Cæs. B. C. L. II. c.* 21.
g *Ib. c.* 17.

munitis *C. Gallonium* Equitem Romanum præfecit. Sed Hispani, qui facile videbant, se Cæsari pares esse non posse, Gallonium Gadibus excedere fecerunt. Et Cæsar magnis itineribus progressus a motibus illis levi negotio compositis, iterum Massiliam pervenit.

Expugnatio Massiliæ.

§. VII. Hanc urbem acriter oppugnabat C. Trebonius Cæsaris legatus, Decimusque Brutus: neque minus fortiter urbs omnibus rebus instructissima defendebatur b. Nec ratio est, cur *fide meliorem, quam consilio prudentiorem* eam dicat adulator Vellejus c, cum eo tempore æquales etiam vel majores Reipublicæ, quam Cæsaris vires essent. Advenerat ad Massiliam ei auxilium laturus cum classe *L. Nasidius*: sed commisso infeliciter prælio in Hispaniam profugit d. Neque ea clade Massiliensibus animus collapsus est, donec a Trebonio inauditæ molis machinas ad oppidum admoveri vident: tum enim induciarum quoddam genus, quoad Cæsar advenisset, obtinent. Sed earum occasione utentes, dum nihil tale exspectant obsidentes, subita eruptione omnia eorum opera incendunt; & puncto temporis multorum mensium laborem corrumpunt. Sed cum summa festinatione ea refecta esse vidissent, denuo de deditione agunt: seque paullo post Cæsari, cum ipse advenisset, tradunt: qui clementer eis usus esse dicitur e. Nam arma

a *Ib.c.*19. b *Cæs.B.C.* L *II.c.* 1.2. c *L.II.c.*50. d *Cæs.Ib.c.*7. e *Vid.Cic.Phil.VIII.c.*6.

arma tantum, tormenta, naves, pecuniam publicam ut traderent, imperavit: ipsos conservavit, duabus ibi legionibus præsidio relictis; siquidem de seipso testimonium dicenti Cæsari credimus [a]. Dio enim dicit [b], Cæsarem postea omnia alia ademisse, solo relicto libertatis nomine: & nescio, an non verius hoc esse ex ipso Cicerone [c] probari possit; licet αὐτονομίαν Massiliensibus relictam esse, etiam Strabo asserat [d]. Domitius vix, turbida tempestate observata, evaserat.

§. VIII. Hoc autem tempore Cæsar absens Dictator Romæ *Comitiorum habendorum caussa* sine Magistro Equitum plebiscito creatus fuerat, *M. Lepido* Prætore Urbano & Urbis Præfecto comitia habente [e]. Cum ergo eum nuncium Cæsar accepisset, & Placentiæ seditionem militarem fortiter repressisset [f], Romam profectus est: & animum jam ad Rempublicam constituendam convertens duas statim leges Reipublicæ utilissimas tulit [g]. *Ulterior Reip. constitutio.* Prima fuit, „ut possessiones & res arbitris datis æstimarentur, quanti quæque earum ante bellum fuissent. Atque eæ creditoribus transderentur [h]. Quæ lex (cujus etiam meminerunt Imperatores in *l.* 4. *Cod. qui bonis ced. poss.*) primo quidem intuitu speciem aliquam

a *L. II. c.* 22. b *L XLI. p. m.* 106. c *Phil. II. c.* 37. *VIII. c.* 6. d *L. IV n.* 181. e *Cæs. Civ. L II. c.* 21. *Dio L. XLI. p. m.* 109. f *App. Al. Civ. L. II. n.* 457. g *Ipse Civ. L. III. c.* 1. h *Tac. Ann. L. VI. c.* 16. *Dio L. XLI. p. m.* 110.

quam habet iniquitatis. Quid enim iniquius, quam cogere creditores, ut in solutum accipiant res soli, qui nummos crediderunt? Sed hac iniquitate legum iniquior longe fuerat scelesta fœneratorum iniquitas, qua debitores suos exhauserant: unde etiam additum fuit legi, „ ut „ summæ æris alieni deduceretur, si quid „ usuræ nomine numeratum, aut per- „ scriptum fuisset: qua conditione quarta fere pars crediti deperibat [a]. Itaque nemo a tribunali Trebonii secundum hanc legem jus dicentis appellavit; licet M. Cælius Rufus Prætor, se auxilio fore, si quis appellasset, polliceretur. Sed cum idem Cælius plures leges in commodum obæratorum ferret, judicio Senatus a Republica remotus est [b]. Desciverat autem a partibus Cæsaris [c], vel quod Trebonio mandatam urbanam jurisdictionem inique ferret; vel quod gravi ære alieno obrueretur. Ergo, cum palam se proficisci ad Cæsarem simulasset, Miloni exuli, qui fugitivorum exercitum contraxerat, se conjunxit [d]: atque illi simul bellum in Italia excitare cœperunt. Et Milo quidem, quomodo perierit, antea dictum est: Cælius vero ab equitibus Cæsaris Gallis & Hispanis, quos pecunia promissa sollicitabat, est interfectus [e]. Cæsar porro, ut iniquitati fœneratorum etiam magis obviam iret, altera

lege

a *Suet. Jul. c.* 42. b *Cæs. de B. C. L. III. c.* 21. c *Ipse Cic. ep. ult.* d *Liv. ep.* 111. e *Cæs. B. G. L. III. c.* 22.

„ lege lata ſtatuit , Ne quis in auro argentove ſignato plus quam ſeſtertia ſexaginta [a] haberet [b] . Præterea ambitus lege Pompeja damnatos [c] , ut etiam filios a Sulla proſcriptorum [d] legibus ad Populum latis reſtituit . Gallis Tranſpadanis civitatem Romanam dedit [e] . Cumque jam de legibus quibuſdam latis agamus , addendum eſt, anno præcedente latam fuiſſe legem ab *A. Hirtio* Tribuno plebis, qua cum collega ſuo M. Antonio Pompejanos proſcribebat, & dignitatibus ſpoliabat [f]: quod loco citato excuſare conatur Cicero. *A.* 704.

§. IX. Jam autem tempus poſceret , ut Cæſarem in Græciam tranſeuntem ſequeremur ; ſed convenientius videtur , ut prius uno verbo aliquid de bello in Illyrico geſto dicamus . *C.* ibi *Antonius* Cæſaris legatus male contra Pompejanos res geſſiſſe legitur: nam , dum ibi Dolabellæ auxilium ferre conatur , a *M. Octavio* & *L. Scribonio Libone* in inſulam quandam exiguam concluſus & fame preſſus cum pleriſque ſuorum captus eſt . [g] Miſſæ quoque a *Baſilo* in auxilium ejus rates, quales inopia navium fecerat, nova Pompejanorum arte Cilicum, actis ſub mare funibus, captæ quaſi per indaginem [h] . Memorandum ibi exſtitit facinus *Opiterginorum* [i] , quorum navis in vadis hæſerat . Juventus enim, quæ ea vehebatur , circumfuſi undique

a *Phil.* 1500. b *Dio L. XLI p.m.* 110. c *Ib. p.* 109. d *Plut. Cæſ. p.* 725. e *Dio l. d.* f *Cic. Phil. XIII. c.* 16. g *Dio l. d.* h *Flor. L. IV. c.* 2. *Lucan. IV.* 449. i *Fuerunt in Venetor. regione, quæ hodie Marchia Tarviſina.*

dique exercitus per totum diem tela sustinuit; & quum exitum virtus non haberet, tamen ne in deditionem veniret, hortante Tribuno *Vultejo*, mutuis ictibus in se concurrit.

Bellum in Græciam translatum.

§. X. Sed cum legibus illis, quas diximus, ferendis, comitiis præterea & feriis Latinis undecim dies impendisset a, Dictatura se abdicavit, Dictatoris tamen potestate sibi servata. Ferias autem illas potissimum prætextum sumendæ Dictaturæ habuerat: nam vera caussa fuerat, ut magistratus crearet suarum partium, neque res rediret ad interregnum b. Deposita Dictatura seipsum cum P. Servilio Consulem creari fecit, licet dictatoriam tamen potestatem retineret; & statim cum exercitu in Græciam trajecit c: quo tempore cives *Salonarum* Dalmatiæ urbis Octavium ab oppugnatione suæ urbis repulerant d. Narrat autem Cæsar e, se hoc tempore *L. Vibullium Rufum*, quem bis dimiserat captum, atque inde pro beneficiis acceptis idoneum judicabat, cui mandata committeret, dimisisse; & ejus ore adhuc conditiones tulisse Pompejo, ut leges pacis a Senatu & a Populo peterent: interea in concione uterque juraret, *se triduo proximo exercitum dimissurum*. Atque etiam per Vatinium legatum colloquium eodem animo petiisse: verum respondisse Labienum, *nisi Cæsaris*

a *Ipse B. C. L. III. c.* 2. b *Cic. Att. L. IX. n.* 11. c *B. C. L. III. c.* 6. d *Ib. c.* 9. e *Ib. c.* 10.

saris capite relato, pacem esse nullam posse [a]. At interim ad Cæsarem nullæ amplius naves legionesve, quas exspectabat, venerant [b]; donec literis asperius scriptis Antonium & Calenum permovit, ut mare trajicerent; ubi utrinque & ab hostibus & a tempestatibus varia pericula fuerunt. Verum Cæsar longius inde procedendum existimabat [c]: & quum legati quidam ex Thessalia, Ætolia, Macedoniaque venissent, imperata facturas earum gentium civitates pollicentes, si præsidio misso defenderentur, aliquot eo cohortes misit. Et postquam Pompejum ad *Asparagium* in Macedonia esse cognovit, cum exercitu eo proficiscitur: castrisque juxta eum positis decernendi potestatem facit [d]. Sed cum se suis locis teneret Pompejus, postridie Dyrrachium profectus est, quo omnem belli apparatum Pompejus attulerat, si ab eo intercludi posset. Atque ibi maximis operibus Pompejum circumvallavit [e]: simul, ut pabulatione eum prohiberet, equitatumque ejus ad rem gerendam inutilem efficeret: atque ut auctoritatem, qua ille maxime apud exteras nationes niti videbatur, minueret, cum eum obsideri, neque audere prælio dimicare audivissent. Pompejus etiam, quantum spatii poterat, perpetuis munitionibus occupat: cumque in præliis, quæ quotidie fiebant, aliquando repulsi essent Cæsa-

a *Civ. L. III. c.* 19. b *Ib. c.* 25. c *Ib. c.* 34.
d *Ib. c.* 41.
e *Cic. Att. IX. n.* 14. *Famil. IX. n.* 9.

Cæſariani, dicitur glorians apud ſuos Pompejus dixiſſe; *Non recuſare ſe, quin nullius uſus Imperator exiſtimaretur, ſi ſine maximo detrimento legiones Cæſaris ſeſe recepiſſent inde; quo temere eſſent progreſſæ* [a]. Et revera Pompejo quotidie plurimæ naves, quod prohibere non poterat Cæſar, commeatum ſupportabant; cum ipſe conſumptis longe lateque frumentis ſummis in anguſtiis verſaretur. Milites tamen ejus omnia incommoda fortitudine ſumma tolerabant: & Pompejus aquæ penuria affligebatur; fiebantque interim crebræ pugnæ, ita ut aliquando uno die ſex prælia facta ſint. Cæſar interea rurſus tentat, an interventu Scipionis pax componi poſſet [b]: ſed fruſtra, caſtigante tamen Scipionem Favonio. Itaque aderat jam rurſus in caſtris Pompeji Scipio, qui ab eo, dum mare tranſiit, in Syriam provinciam ſuam dimiſſus fuerat cum Magni filio *Cneo*, ut pecunias, claſſem, auxilia quanta poſſent compararent [c]: *Balbus* etiam *Cornelius* hoc tempore, ſi Vellejo [d] credimus, ſumma temeritate ad Lentulum Conſulem in caſtra venit; ut ejus fidem pretio tentaret: ſed potius hoc factum eſt, ante quam Lentulus Italia exceſſiſſet; ut ex Ciceronis ad Atticum epiſtolis colligitur [e]: qui etiam videtur credidiſſe facilem perſuaſui futurum Lentulum: At Cæſar tandem duplici clade affectus

a *Cæſ. l. prox. d. c. 45.* b *Ib. c. 57.* c *Plut. Pomp. p. m. 652.* d *L. II. cap. 52.* e *L. VIII. num. 9. & 11.*

fectus exercitum ab obſidione reduxit [a]: & Pompejani, licet cuivis potius cauſſæ, quam virtuti eorum hi ſucceſſus eſſent adſcribendi, tamen per orbem terrarum fama ac literis victoriam ſuam celebrabant [b]. Cæſar a ſuperioribus conſiliis depulſus omnem belli rationem commutat: & in Theſſaliam profectus Gomphos, munitum oppidum, uno die expugnat [c]: Pompejus paucis poſt diebus in Theſſaliam pervenit, caſtra cum Scipione conjungit. Vix vero credi poteſt, quod narrat Cæſar [d], tantam Pompejanorum fuiſſe fiduciam, ut de Sacerdotio Cæſaris jam Scipio aliique contenderent: utique de præmiis & pœnis eorum, qui hoc bello bene vel male meriti eſſent, cogitarent: quorum tamen etiam Plutarchus [e] fidem fecerit.

§. XI. Tandem Cæſar pugnandi opportunitatem, quam diu captaverat, nactus eſt, cum Pompejum ſui omnes hortati eſſent, ut prælio decertaret [f]: iſque victoriam ſuis pene ſine ſanguine pollicitus eſt, egregie ſecundas hic agente Labieno; quo præeunte omnes jurarunt, *ſe, niſi victores, in caſtra non reverſuros*. Erant autem copiæ Pompeji Cæſarianis altera parte majores: ſed minus prudenter, ut recte videtur obſervare Cæſar, ſuis edixerat Pompejus, ut Cæſarianorum impetum exciperent: Nam ita alacritatem ſuo-

Prælium Pharſalicum.

a *Cæſ. B C. L. III. c.* 63. b *Ib. cap.* 72--79.
c *ibid. c.* 80. d *Pomp. p.* 655. e *ib. c.* 86.
f *Plut. Pomp. p. m.* 656.

suorum militum represserat; cum omnibus potius modis augere eam debuisset [a]. Et utrumque exercitum lacrymæ magis & luctus, quam alacritas invaserant, quod contra cives se pugnaturos esse cogitarent [b]. Cæsariani, cum medium fere spatium, quod inter duas acies erat, currendo confecissent, & a Pompejanis non concurri animadvertissent, constiterunt, ne consumptis viribus appropinquarent: atque inde renovato cursu hostes suos invaserunt; a quibus fortissime excepti sunt. Sed cum Cæsar perite suos in plures acies divisisset, recentes bis terve fessis opponere potuit. Terrebat etiam Pompejanos, præsertim si qui delicatuli essent [c], (& illi plures in Pompeji partibus erant) quod *ora hostium fodere* Cæsar jusserat [d]. Cujus tamen vocem quoque exceptam ferunt, *Parce civibus*: quæ neque ad clementiam [e], neque ad jactationem [f] referenda videtur: sed ad prudentiam potius, ne victi salute desperata pugnam resumerent [g]. Igitur Pompeius, cum equitatum suum, quo circumvenire hostilem aciem speraverat, pulsum vidisset, attonito similis in castra se & protinus in prætorium recepit, rerum eventum cum diffidentia exspectans. L. Domitius, qui harum partium post Pompejum fere prin-

a *Plut. Pomp. p. m.* 656. b *Dio L.* 41. *p. m.* 117. c *Plut. Pomp. p. m.* 657. d *d. Cæs. p.* 729. *Lucan. VII. vs.* 318. *Flor. L. IV. c.* 2. e *Suet. Jul. c.* 75. f *Flor. l. d.* g *App. Al. Civ. L. II. n.* 478.

princeps erat, in fuga ab equitibus interfectus est [a]. Prudentes autem viri jam animo perspexerant, penes Cæsarem victoriam fore, quod & audaciæ plus haberet ejus exercitus, quippe qui patriæ bellum intulisset; & roboris propter vetustatem [b]. Cicero huic prælio non interfuit [c]. sed propter infirmitatem corporis remansit in castris [d]: vel potius, ut apud Livium fuit [e], quod nihil minus quam ad bella natus esset: imo ex quodam loco [f] colligi videtur, eum cum M. Varrone & M. Catone fuisse Dyrrhachii. Ad eum tamen victo Pompejo imperium ex sententia Catonis delatum est: imo illud repudiantem amici Pompeji fere interemerunt; ita ut ægre a Catone eriperetur [g]. Atque hoc est prælium celeberrimum *Pharsalicum*; quo plane libertas Reipublicæ Romanæ concidit, a loco vicino Thessaliæ denominatum: sed quod sæpe etiam per errorem in *Philippicis* campis commissum legitur [h]; ubi postea Brutus & Cassius victi sunt: qui error tamen poetis & poetico scriptori Floro [i] maxime est peculiaris.

Pompeji fuga & mors.

§. XII. Verum mox etiam castra Pompejanorum sunt expugnata. Pompejus equo citato Larissam k, & inde nocturno

a *Cæs. B. C. L. III. c.* 99. b *Cic. de Divin. II. c.* 55. c *Id. Fam. IX. n.* 18. d *Plut. Cic. p. m.* 880. e *L. CXI.* f *De Divin. L. I. c.* 32. g *Plut. l. d.* h *Vid. Cl. Duker. ad Flor. L. IV. c.* 2. *Cl. Masson. vita Horatii p.* 51. i *Iterum L. IV. c.* 3. *&* 7. k *Cæs. B. C. L. III. c.* 96.

itinere non intermisso exiguo comitatu (ambo erant Lentuli , Favonius, & Rex Galatiæ Dejotarus) ad mare pervenit: & cum ibi unam tantum noctem , dum ex Amphipolitanis hospitibus pecuniam ad necessarios sumptus corrogat [a], constitisset , navi oneraria Mitylenas primum , ubi uxorem habebat & filium , atque inde in Cyprum navigat : qui imprudentissime se per calliditatem Cæsaris tanto spatio a classe sua abstrahi fuerat passus . Præficere cogitaverat huic classi , ut etiam id addamus , Catonem . Sed reputans , si victor foret , Catonem , quando viribus polleret , eum coacturum esse , ut legibus obtemperaret , Bibulo classem potius commisit [b] : neque minus propterea partibus fidelis fuit Cato . Sed Pompejus , cum & Antiochenses & Rhodienses (nam de illis locis adeundis cogitaverat) adversos jam sibi esse intellexisset , pecunia societatis publicanorum ablata , & alia præterea a privatis sumpta , de Africa aut Parthis petendis consilia agitasse dicitur [c] : sed ultimum hoc vix simile vero videtur , cum post expeditionem Crassi Romanos , & se præcipue summo opere Parthis exosos esse probe sciret . Ergo cursu in Ægyptum directo pervenit Pelusium : ubi casu erat Rex Ptolemæus, puer ætate , cum sorore Cleopatra tunc bellum gerens . Erat hic Ptolemæi Auletis , sive Dionysi filius , qui etiam *Novus Dio-*

a *Ibid.c.*102. b *Plut. Cat. p. m.* 785. c *Id. Pomp. p.* 659. *Flor. L. IV. c.* 2.

Dionysius, itidem ut pater ejus; fuit dictus; & ex testamento patris cum Cleopatra regnum susceperat. Hæc aliquot annis fratre major fere sola regni curam habebat; & beneficiorum a Pompejo in patrem suum collatorum memor [a] cum frumento & classe juverat: nam, ut vidimus, faciente Pompejo pater Cleopatræ in regnum fuerat restitutus. Sed Alexandrini, seditiosum hominum genus, Cleopatram, quod muliebre imperium dedignarentur, regno pepulerant, paucis ante mensibus, quam Alexandriam appulit Pompejus. Hic statim cum advenisset misit, ut pro hospitio atque amicitia patris a Rege reciperetur: atque ejus opibus in calamitate tegeretur. At amici Regis, & præcipue *Theodotus* Regis præceptor; veriti, ne Pompejus sollicitato exercitu regio Ægyptum occuparet: vel, quod verius multo est, despecta ejus fortuna; eum ad Regem venire jusserunt. Sed, postquam naviculam parvam cum paucis suorum conscendisset, ab *Achilla* præfecto regio & *L. Septimio* Tribuno militum (hic quondam [c] apud Pompejum ordinem duxerat) interficitur. Neque tamen hoc factum ratione caruit; nam si eum recepissent, hostem Cæsarem & Pompejum dominum habituri erant; si abegissent, succensere poterat Cæsar, quod non quoque eum forent persecuti. Et metuebant etiam, qui missi erant, ne vel ab ipso A. U. 705.

a *Vellej.* L. II. c. 53. b *Liv. epit.* 112.
c *Flor.* L. IV. c. 2.

ipso Rege, qui multum, ut vidimus, Pompejo debebat; vel ab Ægyptiis, qui bene ei cupiebant, reciperetur a. Sed, præter Pompejum, etiam L. Lentulus a Rege comprehensus & in custodia necatus est. Truncum Pompeji cadaver, nam caput ablatum fuerat, libertus Pompeji *Philippus*, sene quodam Romano adjuvante, in litore cremavit [b]; & justa ei, ut sinebat occasio, fecit. Cornelia & *Sextus Pompejus* Magni F. fuga evaserunt in Cyprum [c]. Caput Pompeji oblatum aspernatus est Cæsar; & lacrymas annulum ejus accipiens fudit: quas tamen fictas fuisse satis patet, cum eum persequi, donec periret, non destitisset [d]: & ita jam antea Ciceroni dixerat Curio, qui arcanorum consiliorum Cæsaris erat conscius, Pompeji interitum finem demum bello fore [e]: quanquam fatendum sit, Cæsarem, nisi ambitioni inserviendum esset, crudelis indolis non fuisse. Hic finis fuit Viri omnium, quotquot hactenus Roma tulerat, auctoritate & rebus gestis præcipui. Tribus enim Consulatibus, totidemque triumphis ex tribus Orbis partibus relatis vere *Magni* nomen meruisse videri potuit: ejusdemque finis luculentum specimen fragilitatis rerum humanarum præbet. Quod autem vitam ejus in civitate actam attinet, felicior sane quam prudentior fuisse vide-

a *Dio L. 42. p. m.* 121. b *Plut. Pomp. p.* 661. c *Liv. l. d.* d *Dio l. 42. p.* 123. *Vid. &* *Cic. Att. L. IX. n.* 4. *Lucan. L. IX. v.* 1035. *sqq.* e *Cic. Att. L. X. n.* 4.

videtur: idque etiam in hac ultima pugna patuit, ubi tanquam certa victoria foret, nihil quo refugeret, nihil quo res collapsas restitueret, sibi reliquum fecit [a]. *Magnus* tamen ob res gestas jure dici potuit: *Bonus vir* appellari per insanabilem ambitionem, & quæ eam necessario comitantur crimina, non meruit. Occisus est pridie natalis sui duodesexagesimi [b].

CAPUT NONUM.

Bellum Alexandrinum, & Ponticum, & Africanum.

§. I. CÆsari, ut ad prælium in Thessalia commissum revertamur, exigua suorum clade tanta victoria steterat: nam non amplius quam ducentos milites desideravit: sed centuriones, fortes viros, circiter triginta amisit [c]. Et ex Pompejanis quoque militibus non plus quam sex millia interfecti [d]. Servorum major numerus cecidit: pedites captos legionibus suis fere Cæsar immiscuit. Multis illustribus viris incolumitatem dedit; & inter eos M. Bruto, quem statim Galliæ Cisalpinæ præfecit: & qui mox inter percussores ejus præcipuus fuit [e]. Senatores vero & Equites, quibus jam semel ignoverat, interfici jussit: nisi quod amicis suis singulis unius salutem condonavit. Literas quoque in scriniis Pom-

Occasio belli Alexandrini.

a *Dio L.42.init.* b *Vell. Pat. L.II. c.5.* c *Cæs.B.C. L. III. c. 99.* d *Plut. Pomp. p.657. & Cæs. p.730.* e *Vid. Dion. l. 41. ipso f.*

Pompeji repertas cremavit : neque legit eas, neque descripsit, ne quid gravius in quenquam statuere cogeretur. Castra Pompeji ingressus Cæsar ingentem ibi apparatum luxuriæ, & alia, quæ victoriæ fiduciam designarent, invenit a. Verum omnibus rebus relictis persequendum sibi esse Pompejum statuens in Asiam primum pervenit : & ibi classem Pompeji, cui C. Cassius præerat, solo terrore in potestatem redegit b : & paucos dies ibi commoratus, quum audisset Cypri visum Pompejum, conjectans eum in Ægyptum iter habere, cum legionibus duabus, sed in quibus tria tantum hominum millia & ducenti erant, & paucis equitibus pervenit Alexandriam c. Verum, cum continuos ibi Ægyptiorum tumultus, tum ob exactionem pecuniæ, tum quod sacris eorum non abstineret, tum etiam, ne a Cleopatra Cæsari, apud quem jam plurimum poterat, & qui facillime libidinibus vincebatur d, traderentur, experiretur, legiones alias, quas ex Pompejanis militibus confecerat, ex Asia adduci jussit. Interim Regem Ptolemæum & sororem ejus Cleopatram exercitus dimittere, (nam bellum adhuc acriter gerebatur) & de controversiis jure apud se potius, quam armis inter se disceptare voluit : ubi tamen ipse Cleopatræ jam amore captus, advocatum potius puellæ, quam judicem egit.

a *Ipse B. C. L. III. c.* 96. *Plut. Pomp. p.* 657. b *Dio L.* 41. *p.m.* 122. *qui* L. Cassium *vocat.* c *B. C. L. III. c.* 106. d *Dio L.* 42. *p.* 130.

egit. Sed magis etiam tumultuantibus Ægyptiis in concionem progressus Cæsar ostendit, ex Regis defuncti testamento Ptolemæo simul & Cleopatræ regnum deberi, ita ut hæc fratri nuberet: ejusque testamenti executionem se procurare velle, qui Dictator Populi Romani esset, (nam post victum Pompejum contra leges absens, & in annum Dictator constitutus fuerat, M. Antonio Equitum magistro) cui harum rerum procurationem Rex defunctus mandaverat. In eum tamen terrorem pervenerat Cæsar, ut etiam de suo, vel de Populi Romani potius provinciis Cyprum Ptolemæo Juniori *Arsinoæ*que ejus sorori concederet, nedum ut ipse ex rebus Ægypti aliquid adipisceretur. Sed dum de testamento Regis apud Cæsarem disceptatur [a], *Pothinus* eunuchus, qui regnum pueri Regis curabat, cum Theodoto Regis magistro [b] bellum parat: & Achillam singularis audaciæ virum omnibus copiis præficit: vel potius id jam fecerat, ante quam cum Ptolemæo ad Cæsarem accederet: nam Cæsar deprehensis ejus consiliis in ipso convivio eum interfici curavit; quod periculum vix effugit Achillas [c]. Rex tum Cæsaris hortatu legatos mittit, qui, quid esset suæ voluntatis ostenderent. Horum alter graviter vulneratus, alter interfectus est a militibus, quos ad id facinus Achillas incitaverat, ut ita omnem spem veniæ a Cæ-

a *Cæs. B.C.L.III.c.*109. b *Vid.Freinsh.ad Flor.L.IV.c.*2.*n.*60. c *Plut.Cæs.p.m.*731.

ſare impetrandæ ſuis adimeret [a]. Cæſar, quo majore eſſet auctoritate, Regem, ut in ſua poteſtate haberet, effecit. Isque a Cæſare juſſus ad Ægyptios concionem habuit, qua velle ſe oſtendebat, ut pacem colerent: ſed, cum facile intelligerent Ægyptii, Cæſare cogente hæc fieri, nihil a propoſito deflexerunt. Achillas vero copiis contractis Alexandriam occupat [b]: & cum Cæſare de claſſe, quæ in portu erat, obtinenda acriter contendit. Sed rem obtinuit Cæſar, omnesque naves incendit: & *Pharum* turrim in inſula, quæ portum Alexandrinum claudit, occupat. Filia vero minor Ptolemæi Regis Arſinoe ad Achillam evaſit. Ita hæc initia belli a Cæſare narrantur. At alii, non neceſſarium hoc bellum ipſi fuiſſe; ſed Cleopatræ amore excitatum tradunt; quæ curaverit, ut conſtricta loro culcita ad Cæſarem inferretur [c].

Belli Alex. hiſtoria continuata.

§. II. Ita conflato bello Cæſar aliunde etiam auxilia & apparatum belli arceſſit [d], quod neque loco, neque tempore æquo; ſed hyeme anni & intra mœnia copioſiſſimi ac ſolertiſſimi hoſtis inops ipſe rerum omnium, atque imparatus gerere cogebatur [e]. Sed interim diſſenſione orta inter Achillam & Arſinoen Achillas interficitur: exercitus Ganymedi Eunucho transditur [f]. Hic cum Cæſarianos aqua intercluderet, magnus eos timor

a *Dio l.42. p. 132.* b *Cæſ. B.C. L. III. c. 111.* d *Plut. Cæſ. p. 730. ſq.* d *Hirt. de bell. Al. c. 1.* e *Suet. Jul. c. 35.* f *Hirt. c. 4.*

timor incessit : cui puteis effossis , & magna vi aquæ dulcis inventa occursum est. Et, licet jam navali prælio superior fuisset Cæsar , Alexandrini nihilominus omni studio parandæ classi incubuerunt [a]. Et , cum jam utrique suis viribus confiderent , iterum navali prælio decertatum est; atque superior Cæsar fuit : qui mox etiam castella quædam ad portum structa occupat , alia frustra tentat : & ut Alexandrinos in se irruentes propelleret, navilia incendit [b]. Latius pervagatum hoc incendium præter alia etiam ingentem multitudinem librorum abolevit : quorum interitu magnum damnum fecit Respublica literaria : nam dubitari nequit, quin non tantum Græcorum librorum ; verum etiam aliis linguis conscriptorum ibi fuerit copia: cum hodie, præter Sacræ Scripturæ codicem, ne unus quidem auctor vetustus lingua aliqua Orientis conscriptus ad nos pervenerit : nam de *Sinensium* scriptis nos hic non agere , facile æquus Lector videt. Inter has pugnas ipse Cæsar aliquando in tantum discrimen venit, ut navigium, in quo erat, multitudine fugientium depressum una cum hominibus interierit : ipse ad naves, quæ longius constiterant , natando evaserit: summo quidem periculo suo, cum ex paludamento eum noscentes hostes telis creberrimis eum peterent : ubi tanta constantia Cæsaris fuit , ut ne libel-

los

a *Ibid. c.* 12. b *Plut. C. ſ. p.* 731.

los quidem, quos manu tenebat, madefieri pateretur[a]; paludamentumque mordicus traheret, ne spolio potiretur hostis. Nec minus interea præliis quotidianis, & operibus hostium, quæ in ipsa Urbe exstructa erant, expugnandis certabatur: ita ut Alexandrini, quum exitum belli nullum viderent, legatos ad Cæsarem miserint[b], se paratos esse, si Regem dimisisset, eo auctore in amicitiam & fidem Cæsaris venire. Rex jam ab unguiculis ad fallaciam factus flens Cæsarem orare cœpit, ne se dimitteret: dimissus statim bellum acerrimum contra Cæsarem gessit. Consilio tamen prudenti hic usus fuerat Cæsar: cum vel pacem, qualem optabat, se cum Ægyptiis ita facere posse speraret: vel justiorem utique caussam bellandi, & occasionem regnum Cleopatræ tradendi habiturum. Ad Cæsarem interea auxilia adduxit, qui ad ea arcessenda missus fuerat, *Mithridates Pergamenus*, expugnato Pelusio, quod se itineri ejus opponebat: & Cæsar copiis cum eo junctis hostes profligavit; & castra mox regia cepit[c]. Rex demersa nave, in quam fugiens receptus erat, periit: licet alii negent, constitisse, quid de eo factum sit[d]. Alexandrini in deditionem venerunt. Ita Cæsar Ægypto potitus regnum in minorem Ptolemæum, sororemque ejus majorem Cleopatram con-

a *Suet. Jul. cap.* 64. *Dio L.* 42 *p.* 133.
b *Hirt. b. Alex. c.* 23. c *Ibid cap.* 31.
d *Hirt. B. Al c.* 33.

contulit: minorem Arsinoen deducere ex regno statuit; eamque postea Romæ in triumpho duxit. Atque ita quidem hæc facta esse Hirtius Cæsaris adulator tradidit: sed ex aliis auctoribus [a] scimus, Cæsarem amore Cleopatræ irretitum nihil amplius inter fas & nefas distinguere potuisse; solamque Cleopatram constituisse reginam [b]: ex qua etiam filium genuit, qui *Cæsarion* paterni nominis imitatione ab Alexandrinis est dictus. Imo in animo habuit uxorem illam ducere; atque inde legem jam agitasse fertur [c], „ ut uxores „ liberorum quærendorum caussa quas & „ quot vellet, ducere liceret. " Provinciam autem Ægyptum facere veritus est [d], ne quandoque violentiorem Præsidem nacta novarum rerum materia esset. Ita rebus in Ægypto compositis itinere terrestri Cæsar in Syriam est profectus.

§. III. Dum hæc in Ægypto geruntur, novum bellum in Asia exortum fuerat [e]. Erat in ea Rex, sive Tetrarcha Galatarum *Dejotarus:* qui a Senatu Rex Armeniæ Minoris appellatus, & bello civili Pompeji partes secutus, post aciem Pharsalicam, cui interfuerat, se in tetrarchiam suam recepit. Utque victoris gratiam aucuparetur, Cn. Domitii Calvini, quem Asiæ præfecerat Cæsar, exercitum tectis suis ac copiis sustentavit [f]: & ora-

Bellum Ponticum.

a *Dio L. 42. p. m. 134.* b *Liv. epit. 112.*
c *Suet. Jul. c. 52.* d *Ib. c. 35.* e *Hirt. B. Alex. c. 34.* f *Cic. pro Dejot. c. 5.*

& oravit simul Domitium, ne regnum suum a Pharnace Ponti Rege vastari pateretur: nisi enim eo malo liberaretur, pecuniam Cæsari promissam se persolvere non posse. Nam Pharnaces per civile hoc Romanorum bellum occasionem omnis paterni regni recuperandi natam credens, rebellionem fecerat [a]. Ergo Domitius mittit ad Pharnacem, ut Armenia & Cappadocia (nam etiam hanc invaserat) decederet; simulque exercitum propius illius regionibus admovit: & regia munera, quæ compluribus legationibus missis ei offerebat Pharnaces, constanter aspernatus est: nec ideo Rex legatos mittere cessabat, quo eum facilius deciperet [b]. Sed cum tabellarios Cæsaris literas ad Domitium ferentes intercepisset, & inde vidisset, maximo in periculo versari Cæsarem, omnino tempus sibi trahendum statuit. Domitius vero, ut tutius ad Cæsarem ire posset, prius confligere voluit: quem victum Pharnaces cum reliquiis exercitus se per Cappadociam in Asiam recipere coegit: & mox Pontum nullo defendente obtinuit, victoria crudeliter usus. Et plura recuperasset, nisi *Asander* cui tutelam Bospori crediderat, res novas fuisset molitus. Sed interim Cæsar, qui jam res Syriæ ordinaverat, magnis itineribus ad fines Ponti & Gallogræciæ accessit: Regemque Dejotarum, qui reorum

a *Dio L.* 42. *p.* 134.
b *Hirt. de B. Al. cap.* 37.

rum habitu sumpto supplex ad eum venerat, in fidem recepit, venia ei & vetere regno concessis [a]: auxiliaque ad bellum gerendum adducere jussit: Tetrarchiæ tamen regno pecuniaque mulctavit [b]. Statim ac in Pontum advenerat Cæsar, legati a Pharnace adfuerunt, *facturum quicquid imperatum foret*, promittentes: qui tamen moram tantum rebus suis utilissimam quærebat, cum probe sciret, pluribus de caussis Cæsarem ad Urbem revocari. Ejus ipsius tamen moræ impatiens, & exercitum Romanum contemnens [c], quem sub duce Domitio pepulerat, imprudentissime, & incredibili temeritate castra Cæsaris tutissimo loco posita aggressus est [d]. Et pretium stultitiæ ingentem cladem, & totius regni amissionem tulit. Dio quidem, eodem die quo advenerat Cæsar, prælium commisisse, & hostem vicisse tradit: sed intercessisse aliquid temporis, ex narratione Hirtii intelligimus: dicitque Suetonius [e], intra quintum quam adfuerat diem, quatuor, quibus in conspectum venit, horis, una acie hostem profligasse. Hoc certum est, cum celerrime & felicissime confecto bello regionum illarum statum composuisse, & celerius omnium opinione venisse in Italiam [f], cum Bospori regnum Mithridati Pergameno, de quo diximus, concessisset: & ingentem undique pecuniæ vim cor-

a *Hist. Ib. c.* 68. b *Cic. de Divin. L.* 1. *c.* 15.
c *Dio L.* 42. *p. m.* 135. d *Hirt. c.* 74. e *Jul. c.* 35. f *Hirt. de Bell. Al. c.* 78.

corraſiſſet; cum merito duas eſſe res prædicaret, quibus & quæreretur & ſervaretur, & augeretur potentia, pecuniam nempe & milites. Jure ergo ob hanc victoriæ celeritatem Pontico triumpho inter pompæ fercula trium verborum prætulit titulum, VENI. VIDI. VICI [a].

Res Dejotari Regis. §. IV. Eodem tempore etiam Dejotaro Regi veniam dedit Cæſar: imo etiam hoſpitio ejus eſt uſus; cum nullum obſequii officiique erga Cæſarem genus Rex prætermitteret. Sed idem hoc hoſpitium maximum Dejotaro periculum creavit [b]: Nam nepos Regis ex filia *Caſtor* ſimul cum *Philippo*, an *Phidippo* [c] medico Regem, ſenem valde, [d] ſed vegetum, accuſarunt, quod Cæſarem quodam die, ſi in balneum iviſſet, occidere cogitaſſet. Defendit Dejotarum Cicero apud Cæſarem oratione, quæ exſtat: ſed neque abſolutus a Cæſare, neque damnatus Rex fuiſſe videtur. Statim certe, poſtquam cæſus fuit Cæſar, omnes ſuas ditiones recepit [e]: & partium Reip. diligentiſſimus cultor Bruto etiam auxilia ſubmiſiſſe legitur. Videtur tamen ſæviſſimo ingenio fuiſſe Dejotarus, ſi vera ſunt, quæ de eo narrat Plutarchus [f]: eum nempe, cum complures haberet filios, omnes ceteros necaſſe;

cum

a *Suet. Jul. c. 37.* b *Vid. Or. Cic. pro Dejot.* c *Vid. ib. c. 6.* d *Id. Phil. XI c. 13. App. an. Parth. n. 126. Dio L. 47. p. 227* e *Cic. Phil. II c. 37.*
f *De Stoicor. repugnantiis p. m. 1049.*

eum vellet uni regnum domumque relinquere.

§. V. Sed, ut ad Cæsarem revertamur, hic cum post fugam ex Italia Pompeji in Hispaniam proficisci constituisset, Curionem in Siciliam miserat, ut ea recuperata protinus exercitum in Africam transduceret [a]. Tenebat eam *Attius Varus*, qui post pugnam ad Auximum fuga eo delatus vacuam occupaverat: & *Tuberonem*, cui ea provincia sorte obvenerat, ejus aditu prohibuerat. Et favebat ibi Pompeji partibus Rex Numidiæ *Juba* [b]: cui paternum cum Pompejo hospitium intercedebat; & idem privatim Curioni inimicus erat, quod hic in Tribunatu plebis legem *de Jubæ regno publicando* tulerat [c]: & Romæ hostis fuerat judicatus. Sed Varus a Curione (postquam is exercitum suum, cujus fides vacillare videbatur, oratione confirmasset [d]) prælio victus fuit: ut etiam Numidiæ quidam partium ejus equites. Curio, qui ob has res gestas Imperatorem se appellari passus fuerat [e], Uticam statim obsedit: sed adventu Jubæ nunciato recessit, reliquas copias exspectare & bellum ducere parans: præsertim cum Afris inimicis uteretur, qui fontibus medicamento infectis multos morbos in ejus exercitu provenire fecerant. Sed rumoribus quibusdam de impeditis Jubæ rebus

De bello Africano. A. U. 704.

a *Cæs. Civ. L. I. c.* 30. b *Cæs. Ib. L. II. c.* 25.
c *Dio L.* 41. *p. m.* 111.
d *Cæs. d. l. c.* 33.
e *Appian. Civ. L. II. n.* 455.

rebus permotus [a], imprudenter valde cum impari exercitu prælium committit: & cum se superatum videret in hostes se immittens & fortiter pugnans interficitur. Milites ejus ad unum omnes cæsi sunt: equites quidam superstites fuerunt. Qui sub M. Rufo Quæstore in castris relicti fuerant ingenti terrore perculsi partim in Siciliam aufugiunt: partim se Vario dedunt. At horum etiam magna pars Jubæ mandato est interfecta. Sed Cæsar, cum ex Asia reversus brevem in Urbe moram fecisset; & Consules in paucos dies usque ad finem anni (licet ipse Dictaturam retineret) constituisset [b] *Q. Fusium Calenum* & P. Vatinium, collecto in Sicilia exercitu navem conscendit; cum antea gravem militum seditionem fortissime compescuisset [c]: & post diem quartum in Africam appulit circa brumam [d], cum ipse paullo ante tertium Consul esset factus. Ibi statim ex consilio *L. Planci* legati ad *C. Considium*, qui Adrumeti præerat, captivum cum literis misit, si ille in partem Cæsaris pertrahi posset: sed captivus ille statim Considii jussu interfectus est [e]. Cæsar repulsis eruptionibus, quæ ex oppido fiebant, cum vires illi oppugnando non haberet, *Ruspinam* & Leptin contendit; & ab oppidanis benigne exceptus ibi reliquum hyemis transegit [f]:
cum

a *Cæs. Ib. c.* 38. b *Tabb. Capitol. Dio L.* 42. *vers. f.* c *Plut. Cæs. p.* 732. *Dio l.* 43 *p.* 137. d *Cic. de Divin. L. II. c.* 24. e *Hirt. de bell. Afr. c.* 4. f *Dio L.* 42. *ipso f.*

cum jam etiam in itinere ex oppidis castellisque legationes venissent pollicentes, paratos esse, quæ imperasset facere. Inde cum Labieno aliquoties manus conserit [a]: & prima quidem pugna infeliciter: quando Petrejus, qui cum Labieno erat, imprudenter victoria sua usus non est; quod eam laudem se Scipioni reservare diceret [b]. Sed audiens Cæsar, cum copiis adventare Scipionem, castra diligentius communit [c], angustias etiam rei frumentariæ metuens [d]: nam ea jam graviter laborare cœperat [e]. Penes hunc Scipionem Pompeji socerum jam summum in Africa erat imperium, virum quippe consularem: nam antea id habuerat Cato [f], qui cum classe, cui præfectus fuerat, victo Pompejo a Dyrrhachio in Siciliam primum, inde in Africam venerat; multis, qui eas partes secuti fuerant, ad se receptis. Nam alii tum, inter quos Cicero [g], recta statim Romam contenderant victoris clementiam experturi. Sed vix rerum statum in Africa perspexerat Cato, quin male de totius belli eventu ominaretur [h], tum ob alias caussas, tum ob Scipionis imperitiam & crudelitatem. Nihilominus Jubam cum Scipione reduxit in gratiam; cum hic antea & Scipionem & Varum tanquam pro Satrapis habuisset; licet Scipio

a *Hirt. c. 12. sqq.* b *Appian Civ. L. II. n. 487.*
c *Hirt. cap. 20.* d *Dio L. 43. init.*
d *Plut. Cæs. p. m. 732.* e *Liv. epit. 113.*
f *Dio l. 42. p. 123. Cic. Att. XI. n. 6.* g *Plut. Cat. p. 788.* h *Plut. Cat. p. 788.*

Jubæ omnem Africam promisisse dicatur [a]. At Cato Scipioni idem consilium, quod antea Pompejo, dedit, ut bellum duceret. Interim *Cn. Pompejus* Magni filius, cum assidue a Catone objurgaretur, quod nihil patre dignum præstaret, impressionem in Mauritaniam & regnum *Bogudis* fecerat: sed re male gesta ad insulas Baleares discessit [b]. Postea autem probe instructus in Hispaniam, quæ seditionibus agitabatur, dimissus fuit. Bellum exinde varia fortuna ductum est: licet primum summa consilii inopia hæreret Cæsar, quod nec diutius ob annonæ penuriam trahere bellum, nec imminentibus terra marique hostibus ex Africa discedere posset. Spargebantur etiam interea libelli, quibus utraque pars milites promissis ad se traducere conabatur. Verum multum ad explicandum angustiis Cæsarem contulit *P.* quidam *Sittius*: qui cum quibusdam ab Italia exsulibus in regnum Jubæ absentis irrupit, & vastationibus Jubam compulit, ut magna parte exercitus ad regni sui defensionem uteretur. Interea oppida capiebantur: velitabatur sæpius: naves intercipiebantur, plus tamen Cæsari faventibus fatis: licet etiam aliquando cum magno suo periculo pugnaverit [c]: sed hæc omnia late referre longum foret. Tandem ad Thapsum urbem se convertit, ut vel ad prælium hostes eliceret; vel saltem ea urbe potiretur [d]: & sco-

a *Dio L.* 43. *p.* 141. b *Hirt. c.* 23. c *Plut. Cæs. p.* 732. d *Dio L.* 43. *p.* 142.

& scopum obtinuit ; nam hostium suorum exercitum justo prælio profligavit [a], & minimo suo damno: ubi iterum celeritas Cæsaris præcipua victoriæ caussa fuit; quæ virtus inter militares Cæsaris virtutes postrema non fuit . Itaque paucis horis trinis hostium castris potitus est: cum etiam elephanti Jubæ [b] bellorum rudes & nuper a sylva, stragem suorum auxissent : Equites Scipionis , qui ex prælio fugerant, *Paradi* oppidi incolas , qui eos non receperant , quod jam de victoria Cæsaris certiores essent facti , vi oppido potiti acerbissimo supplicio afficiunt . Cato cum reliquis Pompejanis , qui elapsi fuerant, Uticæ se ad defensionem parat : quam urbem servaverat [c] , cum Scipio in gratiam Jubæ eam exscindere voluisset , quod cives cum Cæsare sentire viderentur [d] . Jam quoque Romanis, qui ibi satis magno numero erant , ad defensionem urbis animos addidit ; (sed qui cito iis exciderunt) servis tamen, quod plerique volebant , libertatem , ut militare possent , se daturum esse abnuens . Sed cum fugam potius , quam defensionem oppidi suos agitare intellexisset , iis, qui proficisci vellent, naves & viaticum tribuit [e]. Quo facto sibi ipsi manus violentas intulit . Sed merentur paullo distinctius referri , quæ circa mortem Catonis evenerunt : licet genus

Ee 2 mor-

a *Hirt. c.* 81. b *Flor. L. IV. c.* 2. c *Liv. ep.* 11. d *Plut. Cat. p.* 787. *Dio L.* 42. *f.* e *Id. L.* 43. *p.* 143. *Plut. Ib. pag.* 791.

mortis ejus nequaquam probandum sit. Sed & viderat futura Cato, quæ acciderunt; & ne fierent, contenderat; &, facta ne videret, vitam reliquit [a]: quæ mors homini quidem Ethnico nobilissima videri debuit [b]. Palam ergo testatus, se gratiam a tyranno non esse petiturum, balneum, ut solebant veteres, ante cœnam intravit [c]; & laudando etiam magis veterum more, cujus memoria in pudorem nos agere debeat, qui nugacibus ut plurimum sermonibus inter cœnandum cum amicis delectamur, erudita de capitibus quibusdam philosophiæ super mensam disputatio fuit: atque in eo Stoicorum effato maxime Cato constitit; *Solum sapientem*, sive *Virum bonum* (nam hæc synonyma erant Stoicis [d]) *esse liberum*, *omnes malos servos*. Cum tamen sensisset, tristitiam ex eo sermone ortam alio colloquio eam discutere tentavit. Soluto convivio, cum præfectis excubiarum ea, quæ tempus poscebat mandasset, amicosque rursus arctius esset complexus in cubiculum discessit. Et, cum filius ensem inde abstulisset, acri efflagitatione eum sibi reddi fecit. Inde resumpto in manus *Dialogo Platonis de anima* (nam eum jam ante quam ensem ablatum vidisset legebat) arctissimo somno obdormivit. Cumque amicos, quos monuerat, ut Cæsaris gratiam

a *Cic. Att. L. XII. n. 4.* b *Id. Famil. L. XI. n.* 18. *Horat. Od. I. XII. v.* 31. c *Plaut. Perf. I.* III. 10. d *Vid. Cic. Parad. V. Lipf. Manud. ad Phil. Stoic. L. III. Diff.* 12.

tiam requirerent, e portu solvisse audivisset, primo mane gladium corpori sub pectore impressit. Sed cum statim exanimatus non esset, de lectulo decidens strepitum edidit: ad quem accurrentes amici refovere eum, & vulneri curam adhibere cœperunt, patiente illud Catone dum abscederent. At illis digressis manibus vulnus divellit, statimque exspirat, annum agens quadragesimum octavum. Et fuit sane Cato vir, ut ea tempora ferebant, optimus: sed de quo idem est dicendum, quod de ejus proavo Catone Censorio diximus, virtutem ejus nequaquam ad Christianarum virtutum normam esse exigendam; quod vel ex sola ejus expeditione in Cyprum patet: &, nisi ad finem properaremus, facile pluribus ostendi posset a. Cæsarem ferunt audita Catonis morte dixisse, *se mortem illam Catoni invidere, quando ille suam salutem Cæsari invidisset*. Inde Uticensibus Cæsar veniam concessit; grandi tamen imperata pecunia. Rex Juba & Petrejus Pompeji legatus, cum a Zamæ oppidi civibus non reciperentur, in villam Jubæ se conferunt: atque ibi ferro inter se depugnant: & cæso Petrejo Juba a servo precibus impetravit, ut se interficeret c. Multi etiam alii Pompejanorum hinc inde perierunt: multis aliis Cæsar veniam largitus est: & inventas in scrinio Scipionis literas combussit. Sed multos etiam captos

a *Vid. de Catonis laude præter alios Senec. p.* 14. *&* 95. *Lucan. II. v.* 238. *&c.* b *Hirt. c.* 90. c *Ib. c.* 94.

necavit, Afranium & *Sullam* Pompeji generum indicta caussa: *L.* etiam *Cæsarem*, cui primum ignoverat; & qui postea libertos servosque Cæsaris crudelem in modum enecaverat; & bestias quoque ad munus Populi comparatas contrucidaverat [a]. Afranio jam semel ignoverat [b]. Sed testatur etiam Cicero [c], Africanæ caussæ Cæsarem iratiorem fuisse. Scipio cum aliis Hispaniam petens a navibus Cæsarianorum est circumventus [d]: &, cum evadere non posset, seipsum gladio transfixit [e]. Cæsar confecto bello, quo vectigalia Romanorum maxime aucta sunt [f], & Sallustio Mauritaniæ præfecto, cum etiam partem copiarum in Hispaniam misisset, ubi bellum a Pompeji filiis renovabatur, Romam ipse feliciter rediit. In Urbem reversus quatuor
A. U. 705. triumphos duxit, primum ex Galliis; secundum de Ptolemæo Rege ex Ægypto; tertium de Pharnace Rege ex Ponto; quartum denique de Juba Rege ex Africa. Populi inde & militum voluntatem donis & spectaculis sibi etiam magis asseruit [g]. Censu deinde peracto (quod etiam ex auctoritate Dictatoria fecit) civium numerum per hæc bella nimium quantum imminutum reperit: nam cum proximis Censoribus anno Urbis 703. censa fuissent civium trecenta & vi-

a *Suet. Jul. c.* 78. b *Flor. L. IV. c.* 2. c *Fam. VI.* 14. d *Hirt. c.* 96. e *App. Civ. L. II. n.* 491. f *Plut. Cæs. p.* 733.
g *App. Civ. L. II. n.* 491.

&c viginti millia, hoc censu tantum centum & quinquaginta millia reperta fuisse feruntur [a].

§. VI. Sed antequam videamus, quid Cæsar victor in civili Reipublicæ administratione constituerit, prius bellum Hispaniense narrandum est. Cn. Pompejus, postquam ex Africa in Hispaniam venerat, ibi qua vi, qua precibus, magna comparata manu [b] bellum acriter gerere cœpit [c]; & etiam Baleares insulas in potestatem redegerat. Frater etiam ejus Sextus Cordubam caput provinciæ præsidio tenebat: paratioresque erant in Hispania exercitus, quod sese seditionis reos agnoscerent: & ambiguo quoque, ut videtur, eventu inter legatos utriusque partis navali prælio erat decertatum [d]. Cæsar interim quartum jam Consulatum solus, & tertiam Dictaturam gerebat; sed Consulatum titulo tenus: imo eum demum iniit post victoriam Hispaniensem in Urbem reversurus; & postquam in Urbem venit, abdicavit suffecto sibi *Q. Fabio Maximo* [e]: &, cum is extremo anni die subito obiisset, in paucas horas, quæ ad Kal. Jan. supererant, Consulem ordinavit *C. Caninium Rebilum* [f], belli

De bello Hispaniensi.

A. U. 708.

a *Liv. ep.* 115. *Plut. Cæs. pag.* 733. *Appian. Civ. L. II. n.* 492. b *Vell. Pat. L. II. c.* 55. c *Hirtius, vel alius potius, de b. Hisp. c.* 1. *Nam stilus horridior alium auctorem notat. Vid. & Suet. Jul. c.* 56. d *Flor. L. IV. c.* 2. e *Plin. H. N. L. VII. c.* 53. f *Cic. Fam. VII.* 30. *Suet. Jul. c.* 76. *Ner. c.* 13.

belli civilis scilicet præmia festinans a. Et hinc *Consulum suffectorum* sub Imperatoribus origo promanavit. Sed revertamur ad Cæsarem. Hic Urbis custodiam permisit Lepido Consuli, & sex vel octo præfectis Urbi b. Atque inde celeri festinatione in Hispaniam profectus Pompeji res in augustum statim locum redegit; cum multi etiam ad Cæsarem ex castris Pompeji transirent: qui *Ategua* urbe potitus *Imperator* appellatus est c. Hinc castra sua castris hostium contulit: ita ut plurima minoris momenti prælia sint facta. Atque ita demum in campum *Mundensem* ab urbe *Munda* * ita dictum, cum perventum esset, castra iterum contra Pompejum constituit: quem prudentiores monebant, ut bellum ducendo hostes suos in alieno solo morantes redigeret ad inopiam d. Sequenti die Cæsar, licet iniquiore loco e, prælium commisit; invitus fere; sed quod assultans Pompejus ignaviam ei exprobraret. Obtinuit tamen victoriam post pugnam difficilem cæsis hominum circiter XXXM. & inter eos Labieno & Attio Varo: cujus legiones duæ cum *Cordubensibus* a partibus Cæsaris desciverant propter Q. Cassii Prætoris avaritiam f. Verum adeo anceps hæc pugna fuit g, ut jam in fugam Cæsariani ver-

a *Tac. Hist. III. 37.* b *Dio L. XLIII. p. m. 144.*
c *Auctor. B. Hisp. c. 19.* * *Hodie pagus, an oppidulum Andalusiæ nominis memoriam servat.*
d *Appian. Civ. L. II. n. 492.* e *De bell. Hisp. c. 31.* f *Liv. epit. III.* g *Flor. L. IV. c. 2.*

verterentur : & ipse Cæsar postea asserere solitus fuerit, sæpe se *de victoria*, sed jam *de vita* dimicasse [a] : quæ tamen vilis adulator, qui hujus belli historiam scripsit, dissimulat. Imo de extremis secum agitasse dicitur [b], cum cohortes hostium quinque, quas Labienus periclitantibus castris subsidio miserat, per transversam aciem actæ, fugæ speciem præbuerunt. Hac occasione arrepta Cæsar suorum animos erexit; & hostes perculit [c]. Cn. Pompejus fugiendo *Cartejam* pervenit : sed etiam inde cum paucis profugere coactus est; licet graviter vulneratus esset in pugna non tantum accepto vulnere, at præterea, quod funiculum, cui pedem implicuerat, quidam præcidere volens, talum ejus per errorem secuisset. Delituit inde in spelunca : sed captivorum indicio inventus & interfectus est; caputque ejus a *Didio*, qui classi præfuerat, ad Cæsarem allatum. Sex. Pompejum fortuna, sive providentia potius divina, ad alios casus servavit: isque per aliquod tempus latrocinando sustentavit vitam. Cæsar statim victoriam ursit metu, ne hostis elapsus pugnam redintegraret : sed hic adeo erat perculsus, ut hæc pugna finem bellis civilibus Cæsaris attulerit. Ergo in Urbem reversus quintum egit triumphum ex Hispania; quem merito *acerbam pompam* vocat Cicero [d]. Nec eo honore con-

a *Plut. Cæs. pag.* 734. *App. n.* 493. b *Suet. Jul. c.* 36. c *Flor. l. d.* d *Attic. L. XIII. n.* 53.

contentus etiam legatos suos triumphare voluit; licet nihil propriis auspiciis gessissent a.

Gesta civilia Cæsaris. §. VII. Superest porro, ut videamus, quid hostibus profligatis in constituenda Republica a Cæsare factum sit. Et unam jam atque alteram legem in prima ejus Dictatura latam vidimus. In tertio vero

A. U. 707. Consulatu *legem judiciariam* tulit, qua Tribunos ærarii a judiciis removit b. Tum alteram, „ ne provinciæ prætoriæ ultra „ annum, consulares ultra biennium ob„ tinerentur " c: cum experientia propria doctus sciret, quam periculosa sit diuturnior ejusdem præsidis in valentiore aliqua provincia dominatio. Præterea, ut exhaustæ Urbis propter bella civilia frequentiæ consuleret, & medicinæ professoribus, liberaliumque artium doctoribus civitatem largitus est d; & licentiam peregre abeundi restrinxit; & præmia iis, qui plures genuissent liberos, proposuit e. Sed simul solitudinem in Urbe majorem fecit, octoginta civium M. in transmarinas colonias distributis f: qua ratione aliis præmia persolvere; alios sibi invisos ab Urbe removere potuit. Sed memoranda maxime est *correctio fastorum* a Cæsare facta. Scilicet Pontifices g, penes quos erat cura temporis, pro libidine plane nunc plures sæpe dies, nunc pau-

a *Dio L. XLIII. p.* 154. b *Supr. L. VII. c.* 3. §. 3.
c *Cic. Phil. I. c.* 8. *Dio L. XLIII. p.* 148.
d *Suet. Jul. c.* 42. e *Dio l. d.* f *Suet. ib.*
g *Ib. c.* 40.

pauciores interkalando ordinem annorum ita turbaverant, ut initium anni hoc tempore per 67. dies retrocessisset. Cum nempe aliquem diutius magistratus sui munere fungi, vel publicanos serius pensionem suam persolvere, aut aliquid simile cuperent, plures dies interkalabant; si contrariis rationibus ducerentur, pauciores[a]. Ergo duos menses interkalarios dierum 67. inter mensem Novembrem & Decembrem interposuit; cum jam etiam Februario dies viginti tres fuissent additi, sive mensis *Merkedonius* ex ordine quarti anni fuisset interpositus: ita ut hic annus (qui *confusionis* dicitur) fuerit dierum 445. Eam porro anni formam instituit, quæ *annorum Julianorum* dicitur: & qui hodie vulgo nomine *styli veteris* designatur. *A. U. 708*

§. VIII. Et hæc quidem egregie. Sed prægravant cetera facta dictaque ejus[b], ut & abusus dominatione, & jure cæsus existimaretur. Non enim honores modo nimios recepit[c], continuum Consulatum, perpetuam Dictaturam[d] Præfecturamque morum & Tribunitiam potestatem[e]: insuper prænomen *Imperatoris*; cognomen *Patris Patriæ*; statuam inter Reges[f]; aliaque frivola magis: sed etiam ampliora humano fastigio, templa, (& in his unum ipsi & *Clementiæ* commune[g]) aras, sacerdotes, appellationem mensis e suo nomi- *Finis Cæsaris.*

a *Amm. Marc. L. XXVI. c. 2.* b *Suet. Jul. c. 76* c *Liv. epit. 116.* d *Plut. Cæs. p. 734.* e *Dio L. XLII. p. 126 Vid. Ib. p. 136.* f *Cic. pro Dejot. c. 12.* g *App. Civ. L. II. n. 494.*

nomine; multaque alia, quæ recensere nimis longum foret [a]: cum quisque certaret, ne ultimus in honoribus decernendis reperiretur [b]; quæ adulatio quamvis facile Rempublicam corrumpere possit. Licet non desint, qui putent, immodicos illos honores a Senatu Cæsari decretos fuisse, quo magis omnibus exosus redderetur [c]: eaque omnia, velut infulæ, in destinatam morti victimam congererentur [d]. At Cæsar licenter quoque omnia spreto patriæ more egit; Gallos semibarbaros in curiam recepit [e]; monetæ & vectigalibus peculiares servos præposuit; trium legionum curam liberti sui filio, exoleto suo, demandavit; Consules in paucas horas renunciavit [f]; amicis conculcandam Rempublicam tradidit [g]. Vocesque & actiones non minoris impotentiæ addebat [h]: *Nihil esse Rempublicam; appellationem modo sine corpore ac specie; debere jam homines pro lege habere, quæ diceret*: & plura similia. Tum adeuntes se cum honorificentissimis decretis universos P. C. sedens excipiens; imo regii nominis affectationem nequaquam discutiens [i]. Quin volunt, in animo habuisse, Ilium vel Alexandriam sedem Imperii transferre: ac percrebuerat fama;

a *Vid. Dion. L. 44. paullo post init. & alios.*
b *Id. L. 42. p. m.* 126.
c *Dio L. 44. prope init. Plut. l. d.* d *Flor. L. IV. c. 2.* e *Suet. Jul. c.* 80. f *Cic Fam. VII. n.* 30. g *Id. Phil. II. c.* 23. h *Suet. Jul. c.* 77. i *Suet. c. 78. Plut. p. 736. Dio L. 44. p. m.* 160 *sq.*

fama, proximo Senatu *L. Cottam* Quindecimvirum sententiam dicturum, ut, quoniam fatalibus libris contineretur, *Parthos, nisi a Rege, non posse vinci, Cæsar, REX appellaretur*. Videtur certe Cæsar non tantum bellum Parthicum; sed etiam alia immensæ ambitionis consilia in animo suo volvisse [a]; & miserat jam ingentem exercitum in Græciam, ipse mox secuturus [b]. Offerente vero aliquando diadema Antonio Consule [c], id quidem rejecit: sed postquam jam expertus foret, iniquo valde animo id Populum laturum esse. Nam absque eo non recusaturum fuisse constat, quod Tribunos plebis, quia hominem statuæ ejus coronam lauream imponentem in vincula duci jusserant, graviter increpitos potestate privavit [d]: licet alium ei rei colorem dederit. Ergo negotium hoc nondum ex voto succedere videns clam palamque dominationem detrectabat. Et gravis Populo acciderat triumphus Hispaniensis, qui titulo quidem de Hispania, re ipsa de civibus, & de Viri sæpissime de Rep. optime meriti liberis fuerat actus. Ita ut ex his & similibus rationibus Cicero collegerit [d], Cæsarem diutius stare non posse. Tandem in illum conspiratum est a sexaginta amplius. Principes conjurationis fuerunt M. & D. Bruti, quorum opera forti & fideli sæpe in

a *Plut. p.* 735. b *App. Civ. L. II. n.* 497. c *Cic. Phil. II. c.* 34. d *Vell. L. II.* 68. *Suet. c.* 79. e *Att. X. n.* 6.

in maximis rebus Cæſar uſus fuerat. Inio Marcus ipſius Cæſaris filius habebatur ; ex adulterio ejus cum *Servilia* Catonis ſorore uterina genitus : Catonis vero filia *Porcia* Bruti uxor fuit. Erat autem M. Brutus hoc tempore Prætor Urbanus : quemadmodum C. Caſſius (qui vel acerrimus conjuratorum fuit) inter peregrinos jus dicebat. Ita ut uterque a multis ingrati animi accuſetur ; cum alii id magnanimitatis fuiſſe dicant: quod, cum ingens commodum ex præſenti rerum ſtatu perciperent, tamen publicam rem privatæ prætulerint. Hi autem duo ſive per ambitionem, ſive ne ulla in re conjuncti viderentur, de juriſdictione inter ſe contendebant. Cicero autem necis Cæſari inferendæ conſcius non fuit : credo, quod timido valde ingenio virum eſſe conjurati ſcirent [a]. Maxime tamen cædem factam probavit [b]. Cæſar pridie quam occideretur in ſermone nato ſuper cœnam apud M. Lepidum, quisnam eſſet finis vitæ commodiſſimus, repentinum inopinatumque prætulerat [c]: imo mortis contemptum ubique præ ſe tuliſſe videtur [d]. Ergo in curia Pompeji Senatum habens, & quidem ante ipſius Pompeji ſtatuam [e], tribus & viginti plagis confoſſus eſt *Idibus*
A. U. 709. *Martiis* A. U. 709. ætatis anno ſexto & quinquageſimo ; cum poſt quatriduum Urbe fuiſſet exiturus [f] : nam maximas jam

a *Plut.Cic.*882. b *Fam.X.n.*18.*XI.*5. *Phil.II.c.*12. *& ſæpiſſime.* c *Suet.c* 86 *ſq.* d *Cic.pro Marc.c.*8. e *Plut.p.m.*738. f *App.Civ.L.II.n.*497.

jam copias ad bellum, quod contra Parthos meditabatur [a], præmiserat: Et sic ille, qui alter post Sullam Rempublicam oppresserat; & qui terrarum orbem sanguine (& adde; eorum tantum, quos ex sola libidine & avaritia pro hostibus habuerat) impleverat, tandem ipse sanguine suo implevit curiam [b]: postquam tantum menses quinque confectis bellis civilibus supervixisset [c]. Ita ut vere prædixerit Cicero [d], *regnum ejus vix semestre esse posse*. Sed ulteriorem disputationem, *an jure cæsus fuerit Cæsar*; hic instituere, spatium, quod nobis præscripsimus, non patitur. Hoc tantum addemus, *lege Valeria* olim capitalem pœnam fuisse statutam, & impunitatem occidendi propositam, si quis injussu Populi magistratum gessisset [e]; atque ita Cæsar suos postremos magistratus gesserat. Ceterum hoc fatendum est, virum fuisse maximis animi dotibus præditum; & qui præsertim laude bellica omnes, quotquot unquam fuerunt belli duces, superavit. Nec minor fere eruditionis ejus laus fuit; de qua alibi, puto, adhuc aliquid dicemus. Quod indolem ejus attinet, civili quidem victoria, quæ tamen natura sua insolens & superba est [f], clementer fuit usus. Sed magis id factum esse, quod ita rebus suis conducere crederet, quam quod natura a crudelitate abhor-

a *Cic. Att. XIII. n.* 31. b *Flor. L. IV. c.* 2. *f.*
c *Vil. L. II. c.* 56. d *Att. L. X. n.* 6.
e *Dion. Hal. L. V. c.* 19. *Plut. Poplic. p.* 103.
f *Cic. pro Marc. c.* 3.

horreret, abunde constare potest ex iis, quæ de bello ejus Gallico diximus [a]: unde *insidiosam clementiam* ejus vocat Cicero [b]. Luxuriæ autem sine modo indulsit, tam quod voluptates venereas, & alias magis infandas attinet; quam in ædium & corporis cultu, similibusque [c]. Sed major etiam ejus fuit rapacitas; cum & ad luxum & præcipue ad ambitionem infinita prope pecunia ipsi opus foret. Nam & milites & alios, quos pecunia corrumpi posse speraret, ingenti profusione sibi conciliabat. Quæ quidem vulgo excusari solent, tanquam si magni generosique animi res forent. At quomodo a magno animo profecta censeri possunt, quæ Cæsar ambitionis caussa fecit: ut quod Clodium, a quo uxorem suam corruptam noverat, ad tribunatum plebis promoverit, ideo tantum, ut Ciceronem vexaret [d]: huic enim tum maxime iratus erat propter oppressam conjurationem Catilinæ, cujus conscium fuisse habitum Cæsarem antea dictum est. Et nihil curabat, si se summa humilitate demitteret, dummodo potentiam consequeretur [e]. Quemadmodum etiam degeneris animi fuit, omnem vim ingenii, quæ summa in hoc viro fuit, in populari levitate consumere [f]; & omnia recta & honesta negligere [g].

a *Vid. Supr. c. 7. §. 3. 7. & precipue 8. Cic Att. X. m. 4.* b *Att. VIII. 24.* c *Suet. Jul. c. 45. -- 51.* d *Plut. Cæs. p. m. 714.* e *Dio L. 37. p. m. 27. f.* f *Cic. Phil. V. c. 18.* g *Id. Off. L. I. c. 8. & L. III. c. 21.*

LIBER DECIMUS.

CAPUT PRIMUM.

De iis, quæ proxime cædem Cæsaris secuta sunt.

Motus primi post cædem.

§. I. STatuerant conjurati etiam M. Lepidum Magistrum Equitum, & M. Antonium Consulem Cæsari addictissimum interficere [a]: sed, ne alio consilio, quam tollendæ tyrannidis, hoc facinus incepisse viderentur, M. Bruto potissimum dissuadente destiterunt [b]: & Antonius, ne occideretur, a Trebonio uno ex conjuratis sevocatus est [c]. Verum corpus occisi in Tiberim trahere, bona publicare, acta rescindere metu sunt prohibiti [d]: unde Cicero aliquando [e] de reliquiis eorum queritur. Peracto facinore statim placide & fidenter perrexerunt in forum subinde inclamantes Ciceronem, (imo hoc in ipsa curia jam fecerant) & libertatem recuperatam ei gratulantes [f]: ac *pileum* in hasta *libertatis signum* præferentes [g]. Plebem autem placaverunt, *legum & libertatis caussa Cæsarem occisum esse* docentes. Et mox libertate reddita ga-

a *App. Civ. L. II. n.* 499. b *Vell. L. II. c.* 58. *Plut. Brut. p. m.* 992. *Dio L. XLIV. p.* 164. c *Cic. Fam.* X. 28. *Phil. III. c.* 10. d *Suet. Jul. c.* 82. e *Fam.* X. 28. XII. 4. *&c.* f *Cic. Phil. II.* 12. g *App. L. II. n.* 503.

visus est Populus [a] : licet in primo tumultu ex rumore cædis orto Senatores quidam Equitesque vulnerati, quidam etiam occisi sint. Etenim brevi illo tempore dominationis Cæsareæ jam servitio plebs erat assueta; quod potissimum invidiæ erga potentiores & liberalitati Cæsaris erga infimos tribuendum est. Conjurati tamen securitatis caussa in Capitolium concesserunt: ubi ad eos confluxerunt multi viri primarii; qui, licet participes non fuissent facinoris, gloriæ tamen partem sibi vindicare volebant [b]: inter quos etiam fuit Cicero. Sed eos, ut discederent, rogavit Brutus, ne facinoris exsortes periculum subirent [c]. Erat inter eos etiam Dolabella, qui mox Consulatum a Cæsare sibi destinatum invasit [d], nondum annos vigintiquinque natus [e]. Quemadmodum Pontificatum Maximum arripuit M. Lepidus adjuvante Antonio [f]. Post diem tertium, cum Antonius Senatum in ædem *Telluris* convocasset [g], quod curiam Capitolio subjectam adire non auderet, oratione habita obtinuit [h], *ut acta Cæsaris confirmarentur*; quando id e Republica esse videretur [i]. Et Senatusconsulto in sententiam Ciceronis Atheniensium exemplo *amnestia* sancita est [k]: militibusque promissum est quicquid in eorum

a *Dio L.XLIV.p.m.*170. b *Plut. Cæs.p.*740. c *Id. Bruto p.*992. d *Vell.L.II.c.*58. e *App. L. II. n.* 509. f *Dio l.* 44. *f.* g *Cic. Phil. II. c.* 35. h *App.Ib.n.n.*507. i *Ib. n.* 513. k *Cic. Phil.I. c.* 1. *Dio L.* 44. *p.* 169. *alii.*

eorum commodum Cæsar constituisset: licet ejus rei gratiam mox apud milites Antonius sibi vindicaverit [a]; cui sane hic dies gloriosus illuxit. Et pacificationem etiam promovebat Antonius; etsi in animo longe alia agitaret. Lepido etiam persuasit, ut Senatui concederet: quin de honoribus Bruto & Cassio decernendis retulit [b]. Inde Antonii & Lepidi filii percussoribus obsidum loco sunt traditi [c]: qui e Capitolio degressi apud Antonium & Lepidum convivia agitarunt. Postridie Bruto & consortibus ejus provinciæ decretæ sunt: ipsi M. Bruto Creta, Cassio Africa, Asia Trebonio, *Tillio Cimbro* Bithynia, D. Bruto Gallia Cisalpina. Sed mox Antonius Populum, qui jam audierat, *testamento Cæsaris legata sibi luculenta esse relicta*, (viritim *trecentos sestertios* [d], & alia in publicum [e]) oratione *de laudibus Cæsaris & percussorum facinore* habita [f] plane permutavit, Cæsaris etiam cadavere in forum delato; ut ejus conspectu populum ad furorem incitaret [g]. Et optime res ei successit: nam Populus in ipso foro cremato cadavere percussores Cæsaris ad necem requisivit [h]; & *Cinnam* quendam *Helvium* Tribunum plebis [i] Cæsaris amicum, & qui in ejus gratiam *Cesetio*

a *App. L. III. n.* 548. b *Cic. Phil. II. c.* 13. c *Ib. c.* 36. *Liv. epit.* 116. d *Impertales* 9. e *Suet. Jul. c.* 83. f *Cic. Phil. II. c.* 36. g *Plut. Ant. p.* 922. h *Dio L.* 44. *p. m.* 176. i *Suet. Jul. c.* 85.

& *Epidio Marullo* collegis suis magistratum abrogaverat, interficiunt, errore nominis pro *L. Cornelia Cinna* Prætore, qui primus omnium conjuratos defenderat acerba oratione in Cæsarem invectus [a]. Tum funus splendidissimum & regium Cæsari ductum est [b]. Et imprudenter factum videtur, & antea a Bruto, quod non etiam Antonium interfecerit; & nunc a Senatu, quod non jusserit cadaver Cæsaris inhumatum projici, ut in tyrannum decebat [c]. Aram quoque; vel, ut alii, columnam marmoream in foro statuerunt [d] ductu *Amatii* cujusdam, qui se falso Marii filium ferebat [e], & ita, ut propinquus Cæsaris, ejus ultionem sibi deposcebat: sed hic mox Antonii jussu interfectus est [f], & multi alii supplicio affecti. Ara autem a Consulibus subversa est; vel forte a solo Dolabella [g]: & Consules lege lata sanxerunt [h], „ sacrum fore, qui in posterum Dictatoris creandi mentionem fecisset: " eaque nota mortuo Cæsari ad ignominiam sempiternam inurebatur [i]. Sed postea ab Octaviano in Deos relatus est Cæsar: & vulgi etiam persuasione talis est habitus. Eaque opinio confirmata est, cum ludis, quos primos consecrato ei hæres Octavianus edebat stella crinita per aliquot

a *Val. Max.* IX. 9. b *Suet. Jul. c.* 84. c *Vid. Manut. argum. ad* I. *Philipp.* d *Suet. Jul. c.* 85. e *App. Al. L.* III. *init.* f *Cic. Att.* XIV. *n.* 6. *sqq.* g *Ib. n.* 17. *Famil.* IX. *n.* 14. h *Id. Phil.* II. *c.* 36. i *Ib.* I. *c.* 13.

quot dies effulsisset [a]: unde in nummis etiam vertici ejus stella apponi solet [b]. Antonius vero plurima, æqua, iniqua; tanquam ea in commentariis Cæsaris invenisset, pro lubitu statuit [c]; civitatibus [d] dynastisque gratificans; & provincias, ut luberet permutans [e]; atque uno verbo omnia pretio temperans Rempublicam Consul vendebat [f]. Tum *sestertium septies millies* [g] depositum a Cæsare ad ædem *Opis* occupavit [h]. Ex quibus omnibus hoc etiam confici potest, tantam fuisse Cæsaris tyrannidem, ut absurda quævis, tanquam ex ejus voluntate, publicari potuerint [i]. Acta tamen Cæsaris etiam Cicero pacis caussa confirmari volebat [k]. Nihilominus Antonius maximam Senatus gratiam iniit, quod de revocando Sex. Pompejo, (qui tamen potius faciente Lepido civitati restitutus est [l]) & præmiis ipsi pro paternis bonis decernendis referret [m]: qua relatione ipsius Ciceronis laudes meruit. Imo Senatus ei permisit, ut satellites sibi legeret: quo prætextu ad sex millia virorum belli peritissimorum sibi adscivit. Sed omnia cum Bruto Cassioque suspectiorem

 red-

a *Suet. Jul. c.* 88. b *Vid. Vaill. G. Julia n.* 44. 54. 56. c *Phil.* I. *c.* 7. d *Id. Attic. XIV. n.* 12, 23. *&c.* e *Liv. epit.* 117. f *Cic. Phil. II. c.* 14. *V c.* 4. *&c. Vellej. L. II. c.* 60. g 17500000. *Phil.* h *Phil. II. c.* 37. *Att. n.* 16. i *Vid. Ib. n.* 12. 14. 16. *&c. Phil.* I. *c.* 7. *&c.* k *Attic. L. XVI. n.* 18. *sq. quæ ad Plancum & Capitonem sunt scriptæ.* l *Phil. V. c.* 14. *sq. XIII. c.* 4. m *App. Al. Civ. L. III. n.* 528.

reddebant: ita ut occulte jam vires sibi contra illum pararent. Et a Senatu curationi frumenti præpositi sunt [a], donec tempus in provincias proficiscendi advenisset: nam Præturam exercere secure & cum honore vix poterant. Quin etiam vitæ suæ merito metuentes Urbe excedere coacti sunt: donec tempus in provincias proficiscendi advenisset: nam Præturam exercere secure & cum honore vix poterant. Quin etiam vitæ suæ merito metuentes Urbe excedere coacti sunt [b]: & testati sunt, *se libenter vel in perpetuo exsilio victuros, modo Reipublicæ constaret concordia* [c]. M. Brutus (cui tamen hinc modestiæ laudem adscribit Cicero [d]) in provinciam suam Macedoniam, cui C. Antonius inhiabat [e], profectus strenue bellum curavit; ad quem plurimi militum, quos C. Antonius collegerat, se contulerunt [f]: imo hic etiam a *Cicerone* filio, cujus ductu multum Brutus utebatur [g], prælio fusus est: & huic se una legio tradidit [h]. Sed infelicior fuit Trebonius, qui ex præcipuis conjuratorum fuerat, & Asiæ a Senatu præfectus Smyrnæ per insidias & specie amicitiæ a Dolabella in Syriam proficiscente interfectus est [i]: unde Dolabella hostis

a *Cic. Att. XV. n.* 9. 11. b *Ib. XIV. n.* 7. 10. *Famil. XI. n.* 1. c *Vellej. L. II. c.* 62. d *Phil. I. c.* 4. *X. c.* 3. e *Plut. Bruto p.* 995. f *Cic. Phil. X. c.* 3. g *Bruti ep. ad Cic. p.* 901. *ed. Schrev. Plut. Cic. p.* 883. h *Cic. Phil. X. c.* 6. i *Ib. XI. c.* 3. *Fam. XII. n.* 12 — 15.

hostis est judicatus; & decretum, ut a Cassio Syria prohiberetur. Nam artibus, sive vi Antonii hanc provinciam Dolabella obtinuerat.

§. II. Interim *C. Octavius*, cujus avia materna *Julia M. Atii* uxor, C. Cæsaris Dictatoris soror fuerat, annorum novendecim adolescens, qui Apolloniæ studiorum caussa morabatur [a], & inde comes Cæsari in expeditionem adversus Parthos profecturus erat, in Italiam reversus, & dolorem de Cæsaris morte conceptam dissimulans, avunculi hæreditatem adiit: nam ex dodrante institutus erat [b], & in nomen & familiam *Cæsarum* adscitus; ita ut deinceps *C. Julius Cæsar Octavianus* dictus fuerit. Cum autem ob patris adoptivi memoriam jam gratus esset militibus, præsertim cum etiam multos pecunia a Cæsare ad bellum Parthicum destinata sibi conciliasset, statim se ex testamento Cæsaris pro hærede gerere cœpit: quanquam mater ejus & vitricus *Philippus* auctores ei fuissent, ne quicquam audacius tentaret [c]: & Antonius eum insanire diceret, qui tantum oneris in se suscipere vellet [d]. Sed maxima amicorum in itinere sibi occurrentium frequentia confirmatus fuerat. Et statim adversissimum sibi Antonium expertus est & valde superbum [e]; præsertim cum hic etiam in

Cæsaris Octaviani initia.

a *App. Civ. L. III. n.* 531. *Dio L. XLV. p. m.* 179. b *Suet. Jul. c.* 83. c *App. Civ. L. III. n.* 532. d *Plut. Ant. p. m.* 922. e *Ib. Vell. L. II. c.* 60.

ſecundis hæredibus ſcriptus eſſet a. Patienter autem omnia tulit Cæſar; &, quod nondum ſatis firmum ſe videret, (licet veterani præcipue Cæſaris ad eum confluxiſſent) in concilianda ſibi multitudine perſtitit, Tribunatum etiam plebis ambiens, licet patricius & nondum Senator; & ludis editis pecuniaque diviſa b, ex ſuis etiam & matris & vitrici bonis divenditis, Populi favorem captans: & etiam cuivis periculo fortiſſime ſubeundo paratum ſe eſſe oſtendens. Et (licet Tribunatum non obtinuerit) augebant eum favorem etiam injuriæ, quibus Antonius adoleſcentem afficiebat: cum quo acriter ſatis, etſi amicum in morem expoſtulaverat, quod mortem Cæſaris ultus non eſſet; pecuniæ etiam, quam præter jam dictam abſtulerat Antonius, ſeſtertium millies c, maximam partem ſibi repetens d. Tuebatur eum quoque omni ratione Cicero, cujus hoc tempore potentia & auctoritas erat ſumma e, ſtomachante maxime in *epiſtolis ſuis ad Ciceronem ſcriptis* Bruto f. Antonius vero, ſe inſidiis a Cæſare petitum eſſe mentiens g, ut etiam homines ineſcaret, per fratrem ſuum *L. Antonium* Tr. pl. legem tulit *de palu-*

a *Dio L. XLIV. p. m.* 170. *Flor. L. IV. c.* 4.
b *App. Civ. L. III. num.* 541.
c *Philipp.* 2500000. d *App. Ibid. num.* 557. *Plut. Cic. p.* 883. *Vid. ejuſd. Apophth. pag. m.* 206.
e *Vid. Plut. Cic p. m.* 884.
f *Epit.* 4. 19. 17. g *Vell. L. II. c.* 60. *Cic. Fam. XII. n.* 23.

paludibus Pomptinis *Populo dividendis*. A Senatu autem impetravit maximas copias, quæ in Macedonia erant, quod fama de Getarum in eam provinciam incursionibus sparsa esset; & fratrem Cajum ad eum exercitum misit [a]. Sed ejus magna pars, cum in Italiam esset transportatus, ad Cæsarem se contulit [b]. Et mox, Cæsarem gratia Populi plurimum valere videns, cum eo in gratiam rediit: ejusque maxime intercessione Gallias a Populo obtinuit [c]. Cæsar vero etiam D. Brutum, qui Mutinam obsidebat, in suas partes pertraxit: nam nequaquam sincere ipse & Antonius in gratiam redierant. Et hic mox prohibuit, ne Cæsar Tribunus plebis crearetur. Ergo Cæsar libellis per Antonii exercitum sparsis Tribunos permovit, ut Antonium ad sibi favendum compellerent: qui illud tandem obtinuerunt. Verum uterque simulate omnia agebat: & mox Cæsar pecunia data exercitus speciem contraxit [d]; cujus pars quidem magna eum deseruit; at mox ultro ad eum rediit. Etiam exercitus Macedonicus in Italiam reversus, cum parcum nimis in promissis experiretur Antonium, eum relinquebat, nisi severitate ejus fuisset inhibitus [e]. Mox tamen, cum in Urbem venisset, duæ legiones ad Cæsarem defecerunt [f]: quatuor in universum Antonius cum auxi-

a *App. L. III. num.* 542. b *Vell. Ibid. cap.* 61.
c *App. L. III. num.* 546. d *Ibid. num.* 552.
e *Cic. Phil. III.* 2. *V. c.* 8. f *Ib. III. c.* 3. *IV. c.* 2. *V. c.* 8. & 19.

auxiliis suis retinuit [a]. Senatus nihilominus Octavii partibus adhæsit: & oratione potissimum Ciceronis permotus [b] Antonium, qui in Galliam, ut eam in fide retineret, profectus fuerat, exercitus dimittere, & in Macedoniam, Provinciam suam, proficisci jussit. Et paullo post Antonius hostis esse judicatus est [c], tumultus decretus, & bellum illud Cæsari, cui tum prætoria potestas data est, &
A. U. 710. Consulibus Hirtio & *Pansæ* mandatum [e]. Conditiones quidem pacis Antonius tulit: sed tales, ut Senatum eas rejecturum esse facile sciret, hoc tantum agens, ne caussam bello præbuisse videretur. At sane tantum etiam Senatus a pace abfuit, ut Consulibus mandaverit [f], *darent operam, ne quid Respublica detrimenti caperet*. Atque ita Senatus arma a D. Bruto Octaviano sumpta probavit; & vitium [g], si quod in ea re esse potuerat, sustulit.

CAPUT SECUNDUM.

De bello Mutinensi.

Occasio belli. A. U. 710.

§. I. D. Brutus interim, cui citerior Gallia obtigerat, Gallos Inalpinos bello invasit; & multis castellis captis *Imperator* a militibus appellatus est: quod

a *App. L. III. n.* 556. b *Plut. Cic. p.* 884. *Ant. p.* 923. c *Cic. Phil. III. c.* 1. d *Ib. IV. c.* 2. *VII. c.* 5. e *Vid. numm. ap. Vaill. de fam. Rom. G. Vibia n* 14. f *Dio L. XLVI. p. m.* 207. g *Vid. Grot. de J. B. & P. L. I. c.* III. §. 5.

quod bellum maxime ſuſcepiſſe videtur, ut milites ſuos firmos ad Rempublicam tuendam redderet [a]. Sed cum Antonius eum provincia decedere juſſiſſet, Mutinam ſubito, ut Antonio reſiſtere poſſet, occupavit [b]; edicto propoſito, qua ſe Galliam retenturum in S. P. Q. R. poteſtate promittebat [c]; cum a pleriſque aliis urbibus Antonius reciperetur [d]: verum mox Mutina ab Antonio eſt obſeſſa. Romæ, poſt aliquot contentiones in Senatu, laudato D. Bruti facto [e], Hirtio, Panſæ & Cæſari par imperium in eas, quas habebant copias decretum eſt [f]: juſſique ſunt Brutus & ceteri provincias nemini, niſi qui ex S. C. ſucceſſurus eſſet, tradere [g]. Et merito D. Brutum honorabat Senatus, cum ille etiam omnem rem ſuam familiarem Reip. uſibus impenderit; amicoſque ſuos omnes præterea ære alieno obſtrinxerit [h]. Sed etiam Cæſari jam dignitas Senatoria, & jus petendi honores ante legitimos annos datum erat [i]. Piſone porro potiſſimum defendente Antonium mandatum nihilominus eſt Ciceroni, ut juſſa Senatus ad Antonium perſcriberet: qui eum confeſtim provincia decedere, & res ſuas Senatus arbitrio permittere juſſit. Reſpondit Antonius k, *futurum ſe in poteſtate Senatus*. Sed cum contrarium prorſus eodem tempore ad Cice-

a *Cic. Famil. XI. n.* 4. b *Liv. epit.* 117. c *Cic. Phil. III. c.* 4. d *App. Civ. L. III. n.* 558. e *Cic. Ib.* f *Vid. Ib. XII. c.* 8. g *Ib. III. c.* 15. *IV.* h *Id. Fam. XI. n.* 10. i *Vid. Phil. V. c.* 17.

Ciceronem scripsisset, & præterea legatis a Senatu missis immoderata plane mandata dedisset a, hostis adhuc judicatus fuit, ni confestim ab obsidione Bruti recessisset. Et tota hæc res potissimum auctore Cicerone est acta: qui ostendit, legatos ad Antonium mitti non posse b; *quod pax ea turpis esset, quod periculosa, quod fieri non posset*. Hinc *P. Ventidius* prætor Ciceroni infensus duabus legionibus ad militiam revocatis & exercitu ad Urbem ducto Ciceronem comprehendere conatus est: sed per tumultum ob ejus adventum exortum prohibitus cum exercitu suo se paullo post Antonio & Lepido adjunxit [c]. Non potuit tamen prohibere Cicero, quin legati ad Antonium missi sint [d], sed nullo fructu, ita ut tumultus a Senatu decerneretur [e]. Macedonia etiam Antonio ablata & M. Bruto tradita est: &, si fides Appiano, quicquid provinciarum ab Ionio mari Orientem versus esset Bruti Cassiique mandatis parere jubetur [f]. Hoc accedentibus etiam aliis rationibus, Cæsaris fidem quatere cœpit: qui credebat, & merito, Senatum sua opera adversus Antonium uti, ut eo deleto etiam ipse *tolleretur* [g]: & Cicero, qui præ omnibus tamen reliquis se amicum Cæsaris esse ferebat [h], ita ut

a *Cic. Fam. XII. n.* 4. *Phil VIII. c.* 8. 9. b *Ib. VII. c.* 3. *XIV. c.* 7. c *Cic. Phil. XII. c.* 9. *Gell. XV.* 4. d *Vid. Phil. V. V.. XIII.* e *Phil. VIII. c.* 1. f *App. Civ. L. III. n.* 568. g *Ibid.* h *Phil. V. c.* 12. *&c.*

ut eo nomine gravissime a M. Bruto reprehenderetur [a], obliqua loquendi ratione, *ornandum & tollendum esse puerum* vulgo jactabat: ita ut Cæsar, quum id intellexisset, dixerit, *se non esse commissurum, ut tolli possit* [b]. Idque optimatium consilium Pansa jam moriturus ex vulnere, cujus accepti occasionem mox referemus, Cæsari aperuerat [c].

Prælium ad Mutinam.

§. II. Nam cum Pansa jam Mutinæ appropinquaret, Cæsar ei *Carsulejum* cum prætorianis & legione Martia obviam miserat: inter quos & prætorianos Antonii milites in paludibus, quas transiri oportebat, acris pugna orta est ipsius Antonii ductu, qui obsidionem fratri Lucio mandaverat. Ea pugna prætoriani Cæsaris milites ad unum omnes deleti sunt [d]: tironum etiam Pansæ ingens numerus cæsus & ipse vulneratus est: atque ita Antonius ulterius adversus Hirtium & Cæsarem contendit. Hirtius, qui octavo inde lapide ad Mutinam erat, hoc nuncio audito propere cum altera legione, quæ ab Antonio defecerat, eo advolavit; & parem fere Antonianis cladem reposuit, copiis ejus omnibus deletis, fugatisve: cum Cæsar ad castrorum defensionem relictus foret. At mox XVII. Kal. Majas [e] alterum prælium commissum est ad Mutinam, ubi Hirtius pugnans cecidit [f]: quem in

a *Vid. ep. ad Brut n. 15. sqq.* b *Cic. Famil XI. 20. Vell. L. II. c. 62.* c *App. Civ. L III. n. 574.*
d *Vid. ep. Galbæ ad Cic. Fam. X. n. 30.*
e *Ib.* f *Id. Phil. XIV. c. 10.*

in pugnæ tumultu ab ipso Cæsare interfectum esse quidam tradiderunt [a]. Mox etiam ex vulnere obiit Pansa [b]: cujus etiam mors suspecta fuit, quasi medicus Cæsaris venenum vulneri ejus indidisset [c]. Cæsar fortissime pugnans hostium castris potitus est [d]. Antonius porro veritus, ne apud Lepidum, qui initio quidem fidelissimus Senatui visus fuerat [e], sed qui brevi ab ea fidelitate desciverat [f], & apud Plancum in contemptum veniret, obsidione soluta iter versus Alpes, circa quas illi stabant, direxit; ubi Ventidius se illi cum magnis satis copiis conjunxit [g]: neque cum D. Brutus assequi potuit [h] variis caussis impeditus. Nam L. Plancus, qui Galliam ulteriorem obtinebat, Consulibus adversus Antonium auxilio esse jussus fuerat: Lepidus autem, homo ignavissimus [i], cujus Hispania provincia erat, in Gallia morabatur. Et cum Senatus tam de Planci, quam de Lepidi fide dubitaret, utrumque in Gallia manere jussit prætextu condendæ urbis, quæ postea celebris illa civitas *Lugdunum* fuit [k]. Lepidus enim jam ad Senatum miserat, ad pacem cum Antonio faciendam cohortans [l]: neque

a *Tac. Ann. I. c* 10. *Suet. Aug. c.* 11. *Dio L. XLVI. p. m.* 211. b *Cic. l. d. c.* 14. *Ovid. Trist. IV. El. X* 6. *Tibull. III. V. v.* 18. c *Tac. l. d. Brut. ad Cic. n. m.* 5. d *Suet. Aug. c.* 10. *Flor. L. IV. c.* 4. e *Phil. V. c.* 14. *XIII. c.* 4. f *Id. Fam. X. n.* 21. 25. g *Ib. XI. n.* 10. h *Ib. n.* 13. i *App. L. III. n.* 580. k *Dio L. XLVI. p.* 216. l *Cic. Phil. XIII. c.* 4. *Fam. X. n.* 27.

neque vindicaverat ipse, quod pacem se velle milites conclamassent [a]: licet se neutiquam Reip. defuturum esse polliceretur [b]. Et jam etiam *M. Silanus*, qui Tribunus militum Lepidi exercitum ducebat, ad Antonium desciverat, cum de Imperatoris sui voluntate satis certus esset. Atque Antonius sæpius in conspectum militum Lepidi procedens, mox ab iis proruto vallo per aversa castrorum receptus est [c]: cum jam nullam, nisi hinc spem habere Antonius posset. Et mox Lepidus in Senatu omnium sententiis hostis est judicatus [d]; cum scelus recepti Antonii eum odiosissimum reddidisset. Plancus [e] tamen & D. Brutus [f] omnem elapsi Antonii culpam Cæsari tribuerunt. Interim Romæ metu Antonii jam fere sublato decretis honorificis Senatus celebrati sunt Pansa & Brutus & *Cæsar* [g]: nam falsissimum est, quod tradit Vellejus [h], nullam in iis decretis Cæsaris mentionem fuisse factam: ut præter Dionem ex Cicerone videri potest [i]: nam, ut alia mittam, communi nomine Hirtio, Pansæ & Cæsari supplicationes quinquaginta dierum decretæ sunt. Sed hoc verum est & prudenter factum, quod bellum porro gerendum non puero, & merito jam suspecto Cæsari mandatum fuerit: sed Bru-

to,

a *Ib. n. 21.* b *Ib. n. 34.* c *Vell. L. II. c. 63.* d *Cic. Fam. X. n. 23. XII. n. 8. sqq.* e *Ib. X. n. 24.* f *Ib. XI. n. 10.* g *Dio LL. XVI. p. 210.* h *L. II. c. 62.* i *Vid. Or. Phil. X. V.*

to, Lepido, Planco, *Asinio Pollioni*, qui Hispaniam ulteriorem ex constitutione Cæsaris obtinebat [a]. At Cæsar, qui ex Pansa, ut vidimus, jam intellexerat, dolos sibi a Senatu necti, ut propius, qua mente erga se foret Senatus, expiscaretur, licet jam majoribus honoribus, quam ætati ejus conveniret, fuisset ornatus, triumphum petiit: eoque sibi negato statim cum Antonio in gratiam redire desideravit [b]. Offensus etiam fuisse videtur, quod *puer* sæpius [c] a Cicerone diceretur, ut jam innuimus. Sed de triumpho negato, vel ab adulatoribus Cæsaris postea confictum fuit; vel ipse improbe eum petiit, cum de civibus victis non triumpharetur. D. vero Bruto triumphus decretus est ob devictos Gallos: nisi triumphum petiisse dicatur Cæsar, ut honestius arma ponere posset, quod ipse Ciceroni jactasse fertur [d]. Sic etiam immodestiæ juvenili & improbitati tribuendum est, quod indigne tulit, clam se cum Antonio agi: ita ut merito Senatus vereretur, adolescentem jam nimis ambitiosum pluribus honoribus etiam magis incendere. Consulum vero morte non multum detrimenti Respublica accepisse videtur; (licet contrarium dicat D. Brutus [e] in quadam epistola, & etiam ipse Cicero) quos *bonos*, sed *duntaxat bonos* idem vocat: & ex intimis ami-

a *Vid. ad Fam.* X. 31. 33. b *App. L. III. n.* 477. c *Vid. Phil. III. c. 2. &c. Suet. Aug. c.* 12. *Dio L. XLVI. p.* 212. d *App. ib. n.* 579. e *Epist.* 2. *Vid. & Att.* XIV. 22. *Ma.*

amicis Cæſaris fuerant [a], & ab ipſo Conſules deſignati. Senatus autem ſapientia quidem decreta faciebat, *ne quis ſolus annonam curaret; ne quis plus anno cum imperio eſſet*, & ſi quæ alia ejuſmodi fuerint: Sed nimis corrupta jam erant omnia, quam ut medicinam reciperent [b]. Et præterea imprudenter Senatus egiſſe videtur, quod non maxima præmia Reip. nomine militibus, qui in fide manſerant, largitus fuerit: nam minora contemnentes, majora ſperantes facile cuivis res novas molienti operam addicturi erant. Tum ſpeciem dabat, quod inimici Cæſaris tanta potentia inſtruerentur. Atque ita facile adoleſcens Cæſar cum Antonio & Lepido ad Reipublicæ quod ſupererat evertendum conſenſit.

CAPUT TERTIUM.

De Triumviratu.

§. I. ERgo, cum jam Antonius, ut dictum eſt, ſe Lepido junxiſſet, iiſque etiam acceſſiſſet Plancus [c], maxime horum vires creverant. Senatus vero tenues erant vires, cum magnas copias ſecum haberent Brutus, Caſſius, aliique provinciarum præfecti; quorum pars, ſed ſero a Senatu arceſſebatur [d] Id videns Cæſar neque ſe Conſulem [e],

De Triumviratu. A. U. C. 710.

a *Id. Phil. X. c. 8. XIII. c.* 11. b *Vid. Dion. L. XLVI. p.* 311. c *Plut. Ant. ſ. m.* 923. d *Id. Bruto p.* 996. e *Suet. Aug. c.* 12.

ut speraverat, factum, Cicerone relicto (quem sibi collegam in Consulatu adsciturum pollicitus erat [a]) Antonium ad reconciliationem sollicitavit, ut eum moriens monuerat Pansa, militibus primum ad concionem convocatis: ubi neque vitam ipsis, neque munera a Cæsare accepta secura esse docere conatus est, nisi ipse Consulatum obtineret; & simul eos ad vindictam de Cæsaris morte sumendam accendit [b]: quos nimis quidem paratos invenit, quippe qui se jam jurejurando obstrinxissent, *contra nullum se exercitum, qui Cæsaris fuisset, arma sumpturos* [c]. Senatus quidem Decemviros creavit, qui præmia quædam militibus dividerent: sed eo ipso milites irritavit, quod Cæsar ipsis undecimus non foret additus. Igitur Ventidium, cui opposita habebat castra, monuit, ut vel ad se transiret, vel intrepide ad Antonium profectus ei communis utilitatis ignorantiam exprobraret: similiaque agebat cum Lepido & Asinio [d]. A veritate tamen etiam non alienum videtur, quod dicit Vellejus [e], Antonium maxime hoc tempore Cæsaris amicitiam requisivisse, ita ut etiam se ingentes suas vires cum Bruto Cassioque juncturum minaretur, si Cæsar ejus aspernaretur concordiam. Utque magis etiam acceptum se militibus redderet Cæsar, & pœnitentiam prioris sectæ approbaret,

a *Dio L. XLVI. p. m.* 22. b *Ib. App. Civ. L. III. n.* 582. c *Dio. l. d.* d *App. Ib. n.* 577.
e *L. II. c.* 65.

baret, *Nursinos* grandi pecunia, & quam pendere nequirent, multatos extorres egit oppido: quod Mutinensi acie interemptorum civium tumulo publice exstructo adscripserant, *pro libertate eos occubuisse* [a]. Huc jam referendum foret secundum quosdam auctores audax centurionis responsum, quod supra a Julio Cæsare misso adscriptum est [b], qui gladii capulum in Senatu percutiens cum Consulatum Cæsari peteret, dixerit, *Hic dabit, si vos negaveritis*. Nam Cæsar mox cum selecta exercitus parte ad Urbem contendens eos, qui jam cum pecunia a Senatu ad milites missa, ut eorum animi placarentur, adveniebant, in fugam compulit, ne qui suorum corrumperentur. Congressi autem fuerant in parva quadam insula prope Bononiam [c] Lepidus avaritia maxime agitatus, Antonius & avaritia, quæ luxui ejus subveniret, & vecordia, & Cæsar denique ambitione etiam magis, quam vindictæ cupiditate: atque ibi tridui spatio totum Imperium inter se diviserunt, tanquam viri privati patrimonium foret [d]: ita ut Lepidus Narbonensem obtineret provinciam & Hispanias, & D. Bruto in Consulatu suffectus Romam Italiamque in custodia haberet [e]. Antonius reliquam Galliam univer-

a *Suet. Aug. c.* 12. b *L. IX. c. VIII* §. 4. c *Dio L. XLVI. F. Cellar. Geogr. Ant. L. II. c.* 9. *p. m.* 671. *Cl. Dukerus ad Flor. L. IV. c.* 6. d *App. Civ. L. I. n.* 352. *IV. n.* 590. e *Dio L. XLVI. f.*

ſam accepit: Cæſar Africam cum Sicilia Sardiniaque. Nam reliquarum provinciarum diviſio differebatur, quia eas Brutus adhuc & Caſſius obtinebant. Dicti autem ſunt *Triumviri Reipublicæ Conſtituendæ* [a]: cumque magiſtratum, vel tyrannidem verius iniverunt in quinquennium V. Kal. Dec. A. U. C. 710. Ad nuncium autem adventantis ad Urbem Cæſaris, & agros eorum, quos ſibi inimicos eſſe credebat, hoſtilem in modum vaſtantis [b] ingens trepidatio exorta eſt, ita ut Senatus nunc omnia Cæſari decerneret, nunc fortiter libertatem defendendam eſſe cenſeret: quæ cuncta conſilia adventu Cæſaris in ventos abierunt [c]; cum milites metu Senatus animadverſo, eum plane contemnerent: Atque ita nullo certamine Urbem occupavit: & ſtatim clementiæ famam captans omnibus noxam remiſit: quod tamen non prohibuit, quin mox acerrime in inimicos, vel inimicitiarum ſuſpectos ſæviret. Militibus ex Senatusconſulto in ſententiam Ciceronis facto ingentia diviſit præmia; & plura pollicebatur: ſed non iis tantum largiebatur, quibus Senatus præmia dividenda decreverat. Tum ex ſuis bonis ſe multa dividere credi volebat; cum tamen ex pecunia publica id faceret [d]. Comitiis inde a proconſule habitis Cæſar Conſul factus eſt, antequam viginti annos ætatis expleſ-

a *Suet. Aug. c. 27. App. l. d.* b *Dio L. XLVI. p. m. 213.* c *App. n. 585. ſ. q.* d *Dio L. XLVI. p. m. 214.*

explesset [a] : & collega ipsi, ut voluerat, additus est *Q. Pedius* qui inter heredes a Cæsare erat scriptus. Isque auctore Cæsare [b] legem tulit *de quæstione habenda de iis, quorum opera Cæsar esset occisus* : atque ita omnes, qui vel minimam scientiam necis Cæsaris habuisse sunt visi, damnati sunt, nulla libertate absolvendi judicibus concessa. Subornati autem fuerant accusatores M. Bruti & C. Cassii *L. Cornificius*, & *M. Vipsanius Agrippa* [c], qui tum Tribuni plebis fuisse videntur. Idemque Pedius jussu Cæsaris, sed quasi ex propria sententia retulit ad Senatum & obtinuit, ut Antonio Lepidoque impunitas & reditus concederetur [d]. Circa idem tempus D. Brutus a legionibus suis desertus per barbaras regiones ad M. Brutum in Macedoniam cum paucis penetrare conatus est: sed in itinere captus, & jussu Antonii occisus fuit [e].

§. II. Horrenda inde sævitia Triumvirorum fuit. Nam Republica inter se divisa proxima cura fuit, ut consultarent, quos occiderent, quos vivos relinquerent. Ita ut nihil mirum sit, eos sibi militum fidem ad tanta scelera novis beneficiis adstrinxisse : nam hinc, præter alia ipsis promissa, etiam octodecim ex *Proscriptio.*

a *Vid. Suet. Aug. c.* 9. 26. 31. *Liv. epit.* 119. *Vell. L. II. c.* 65. *&* *alios non omnino consentientes*. b *Vid. Vell. L. II. c.* 69. *Liv. epit.* 120. c *Vell. l. d. Plut. Brute p. m.* 996. d *Dio L. XLVI. p.* 216. e *Ib. p.* 217. *App. L. III. f. Liv. ep.* 120.

opulentissimis Italiæ urbibus tamquam bello captæ ipsis divisæ sunt [a]. Neque ulla hic sanguinis, aut amicitiæ, aut ætatis ratio est habita. Nam & pueri quidam ob opes proscripti sunt: & Antonius avunculum suum L. Cæsarem, qui nequaquam ea, quæ ab Antonio fiebant, probabat [b], Octaviano interficiendum permisit, Cæsar Ciceronem Antonio concessit, Lepidus utrique fratrem suum Paullum, qui Consul A. U. 703. fuerat [c]. Sed hic evasit, a patre suo, ut videtur, adjutus; Cæsarem mater ejus Antonii soror servavit [d]. Mulieres mille & quadringentæ proscriptæ sunt: sed constantia earum, & magnifica *Hortensiæ* apud Triumviros oratione effectum est, ut quadringentæ tantum ex iis partem bonorum suorum ad usum belli conferre juberentur. Ita ut fœdior proscriptione Sullana hæc proscriptio fuerit, quod, qui uni Triumvirorum invisus esset, etiam collegis invitis interficeretur: ut ita trium hominum odiis satisfieri debuerit. Plurimi inde Senatores, (130. dicit Livius [e], 140. Florus [f], 300. Appianus [g], qui 2000. Equitum addit; sed vix de tanto numero credo) & Equitum Rom. ingens numerus proscriptus est, certis præmiis in omnium capita propositis. Et cruentum hoc Triumvirorum fœdus etiam nuptiis

a *App. Civ. IV. n.* 590. b *Cic. Phil. VIII. init.* c *Vid. Periz. anim. Hist. c.* 3. d *App. L. IV. n.* 611. *Dio L. XLVII. p.* 331. e *Epit.* 120. f *L. IV. c.* 6. g *Civ. L. IV. n.* 592.

nuptiis *Clodiæ*, quæ Antonii privigna erat, & Cæsaris sancitum est [a]. Multorum etiam non proscriptorum pecuniæ abreptæ sunt [b]; cum & ad bellum pecunia indigerent Triumviri, & Antonius præsertim, ut infinito suo luxui satisfaceret, avidissime pecuniæ inhiaret Cæsar tamen ambitione & sævitia, Lepidus avaritia actus vix minores rapinas exercebant. Militibus etiam scelerum sociis rapinas exercere passim & impune concedebatur [c]; ita ut hi soli fere jam divitiis abundarent. Cæsar quidem a quibusdam suis collegis mitior fuisse dicitur [d], qui postquam solus rerum potitus est, nullum deinde crudelitatis exemplum ediderit [e]; quanquam Suetonius [f] varia sævitiæ specimina ab eo edita commemoret. At non tantum pecuniæ, quantum speratum fuerat, ex proscriptorum bonis redactum est; cum plerique ostendere non auderent, se domi nummos habere [g]. Prædixerunt autem Triumviri, se nomina eorum, qui ex proscriptis aliquem occiderant, in acta non esse relaturos, ne præmia sævitiæ aliquando reposcerentur, quod in proscriptione Sullana evenerat. Huic Triumvirorum sævitiæ tanto ardore inserviit Consul Pedius, ut primo proscriptionis die ex nimia agitatione morbo contracto sequenti nocte exstinctus sit. Quidam ex

a *Vell. L. II. c. 65. Dio L. XLVI. f.* b *Vid. eund. L. XLVII. p. 223.* c *Dio L. XLVII. p. 223. 225.* d *Vell. L. II. c. 66.* e *Dio l. d p. 220. f.* f *Aug. c. 12 ... 15.* g *Dio L. XLVII. p. 225.*

proſcriptis ad Sex. Pompejum, qui Siciliam obtinebat, evaſerunt [a]. Verum, ut alia ſcelera prope infinita, (Quæ late apud Appian. & Dion. videri poſſunt.) (quorum maximam partem Antonius patravit & uxor ejus Fulvia [b]) leges omnes conculcatas, magiſtratus in multos annos deſignatos, & horrendam plane civitatis faciem [c] mittamus, ſolum hic memorabimus Ciceronis interitum.

§. 3. Cæſar, qui multum Ciceroni debebat, per triduum de eo conſultaverat: ſed tandem, cum nec avunculo Antonius, nec fratri pepercisset Lepidus, cum Antonio trucidandum conceſſit [d]. Erat Cicero cum fratre Quinto in *Tuſculano* ſuo, & proſcriptione audita, (nam & Quintus cum filio proſcriptus erat, & filius etiam Marci: ſed hic evaſerat jam in Græciam [e], quo etiam multi alii conceſſerant [f]) proſcriptione igitur audita inde in Macedoniam ad M. Brutum auſugere conati ſunt. At Quintus, ut neceſſaria quædam ad iter pararet, domum regreſſus paullo poſt a ſervis proditus, & cum filio, qui ſumma fide patrem occultaverat [g], interfectus eſt. Marcus, ſive longæ navigationis pertæſus, ſive aliquid etiam ſpei in Cæſare habens in terram egreſſus eſt: Sed ſtatim conſilio mutato a ſervis ſe navigio ad prædia, quæ circa *Caje-*

a *Appian. Civ. L.IV. n.*604. 610. 614. b *Dio L. XLVII.p.*221.*ſqq.* c *Vell.Pat.L.II.c.*67. d *Plut. Cic.p.*884. e *App.Civ.L.IV.n.*619. f *Ib.n.*610. g *Dio L. XLVII.p.m.*222.

Cajetam [a] habebat, deportari passus est. Verum supervenientibus percussoribus lectica ad mare delatus est; & in itinere, cum animadversis percussoribus lecticam deponi jussisset, licet servi fortiter pugnare parati essent [b], ab *Herennio* centurione & *Popillio* Tribuno militum, quem quondam capitis reum defenderat [c], obtruncatus est, intrepide se gladio offerens. Perpetratæ hujus cædis nuncium ingenti gaudio excepit Antonius: caput Ciceronis ac manus in tribunali rostrorum, unde toties verba fecerat, cum summo terrore populi Antonii jussu sunt exposita: cum prius illud a Fulvia Antonii uxore muliebri sævitia ludibrio fuisset habitum. Occisus est Cicero VII. Id. Dec. [d] natus annos sexaginta quatuor minus diebus viginti sex [e]. Hic finis fuit Viri omnium, quotquot unquam terra tulit, eloquentissimi. Nec solum eloquentia, sed multiplex etiam aliarum rerum cognitio virum exornavit, præsertim philosophiæ, quod ex libris ejus superstitibus abunde patet. Et sola ingenii & eloquentiæ ope ad summos in Rep. honores evasit. Verum non mediocria vitia has laudes deformabant: & præcipue quidem nimia jactantia [f] & mordax ingenium [g]; quibus vitiis mul-

a *Val. Max. L. I. c. 4. n. 5.* b *Senec. Suasoria VII.* c *Val. Max. L. V c. 3. n. 4.* d *Dial. de Oratore c. 17.* e *Vid. de morte Ciceronis Scriptor. testimonia coll. a Senec. Suasor. 7.* f *Vid. ad Fam. L. V. n. 12. VI. n. 4. IX. n. 14. &c. Or. Agr. I. c. 1 sqq.* g *Vid. Macr. Sat. L. II. c 3. Cic. pro Planc. c. 14.*

multos sibi inimicos reddidit. Et præterea neque fortitudinis [a], neque æquitatis [b], neque animi candidi laude celebrari potest. At non satis spatii nobis superest ad longiorem de ea re sermonem instituendum; neque hoc proprie est hujus loci. Hoc unum adjecisse liceat, dolendum esse, non magis hodie ejus scripta & adolescentium & virorum quoque manibus teri: qui dum adolescentes lectioni auctorum multo minus utilium assueverunt, postea & Ciceronem, & si qui alii sunt optimæ notæ scriptores negligere solent. Verum hæc alii curent: nobis, antequam ad alia tempora priora transeamus, videndum est, quem finem Triumviratus habuerit.

Finis Triumviratus A. U. 715. §. III. Elapso jam fere Triumviratus quinquennio A. U. 715. in alterum quinquennium eandem sibi potestatem sumpserunt [c]. Sed A. U. 717. Lepidus a Cæsare Octaviano omni potestate privatus est. Evocaverat eum ex Africa ad societatem belli contra Sex. Pompejum in Sicilia gerendi: verum ibi statim dissentire cœperunt, cum Cæsar Lepidi opera tanquam legati uti vellet [d], qui collega ejus, & ætate, rebus gestis, atque ordine prior esset. Ergo Lepidus, qui viginti legionum fiducia superbiebat [e], cum Pompejo consilia conferre cœpit. Sed Cæsar summa

a *Vid. ad Fam. L. XIV. n.* 1. 2. 3. 4. b *Vid. Att. IX.* 7. *A. Gell. XII. c* 12. c *Vid. Pigh. Ann. ad h. a.* d *Dio L. XLIX. p. m.* 267. e *Vell. L. II. cap.* 80. *Suet. Aug. c.* 16.

ma audacia, (licet verum ſit, eum Lepidi duces ſingulos clam antea ſollicitaſſe) magna tamen audacia ipſe inermis caſtra Lepidi ingreſſus armatos ab eo milites abducere conatus eſt. At quibuſdam ſuorum cæſis ipſe vix vivus evaſit. Nihilominus milites Lepidi Imperatoris ſui deſidiam aſpernati, & Cæſaris fortitudinem admirantes ad hunc frequentes defecerunt. Atque ita exercitu & Imperio [a], & Triumviratu Lepidus ſpoliatus eſt, & Circejos in exſilium miſſus, cum humiliter genibus Cæſaris advolutus foret. Honorem tamen Pontificatus ad mortem uſque retinuit, cum is nemini vivo more majorum adimi ſoleret [b]. Et ita omnis poteſtas in Orbe Romano penes Antonium & Cæſarem reſtitit: ſed eorum concordia brevi diſſiliit, ut paullo poſt dicetur.

CAPUT QUARTUM.

De bello cum Bruto & Caſſio.

§. I. Vidimus initio hujus libri Brutum & Caſſium, cum ſe parum tutos Romæ fore viderent [c], profectos fuiſſe in provincias a Senatu ſibi decretas, Brutus quidem in Macedoniam, cui etiam Illyricum erat additum, Caſſius vero in Syriam: ita ut ludos, quos Prætor edere debebat Brutus, abſens edi fece- *Occaſio belli. A. U. 710.*

a *App. Civ. L. I. n.* 532. b *Ib. L. V. n.* 746.
c *Plut. Brut. p. m.* 993.

fecerit [a]: Athenas simul delati magno honore excepti fuerunt; & statuæ iis juxta *Harmodium* & *Aristogitonem*, qui olim tyrannide Athenas liberaverant, decretæ sunt [b]. Et Cassius Syriam, cum tribus exercitibus, qui in ea provincia erant [c], occupavit: at paullo post Dolabella, qui interea amicitiæ specie deceptum Trebonium interfecerat, & urbes Asiæ exactionibus exhauserat, hostisque a Senatu judicatus fuerat [d], bello ipsum agressus est, Cleopatræ etiam Reginæ aliorumque auxiliis subnixus. Verum navali prælio superatus, cum Laodicea urbs, in quam se receperat, Cassio per proditionem esset tradita, satelliti cervicem feriendam præbuit. Legatus ejus *M. Octavius* (*Marsum Octavium* vocat Cicero [e], & *Marsum* Appianus [f]) violentas manus sibi intulit [g]. Cassius pecuniarum collatione *Laodicensibus* injuncta *Tarsenses* etiam, qui se *Tillio Cimbro* ad auxilium Cassio ferendum proficiscenti opposuerant, omni publica & privata pecunia mulctavit: & in hoc tractu decem legiones sui juris fecit [h]. Interea Brutus Macedonia ab Hortensio ejus provinciæ Prætore accepta C. Antonium Marci fratrem ejusque exercitum in deditionem recepit: sed Antonium mox monente Cicerone interfecit, cum

con-

a *Cic. Att. XV. num. 25. &c.*
b *Dio. L. 47. p. m. 226.*
c *Liv. epit. 121.* d *Id. epit. 119.*
e *Phil. XI. cap. 2.* f *Civ. L. IV. n. 625.*
g *Dio L. 47. p. 230.* h *Vell. Pat. L. II. c. 69.*

continuas etiam seditiones excitare conaretur [a]: licet M. Antonius fratris sui mortem Hortensio potius imputaverit, quem post prælium *Philippense* ad ejus tumulum jussit interfici [b]. Vatinii etiam Illyricum obtinentis milites ad Brutum transitionem fecerunt: qui tamen Vatinius ex Illyrico triumphavit [c]. Inde Brutus, cum Senatus ei imperium in omnes istas provincias confirmasset, Macedoniam fere pacavit; & Bessis victis Imperator est appellatus: quanquam *epitome Liviana* 122. dicat, M. Brutum adversus Thracas parum prospere rem gessisse. Inde in Asiam profectus Brutus exercitum egregium & classem paravit, Cassium etiam ex Ægypto revocans. Et Dejotarus, qui jam ad ultimam senectutem pervenerat, auxilia ei misit, quæ Cassio negaverat [d]. Infectus autem Cassius Ægyptum petierat audito, quod Cleopatra magna classe ad Antonium navigasset [e]; quæ tamen in Africæ litore tempestate afflicta erat [f]: sed Cassius in Asiam reversus equites præmisit, qui Ariobarzanem Regem in Cappadocia oppresserunt, quasi insidias Cassio struxisset: magnamque vim pecuniæ cum cetero apparatu reportarunt ad Cassium. Brutus interea Lycios & Jones ad officium redire coegerat [g], non tamen sine ma-

a *Dio d. l. p.* 227. b *Plut. Ant. p. m.* 925. c *Tabb. Capit.* d *Dio l. prox. d.* e *App. Al. Civ. L. IV. num.* 625. f *Ib. n.* 636. g *Plut. Bruto p. m.* 998.

ne magna suorum, & majore provincialium clade. Inde ipse & Cassius, qui jam etiam Rhodiorum classem sibi adversam gemina clade profligaverat, & ipsam Rhodum ceperat [a] ac diripuerat [b] immensa vi pecuniæ & inde & ex aliis Asiæ provinciis coacta, exercitum in Macedoniam reduxerunt: parumque abfuit, quin *Norbani* exercitum ceperint, ni Antonius mira celeritate usus ei suppetias tulisset [c]. Hic enim magna parte Macedoniæ occupata apud Philippos castra posuerat [d].

Prælium Philippense.

§. II. Paullo post, cum Cæsar advenisset, qui in itinere morbi caussa substiterat, in campis Philippicis maximis utrinque copiis [e] concursum est. Nam Cæsar, licet infirmus corpore, festinaverat, ne se absente prælium committeretur: quod vix minus periculi ipsi immineret, si sine sua ope & se absente vicisset Antonius, quam si Brutus & Cassius fuissent superiores. Antequam prælium committeretur, Antonius & Cæsar modica largitione, Brutus & Cassius duplo majore liberalitate militum animos ad fortitudinem accendere conati sunt: & præterea decus liberatæ patriæ & oppressæ tyrannidis suis ante oculos ponebant [f]. Inviti tamen a suis ad pugnam compulsi sunt, cum de salute civium, non minus quam

a *Vell. L. II. c.* 69. b *Val max. L. I. c.* 5. *n.* 8.
c *Plut. Bruto p. m.* 1001.
d *Dio L.* 47. *pag.* 232.
e *Plut. Ibid. App. L. IV. num.* 460. 652.
f *Dio l. d. p.* 235.

quam de libertate, ſolliciti cunctando potius adverſarios ſuos frangere conſtituiſſent [a]: præſertim cum ſummis rei cibariæ anguſtiis eos laborare ſcirent. Et dextrum quidem alterius aciei cornu, cui præerat Brutus, ſiniſtrum cornu hoſtium, quod Cæſaris erat, in fugam convertit, & caſtra hoſtium ſuorum cepit. Cæſar autem in commentariis ſuis prodidit, ſe ab *Artorio* medico ex cauſſa ſomnii monitum, paullo antequam caſtra ſua caperentur, lectica inde exportatum fuiſſe [b]. Sed conſentiunt fere auctores alii, Cæſarem etiamſi valetudine infirma eſſet, prælio tamen interfuiſſe, cum Artorius eum monuiſſet, fore, ut caſtra caperentur [c]. Appianus eum ob valetudinem Epidamni relictum dicit: & inde in caſtra profectum iterum, ſed confecto bello, propter morbum receſſiſſe [d]. Sed verior videtur narratio Dionis & Velleji, qui narrant, eum prælio adfuiſſe, ut diximus, evitantem, ne in caſtris opprimeretur. Quidam dicunt, nihil admodum præclari toto hoc bello egiſſe Cæſarem, cum Antonius ubique agens palmam ferret [e]: ita ut Philippenſis victoria tota huic deberetur [f]. Hic enim ab altero cornu pepulerat Caſſium rei bellicæ peritia ſibi nequaquam parem [g]; licet alii eum Bruto longe meliorem

rem

a *Ibid. p.* 233. *ſ.* b *Plut. Bruto p.* 1003.
c *Val. Max. L. I. cap. VII.* §. 1.
d *Dio l. s. Vell. Pat. L. II. cap.* 70.
e *Plut. Ant. p.* 925. f *Appian. Civ. L. IV. n.* 679.
g *Dio l. c. p.* 236.

rem Ducem fuisse velint [a]: sed vix certi aliquid hoc loco ex auctoribus elicias, cum etiam Antonius secundum quosdam fortissime pugnaverit; alii eum hostibus in fugam actis demum supervenisse dixerint [b]. Sed partes Bruti perdidit, quod hic etiam Cassium victorem esse ratus auxilium ei non ferret; Cassius Brutum, quem profligatum putabat, non exspectaret. Nam cum Cassius, postquam fortissime pugnasset, exercitu suo fuso se in collem quendam recepisset, atque equitum manus, quam auxilio Brutus mittebat, jam adventaret, *Titinnium* quendam speculatum ire jussit, hostesne an amici forent. At cum hic ab iis, qui parta victoria gaudebant, in medium esset receptus, Cassius eum captum esse ratus, & hostes esse, quos advenire videbat, *Pindaro* liberto cervicem præcidendam præbuit. Quo viso Titinnius suam tarditatem incusans se quoque peremit [c]. Post aliquot dies Brutus a militibus suis iterum pugnare coactus fuit: nam ipse quidem tempore & fame hostes suos vincere statuerat, præsertim cum classem Cæsaris a sua classe oppressam esse resciviset [d]. Nam eodem die, quo apud Philippos pugnatum fuit, *Statius Murcus*, quem Cassius classi præfecerat, & *Q. Domitius Ahenobardus* insigni prælio navali *Domitium Calvinum* superarunt, qui magnam manum auxiliorum ad Cæsarem vehebat [f].

Sed

a *Vell.II.c.71.Frontin.Str.L.IV.2.1.* b *Plut.l.d.* c *Val. Max.IX.9.2.* d *App.Al.L.IV.n.660.* e *Ib.n.656.*

Sed jam ad pugnandum compulſus, quo in extrema hac neceſſitate milites alacriores redderet, præter donativum, quod per legionem diſtribuit, Lacedæmonis etiam & Theſſalonicæ direptionem iis eſt pollicitus [a]. Ergo, cum ſuorum defectionem metuere inciperet Brutus, prælium commiſſum eſt, quod plane ſortem Imperii Romani determinavit, perpetuam ſervitutem pro priſtina libertate inducens. Superior autem fuit Brutus, qua parte ipſe agebat: ſed altero cornu fuſo ab hoſtibus eſt circumventus; ubi etiam Catonis filius fortiſſime dimicans cecidit. Ac fatendum eſt, utrinque egregie fuiſſe pugnatum: ſed plena tandem victoria potiti ſunt Antonius & Cæſar. Brutus autem, licet plurimis ſe pro ejus ſalute periculo objicientibus incolumis evadere potuiſſet, cladi tamen ſuorum ſupervivere noluit; ſed voluntaria morte occubuit, quam ex honeſtioribus plurimi imitati ſunt [c]. Porcia Bruti uxor, cum ab amicis, ut viveret, cogeretur, prunis ex foco arreptis ſeipſam ſuffocaſſe fertur [d]. Fuit ſane Brutus, ſi quiſquam alius, vir plurima laude dignus, ita ut ab ipſo Antonio celebraretur, tanquam qui ſolus ex percuſſoribus Cæſaris non vindicta aut cupidine, ſed laudis tantum amore ductus id facinus perpetraſſet [e]: ita

Tom. II. Hh ut

a *In n.* 658. b *Dio L.* 47. *p.* 237. c *Dio L. XLVII.* d *Plut. Bruto f. Martial. L. I. n.* 43. *Val. Max. IV.* 6. *n.* 5. e *Plut. Bruto p. m.* 997.

ut non immerito *Cremutius Cordus* Historicus, ut jam antea tetigimus [a], Brutum & Cassium *Romanorum ultimos* dixerit: licet Plutarchus atque Appianus [b] ab ipso Bruto ita appellatum Cassium scribant [c]. Verum ex iis, quæ de immani fœnore, quo socios exhausit Brutus, loco modo laudato jam diximus, facile patet, hanc virtutem minime omnibus partibus sinceram fuisse: licet philosophicis quoque præceptis non mediocriter fuisset imbutus [d], Academiæ veteris sectatus disciplinam [e]. Cassius, qui Bruto natu major erat [f], licet dogmata Epicuri probaret [g], etiam sincerior Bruto fuisse videtur, & ferocior [h]: isque Bruti sororem *Juniam* uxorem habuit [i]. Uterque peritia rerum bellicarum supra modum excelluit [k]: licet de Cassio quidam aliter tradiderint. Exercitus Bruti, Imperatoris sui morte cognita, legatos ad Antonium & Cæsarem misit, & impetrata venia inter hos duos divisus est. Octavianus autem Cæsar post victoriam in splendidissimum quemque captivum non sine verborum contumelia atrociter sæviit [l]. Hoc bello confecto militibus veteranis prædia per Italiam [m], & forte

a *L. VIII. c. 11. §. 2.* b *L. IV. Civ. n. 655.* c *Vid. & Tac. Annal IV. c. 54. Suet. Tib. c. 61.* d *App. Civ. L. IV. n. 667.* e *Plut. Bruto init.* f *App. n. 641.* g *Cic. Fam. XV. n. 16. 19. Plut. Brut. p. 1001.* h *Ib. p. 987.* i *Vid. Manut. & alios ad Cic. Fam. XV. n. 14.* k *App. l. d. n. 666.* l *Suet. Aug. c. 13.* m *Vid. Hor. Serm. II. II. v. 114. VI. 55. Virg. Ecl. I. Propert. IV. I, 129.*

forte alibi, possidenda sunt data; ut hodie apud *Turcas* militibus emeritis (*Timariotas* vocant) fieri solet. Omiseram, evasisse ex hoc bello Cn. Domitium, & Statium Murcum cum parte classis; quorum hic se ad Sex. Pompejum in Siciliam contulit. Domitius occupatis navibus cum magno sequentium consilia sua comitatu fugæ se tradidit a; & classem olim commissam non solum retinuit; sed etiam auxit: nec nisi partibus ubique profligatis se sponte & ingentis meriti loco Antonio tradidit: solusque omnium ex iis, qui pari lege damnati erant, restitutus in patriam amplissimos honores percucurrit b: Imperatorisque Neronis proavus fuit.

§. III. Verum antequam in Italiam revertamur, etiam aliquid de bellis alibi terrarum hoc tempore gestis dicendum est. Nam in Asia *C. Sosius*, qui legatus Antonii Syriam ac Ciliciam obtinebat, *Aradios* fame domitos subegit c. Judæos Hierosolymis expugnatis eodem die, quo ante annos viginti septem a Pompejo capta urbs fuerat, cum horrenda gentis clade domuit d, & Antigonum Regem eorum captum ad Antonium perduxit: qui eum cruci alligatum & flagris cæsum securi percussit, primus Romanorum in Regem eo supplicio usus, quod Romanorum præsidium interfecisset: nisi verior

Alia quædam.

A. U. 716.

a *Vell. L. II. c.* 72. b *Suet. Ner. c.* 3. c *Dio L. XLIX. p. m.* 273. d *Joseph. Ant. L. XIV. c.* 28.

caussa fuerit, quod magnam pecuniam, ut id faceret, ab Herode accepisset. Eundem mox Herodem, (licet Bruti & Cassii partes secutus fuisset[a]) Judæorum regno præfecit, artibus ejus, vel pecunia potius ingenti, quam promittebat, delinitus. Ita Judæorum Regum stirpe exstincta ad extraneos illud regnum transiit: nam vidimus, Antipatrum Herodis patrem fuisse *Idumæum*. Africæ illam partem, quæ Jubæ fuerat, *Sextius* nomine Cæsaris obtinebat: veterem vero provinciam ex Senatus ordinatione Cornificius[b]. Huic Sextius denunciavit, ut provincia decederet; quod ex triumvirali divisione tota Cæsari deberetur. At Cornificius *Ventidium* & *Lælium* diversis agminibus adversus Sextium misit. Sed Ventidio a Sextio cæso Lælius, qui jam Cirtam obsederat, ad Cornificium se recepit. Verum paullo post & Cornificius & Lælius a Sextio oppressi sunt, & ita in Africa debellatum est. Postea etiam *C. Fufidius*, qui a Cæsare Africæ præfectus erat, a Sextio Fulviæ Antonii uxoris instinctu bello petitus est: & tandem post varios casus sæpius victus manu sua cecidit. Lepidus, ut jam inter Triumviros convenerat, utramque provinciam Africam in suam ditionem recepit[c].

a *Joseph. Antiq. XIV. 19.* b *App. Al. Civ. IV. n. 620.* c *Dio L. XLVIII. p. m. 248.*

CAPUT QUINTUM.

Bellum Perusinum.

INtra Italiam circa idem tempus bellum civile moverat Consul L. Antonius Triumviri frater : qui *Pietatis* sibi cognomen adsciverat , quod fratris Marci absentis partes contra Cæsarem tueri velle videretur : eoque referunt denarios , in quibus legitur *Pietas Consulis* [b] ; & qui ab altera parte M. Antonii , non Lucii vultum exhibent : quod tamen cognomen non prohibuit quin vitiorum fratris sui consors, virtutum, quæ interdum in illo erant , expers haberetur [c] . Caussa belli , vel prætextus erat, quod Antonius & Fulvia dicerent , in divisione agrorum sibi & suis injuriam factam esse: Cæsar vero quereretur , legiones ex pacto sibi non fuisse redditas . Nam proscriptorum non tantum , sed aliorum etiam prædia veteranis divisa fuerant [d] . Ergo Clodiam M. Antonii privignam Cæsar repudiat [e] : cujus caussam prætextu speciosiore suscepit Lucius : & simul eorum dominorum , quos divisione sua agris spoliare Cæsar intendebat [f] . Cumque præterea Sex. Pompejus , & Cn. A. U. 712.

a *Dio L. XLVIII. p. m. 241.* b *Vid. Spanh. de P. U. N. Diss X. p. 75. Vaill. G. Anton. n. 25. sqq.* c *Vell. Pat. L. II. c. 74.* d *Horat. Serm. II. VI. 55. Virg. Ecl. I. v. 71.*
e *Suet. Aug. c. 63.*
f *App. Al. L. V. n. 682.*

Domitius Ahenobarbus infestis classibus maria obtinerent, ad magnas angustias Cæsar redactus fuit. Coactus itaque in divisione agrorum moderatior esse cœpit; & veteranorum intercessione de pace agere instituit. At Fulvia, virilis animi mulier [a], gladio etiam cincta omnes contra Cæsarem incitare conabatur: præsertim cum persuaderetur [b], bello Italiam turbante e complexibus Cleopatræ posse avelli Antonium. Cæsar tamen pactis, quæ cum Antonio fecerat, expositis veteranos permovit, ut se in hac controversia sub certis conditionibus judices constituerent [c]. Verum, postquam Fulvia & Antonius eorum judicio stare noluissent, metum etiam a Cæsare caussati, legiones se huic adjunxerunt, qui adversarios suos invidiosa accusatione premebat. Ita bellum utrimque, & magnis quidem copiis paratum est, cum L. Antonius hostis a Senatu judicatus esset. Ipsa Roma, cui Lepidus cum exercitu præerat [d], primum ab Antonio capta, mox a Cæsare recepta est [e]. Tum, post alios etiam belli casus Antonius in Galliam profecturus Perusiæ obsessus est; &, cum frustra eruptionem tentasset,
A. U. 713. fame ad deditionem coactus. Ipsi aliisque paucis venia data in plures summates viros ingenti sævitia Cæsar est usus. Perusia quoque casu quodam incendio

a *Flor. L. IV. c. 5.* b *Plut. Ant. p. 929.* c *App. d. l. n. 683. sq.* d *Liv. epit. 125.* e *Dio L. XLVIII. p. m. 244.*

cendio absumpta est [a]. Fulvia cum liberis ad virum, plures ad Sex. Pompejum confugerunt [b]; cujus vires hac occasione mire augebantur. Observemus obiter miram rerum vicissitudinem [c]. Inter eos, qui metu Cæsaris Italiam relinquebant [d], fuit *Ti. Claudius Nero* cum uxore sua *Livia Drusilla*, quæ postea Cæsaris Octaviani uxor, & filio *Tiberio*, qui deinde ejusdem Cæsaris privignus, gener, & successor fuit. Nam Tiberius, qui Prætor hoc anno fuit, retentis ultra justum tempus magistratus insignibus, in Campania vocatis ad pileum servis frustra bellum renovare conatus est [e]. Antonius interim horum motuum caussa in Italiam navigans Fulviam Sicyone obiisse intellexit [f]: atque ita hoc fomite discordiæ sublato facile de pace inter Antonium & Cæsarem convenit: eaque magis firmata est nuptiis inter *Octaviam Minorem* [f] Cæsaris sororem, cujus maritus *C. Marcellus* nuper obierat, & Antonium contractis.

a *Vell. d. l. App. Civ. V. n.* 699. b *Ibid. n.* 685. c *Dio Ib. p. m.* 245. d *Vid. Suet. Tib. c.* 6. e *Suet. Tib. c.* 4. f *Plut. Ant. p. m.* 929. f *Vid. Periz. anim. Hist. c.* 5.

CAPUT SEXTUM.

Bellum cum Sexto Pompejo.

Origo belli. §. I. SEX. Pompejus minor Magni filius victis partibus cum paucis latronibus in Hispania circa Oceanum vagabatur [a]. Et pluribus mox ad eum confluentibus vivo adhuc Cæsare bellum satis magnum excitavit: cum plures etiamnum in Hispania rebus suis faventes haberet, & classem præterea & amicos; & insuper ergastula armasset [b]. Cumque mox occisus esset Cæsar, a Senatu revocatus; & imperio maris cum eadem, quam pater ejus habuerat, potestate præfectus est. Triumviratu exorto, cum se inter percussores Cæsaris damnatum audivisset [c], Siciliam occupavit: quo ingens proscriptorum aliorumque tyrannidem fugientium confluxit numerus. Ergo, si ullum bellum civile justum esse possit; hoc certe Sex. Pompeji justissimum fuit, (de conscientia viri hic non agimus) quod neque socius tyrannidis, neque subjectus tute satis esse potuerit. Ex Africa etiam a Cornificio auxilia accepit. Et ita prælio cum *Salvidieno*, quem Octavianus Cæsar contra eum miserat, congredi ausus exitu dubio pugnavit. Nec valde hominem metuebat Cæsar bellum adversus eum dif-

a *App. Civ. L. IV. n.* 637. b *Flor. L. IV. c.* 8.
c *Dio L. XLVIII. p. m.* 245.

differre coactus, quod trepidis Antonii nunciis in Græciam evocaretur: quanquam etiam auxilium Pompejo, Domitius Ahenobarbus accederet. Post cladem Bruti Cassiique Cassius Parmensis cum M. Cicerone Oratoris filio, Statio Murco, aliisque partium ducibus ad Pompejum navigavit [a]: qui his accessionibus auctus Italiam fame premere instituit. Verum majores etiam vires acquisivit per simultatem inter Cæsarem & L. Antonium ortam: ita ut imprudenter egisse visus sit, quod eo rerum statu sua defendere, quam aliena invadere mallet [b]. Non diu postea partes Pompeji Ahenobarbus deseruit [c]: cui tamen ingentem spem discordia Cæsaris cum Antonio faciebat: & *Julia* Antonii mater Roma cum nuru sua Fulvia profugiens a Pompejo honorifice ad filium dimissa fuerat [d]. Igitur Cæsar sibi metuens etiam *Muciam* Pompeji matrem ad eum remisit [e]: & per *Mæcenatem* de pace cum Pompejo, & de nuptiis cum *Scribonia* sorore *Libonis*, qui socer Pompeji erat, egit. Et Italiam Sardiniamque invasit Pompejus hortante Antonio, qui etiam ipse Brundusium obsidebat. Sed intercedente exercitu, & *L. Coccejo* [f] simul cum Mæcenate operam, ut Antonius Cæsari reconciliaretur, præbente Pompejus ab

a *App. Civ. L. V. n.* 672. b *Ibid. n.* 685.
c *Ibid. n.* 700. *Vell. L. II. cap.* 76.
d *Plut. Ant. p. m.* 930. *Dio L. XLVIII. p.* 250.
e *Dio Ibid. pag.* 245. f *Vid. Horat. Serm. I. V. v.* 27.

ab Antonio in Siciliam revocatus est, quasi curaturus ea, de quibus inter ipsos convenerat a. Nam sacramento se obstrinxerat Antonius ad societatem belli contra Cæsarem b. Et pace inter Antonium & Cæsarem conciliata huic bellum cum Pompejo gerendum obtigit, cum bellum adversus Parthos Antonio mandatum esset. Cæsar enim etiam cum Pompejo in gratiam redire recusabat, postquam ejus copiæ a *Menodoro* (*Menam* hunc vocant Plutarchus & Dio, *Menodorum* vero Appianus) duce Pompeji Sardinia ejectæ essent: quanquam Populus caritate annonæ pressus urgeret Cæsarem c, ut pacem cum Pompejo faceret d. Imo in summum periculum Cæsar venit, quod edicto de pecunia ad bellum cum Pompejo conferenda proposito Populus ad furorem concitatus esset; qui palam Pompejo favere cœpit. Et non sine ingenti cæde in Urbe facta Cæsar periculo ab Antonio ereptus est. Atque ita coacti fere & Antonius & Cæsar cum Pompejo prope Puteolos, vel *Misenum*, in litore certe Campaniæ, in colloquium venerunt [e]. Et tandem pax convenit, his inter alias legibus, ut Siciliæ, Sardiniæ, Corsicæ, quin etiam Peloponneso in quinquennium Pompejus imperaret; sestertium septingenties † pro bonis paternis reciperet; Pompeji filia *Mar-*

a *Appian. n.* 708. b *Dio lb. p.* 251. c *Suet. Aug. cap.* 16. d *App. l. d. n.* 710. e *Liv. epist.* 127. *Vell. L. II. c.* 77. † *Phil.* 1750000.

Marcello Antonii nepoti, Cæsaris sororis filio nuberet: atque ita multi viri illustres, qui hactenus Pompejum secuti erant, ad Urbem navigaverunt [a]; ac summum omnium ordinum gaudium fuit. Non possumus autem silentio transire magnitudinem animi, quam hac occasione ostendit Pompejus: qui cum Antonium & Cæsarem in sua triremi convivio excepisset, & moneretur a Mena liberto, ut funibus incisis se Imperii Romani dominum redderet, perfidum id facinus aversatus est: neque tamen hanc virtutem, ut reliquas Romanorum, his saltem temporibus, virtutes, sinceram fuisse, liquet, quod illud consilium probaturus fuerat, si se inscio, & ita salvo suo honore, a Mena id factum fuisset [b].

Bellum renovatum. A. U. 715.

§. II. Sed statim turbata sunt hæc fœdera, quippe vix sponte Ducum inita, & discordia artibus Cæsaris inter Pompejum & Menodorum, sive *Menam* dicere velis, exorta hic se ad Cæsarem contulit [c], Sardinia etiam & Corsica ipsi traditis. Atque ita infesta classe in Siciliam Cæsar navigavit: juxta quam acri prælio navali, & ambiguo fere eventu inter Cæsarianos Pompejanosque certatum est [d], ducibus horum *Menecrate* & *Demochare* Pompeji libertis: nam talium hominum opera

a *Vell. L. II. cap.* 77.
b *Plut. Ant. p. m* 930.
c *Appian. l. d. n.* 717. d *Epit. Liv.* 128. *Dio L. XLVIII. p. m.* 259.

opera fere hic utebatur [a]; quod signum certissimum est, cum, ut plerosque hoc tempore Romanos, omnino a pristina illa & sincera virtute descivisse. Secundum etiam prælium, cum summo quidem Cæsaris periculo, & majore ejus, quam Pompeji damno factum est [b]: & ingens præterea tempestas Cæsaris præcipue classem afflixit: qua tamen opportunitate uti Pompejus turpiter neglexit. Vere deinde ineunte Antonius cum ingenti classe Cæsari (qui per hyemem quoque diligentia summa res bello necessarias per Agrippam curaverat [c]) auxilio advenit, ut quidem præ se ferebat. Sed, nisi Octavia arbitra inter Antonium & Cæsarem, qui hoc fere tempore Liviam matrimonio Tiberii Neronis, & quidem prægnantem abduxit, intervenisset, nova inter eos discordia fuisset exorta. Menodorus quoque indigne ferens, quod *Sabinus* ipsi in rebus gerendis præponeretur [d], fide a Pompejo impetrata rursus ad eum transfugit. Lepidus vero Cæsari, ex Africa evocatus, auxilio advenit. Verum cum Cæsar ejus opera tanquam legati uti vellet, ipse vero omnia æquato imperio (& jure quidem & merito) administrare, ad Pompejum Lepidus inclinare cœpit. Pompejus, licet etiam aliam cladem tempestas Cæsari intulisset, quam auxerat Meno-

a *Vell. L. II. cap.* 73. b *Appian. l. d. n.* 722. *Suet. Aug. c.* 16. c *Vell. L. II. c.* 79. d *Suet. Aug. c.* 63. e *Dio L.* 48. *f.*

Menodorus classem ejus invadens [a], hanc quoque occasionem neglexit, ad insolentem interim fastum transgressus; ita ut ob potentiam maritimam *Neptuni Filius* appellari vellet [b]. Sed videns Menodorus classis imperium sibi non esse redditum, se rursus ad Cæsaris partes transtulit. Et hæc fuit infelicitas Pompeji, ut omnium, quorum res minus sunt prosperæ, ut & sæpius consilia mutare cogeretur; & minus fidelibus uteretur amicis. Cæsar tamen, ut par est, Menodoro nullam fidem deinceps habuit [c]. Tamen alter Pompeii Dux *Papias* magnas satis copias ad Lepidum ex Africa navigantes oppressit. Ipse vero Pompejus ab Agrippa navali prælio victus est [d]: qui tamen exercitum Cæsaris mox iterum terrestribus copiis navalibusque circumvenit [e]: sed per rei militaris imperitiam etiam hoc rursus tempore occasionem rei bene gerendæ amisit; cum se præterea Agrippæ cum novis copiis advenienti opponere cogeretur [f]. Cæsar tamen amicis, servis & satellitibus destitutus refugere coactus est; quemadmodum etiam Dux ejus Cornificius, cujus legiones pene a Pompejo oppressæ sunt [g].

§. III. At tandem magna clade victus Pom- *Finis belli. A. U. 717.*

a *Id. L. 49. init.* b *Vid. App. L. V. n. 729. Hor. Epod. IX. Plin. H. N. IX. 16.*
c *Dio L. XLIX. init.* d *App. L. V. num. 733. Sex. Aur. Victor.* e *Liv. epit. 129.*
f *Dio Ibid. p. m. 266.*
g *Vell. L. II. cap. 79.*

Pompejus, & a suis desertus ad Antonium trepidus confugit [a]. Agrippa, qui ex hoc bello triumphum merito petere potuisset, eum prudenter neglexit, gnarus, Ducem omnem successuum suorum honorem Principi adscribere debere [b]. Corona tamen rostrata donatus est, sed non solus omnium, ut dicit Dio [c], cum etiam Varro bello piratico ea donatus sit [d]. Cæsar, qui interea Lepidum, hominem timidum, & tamen de tota Sicilia occupanda consilia agitantem omni potestate exuerat, summa fortitudine vel temeritate, ut quibusdam videri posset, usus, Pompejum persequi noluit, seditionem etiam gravem militum suorum expertus. Lepidum vero ad genua sibi provolutum in gratiam recepit, & Pontificatus Maximi sacerdotio ornavit: quod tamen non prohibuit, quin Circejos eum in perpetuum relegaret [e]. Atque inde ad Urbem regressus vectigalia multa abolevit, & immodicis honoribus a Senatu ornatus est, cum annum ætatis octavum & vigesimum implevisset [f].
A. U. 718. Qui favor Populi eo major erat, quod se, cessantibus jam ubique bellis civilibus, magistratum deponere velle simularet, quamprimum rediisset Antonius; cui eandem esse mentem affirmabat. Eodem tempore tribunitiam potestatem in per-

a *Flor. L. IV. c.* 8. b *Vid. Dion. L.* 49. *p.* 265. c *Ib. p.* 269. *Ita tamen etiam Liv. ep.* 129. d *Plin. XVI.* 4. e *Suet. Aug. c.* 16. f *App. L. V. civ. n.* 746.

perpetuum recepit [a]. Interea Pompejus, qui Mitylenem fuga delatus fuerat, cum Antonio de pace egit; licet revera tantum per legatos rerum Antonii statum explorare conaretur, spe etiam concepta succedendi in imperium, quod obtinebat Antonius. Igitur interea & ad Parthos, & ad alios barbaros de societate ineunda miserat [b]. Sed Antonius subdolis hisce Pompeji consiliis intellectis *M. Titium* misit, qui vel bello eum persequeretur; vel si pacem mallet, honorifice eum adduceret. Pompejus vero, cum *Furnium* Antonii nomine Asiæ Præfectum spe pacis decipere frustra tentasset, ad apertum rursus bellum conversus illud feliciter satis gessit. At cum majores copiæ adversus illum mitterentur, plerique amicorum ejus ad Antonium transierunt [d]. Et tandem, licet adhuc inimicos suos vicisset, tamen, cum solemni illo suo vitio victoria uti neglexisset, *Amyntæ* Antonii Duci seipsum tradit [c]. Verum a Titio, sive ex veteris offensæ memoria, sive mandante illud Antonio, Mileti interfectus est annum ætatis agens quadragesimum.

a *Ib. n.* 747. b *Dio L. XLIX. p. m.* 270.
c *App. d. l. n.* 751.
d *Vell. L. II. c.* 79.

CAPUT SEPTIMUM.

Bellum Civile Antonii & Cæsaris, quod & Actiacum.

Amor Antonii & Cleopatræ.

§. I. BEllo Philippensi confecto Cæsar in Italiam rediit: Antonius ad provincias Orientis profectus est [a], ut avaritiæ suæ immensæ & luxui satisfaceret, decem annorum vectigalia intra annum pendenda exigens, cum tantundem biennio inimicos suos accepisse diceret [b]. Convenit tamen, ut novem tantum annorum tributa intra biennium solverent. Statim autem ac ingressus est Asiam illius regionis deliciis se penitus immersit, cum maximam pecuniæ vim, *ducenta millia talentorum* †, Sociis extorsisset. At plane eum pessundedit amor Cleopatræ Ægyptiorum reginæ. Jusserat eam ad se venire in Ciliciam, ut caussam diceret: nam de auxiliis Cassio submissis accusabatur. Regina, quæ sciret, animum Antonii propensum esse ad libidinem, iter suscepit incredibili plane luxuriæ apparatu instructa: ita ut vulgi sermonibus jactaretur, *Venerem ad Bacchum comessatum venisse* [c]. Nec fefellit sua spes mulierem subdolam: nam, cum se facile de criminibus objectis purgasset, Antonium tanquam addictum abdu-

a *Plut. Anton. pag.* 926. b *Appian. Civ. L. V. n.* 674. † *Philipp.* 12000000. c *Plut. Ant. p. m.* 927.

abduxit Alexandriam ; ubi ſtatim ingenio ſuo & luxui indulgere cœpit, habitum & nomen *Liberi Patris* uſurpans [a] . Et dicitur , jam olim amaſſe mulierem , quum Gabinium Imperatorem Præfectus Equitum Alexandriam ſequeretur [b] . Sed tamen , cum & uxorem ſuam & fratrem Italia a Cæſare eſſe ejectos , & Labienum cum Parthis in Lydiam jam & Ioniam progreſſos eſſe , nunciaretur , dilato Parthico bello in Italiam contendit . Neque hic repetemus , quæ de reconciliatione ejus cum Cæſare , & de pace cum Sex. Pompejo facta jam diximus . Et belli etiam Parthici narrationem differemus , donec hujus belli civilis deſcriptio explicata ſit. Ut vero in Syriam reverſus eſt Antonius, & otium eſt interea dum Cæſar res Galliæ nonnihil turbatas componit [c] , amor Cleopatræ conſiliis melioribus male repreſſus etiam magis exarſit [d] . Ergo illi ad ſe evocatæ plura ingentia regna condonavit ; Phœniciam , Syriam cavam , Cyprum , magnam Ciliciæ , Judææ , Arabiæ *Nabathææ* partem : geminoſque jam ex ea ſuſtulerat filios .

§. II. Neque reverſus a bello Parthico minus inſano amore eam complexus eſt ; ita ut Cæſar ſororem ſuam mariti domum relinquere juberet [e] : licet ipſa fratrem oraret , ne ſui cauſſa arma in Antonium ſumerentur . Sed ipſa benignitate ſua O- *Proprior belli cauſſa.*

a *Vell. Pat. L. II. c. 82.* b *Appian. l. d. n. 676.* c *Appian. Civ. L. V. n. 715.* d *Plut. Ant. p. m. 932.* e *Ibid. p. 940 f.*

ctavia Antonium incendebat. Et cum Cæsar, (licet *Sosius* Consul A. U. 721. in Senatu multa in Cæsarem, multa pro Antonio dixisset) cum Cæsar, inquam, ostendisset Senatui summas injurias, quibus & sororem suam & Populum Romanum afficiebat Antonius, Ægyptum, quæ extra sortem ejus erat, obtinendo, & liberis Cleopatræ ea, quæ Populi Romani erant, largiendo, Antonius misit, qui etiam Cæsarem incusarent, (& jam Consules & multi Senatorum ad eum confugerant) quod extortam Pompejo Siciliam teneret solus; quod classem commodato acceptam non reddidisset; quod omnia, quæ Lepidi fuerant, exercitum, provincias, vectigalia retineret; quem etiam, & vere quidem, a Cæsare magistratu detrusum esse dicebat; quod Italia pene tota suis militibus divisa Antonii milites neglexisset. Cum vero ex amicis Antonii plures ad Cæsarem transiissent, hic eorum indicio testamentum ab Antonio factum nactus est: eoque publice recitato ingentem omnium ordinum contra Antonium indignationem commovit; cum in eo testimonium ferret Cæsarioni, legitimum eum esse Cæsaris filium; filiisque suis ex Cleopatra immensa munera daret; & suum denique mortui corpus Alexandriæ cum Cleopatra humari juberet [a]. Quod factum, ut iniquissimum [b], Antonius postea Cæsari objecit. Postquam vero

a *Dio L. L. p. m.* 284. b *Vid. Casaub. ad Suet. Aug. c.* 17.

vero Antonius a Cæsare acerbius responsum accepisset, bellum extemplo paravit, Cleopatra in Ægyptum discedere jussa. Verum hæc, quæ semper metuebat Octaviam, obtinuit, ut cum Antonio manere liceret. Interim, dum Reges & Tetrarchæ (nam commodum jam bella externa cessaverant) Antonio jubente cuncta ad bellum parant, ipse & Cleopatra Sami Athenisque genio indulgebant; quibusdam etiam Romam missis qui Octaviam suis ædibus pellerent: excessitque illa Antonii liberos secum trahens. Quod tamen non intelligo cur tulerit Cæsar. Hic autem laborabat summa inopia pecuniæ, & ejus exactionibus tota exacerbabatur Italia; ita ut in maximis Antonii peccatis fuerit, quod bellum in aliam æstatem gerendum distulisset.

§. III. Ut vero satis paratus erat Cæsar bellum in Cleopatram decernitur: nam Antonium hostem appellare noluerunt metu illorum, qui cum eo erant [a]. Ei tamen abrogatur imperium, cujus mulieri arbitrium tradidisset; addito etiam, non satis mentis compotem esse Antonium; quippe potione a Cleopatra data corruptum [b]. Verum id etiam agebat Cæsar, ut Antonio objici posset, quod ultro pro muliere Ægyptia bellum adversus patriam suscepisset. Ingentes autem copias, Cæsar ex Occidente, ex Oriente Antonius coegerunt [c]: sed agilita-

Ipsum bellum.
A. U. 722.

a *Dio L.L. p. m.* 284. b *Plut. Ant. p. m.* 943.
c *Ib. p. sqq. Dio Ib. p. sqq.*

te navium & præstantia militum longe Cæsar superabat Antonium: qui pauciores multo naves, sed quæ numero magnitudinem pensarent, habebat [a]. Et illud ipsum inter præcipuas caussas cladis Antonii fuit; cum naves Cæsaris singulæ plures Antonii graviores adortæ facile eas superarent. Hujus præterea consilia & animum præsens corrumpebat Cleopatra: ita ut jam multi ad Cæsarem, & quotidie deficerent: inter quos fuit Plancus, qui turpissima adulatione apud Antonium & Cleopatram usus fuerat [b]. Neque hæc prohibere poterat: quanquam se secundo mense a finito bello imperium depositurum esse promitteret [c]; & præterea auro non parceret, ut plures in suas pertraheret partes: ita ut Antonius omnes jam suspectos habens ingenti sævitia in suos uteretur. Reginæ quoque consilio usus, cum frustra suaderet *P. Canidius*, qui terrestribus copiis præerat, ut relicta Cleopatra regressus in Macedoniam, aut Thraciam (ac eo etiam Cæsar Antonium avocare conabatur [d]) pedestris prælii aleæ negotium committeret, navali certamine decertare statuit, Regina jam tum fugæ opportunitatem circumspiciente.

Prælium Actiacum. §. IV. Ergo quæ prima occasio cœli sereni & tranquilli maris se obtulit, ea usus Antonius prælium commisit. Et utraque classis ad *Actium* urbem Acarnaniæ concurrit; cui objecta fuit in Epiro *Nicopolis* paullo

a *Flor. L. IV c. 11.* b *Vell. Pat. L. II. c. 83.*
c *Dio L. L. p. 285.* d *Ib. p. 288.*

paullo post a Cæsare in memoriam victoriæ condita. Ludosque illic Quinquennales idem constituit [a]. Factum autem est prælium IV. Nonas Septembres A. U. 722. [b] unde ita initium Imperii a solo Cæsare Octaviano gesti sumi debet. Ambigua autem fere fortuna certabatur, nisi quod celeritate navium usus Cæsar jam ab initio superior futurus videretur [c], quando repente Cleopatra [d], quæ in anchoris post classem pugnantem stabat, cum sexaginta navibus suis fugam arripiens, quod exspectationem exitus ancipitis prælii muliebris animus diutius non ferret, Antonium amore perditum secum traxit. Hic paullo post multos ex amicis a se dimisit, ut saluti suæ prospicerent, aureo & argenteo instrumento regio magni pretii donatos. Classis interea Antonii ad Actium strenue repugnabat: nam pauci ejus fugam senserant [e]. Quin etiam ea jam intellecta fidem ei servarunt sui, conditiones a Cæsare oblatas spernentes: quanquam etiam ignibus injectis multæ naves a Cæsarianis cremarentur [f]: sed a Canidio quoque & Ducibus suis relicti se Cæsari aggregaverunt. Hos, partim in Italiam, partim alio sparsos dimisit: & reliquum quoque exercitum iter in Macedoniam intendentem sine pugna sibi adjunxit: & Græciæ etiam civitates ab Antonio afflictas solatus est. Illi etiam, qui inter auxilia Antonii fuerant, cum in

a *Suet, Aug. c.* 18. b *Dio L. LI. init.* c *Id. L. L. p.* 296. d *Plut. Ant. p. m.* 946. e *Vell. L. II. c.* 85. f *Dio L. L. p. m,* 297.

suam quisque patriam recessissent, nullum præterea bellum gesserunt: sed pars statim, pars postea pacis conditiones a Cæsare latas acceperunt [a]: omniumque illorum res a Cæsare ordinatæ sunt.

Finis Antonii & Cleopatræ. §. V. Antonius ab amicis prohibitus, ne manus sibi inferret, Alexandriam delatus est: & ibi demum plenæ cladis nuncium accepit [b]: ut etiam, defecisse a se Herodem Judæum, & alios Dynastas plurimos. Inde tamen, quasi omnem spem abjecisset, ad pocula comessationesque se simul & civitatem convertit. Cæsar vero, rebus etiam in Asia constitutis, in Italiam properavit, ne ibi per absentiam suam seditiones orirentur: sed ibi quoque rebus ex animi sententia compositis tricesimo quam venerat die in Græciam revectus est [c]. Et proximo anno persecutus
U. 723. Antonium legationes ab ipso & Cleopatra missas rejecit; huic tamen occulte mandans, si Antonium sustulisset, vel ejecisset, nihil ei benignitatis defuturum [d]. Nec mitius ad secundam & tertiam legationem respondit; auro nihilominus, quod miserat Antonius, accepto [e]. Neque etiam destiterant interea Antonius & Cleopatra a parando bello, Populos & Reges ad auxilium convocantes: quanquam fugam quoque, sive in Hispaniam, sive ad Mare rubrum meditati esse dicuntur;

a *Id. L. LI. init.* b *Plut. Ant. p. m.* 949.
c *Dio L. LI. p. m.* 301. *Suet. Aug. c.* 17.
d *Plut. Ant. p. m.* 950.
e *Dio L. L. LI. p. m.* 303.

tur [a]: præsertim cum etiam Reges & Populi auxilia denegarent. Cæsar autem ea mansuetudine non fuerat usus, nisi quod timeret, ne præ desperatione aut ad resistendum compellerentur, aut fugerent, aut denique thesauros, quos immensos esse audiverat, corrumperent. Sed non nisi transacta hyeme Cæsar Pelusium cepit, prodente eam urbem Cleopatra [b], quæ etiam Cæsarem ad amorem sui pellicere se posse sperabat. Antonius tamen adhuc eruptione & equestri prælio, & prospere quidem cum Cæsare pugnavit: quod tamen non prohibuit, quin paullo post pedestri prælio victus a classe primum, & mox etiam ab equitibus desereretur, omnibus transitionem ad Cæsarem facientibus [c]. Cleopatra (nam ab ea se proditum clamabat Antonius) iram ejus & desperationem verita se monumento Regum inclusit; misitque ad Antonium nuncios, qui defunctam eam esse dicerent; sperans Antonium eo nuncio intellecto manus sibi esse illaturum [d]. Antonius sane, obiisse eam credens, ab *Erote* servo mortem beneficii loco petiit. At cum hic seipsum occidisset, exemplo erectus ictum sibi, sed non eum qui mortalis esset, intulit. Cum vero vivere Cleopatram intellexisset, ex fastigio enim monumenti prospexerat, ad eam se deferri jussit: & maximo mulierculatum labore funibus ad illam subductus est; neque enim monumen-

a *Ib.p.*302. b *Ib.p.*304. c *Plut.Ant.p.m.*951.
d *Dio L.LI.p.m.*304. *Liv. Epit.* 133.

ti fores reserari Cleopatra voluerat. Atque ibi paullo post in gremio Reginæ exspiravit. Cæsar porro Cleopatram vivam in potestatem redigere conatus est: misitque qui eam custodirent, & omnibus blanditiis delinire conarentur. Neque illa omnem spem salutis abjecerat; & per nuncios Antonii mortem Cæsari indicaverat. *Antyllus* interim sive *Antonius* [a], Antonii ex Fulvia filius, a militibus est interemptus: quemadmodum etiam paullo post Cæsarionem, qui ex Dictatore Cæsare & Cleopatra natus ferebatur, monentibus illud amicis, Cæsar occidi curavit. Iisque adolescentibus perniciem accelerravit, quod Ægyptii eos jam sibi Duces constituissent, si quid Antonio & Cleopatræ accidisset [b]. Antonii tamen corpus Cleopatræ magnifice sepeliendum concessit. Et paucis diebus interjectis ipse ad eam venit, cupiens eam ad splendorem triumphi sui servare, & simul thesauris ejus potiri; eamqne consolari aggressus est. Et cum eam vitæ cupidine teneri credidisset, discessit. Verum postquam blanditiis suis plane non moveri Cæsarem vidisset Regina, & præterea, *Dolabella* nobili juvene per nuncium illud significante, intellexisset, se post triduum cum liberis in Italiam esse mittendam, petiit a Cæsare [c], ut inferias Antonio persolvere sibi liceret. Atque ita, *Epaphrodito* liberto, cui custodia ejus mandata erat,

a *Suet. Aug. c.* 17 *Plut. Ant. p. m.* 923. b *Dio L. LI. p. m.* 302. c *Sex. Aur. Vict.*

erat, cum literis ad Cæsarem ablegato [a], in monumentum Antonii delata aspidis, quam inter ficos inferri jusserat, morsu periisse creditur; quod genus mortis non novum fuisse in Ægypto ex Cicerone intelligitur [b]. Alii eam venenum sumpsisse dicunt [c]; nec satis certo constitit, quo genere mortis perierit. Cæsar eam regio funere efferri, & apud Antonium sepeliri jussit. Decessit nata annos undequadraginta. Liberos ejus superstites Octavia cum suis educavit [d]. Filia *Cleopatra* postea *Jubæ* Mauritaniæ Regi nupsit [e].

Res proxime bellum secuta. A. U. 724.

§. VI. Cæsar deinde per Syriam in Asiam profectus omnia ad bellum cum Parthis gerendum paravit. Et anno sequente Romam reversus, & incredibili hominum gaudio exceptus per triduum triumphavit [f]; ludosque omnis generis edidit. Templum Jani omnibus jam bellis perfectis clausit; & omnibus, quos adulatio reperire potuit, honoribus auctus est. Ita Ægyptus in provinciæ formam redacta fuit: ex qua tantum pecuniæ in ærarium Cæsar intulisse dicitur quantum Pater ejus ex Gallia [g]. Ægypto *Cn. Cornelius Gallus* eques Romanus præfectus est, cum provinciam aditu difficilem, annonæ fœcundam, superstitione ac lascivia discordem & mobilem, insciam legum, ignaram magistratuum viro Senatorio committere

a *Dio Ib. p. m.* 306. b *Pro C. Rab. Post. c.* 9. c *Plut. Ant. p. m.* 955. d *Ib. Vid. & Suet. Aug. c.* 17. e *Dio Ib. p. m.* 307. f *Suet. Aug. c.* 22. g *Dio L. LI. p. m.* 309. h *Vell. L. II. c.* 39.

tere minus tutum esse videretur a. Verum paullo ante, dum ultimam manum bello Actiaco Alexandrinoque Cæsar imponit *M. Lepidus* M. Lepidi Triumviri filius *Junia* sorore Bruti natus interficiendi, simul ac in Urbem rediisset, Cæsaris consilia iniverat b. Sed Mæcenas, quem Urbi præfecerat Cæsar, summa prudentia & mira celeritate, nullaque cum perturbatione aut rerum, aut hominum oppresso Lepido, immane novi ac resurrecturi belli civilis restinxit incendium. Ita bella civilia vigesimo circiter anno, quam cœpta fuerant, finita sunt: & non quidem, ut falsissime dicit adulator Vellejus c, prisca illa & antiqua Reipublicæ forma revocata est: sed tamen in firmum, & longe meliorem, quam proximis annis fuerat, statum est composita; de qua re, ante quam finiamus, adhuc aliquid adjecturi sumus.

CAPUT OCTAVUM.

Bellum Parthicum.

Origo belli. §. I. Licet Cæsar, ut vidimus, paullo ante mortem bellum Parthis inferre statuisset, ipsi tamen jam per aliquod tempus a bello contra Romanos gerendo abstinuerant; quod horum præcipue artibus discordiis inter se vexarentur. Sed non diu postea opportuna occasio bellum

a *Tacit. Hist. I. c.* 11. b *Liv. epit.* 133. *Vell. L. II. c.* 88. c *L. II. c.* 89.

lum Romanis faciendi ipsis obtigisse visa est. Post prælium nempe Philippense *T. Labienus*, Labieni, qui Mundensi prælio ceciderat, filius [a], adolescens stolidus, si credimus Straboni [b], qui a Bruto Cassioque ad auxilium petendum ad Parthos fuerat missus [c], audita partium clade cum veniam desperaret, potius sibi cum barbaris vivendum, quam cum civibus in patria pereundum statuit. Ibi dum in Ægypto Antonius amori indulget, & Sex. Pompeji bello distineretur Cæsar, cum *Pacoro* filio Regis Orodis Syriam invasit [d], & Apameam cepit, & Antiochiam, *Decidium*que *Saxam* M. Antonii legatum vicit, transitione militum, qui Cassii olim & Bruti partes secuti fuerant, auctus. Justiorem etiam Parthorum caussam faciebat, quod *Palmyrenos* in fidem recepissent; quorum urbem opulentissimam militibus suis diripiendam Antonius promiserat [e]. Inde Pacorus omni Syria, excepta Tyro, subacta Hyrcanum Aristobuli filium a Romanis Judææ præpositum removit; eique fratrem ejus *Antigonum* substituit [f]. Labienus vero Ciliciam & Asiam fere omnem occupavit, & *Parthici* cognomen assumpsit [g], more certe a Romanis rationibus diversissimo. *A. U. 713.*

§. II. Antonius autem (nam & bellum Parthicum a Senatu decretum erat) vix e somno *Res ab Antonio gestæ.*

a *Hirt. bell. Hisp. c.* 32. b *L. XIV. n.* 660.
c *Dio L. XLVIII. p. m.* 249. d *Flor. L. IV. c.* 9.
e *Appian. Civ. L. V. n.* 676. f *Joseph. Ant. L. XIV. c.* 24.

somno & crapula excitatus [a] in Syriam quidem profectus est, tanquam Tyro opem laturus; sed omnia jam ab hostibus occupata cernens regressus est; præsertim cum Fulviæ suæ literis & lacrymis in Italiam revocaretur [b]. Post aliquod tempus ex Italia in Græciam reversus *P. Ventidium* in Asiam ad bellum cum Labieno gerendum præmisit: qui repentino adventu suo territum hostem profligavit, & in Syriam repulit [c]. Parthos etiam auxilio ei venientes vicit; ipsumque Labienum mox copiis fere exuit. Labienus paullo post a *Demetrio* liberto, quem Cypro Antonius præfecerat, captus est, & mox occisus. Inde Ventidius Ciliciam primo, mox Syriam a Parthis relictam recepit, *Arado* solum excepta; & deinde etiam Palæstinam; & multam pecuniam a Regibus, qui Pacorum auxilio juvissent, expressit; neque tamen ipse a Senatu ob has res gestas honoratus est; sed Antonius, cujus auspiciis eas gesserat. Deinde metum simulans Parthos ad prælium pellexit, & vicit, ipso Pacoro in ea pugna cæso [d], eodem anni die, quo quondam Crassus a Parthis cæsus fuerat: atque ita Pacori capite ad urbes, quæ defecerant, circumlato omnes sine bello receptæ sunt [e]. Et ulterius victoriam persequi potuisset Ventidius, nisi Antonii metuisset

a *Strabo l. d. Dio L. XLVIII. p. m. 290.* b *Plut. Ant. p. m. 929.* c *Appian. Parthic. n. 156.* d *Plut. Ant. p. 931.* e *Dio L. XLIX. p. m. 272.* f *Flor. L. IV. c. 9.*

set invidiam [a]. Romæ autem & Antonio & Ventidio triumphus est decretus; quem hic tamen solus duxit, cum interea periisset Antonius. Primus autem Romanorum de Parthis triumphavit Ventidius, & solus ex privatis. Ac mira sane hic observari potest rerum vicissitudo: cum hic idem Ventidius puer olim cum aliis captivis in Pompeji Strabonis triumpho ductus fuerit [b]. Antonii etiam legatus Canidius Armenios, Albanos & Iberos domuit. Parthi vero vivo etiamnum Antonio otium nacti novum bellum fecerunt. *Phraates* enim, cui pater Orodes regnum tradiderat, mira id ferocia tractavit, fratribus suis necatis, imo ipso patre, cum indignius id ferre videretur, occiso: atque ita primorum multos, & inter eos *Monæsen*, partim alio, partim ad Antonium transire fecit. Huic Antonius regnum Parthiæ, & alia insuper dona pollicitus, & quædam etiam repræsentans, bellum commisit. At Monæses summis Parthi promissis permotus retro cessit. Antonius indignationem dissimulans eum ad Parthos misit, quasi de pace agere vellet, sperans interea Regem imparatum opprimi posse: nam ipse quidem octodecim legiones, & sexdecim millia equitum habuit [c]. Cum vero aditus probe munitos reperiisset Antonius, in Medos, eorum Regi bellum facturus, iter deflexit; & ur-

a *Plut. Ant. p. 931. Appian. Parth. n. 157.*
b *Plin. H. N. VII. 43. Gell. XV. 4.*
c *Liv. epit. 130.*

& urbem *Praaspa*, ut Dioni dicitur, vel *Phraata*, ut Plutarchus & Appianus eam vocant, Medorum regiam oppugnare cœpit. Interea Parthi, qui urbem illam validissime munitam esse scirent, *Oppium Statianum* Antonii Ducem cum copiis, quas habebat, concidunt; & machinas urbis oppugnationi inservituras in potestatem redigunt [a]. Antonius autem, oppugnatione Praasporum relicta multis magnisque incommodis a Parthis affectus est: quanquam etiam ipse sæpissime hostes fuderit. Discessit etiam ab eo *Artabazus* Armenius, qui præcipua belli caussa fuerat, cum nihil boni sibi ab Antonio speraret. Hic plurimis suorum, sive ferro, sive fame amissis, (2400. fuisse dicit Appianus) & panis quoque inopia pressus in Armeniam rediit; atque inde in Ægyptum profectus est, cum pacem ei & securitatem promisissent Parthi, si reditum maturasset. Præcipuam autem caussam Antonio rei male gestæ fuisse dicunt, quod præ amore Cleopatræ mentis non satis compos de reditu magis, quam de victoria cogitaret [b]. Anno quidem sequente Armeniæ Regem bello persequi statuit: nam ejus discessus præcipua malorum omnium caussa Romanis fuerat: pacemque propterea cum Medo fecit [c]. Sed illecebris Cleopatræ delinitus bellum omisit: cum tamen tantum apparatum fecisset, ut

a *App. Al. Parthic. n.* 158. b *Appian. Ib. Liv. ep.* 130. c *Appian. Ib. n.* 169.

ut timor ejus ad Indos etiam [a] pervenisse dicatur. Verum anno sequente Rege per fraudem capto ejus regnum in potestatem redegit; ac filio suo ex Cleopatra concessit [b]. Et postea adhuc in Mediam profectus unam ex filiabus Regis conjugem uni ex filiis Cleopatræ futuram accepit [c]: eumque Mediæ & Parthiæ Regem, si eas regiones subegisset, fecit [d]. Post mortem Antonii res a Parthis per aliquod tempus quietæ fuerunt [e]: & si aliquid rei cum iis gestum fuit, ejus narratio finibus, quos nobis statuimus, non continetur. Hoc tantum adjiciemus, Augustum captivos & signa militaria, quæ cæso Crasso ceperant Parthi; & ea etiam, quæ Antonio ademerant, recepisse [f], cum filium Phraatis eo consilio patri remisisset [g]. Ea autem signa Tiberio Augusti auspiciis in Oriente res gerenti restituta sunt [h]. *A. U. 719.*

CAPUT NONUM.

Bella quædam alia Octaviani Cæsaris.

§. I. HOrum tamen bellorum summa capita tantum memorabimus, cum jam ad finem hujus operis cum gaudio properemus. De gentibus quibusdam Inalpinis L. Antonius Triumviri frater *Bella cum Galls.*

A. U.

a *Plut. Ant. p. m.* 932. b *Liv. epit.* 131. c *App. Parth. inf.* d *Plut. Ant. p.* 941. e *Dio L. LI. p. m.* 309. f *Suet. Aug. c.* 21. *Vell. L. II. c.* 91. g *Dio L. III. f.* h *Suet. Tib. c.* 9.

A. U. 712. triumphum petiit, & obtinuit [a]: quanquam nihil admodum laude dignum gessisset; neque magistratum imperiumve in iis locis legitimum unquam habuisset. Felicior fuit Agrippa, qui ex Prætura Galliam ulteriorem obtinens Cæsaris auspiciis res in Aquitania feliciter administravit; & postea secundus Romanorum belli caussa Rhenum transiit. Triumphum tamen neglexit [b] ob damna, quæ Cæsar in bello contra Sex. Pompejum passus fuerat. Verum A. U. 724. *C. Albius Carrinas* de Gallis Morinis triumphavit; ut etiam de Suevis: nam postquam Morinos subegerat, etiam Suevos in Galliam irruentes ante biennium repulerat [c]. Et qui Carrinati successit *Nonius Gallus* Treviros Germanorum auxiliis fretos & rebellantes subegit [d]. Denique A. U. 726. de Gallis Aquitanis triumphavit *M. Valerius Messalla* [e]. Contra Salassos, aliasque gentes Alpinas ipse Cæsar A. U. 718. bellum solita sua felicitate gessit [f].

A. U. 714.

Bella Hispanica.

§. II. In Hispania Cn. Domitius Calvinus A. U. 714. Cæsaris auspiciis primum feliciter pugnavit; at legatus ejus a militibus suis desertus, ab Hispanis obsessus & occisus est. Sed Domitius revocata vetere disciplina, punitisque desertoribus hostes denuo adortus est, & victoriam repor-

a *Dio L. XLVIII. p. m. 240. Tabb. Capit.*
b *Vid. Dion. L. XLIX. p. m. 265.* c *Dio L. LI. p. 310.* d *Dio Ibid.* e *Appian. Civ. L. IV. n. 611. Cl. Broukh. ad Tibull. IV. 1, v. 107.*
f *Dio L. XLIX. p. m.*

reportavit [a]. Postea etiam Cantabros, Vaccæos, Astures a *Statilio Tauro* domitos legimus. A. U. 715. *Bogud* Mauritaniæ Rex in Hispaniam trajiciens bellum movit; sed suorum defectione regredi coactus a Cæsarianis (nam ipse Antonio favebat) victus se ad Antonium contulit; & regnum ejus a *Boccho* occupatum est [b]: cui illud Cæsar confirmavit. *C.* denique *Norbanum Flaccum* A. U. 719. in Hispania bene res gessisse Marmora Capitolina fidem faciunt.

§. III. Cum gentes Inalpinas Cæsar, ut vidimus, domuisset, in Pannonios etiam exercitum duxit, nullam belli caussam habens, nisi quod milites exercere, & ex alienis opibus alimenta iis præbere conaretur, id omne justum ratus, quod infirmior contra potentiorem patrasset. Et primum quidem se a rapinis continuit; quod speraret citra vim eos sibi adjungere posse. Cum vero prior ab ipsis læsus esset, (nec mirum cum hostilem exercitum agros suos immerito insidentem viderent) prædas quas potuit maximas ex agris eorum egit. Et fortiter satis se defendebant barbari, Mena etiam illo Sex. Pompeji liberto interfecto. Tandem tamen pacis conditiones accipere coacti sunt. Sed paullo post dum Cæsar in Britanniam expeditionem parat, Pannonii & Dalmatæ, & etiam Salassi rebellare cœperunt. Verum Pannonicos *Bella cum Pannoniis & vicinis, A. U. 718.*

a *Id. L. XLVIII. p. m.* 256. *Vell. L. II. c.* 78.
b *Dio Ib. p.* 258.

quidem recepit *Geminus* : Salassos Valerius Messalla domuit. Dalmatæ prius ab Agrippa ; inde ab ipso Cæsare coerciti sunt : quibusdam tamen Statilio Tauro, quos domaret, relictis. De quibus omnibus populis confecto civili bello Cæsar triumphum duxit. Eodem tamen etiam tempore Crassus (contra *Dacos* [a], qui ad Antonium inclinaverant, & Bastarnas) qui Istrum transgressi Mysos aliosque populos finitimos subegerant, bellum gessit. Quod quidem hactenus ad Romanos nihil attinebat. Sed, cum etiam Thraces Dentheletas Romanorum socios invasissent, Crassus non tantum eos repulit ; verum etiam fusis hostibus Mysiæ quoddam oppidum cepit. Inde Bastarnas quoque, ex quorum legatis vino gentis consilia expresserat, superavit. Quibus peractis, Mysos quoque aggressus alios vi, terrore alios, alios denique persuadendo in potestatem redegit : licet ipse partim a frigore, partim a Thracibus, per quos iter faciebat, ingentia damna pateretur. Triumphus tamen & Cæsari & Crasso ob has res gestas decretus est ; quem tamen Crassus demum egit post biennium. Sed interea etiam alias victorias de his & finitimis gentibus obtinuit. Et signa, quæ quondam C. Antonio Bastarnæ ademerant, recepit, in quasdam gentes tanta sævitia usus, ut captivis eorum omnibus manus amputaverit [b]. His rebus gestis Cæsar Janum

A. U. 724. (margin, beside "bus populis confecto civili bello Cæsar")

A. U. 726. (margin, beside "rea etiam alias victorias de his & finitimis")

a *Dio L. LI. p.* 312. b *Dio L. LI. vers. f.*

rium clausit; quanquam adhuc cum Treviris Germanisque; & in Hispania cum Vaccæis & Cantabris bella a Ducibus ipsius gererentur.

CAPUT DECIMUM.

De Imperio ad Octavianum Cæsarem; qui inde AUGUSTUS dictus est, delato.

§. I. POst immensos honores Cæsari Octaviano decretos, quos partim recensuimus, partim recensere parum attinet, summa totius Reipublicæ Anno Urbis septingentesimo vigesimo quarto rursus penes unum hominem esse cœpit [a]. Quo tempore Cæsar cum Mæcenate & Agrippa, quos solos arcanorum maxime consiliorum habebat conscios; *de Republica S. P. Q. R. reddenda* consultasse dicitur. Quod tamen, an usquequaque veritati consentaneum sit; vel saltem, an serio unquam eam deliberationem instituerit, merito posse dubitari credo. Refert Dio rationes longissimis sermonibus comprehensas, quibus Agrippa restituendum Populo principatum censuit; Mæcenas vero supremam potestatem, qua jam gaudebat Cæsar, retinendi ipsi auctor fuerit, consilia simul prudentissima de totius Reipublicæ administratione adjiciens. Et operæ pretium erit utriusque orationis

Deliberatio Cæsaris de reddenda Rep.

A. U. 724.

a Dio L. LVI. init.

nis summam hic tanquam in brevi tabella lectorum oculis simul & animis considerandam subjicere.

Consilium Agrippæ.

§. II. Et Agrippa quidem argumenta sententiæ suæ firmandæ desumpserat ab odio, quod sibi contracturus erat, si omnia Cæsar egisse videretur, non pietatis in Patrem causa, neve, ut Rempublicam contra insidiatores libertatis suæ assereret, sed sui duntaxat commodi & patriam in servitutem redigendi gratia. Tum etiam ursit, quam grata, & naturæ conveniens sit æqualitas inter eos qui in libera civitate, & eadem conditione nati sunt. Ea enim ratione concordiam stabiliri posse, cum homines bona & mala communia ducentes omnia, quisque pro virili, ad communem salutem conferre parati sint. In dominatu vero unius omnes suo tantum commodo intentos esse, dum principis mores, sive boni illi sint, sive mali sibi imitandos proponunt. Addebat præterea, non sine ingenti molestia & periculo dominantis liberum populum ad servitutis patientiam posse institui: cum primum ingenti odio ipsum flagrare necesse sit, dum pecuniam, sine qua stare non possit Respublica, e civibus colligit; quam in unum hominem non libenter conferunt, eum solum maxime ea frui existimantes, cum in libera civitate in suum quemque usum se pecunias conferre cives opinentur: idque certo sensu verum videri possit, cum etiam ad civilia & militaria munia magis adhibeantur,

dum

dum princeps in alienos fere & mercenarios, ut sibi addictiores sint, ea conferre soleat. Adhæc etiam exosum fieri civitatis quondam liberæ dominum, dum criminum judicia exercere cogitur; cum judiciorum specie suæ cupiditati eum indulgere opinantur: in libera vero civitate judicia facilius ferri, cum neque potentiæ judicis, neque gratiæ imputari ea adeo facile possint. Monebat etiam, quam difficilis & odii plena res foret eligere ex omni civium multitudine, quorum opera Princeps sibi utendum censeat; quum utique opera aliorum uti necessarium sit. Neque odii tantum, sed etiam periculi plenum opus esse: nam si ineptos rebus gerendis præficiat, detrimentum Reipublicæ afferri; si magnanimos & idoneos, ipsi Principi esse quod sibi ab illis metuat: cum e contrario statui libero conducat, si plurimi magnis rebus idonei in eo reperiantur. Exemplis deinde consilium suum fulciebat a Græcorum populis desumptis; ubi statuum popularium gloria & res gestæ nimium quantum illis, quæ tyranni, aut reges egissent, præcellerent. Et præsertim ipsam Romanorum hoc docere Rempublicam, quæ ad tantum potentiæ fastigium sub libera ejus administratione crevisset. Denique neque unum Cæsarem tot laboribus die ac nocte obeundis absque valetudinis suæ ingenti detrimento suffecturum. Quod si nobili desiderio plurimis bene faciendi teneretur, laudandum quidem genero-

ſum adeo impetum: at gratiam beneficiorum datorum aliis potius, quam ipſi Principi, obtingere; negatorum odium ipſi fere ſoli. Præterea, neque omnibus poſſe ſatisfieri; & majorem eſſe iniquitatem eorum, quibus nihil obtigit, quam ſit grata animi benevolentia aliorum, in quos beneficia collata ſunt. Quippe cum plerique beneficia, quæ petunt, tanquam aliquid quod ſibi debeatur, conſiderent; ita ut qui ea adepti fuerunt, tantum quod ſuum eſſet, adeptos ſe putent; quibus negatum eſt, re ſua ſe privatos eſſe opinentur. Neque tamen etiam beneficia absque delectu dignorum, aut indignorum diſtribui poſſe; quo etiam magis eorum odium accenditur, qui ſe pro indignis præteritos putant. Suadebat igitur, ut Sullæ exemplo legibus primum præclaris Rempublicam conſtitueret: ac ita tandem Reipublicæ ſuam poteſtatem traderet. Hæc fere ſumma eſt eorum, quæ Agrippam Cæſari dixiſſe Dio tradidit.

Mæcenatis conſilium. §. III. Mæcenas contrariæ plane opinionis fuit a: oſtenſis enim incommodis, quæ popularem regiminis formam ſequantur, hortatus eſt, ne inſipienti Populo Reipublicæ poteſtatem permitteret, atque ita veluti infanti, aut inſano gladium in ſui ipſius perniciem porrigeret ſpecioſis libertatis & generoſitatis vocabulis deceptus. Verum, ut aſſumptis pruden-

a *Dio L. II. p. 320.*

dentissimis fortissimisque viris ipse eam regeret: atque ita libertatem legibus temperatam, non licentiam plebi permitteret. Super omnia, ut suo arbitrio bella gererentur, magistratus crearentur, præmia ac supplicia distribuerentur. Atque eam jam esse Populi Romani constitutionem, ut, nisi imperio unius contineri nequeat, cum Imperio ad ditissimas partes prorogato, undique mire diversa colluvies hominum in Urbem & Imperium confluxerit; quæ omnibus modis sit coercenda. Tum ostendebat, quam non facile summa auctoritate aliquis cedere possit, exemplo Pompeji; qui postquam id fecerat contemptui habitus, insidiis appetitus, & demum eversus fuisset: idemque Mario & Sullæ eventurum fuisse affirmabat; nisi morte eo periculo fuissent exempti. Denique consilia Reipublicæ gerendæ plurima & præstantissima addidit: quæ paucis comprehensa hic, quam brevissime poterimus, subjungemus. Primo auctor ipsi fuit a, ut Senatum, in quem per bella civilia plurimi indigni irrepserant, diligenter recenseret; indignisque remotis nobilissimum quemque simul & ditissimum, morum etiam & prudentiæ maxime ratione habita, iis sufficeret; neque tantum ex Italia, sed etiam ex sociis delectos in Senatum allegeret; ut ita & ministros rerum agendarum, & obsides fidei sociorum haberet; & simul

a *Dio L. LII. p. 522.*

provincialium hominum amorem demereretur. Et idem in Equestri ordine observandum monuit, de numero nulla cura habita. Imo omnibus sociis civitatem esse dandam, ut solam Romam vere suam patriam esse putarent. Magistratuum creandorum potestatem soli Cæsari reservatam esse voluit; eorumque potentiam quantum fieri posset imminui honore semper integro relicto. Provincias exercitusque nemini, nisi idoneo tempore post gestum magistratum interposito, committeret; ut animorum nimia a continuatis honoribus elatio reprimeretur. Urbi Præfectum creari suasit [a] ex iis, qui omnes jam magistratus cum laude gessissent, qui tum reliquis rebus in Urbe præesset; & caussas, quæ provocationem haberent, judicaret, ac omnes capitales in Urbe, & extra eam ad passuum usque LXXXI. millia (stadia IↃCL. dicit Dio.) Censoriam quoque potestatem uni ex ordine Senatorio committendam; qui tamen de majore quoque negotio ad Cæsarem referret; & utramque hanc potestatem per omnem vitam, nisi majores caussæ obstarent, prorogandam censebat. Provincias etiam administrari posse rectius credebat, & tutius, si & modicæ essent; & pluribus simul eorum administratio crederetur, Consulari nempe uni & Prætoriis duobus; ea tamen adhuc cautione adhibita, ne Consularis qui imperio

a *Dio Ibid. p.* 323.

perio milites cohiberet, in centurionem, aut alium virum majoris paullo dignitatis animadvertere posset; quos a solo Cæsare puniendos esse dicebat. Præterea, nemini minus triennio, aut diutius quinquennio potestatem committi; ut & ruditas, & insolentia ex diuturniore imperio evitaretur. Hæc omnia autem munia solis Senatoribus committenda existimabat. Ex Equitibus [a] duos militiæ aliorumque officiorum peritos satellitibus Cæsaris præfici posse dicebat, ut si forte unus insidias ipsi strueret, ab altero coerceri posset: iisque jus etiam dandum in milites per universam Italiam. Tum etiam vicarios iis dandos esse; & omnibus potestatem perpetuam. Multis etiam aliis muneribus Equites posse præfici; ut ita plures rebus gerendis assuefierent [b]. Et iis, qui in provinciis curarent, etiam posse adjungi libertos, qui ipsorum quasi taciti custodes forent. Utriusque ordinis liberos mature literis imbuendos esse putabat; ita ut paullo adultiores etiam arma & equos tractare discerent; & omni ratione a desidia & mollitie, pravorum consiliorum auctoribus, averterentur. Exercitus esse alendos perpetuos; utque iis rebus sumptus suppeteret agros publicos (nam plurimi bellorum occasionibus erant capti) esse vendendos; eamque pecuniam fœnore modico

esse

a *Dio lb. p. 325.* b *Suet. Aug. c. 37.*

esse elocandam. Alia etiam vectigalia esse imperanda, iisque exactores commodos esse præficiendos. Romam omni magnificentia esse exornandam, qua totius Imperii caput esse facile appareret. Concilia vero & Comitia Populi & Romæ & alibi terrarum esse abroganda: (certum consilium omnium eorum, qui libertatem Populi evertere cupiunt) & sumptus omnium moderandos. Senatui honorem esse servandum; & præcipue legatos exterarum gentium ad eum remittendos. Et de Senatoribus judicia etiam Senatui esse permittenda, ut damnationis invidiam Princeps evitaret. Obtrectatores autem, vel conviciatores plane esse negligendos. At si quis insidias Principi struxisse deprehenderetur curandum esse ut a Senatu, sed quam fieri possit moderatissimo supplicio puniatur: cum etiam sic vix persuadeatur hominibus, quenquam contra Principem conjurare fuisse ausum. De iis vero caussis, quæ per provocationem ad Principem judicandæ adferuntur, utile maxime fore, ut ipse in consilio præstantissimorum aliquot virorum cognoscat; qui sententias suas in tabellis scriptas edere debeant. Consiliorum Principi dandorum libertatem summam omnibus esse permittendam: atque vitam ipsi ita esse instituendam, ut inde alii Præfecti exempla, quæ imitentur, capere possint. In vitia aliorum, si accusatore careant, non inquirendum;

nisi

nisi Rempublicam forte læsura sint: talia enim punienda esse etiam si nullus accusator existat. Egregia vero facinora etiam majore, quam mereri videantur, honore esse ornanda. Honores ultra sibi decerni nequaquam Cæsarem pati debere: sed virtute veram gloriam esse parandam. Deorum cultum secundum instituta patrum esse tuendum; peregrinarum vero religionum auctores esse removendos. Nec spernendam esse divinationem; ita tamen ut artes magicæ aboleantur. Pacem maxime Cæsari esse appetendam; sed ita ut ad rem bellicam semper esset paratissimus: atque ob eam caussam etiam exploratoribus ipsi esse utendum; ita tamen, ut non facile delatoribus adhibeat fidem. Familiarium eximiam curam esse habendam; verum a nimia in eos indulgentia esse cavendum. Inferiores contra potentiores esse defendendos; sed exacta æquitate ubique servata. Artibus utilibus deditos esse honorandos, otiosos contra, aut malarum artium magistros esse premendos. Curandum ut jus diligentissime dicatur; neve discordiæ inter cives foveantur; neve quis re sua male utatur: atque ita etiam ipsi Cæsari providendum esse, ne potentia usquam abutatur sua. Cæsar utriusque, & Agrippæ & Mæcenatis oratione audita ingentes utrique laudes tribuit: & quanquam consilio Mæcenatis sibi utendum esse statuisset, nihilo minus tamen Agrippæ

indu-

industria, ubi res postularet, usus est: Imo huic postea filiam suam *Juliam*, mulierem impudicissimam, uxorem dedit; quæ jam antea M. Marcello nupta fuerat. Atque ita hæc quidem a Dione sunt tradita: sed vereor, ne forte stili exercendi caussa potius, quam veritatis studio hæc nobis reliquerit [a]: præsertim cum ipse quoque asserat [b] Kalendis Januariis ejusdem anni jam *in acta Cæsaris juratum fuisse*, τὰ πραχθέντα ὑπ' αὐτοῦ ὅρκοις βεβαιωθῆναι.

Alii adhuc honores in Cæsarem collati.

§. IV. Tum quoque Tribunicia potestas in Cæsarem, quoad viveret, collata est: ita ut ea autoritate non tantum intra pomœrium, sed etiam ad mille passus extra pomœrium potiretur; quod nunquam Tribunis plebis concessum fuerat. Et ita *hoc summi fastigii vocabulum reperit* [c], *ne Regis, aut Dictatoris nomen* (Romanis odiosissimum) *assumeret, ac tamen appellatione aliqua cetera imperia præmineret*; ut Taciti verbis ejus consilium referam. Ex hac ergo potestate jus habebant Imperatores [d] (nam omnibus sequentibus eadem potestas data est) omnium aliorum magistratuum actus intercedendi: & sacrosancti simul nominis venerationem consequebantur. Et, quia quotannis cum novis Tribunis plebis, nam illi creari non desierant, licet inani

fere

a *Vid. & Suet. Aug. cap.* 28.
b *L. LI. p. m.* 309. c *Tacit. Ann. L. III. c.* 56.
d *Dio L. LIII. p. m.* 344.

fere nomine absque ulla potestate uterentur, eam potestatem renovabant Principes, hinc anni Imperii eorum ab hac potestate numerari solent. Jussi præterea sunt sacerdotes, cum pro S. P. Q. R. vota conciperent, etiam nominatim pro Cæsaribus vota facere: imo in conviviis & publicis & privatis Cæsari, tanquam *Heroi* libari cœpit; & nomen ejus in hymnis juxta cum Deorum nominibus adscriptum est. Eodem quoque anno *Imperatoris* nomen accepit, quomodo id antea Julio Cæsari datum fuerat [a]: idque non ob victoriam aliquam, quemadmodum sub Republica fuerat factum; sed potius, ut summa pace belloque potestas penes Cæsarem esse demonstraretur. Tum Censuram gessit collegam habens Agrippam; quem magistratum maxime Senatus legendi caussa sumpsisse videtur [b]: nam plurimi indigni per bella civilia in amplissimum ordinem irrepserant. Ipse tamen proprie neminem removit: sed verecundiam iis, qui tanto ordine indigni erant, injecit; ita ut sponte sua Senatu abstinuerint. Utque omnem omnibus occasionem rerum novandarum præcideret, vetuit, ne quis Senator injussu suo Italia exiret, nisi in Siciliam, aut Galliam Narbonensem. Ut vero metum omnem adversariis quondam suis demeret, (nam metu

a *Dio L. XLIII. p.* 159. b *Id. L. LII. p.* 334. *Suet. Aug. c.* 35.

metu vix ulla caussa insidiarum, aut justior est, aut frequentior) omnes se literas in Antonii scriniis repertas combussisse simulavit: at revera plerasque diligentissime servavit; iisque postea meliore occasione, & firmioribus suis rebus uti non dubitavit. Anno sequente Cæsar sextum, Agrippa secundum Consulatum gessit: eoque anno censu peracto lustrum LXII. condidit [a]: & *Princeps Senatus* dictus est, more ex prisca Republica repetito. Tum demum ludi quinquennales in memoriam Actiacæ victoriæ instituti sunt. Utque magis ac magis civium animos sibi conciliaret, syngraphas antiquas eorum, qui aliquid Reipublicæ deberent, concremavit: & uno edicto omnia, quæ per bella civilia inique constituta fuerant, sustulit. Annonam summa diligentia curavit, cum probe sciret, non alia re facilius populum allici [b]: atque ita etiam milites donis, cunctos denique dulcedine otii pellexit. Cum ergo omnium ordinum benevolentiam sibi acquisivisset, ipse septimum, Agrippa tertium Consulatum suscepit: &, cum idoneos maxime ex Senatu jam antea suis desideriis imbuisset [c], iterum de abdicatione Imperii in Senatu verba fecit, nullius se metu id facere præfatus, quippe qui tum suppliciis, tum beneficiis in plurimos colla-

a *Dio L. LIII. inic.* b *Vid. Lucan. III. v. 55. Tacit. Annal. L. I. cap. 2.*
c *Dio L. LIII. p. 337.*

collatis ita jam res suas constituisset, ut facile, si voluisset, imperium retinere posset. Itaque se imperium, arma, leges, provincias S. P. Q. R. restituere professus est, cuncta Reipublicæ constituendæ, & Patris mortem vindicandi caussa egisse testatus. Imo enixis precibus contendit, ut hoc suum consilium Senatus approbare vellet; cum ipse laboribus confectus, neque animo amplius neque corpore perdurare posset, & laudem præterea præclaram ex tanta magnanimitate studiose appeteret. Adjecit simul consilia, quibus deinceps in Reipublicæ administratione utendum esse censebat. Leges scilicet diligentissime esse servandas; provincias sine ambitione, aut invidia optimis quibusque mandandas; honores & pœnas summa æquitate esse distribuendos; cum summa tum abstinentia, tum continentia in Republica esse versandum; arma semper, sed ad sui duntaxat defensionem, in manibus esse habenda; milites arcta disciplina esse coercendos, alimentis abunde præstitis, ne aliena appetere cogerentur. Hæc oratio diverso animorum motu excepta fuit: omnes tamen, & qui eum ex animo loqui, & qui eum simulare credebant, dicenti adhuc Cæsari acclamarunt: & tandem multis argumentis adductis compulerunt, ut solus principatum obtinere vel-

a *Dio L. LIII. p. m.* 340.

vellet. Atque ita simulando se imperium deponere velle effecit, ut illud a S. P. Q. R. ipsi confirmaretur. Sed tamen in decem tantum annos supremam hanc potestatem recipere voluit; sperans, (ut dicebat) se eo temporis spatio Rempublicam in tutum & tranquillum statum constituere posse. Decennio elapso, nondum cuncta ex animi sententia composita esse caussatus, quinquennium rursus poposcit; deinde alterum quinquennium; post denuo decennium, ac tertium postremo etiam decennium petiit & obtinuit. Atque ita decenniorum & quinquenniorum continuatione Imperium quamdiu vixit retinuit [a].

§. 5. Divisio Imperii inter Senatum & Cæsarem.

§. 5. Aliud etiam artificium firmandæ suæ potentiæ adhibuit. Nam cum se omnes provincias obtinere velle negasset, infirmiores quidem & pacatas Senatui administrandas concessit; potentiores, aut quæ hostes accolas aut alios metus haberent, sibi sumpsit. Quo consilio Senatus videbatur posse securo imperio perfrui; cum ipse continuis laboribus ac periculis objectus esset: sed id revera agebat, ut inermem plane & imbellem Senatum efficeret; dum interea ad se solum arma, milites, ærarium, totum denique Imperii robur converteret. Ergo hanc divisionem provinciarum instituit [b]: Senatui Populoque concessit Africam, Numi-

a *Dio L. III. p. m.* 343.
b *Dio Ibid. p.* 341.

Numidiam, Asiam & cum Epiro Græciam, Dalmatiam, Macedoniam, Cretam, Siciliam, Africam Cyrenaicam, Bithyniam cum Ponto finitima, Sardiniam atque Hispaniam Bæticam. Cæsari adscriptæ sunt Hispania Tarraconensis cum Lusitania, Gallia omnis, Narbonensis scilicet, Lugdunensis, Aquitania & Celtica, cum iis populis qui horum coloni essent. Tum Cœlesyria, Phœnice, Cilicia, Cyprus, Ægyptus: ex quibus tamen postea Cyprum & Galliam Narbonensem Populo reddidit, Dalmatiam pro iis recipiens. Qui in Senatus provincias mittebantur *Proconsules* dicti sunt; licet aliquando Prætorii tantum essent. In suas provincias eos fere Cæsar misit; qui neque Consulares, neque Prætorii essent: iique *Legati Consulares*, aut tantum *Consulares*; vel etiam *Legati Cæsaris pro Consule*, aut *pro Prætore* dicebantur. Suos Legatos, quamdiu ipse voluisset, provinciis præesse jussit; Proconsules tantum anno. Illis jus gladii & habitum militarem concessit, negata Proconsulibus. Interdixit etiam, ne quis ante quintum annum a gesto in Urbe magistratu provincias sortiretur: quo fiebat, ut licet major numerus esset eorum, qui magistratum gessissent, quam provinciarum, ad omnes tamen tractu temporis imperium perveniret; cum multi isto quinquennii intervallo vel morte, vel

alio casu in provincias ire prohiberentur. Atque tum quidem provinciæ ita divisæ sunt: quæ res tamen postea & pro temporis diversitate, & pro arbitrio Principum sæpius variavit [a]. Equitum etiam præstantioribus varia munia delegavit, quo plures partem administrandæ Reipublicæ caperent [b]. Quod autem provincias attinet, illud etiam observandum est, omnibus earum præfectis, sive a se, sive a Senatu missis ex æquo fuisse vetitum, ne delectum habere, aut pecunias sociis imperare possent.

§. 6. *Augusti nomen Cæsari datum.*

§. 6. His rebus ita ordinatis tum alios honores, tum novum ipsi cognomen S. P. Q. R. artificiosa adulatio reperit. Nam primo quidem ipse Cæsar ROMULI nomen sibi imponere gestiebat, tamquam qui *alter*, vel, si Camillum addamus, *tertius Urbi Conditor* foret: sed cum sensisset se ita regni affectati suspectum futurum [c], ut ingens & ridicula Romanorum in rerum & personarum nominibus fuit superstitio, AUGUSTI tandem nomen recepit, Senatusconsulto facto in sententiam *Planci* [d], Idibus Januariis secundum Ovidium [e]; secundum *Censorinum* [f] vero XVI.

a *Suet. Aug. c.* 47. b *Suet. Ib. c.* 37.
c *Dio L. LIII. p. m.* 343.
d *Vell. Pat. L. II. c.* 91.
e *Fast. I. v.* 587. *sqq.*
f *de die nat. c.* 21.

XVI. Kal. Februarii Anni Urbis sexti & vicesimi supra septingentesimum. Id nomen *sanctitatem* quandam & *venerationem* significat : unde etiam Græci Latinam vocem voce sua ΣΕΒΑΣΤΟΣ expresserunt [a], quæ a verbo σέβομαι, *colo*, *veneror*, est deducta [b]. Itaque etiam hodie CÆSAR & AUGUSTUS Imperator dicitur. Non satis recte igitur ab *augendo Imperio* id nomen deduci videtur, licet eo alludi possit, & jam olim alluserit Ovidius [c]. Neque etiam ex usu veræ antiquitatis particula *semper* ei nomini additur : quanquam id jam antiquis satis temporibus factum fuisse reperio; circa tempora nempe Imperatoris *Diocletiani* [d]; vel forte jam *Philippi Arabis* [e]. Licet vero hoc nomen *Augusti* Cæsar assumpsisset, *Principis* tamen appellationem potius amavit [f]. Mensis etiam *Sextilis* nomen suum mutavit [g]; quem hodieque ab hoc Principe *Augustum* dicimus, quod eo mense & primus Consulatus, & insignes victoriæ ipsi obtigissent. A. U. 726.

§. 7. Atque ita ad terminum, quem nobis proposueramus, favente supremo Numine hoc opus perduximus. Ulteriora persequi minus utile visum est, quod

§. 7. Conclusio totius operis.

a Dio l. d. p. 344. b Pausan. Lacon. 11.
c d. l. v. 612. d Vid. Grut. p. cxcix. n. 4.
e Ibid. p. cclxxii. 9. Vid. & Ez. Spanh. de P. & U. N. Diss. XII. p. 384.
f Tac. Ann. I. c. 9.
g Liv. epit. 134. Suet. Aug. c. 31.

quod Republica jam in unius potestatem redacta, pauciora longe virtutis exempla, vitiorum autem & scelerum plura occursura sint. Licet tamen non plane recusem ad tempora fortasse *Constantini Magni* historiam Romanam perducere; si quidem Deo otium & animum largiri placuerit. Ipsi nunc pro opere finito laus sit & gloria in omne sæculum maxima.

F I N I S.

INDEX

RERUM, & VERBORUM

Memorabilium locupletissimus.

Litera a primum, b secundum volumen significat.

A

Aqui-

Aſtapæ

Aute-

Be-

C.

Ca-

a Cim-

Cæ-

Con-

, P., So-

D.

Dok

E

F

Fa-

Fe-

Galli

Ha-

H.

Hiero

I

ani-

L

Do-

M

Marcius

Clo-

Mum-

N.

Orestes Consul. 88 b

P

Pa-

Pilo

Pom-

Hiſ-

in

Q.

R.

S.

Sex-

Po-

T.

Tribus

V

Vale-

Ve-

X.

Z.

FINIS.